

JEROEN KEMPERMAN, EMMA KEIZER, TOM VAN DEN BERGE

DIPLOMATIE

DE INTERNATIONALE CONTEXT VAN DE INDONESISCHE

EN GEWELD

ONAFHANKELIJKHEIDSOORLOG, 1945-1949

Overzicht van publicaties voortgekomen uit het onderzoeksprogramma *Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950* van KITLV, NIMH en NIOD

- Over de grens.** Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949
- Onze Revolutie.** Bloemlezing uit de Indonesische geschiedschrijving over de strijd voor de onafhankelijkheid, 1945-1949
- Het geluid van geweld.** Bersiap en de dynamiek van geweld tijdens de eerste fase van de Indonesische revolutie, 1945-1946
- Talen van geweld.** Stilte, informatie en misleiding in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949
- Diplomatie en geweld.** De internationale context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949
- Tasten in het duister.** Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949
- Grof geschut.** Artillerie en luchtmacht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949
- De klewang van Vrouwe Justitia.** Recht en onrecht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949
- Revolutionary worlds.** Local perspectives and dynamics during the Indonesian Independence war, 1945-1949
- Een kwaad geweten.** De worsteling met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog vanaf 1950
- Sporen vol betekenis.** In gesprek met 'Getuigen & Tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog / Meniti Arti. Bertukar Makna bersama 'Saksi & Rekan Sezaman' tentang Perang Kemerdekaan Indonesia
- Van Rij en Stam.** Rapporten van de Commissie van onderzoek naar beweerde excessen gepleegd door Nederlandse militairen in Indonesië, 1949-1954 (Bronnenpublicatie)

DIPLOMATIE EN GEWELD

A black and white photograph showing several Indonesian military personnel in uniform. They are standing outdoors, possibly on a road or in a camp. In the foreground, a soldier is seen from the back, looking towards the center. In the middle ground, another soldier in a light-colored uniform and cap is looking down. To the right, a woman in a uniform is partially visible. In the background, there are trees and a vehicle with the number '11-437' on its side. The overall scene suggests a military or administrative setting during the Indonesian independence struggle.

ONAFHANKELIJKHEID, DEKOLONISATIE
GEWELD EN OORLOG IN
INDONESIË

JEROEN KEMPERMAN, EMMA KEIZER, TOM VAN DEN BERGE

DIPLOMATIE

DE INTERNATIONALE CONTEXT VAN DE INDONESISCHE

EN GEWELD

ONAFHANKELIJKHEIDSOORLOG, 1945-1949

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Deze publicatie komt voort uit het onderzoeksprogramma *Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950*. Een volledig overzicht van de publicaties van het programma is achter in dit boek dit vinden.

Het onderzoeksprogramma werd uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), volgens de geldende regels voor onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), waarvan KITLV en NIOD deel uitmaken. Het programma is mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de Nederlandse overheid.

Afbeelding omslag: Nederlandse en Indonesische militairen (van het TNI) bij de demarcatieline, Midden-Java 1948. Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2174-1845.

Ontwerp omslag en binnenwerk: BVDT – Bart van den Tooren
Beeldredactie: Harco Gijsbers, Ellen Klinkers, René Kok
Index: Femke Jacobs

ISBN 978 94 6372 058 8
e-ISBN 978 90 4855 676 2
DOI 10.5117/ 9789463720588
NUR 680

© J. Kemperman, E. Keizer, T. van den Berge / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2022

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 ^{jo} het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoudsopgave

- 7 Inleiding
- 15 1 'No lasting improvement without political agreement'. Britse en Amerikaanse visies op het Nederlands-Indonesische conflict
JEROEN KEMPERMAN
- 63 2 Een vierkantsverhouding in Zuidoost-Azië. Frankrijk, Nederland, Vietnam en Indonesië tijdens de Indonesische Revolutie
TOM VAN DEN BERGE
- 95 3 'Under the counter'. Brits-Amerikaanse materieelvoorziening voor de Nederlandse krijgsmacht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog
EMMA KEIZER
- 131 4 'Charges and countercharges'. Internationale bemiddelaars en waarnemers over de militaire aspecten van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog JEROEN KEMPERMAN
- 165 Noten
- 190 Dankwoord
- 191 Bronnen
- 196 Register

Inleiding

De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog was geen conflict waarbij uitsluitend Nederland en Indonesië betrokken waren. ‘It is generally known to the people that our country is called “the child of the United Nations”’, verklaarde de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken Soebardjo in juli 1951, ‘the world organization midwifed us at our birth.’¹ Soebardjo gaf de Verenigde Naties hier meer eer dan in historisch opzicht gerechtvaardigd is. Indonesië had zijn ontstaan immers in veel grotere mate te danken aan de vastberadenheid van een groot deel van de eigen bevolking dan aan de interventie van buitenlandse diplomaten. Desalniettemin geeft Soebardjo’s uitspraak aan dat de internationale politieke context voor het verloop van het Nederlands-Indonesische conflict van niet te onderschatten belang is geweest.

Deze publicatie komt voort uit het onderzoeksprogramma Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950, een gezamenlijke onderneming van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies. Dit onderzoeksprogramma, dat uit verschillende deelprojecten bestond, beoogde een wetenschappelijke analyse te geven van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië, gezien in een brede politieke, maatschappelijke en internationale context.

Waarom is het van belang de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog en het geweld dat daarbij is gebruikt ook te bezien in samenhang met de internationale politieke context?

Ten eerste kan het internationale perspectief inzicht bieden in de manier waarop het conflict destijds door ‘derde partijen’ werd beschouwd. In het licht van de vaak gestelde vraag of en in hoeverre het beleid van ‘toen’ met de ogen van ‘nu’ beoordeeld zou moeten worden, waarbij vaak wordt beweerd dat dit beleid niet aan ‘hedendaagse’ maatstaven getoetst mag worden, is het zowel interessant als relevant om de kwestie door de ogen van toenmalige ‘buitenstaanders’ te bezien. Toonden zij begrip voor het Nederlandse doen en laten in de Indonesische archipel, of was er vooral kritiek? Het woord buitenstaanders is tussen aanhalingstekens geplaatst, want, zoals uit deze publicatie zal blijken, deze ‘derde partijen’ hadden zelf aanzienlijke belangen bij de uitkomst van het conflict. Juist deze belangen gaven in niet geringe mate sturing aan hun positie ten aanzien van het beleid van Nederland en van de Republiek Indonesië, zowel voor wat betreft politieke als militaire kwesties. Om een goede indruk te krijgen van de wijze waarop in het buitenland tegen het conflict werd aangekeken is het dan ook van belang om breder te kijken dan alleen naar de visie van deze externe partijen op het ‘extreme’ geweld van de strijdende partijen. Ook buitenlandse meningen over het verloop van de onderhandelingen en de Nederlandse bereidheid militaire middelen in te zetten dienen in de analyse te worden betrokken.

Ten tweede is ‘extremem geweld’ geen fenomeen dat op zichzelf staat. Ongerichte beschietingen, doelbewuste vernieling van onderkomens van burgers, buitengerechtigde executies en mishandeling van gevangenen speelden zich niet in een vacuüm af. Ze vonden plaats in het bredere kader van een Nederlands politiek en militair beleid dat, in antwoord op en in wisselwerking met het beleid van diverse Indonesische actoren, voor het grootste deel in Den Haag en Batavia/Jakarta werd bepaald, maar waarop buitenlandse mogendheden en internationale organisaties ook invloed probeerden uit te oefenen. Er zou in Indonesië in de periode 1945-1949 geen ‘extremem oorlogsgeweld’ geweest zijn zonder ‘regulier oorlogsgeweld’, en geen ‘regulier oorlogsgeweld’ zonder een politiek conflict. Voor de internationale gemeenschap – voor zover daar in die jaren van gesproken kan worden – was diplomatie de geijkte methode om het politieke conflict en de daarmee samenhangende inzet van militaire middelen te beïnvloeden zonder er zelf als conflictpartij bij betrokken te raken. Zoals uit deze publicatie zal blijken was het ‘extremem geweld’ van invloed op de diplomatie en vice versa. Bij het

onderzoek naar de geschiedenis van het gebruik van geweld in de Indonesische archipel in de jaren 1945-1949 – inclusief de ‘extreme’ vormen daarvan – dient de internationale politieke context van het conflict dan ook mede in beschouwing te worden genomen.

De internationale politieke context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog gedurende een periode van omstreeks vijf jaar is een zodanig omvangrijk onderzoeksterrein dat keuzes gemaakt en accenten gelegd dienden te worden. Er is voor gekozen om in het onderzoek de nadruk te leggen op de rol van drie belangrijke internationale spelers: de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Bovendien zullen de verhoudingen tussen de twee jonge Zuidoost-Aziatische republieken Vietnam en Indonesië worden behandeld.

De Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Vietnam waren beslist niet de enige belangrijke internationale spelers, maar Washington en Londen waren wel de twee mogendheden die het nauwst bij het conflict betrokken raakten, de Britten omdat zij tot eind 1946 zelf troepen in de archipel gestationeerd hadden, de Amerikanen omdat zij de doorslaggevende factor vormden in de zogeheten Commissie van Goede Diensten van de Veiligheidsraad (Good Offices Committee, GOC), die vanaf het najaar van 1947 op Java, Madura en Sumatra actief was. De internationale posities van Frankrijk en Vietnam zijn daarentegen interessant omdat zij in dezelfde periode in een soortgelijk conflict met elkaar verwickeld waren geraakt als Nederland met de Republiek Indonesië. De Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk waren weliswaar met Den Haag bevriende naties, maar dat maakt eventuele kritiek die ze op het Nederlandse optreden overzee hadden nog pregnanter dan wanneer die afkomstig zou zijn van landen als de Sovjet-Unie of India, die bekend stonden om hun felle stellingname tegen het westerse kolonialisme.

Als permanent lid van de Veiligheidsraad had de Sovjet-Unie in potentie een machtige positie in de internationale arena. Moskou toonde zich in de Raad echter vooral in verbaal opzicht de kampioen van de onderdrukte volkeren. In de praktijk bleek de invloed die de Sovjets in diplomatiek opzicht op de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog konden uitoefenen zeer beperkt. Het Oostblok slaagde er nauwelijks in om de acties van de Raad in meer anti-Nederlandse richting te buigen. Daarnaast heeft Moskou, alle anti-imperialistische en pro-Republikeinse retoriek ten spijt, de in zijn ogen veel te slappe resoluties die andere leden van de Raad ten aanzien van het

conflict in Indonesië indienden tot december 1949 nooit met een veto geblokkeerd. Beter iets dan niets lijkt daarbij de gedachte te zijn geweest. Het Sovjet-beleid ten aanzien van Indonesië tijdens de onafhankelijkheidsstrijd is gekenmerkt als 'reactie in plaats van actie'; de geschiedenis van de diplomatieke betrekkingen tussen beide landen in die periode als 'twee stappen vooruit, één stap terug'. Het is wat dat betreft tekenend dat de Sovjets pas in april/mei 1948, na bestudering van de volkenrechtelijke implicaties, de beslissing namen om de Republiek de facto te erkennen, meer dan een jaar nadat de Britten en Amerikanen die stap reeds hadden gezet. Het is tevens tekenend dat de Republiek het op dat moment politiek gezien niet opportuun vond om die uitgestoken hand aan te nemen.²

Hoewel India in de periode 1945-1949 geen deel uitmaakte van de Veiligheidsraad, is de invloed van die jonge natie op het conflict aanzienlijk geweest. De rol van dit land zal in dit boek dan ook meerdere malen ter sprake komen. Net als de Republiek Indonesië was India een nieuwe speler op het wereldtoneel. In 1945 was India nog een Britse kolonie, in september 1946 trad een voorlopige regering onder leiding van de nationalistische leider Jawaharlal Nehru aan, en in augustus 1947 werd het een onafhankelijke staat. Al vanaf de tweede helft van 1945 benadrukte Nehru in publieke uitspraken telkens weer zijn steun aan de Republiek Indonesië. 'Here is a country well capable of looking after itself, with a functioning Government which has obviously the support of the mass of the people, where there would certainly be peace and security if outsiders did not intervene', schreef hij in maart 1946 in een artikel in de *New York Times*. De strijd in de archipel was volgens Nehru bovendien van meer dan enkel Indonesisch belang. 'The fate of the future of Southeast Asia depends on that struggle', verklaarde hij in augustus 1949. Meer dan enig ander land heeft India zich ingezet voor internationale solidariteit met de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Nehru nodigde vertegenwoordigers van de Republiek uit voor de Asian Relations Conference in maart en april 1947, in januari 1949 organiseerde hij een Conference on Indonesia ter ondersteuning van de Republiek. Meer dan vijftien landen die bij elkaar meer dan de helft van de wereldbevolking vertegenwoordigden, namen aan die laatste bijeenkomst deel. Naar aanleiding van de Nederlandse offensieven tegen de Republiek zijn Nederlandse vliegtuigen en schepen door India geboycot. New Delhi heeft de Veiligheidsraad inzake de Indonesische kwestie meerdere malen tot actie gemaand. Londen en Washington hielden rekening met de opstelling van India en hun optreden in de Veiligheidsraad werd daar mede door beïnvloed.³

Over de rol van het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten is al veel geschreven, maar het zwaartepunt lag daarbij vooral op de complexe diplomatieke manoeuvres aan de diverse onderhandelingstafels en de interne debatten over het te voeren internationale beleid in de departementale burelen in Londen en Washington. In de eerste bijdrage van Jeroen Kemperman zullen ook aan die aspecten aandacht geschonken worden, maar de rode draad wordt gevormd door de Britse en Amerikaanse visies op het Nederlandse gebruik van geweld. Die visies waren, ook in de vroegere fasen van het conflict, over het algemeen kritischer dan in eerdere publicaties uit de verf is gekomen. Tevens zal worden betoogd dat het heersende beeld van de Renville-overeenkomst van januari 1948, die in de Nederlandse historiografie doorgaans als een belangrijke overwinning op de Republiek Indonesië wordt beschouwd, aan heroverweging toe is.

Tom van den Berge neemt in zijn bijdrage de vierhoekige constellatie tussen Nederland, Frankrijk, Indonesië en Vietnam onder de loep. Aan de connecties tussen enerzijds deze twee Europese landen en anderzijds hun twee Aziatische tegenstanders is tot nu toe in de historiografie over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog nauwelijks aandacht besteed. Van den Berge vult deze lacune op met een analyse van de betekenis die deze connecties hebben gehad voor het verloop het conflict. Zo zijn het optreden van Franse militaire waarnemers in Indonesië en de rol van de Franse vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad in de bestaande literatuur tot dusverre onderbelicht gebleven. Den Haag hoopte in de Raad op Franse steun te kunnen rekenen. Parijs spande zich inderdaad in om internationale inmenging in het Nederlands-Indonesische conflict zoveel mogelijk te beperken, maar volgens Van den Berge was daarbij in de eerste plaats het Franse eigenbelang leidend. Hij constateert tevens dat het Nederlandse streven om een Indonesische federale staat op te richten is geïnspireerd door het Franse idee van een *Fédération indochinoise*.

De strijdende partijen in de Indonesische archipel hadden groot belang bij steun vanuit het buitenland in de vorm van politieke allianties, financiële hulp en militaire leveranties. Andersom dienden buitenlandse regeringen, met name van de grote mogendheden, ook rekening te houden met zowel binnenlandse als buitenlandse kritiek op hun werkelijke of vermeende houding ten aanzien van het conflict. Welke uitkomst deze op elkaar inwerkende factoren hadden voor Britse en Amerikaanse militaire leveranties aan de Nederlandse strijdkrachten wordt door Emma Keizer uit de doeken gedaan. De vraag waar Den Haag de militaire middelen vandaan haalde om overzee

een grote militaire inspanning te verrichten is van evident gewicht, maar heeft in de literatuur weinig aandacht gekregen. De Nederlanders keken daarvoor vooral naar de Britten en Amerikanen, die weliswaar wapenembargo's tegen de strijdende partijen in Indonesië instelden, maar worstelden met de mogelijke gevolgen daarvan voor de westerse militaire samenwerking in Europa. Dat resulteerde in Londen en Washington in een ambivalente houding ten aanzien van militaire leveranties aan Nederland, waardoor in Den Haag de indruk werd gewekt dat 'onder de toonbank' nog wel het een en ander te organiseren viel.

In de laatste bijdrage schetst Jeroen Kemperman hoe de internationale bemiddelaars en militaire waarnemers van de Commissie van Goede Diensten in Indonesië zijn omgegaan met 'extreme' geweldsincidenten. De indruk bestaat dat dergelijke incidenten nauwelijks een rol hebben gespeeld bij de beoordeling van de strijdende partijen door de internationale gemeenschap. De vraag is of die indruk juist is, en zo ja, welke factoren daaraan ten grondslag hebben gelegen. De conclusie van deze bijdrage is dat door de CGD, en met name door de Amerikanen in deze commissie, telkens een omgekeerd verband is gelegd tussen geweld en diplomatie. De vrees bestond dat indien aan het geweld veel aandacht werd besteed, het vredesproces tussen de conflictpartijen verstoord zou kunnen raken, waardoor zich alleen maar meer bestandsschendingen en incidenten zouden voordoen. Volgens die opvatting kon het geweld het beste beteugeld worden door het zoveel mogelijk buiten beeld te houden. Dat heeft ook tot gevolg gehad dat in de archieven van de CGD betrekkelijk weinig concrete gegevens zijn vastgelegd over 'extreme' gewelddadigheden.

De drie auteurs hopen met hun bijdragen meer inzicht te bieden in de internationale politieke context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Zij beogen duidelijk te maken dat deze context op meerdere manieren een rol in het verloop en de uitkomst van dat conflict heeft gespeeld, niet alleen voor wat betreft politieke en diplomatieke aspecten, maar ook ten aanzien van het Nederlandse gebruik van geweld, of dat nu wel of niet als 'extreem' kan worden gekwalificeerd.

Vrijwel vanaf het begin stond de strijd in de archipel in de belangstelling van de internationale gemeenschap. Al tijdens de tweede bijeenkomst van de nog zo jonge Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, op 25 januari 1946, kwam de Indonesische kwestie op instigatie van de Sovjet-Unie en Oekraïne ter sprake, hoewel het toen nog niet zozeer Nederland, maar

vooral het Verenigd Koninkrijk was dat in de Raad onder vuur van de Oostbloklanden kwam te liggen. De Amerikanen en Britten hoopten dat Nederland en de Republiek zonder verdere bemoeienis van de VN tot een vreedzame oplossing van het conflict zouden kunnen komen. De twee Nederlandse militaire offensieven (de zogenoemde ‘politioele acties’) maakten een grotere betrokkenheid van de Veiligheidsraad echter onvermijdelijk, ook al waren met name de Fransen daar met het oog op hun eigen problemen in Indochina in principe fel tegen gekant. De westerse grote mogendheden wensten dat het conflict in Indonesië zo snel mogelijk op een bevredigende wijze zou worden beëindigd, maar ze waren het niet altijd eens over de wijze waarop, omdat in de kern hun eigen particuliere geopolitieke en economische belangen het voornaamste richtsnoer van het beleid vormden.

Tom van den Berge (KITLV)

Emma Keizer (NIOD)

Jeroen Kemperman (NIOD)

I.

‘No lasting improvement without political agreement’

Britse en Amerikaanse visies
op het Nederlands-Indonesische conflict

JEROEN KEMPERMAN

De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog was een conflict met een globale reikwijdte. Vanaf het begin van het conflict speelden naast Nederland en de Republiek ook andere partijen een belangrijke rol, aanvankelijk vooral het Verenigd Koninkrijk, in een latere fase ook de Verenigde Naties en bovenal de veruit machtigste natie van dat moment, de Verenigde Staten. In de literatuur wordt de bemoeienis van de internationale gemeenschap met de Nederlands-Republikeinse confrontatie niet zelden geduid in termen van een beleid ‘pro-Nederland’ of ‘pro-Republiek’, waarbij doorgaans wordt gesteld

‘Hello, boys – ik kom even bemiddelen!’ Tekening van Leo Jordaen, verschenen op 5 juli 1947 in De Groene Amsterdammer. Uncle Sam komt bemiddelen bij de ruziënde Sukarno en Van Mook. Bron: Atlas Van Stolk Rotterdam – Leo Jordaen, 53233.

dat de internationale spelers – in de eerste plaats de Verenigde Staten – gedurende de onafhankelijkheidsoorlog zijn opgeschoven van pro-Nederlands naar pro-Republikeins.¹ Bij sommige landen is die pro-/anti-benadering zeker te verdedigen, met name bij Australië en India, die vrij consequent achter de Republiek zijn blijven staan. Dit hoofdstuk beoogt te laten zien dat een dergelijke bichrome analyse ten aanzien van de bemoeienissen van het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en de Verenigde Naties geen recht doet aan een complex en veelzijdig proces van beleidsvorming.

In het beperkte bestek van deze uiteenzetting kan geen volledig overzicht worden gegeven van de internationale diplomatieke manoeuvres gedurende de periode 1945-1949. Het verloop van het onderhandelingsproces tussen Nederland en de Republiek zal slechts in hoofdpunten worden aangestipt, aangezien het vooral de bedoeling is te traceren waarom en hoe de internationale diplomatie het gedrag van de strijdende partijen probeerde te beïnvloeden, met name ten aanzien van de cruciale keuze tussen onderhandelen en de inzet van militair geweld. De focus van dit hoofdstuk zal liggen op de totstandkoming van het Britse beleid ten aanzien van de Indonesische kwestie in 1945, de lange aanloop naar de twee grote Nederlandse militaire offensieven in 1947 en 1948 en de handelingen van de Veiligheidsraad van de VN naar aanleiding van die twee acties. In die periodes waren de dilemma's die in verband stonden met de mogelijke escalatie van het geweld tussen de conflictpartijen het meest urgent.

DE BRITSE FASE

'I had been given no hint of the political situation which had arisen in Java,' schreef de Britse bevelhebber in Zuidoost-Azië, admiraal Louis Mountbatten, over de voorbereidingen voor de komst van Britse troepen naar Nederlands-Indië. Veel tijd voor die voorbereidingen was er niet geweest, daar hem pas medio augustus 1945, op het moment dat de Japanners hun overgave aankondigden, was meegedeeld dat de gehele Indonesische archipel tot het operatiegebied van zijn South East Asia Command (SEAC) zou gaan behoren. De Britse strijdkrachten moesten plots een zeer groot deel van Zuidoost-Azië bestrijken, terwijl ze daar eigenlijk niet voldoende middelen voor hadden. Op 3 september 1945 had Mountbatten in Sri Lanka overlegd met twee hoge Nederlandse functionarissen, luitenant gouverneur-generaal van Nederlands-Indië H.J. van Mook en gedelegeerde van de Nederlands-Indische regering bij het SEAC-hoofdkwartier Ch.O. van der Plas. Dat gesprek had de admiraal geen aanleiding gegeven om te veronderstellen dat de her-

bezetting van Java problemen zou opleveren. De Nederlanders hamerden er vooral op dat de Republiek Indonesië, die volgens hen volledig onder Japanse controle stond, op geen enkele manier erkend mocht worden.²

Mountbatten en zijn troepen stonden na de Japanse capitulatie, die onverwacht snel was gekomen, voor een moeilijke taak. De algemene instructie die op 13 augustus 1945, dus kort vóór het einde van de oorlog met Japan, door zijn Britse superieuren aan Mountbatten was gegeven, luidde: 'The re-occupation of key areas in order to secure effective control, to enforce surrender and to disarm all Japanese armed forces.' Daarnaast dienden de geallieerde krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden die zich in Japanse kampen bevonden te worden opgespoord, verzorgd en geëvacueerd. Deze instructie had betrekking op het gehele Britse operatiegebied in Zuidoost-Azië. Ten aanzien van Java werd specifiek verordonneerd dat daar zo spoedig mogelijk troepen heen moesten worden gezonden om de overgave van de Japanse troepen te formaliseren en 'to prepare for the eventual handing over of the country to the Dutch Civil authorities'. Op dat moment was de gedachte dat de bezetting van 'key areas' (sleutelgebieden) voldoende zou zijn om een terugkeer van het Nederlandse gezag mogelijk te maken.³

In de planning van Mountbatten's SEAC kreeg de herbezetting van Britse koloniale gebieden in Zuidoost-Azië voorrang boven de militaire aanwezigheid in de Indonesische archipel. Pas in de tweede helft van september 1945 landden de eerste Britse en Brits-Indische eenheden op Java, waar de situatie veel complexer bleek dan vooraf door de Britten en Nederlanders was gedacht. Aan het einde van die maand erkende de Britse Joint Planning Staff van het Chiefs of Staff Committee (CSC) dat de instructie van medio augustus te optimistisch was geweest. Op dat moment was niet voorzien dat de terugkeer van het Nederlandse gezag op flinke weerstand zou stuiten. Inmiddels was gebleken dat dit wel degelijk het geval was: '[A] separatist movement has made its appearance in Java and there appears to be considerable opposition to the return of the Dutch.' Hoe groot de gewapende macht van deze separatistische beweging precies was, viel op dat moment nog niet te zeggen, maar het was wel duidelijk dat sommige Indonesische strijdgroepen enige Japanse training hadden gehad, over lichte wapens beschikten en van een zekere mate van organisatie blijk gaven. De Joint Planning Staff vond het moeilijk te voorspellen voor welke problemen dit nog zou kunnen zorgen. In ieder geval werden de Britse en Brits-Indische troepen die op Java gearriveerd waren of ernaar op weg waren, qua omvang niet in staat geacht om meer dan een handvol *key areas* te controleren. 'Our policy has hitherto

Java, 1945. Republikeinse leuzen op een tram: 'Away with tyranny and oppression' en 'Van Mook, [Van der] Plas, you cause a rebellion in Indonesia.' De teksten zijn doelbewust in het Engels gesteld om de internationale opinie te beïnvloeden. Bron: Beeldbank WO2 – NIOD, 57313.

been to limit our occupation to key areas, and to leave Allied forces [bedoeld wordt hier: Nederlandse en Franse troepen] to re-establish the authority of their Governments in the remainder of the territories concerned in due course', zo memoreerde de Joint Planning Staff medio oktober. 'The forces at present earmarked for Java are not capable of doing anything more than this.'⁴

Dat de Britse aanwezigheid op Java en Sumatra beperkt bleef tot enkele sleutelgebieden werd in Nederlandse kringen, zowel toen als later, als een fout gezien. Van Mook beriep zich eind september 1945 in een telegram aan Mountbatten op de zogeheten Civil Affairs Agreement die op 24 augustus tussen de Britse minister van Buitenlandse Zaken en de Nederlandse ambassadeur in Londen was gesloten. De luitenant-gouverneur-generaal was van mening dat de Britten volgens die overeenkomst verantwoordelijk waren voor het handhaven van de rust en orde in geheel Java, totdat het Nederlands-Indische gouvernement klaar was om die taak over te nemen.⁵ In die Civil Affairs Agreement is echter geen bepaling te vinden die het Verenigd Koninkrijk ertoe verplichtte geheel Java te bezetten.⁶ 'Our agreement with

the Dutch [...] obliges us to allow the Dutch Government to resume effective control as soon as the situation vis-à-vis the Japanese permits of this,' schreven de Britse Chiefs of Staff begin december 1945 in een interne rapportage, 'but it does not oblige us to place them in control against opposition from the local population.'⁷

Het is ook de vraag of de Britten op dat moment wel reële alternatieven hadden, gezien de beperkte omvang van hun troepenmacht. De hevige gevechten met Indonesische strijdgroepen die in november in Surabaya uitbraken, lieten zien dat het Indonesische nationalisme een serieuze machtsfactor vormde en dat er een flinke strijdmacht voor nodig zou zijn om het daartegen op te nemen. Mountbatten beoordeelde de algemene militaire situatie voor de geallieerden op Java dan ook als 'most unsound'. De Britse Chiefs of Staff zagen echter nauwelijks mogelijkheden om de strijdkrachten van het Verenigd Koninkrijk in Indonesië te versterken zonder dat dit ten koste zou gaan van militaire verplichtingen elders in de wereld. De onzekere situatie in India maakte het problematisch om meer Indiase eenheden naar Indonesië te sturen. De Indiase nationalistische leider Jawaharlal Nehru sprak zich bovendien duidelijk uit tegen de inzet van Indiase troepen in de archipel, die volgens hem gebruikt werden om 'the spirit of independence' van het Indonesische volk neer te slaan. De Britse zorgen konden ook niet vermindert worden door de inzet van Nederlandse troepen. Begin december was wel een aantal Nederlandse militaire eenheden beschikbaar, maar die waren in Britse ogen slecht op hun taak berekend. Bovendien stookte hun aanwezigheid volgens de Britse militaire top de Indonesische nationalistische gevoelens alleen maar verder op, en waren hun acties 'a source of irritation to our troops'. Om die reden werden door de Britten voorlopig geen nieuwe Nederlandse militairen op Java toegelaten, ook al waren de Chiefs of Staff zich ervan bewust dat deze maatregel verafschuwd werd door de Nederlanders, 'who consider that their troops are keen and adequately trained to fight the Indonesians'.⁸

De militaire opties waren dus beperkt. Londen zat bovendien met een groot politiek dilemma. Zowel het gebruik van geweld om het Nederlandse koloniale gezag te herstellen, als een al te grote toegeeflijkheid tegenover de Indonesische nationalisten zou voor aanzienlijke problemen kunnen zorgen in de relatie van het Verenigd Koninkrijk met de nationalistische bewegingen in de eigen koloniale gebieden in Zuid- en Zuidoost-Azië. Een politieke overeenkomst tussen de Nederlanders en de Indonesische nationalisten leek de beste uitweg uit dit dilemma.⁹ De Britten drongen er dan ook al vanaf

september bij Nederland op aan om met de Republiek Indonesië in gesprek te gaan. De hoop was dat beide partijen snel tot een vergelijk zouden kunnen komen, waarna de Britse en Brits-Indische troepen na jaren van oorlog eindelijk zonder verdere verliezen naar huis zouden kunnen terugkeren. De Nederlandse autoriteiten hadden echter grote aarzelingen om te onderhandelen met Sukarno en Hatta, de twee leiders van de Republiek Indonesië die als Japanse collaborateurs werden gezien. Tijdens een bijeenkomst met Mountbatten in Singapore op 10 oktober 1945 noemde Van Mook de Republikeinse regering 'a terrorist so-called Government, built up on Fascist lines'. Mountbatten liet zich echter niet ontmoedigen en bleef herhalen dat met de Republiek onderhandeld zou moeten worden. Hij wees onder meer op Burma, waar de Britten in gesprek waren gegaan met een nationalistische leider die ook geruime tijd met de Japanners had samengewerkt, namelijk Aung San. Het was volgens de admiraal evident dat de Republiek een sterke greep op Java uitoefende en dat onderhandelingen geen zin hadden zolang Sukarno en Hatta daarvan uitgesloten waren, 'since they were the heads of the Indonesian Republic which by common consent was running most of Java today'.¹⁰

Niet alleen de Nederlandse gezagsdragers in Indonesië werden door de Britten tot gematigdheid gemaand, maar ook de president en vice-president van de Republiek Indonesië. M.E. Dening, politiek adviseur van Mountbatten, ontmoette Sukarno en Hatta op 23 oktober en liet hun weten dat ze niet op een snelle erkenning van de Republiek hoefden te rekenen. 'I wish to indicate that it is not sufficient for an administration to set itself up as an independent Government during the period of Japanese occupation and then to expect world recognition', vertelde hij de Indonesische leiders. Dening zei te verwachten dat Indonesië zich met hulp van de Nederlanders zou ontwikkelen tot een zelfbesturend deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Hij deed een beroep op Sukarno om verder geweld en bloedvergieten te voorkomen, en dreigde met 'universal condemnation of the whole world' en 'any action by force of arms' indien de 'extremistische elementen' niet in bedwang gehouden zouden worden.¹¹

Indonesische nationalisten beschouwden de Republiek sinds de onafhankelijkheidsverklaring van 17 augustus 1945 echter als een soevereine staat. In die visie was Nederland een buitenlandse mogendheid als alle andere. 'We are willing to consider and to welcome Dr. Van Mook as the first envoy of a foreign but well-known country to discuss with us, we hope, in a most friendly way the Dutch interests and the Dutch point of view', liet de Republikeinse premier Sutan Sjahrir medio januari 1946 in een persverklaring

STATUS QUO AUNTIE

'Status quo auntie.' Spotprent in de People's Voice, de krant van de communistische partij van Nieuw-Zeeland, met kritiek op westerse regeringen – met name op die van het Verenigd Koninkrijk – die de Nederlandse autoriteiten in Indonesië als het 'legale gezag' beschouwen. Bron: People's Voice, 14 november 1945.

weten. 'But we consider it necessary to point out that in times to come as a free nation living among all other free nations of the world, we cannot and we may not make fundamental difference between the Netherlands and the other nations of the world.'¹² Het was duidelijk dat de kwestie van de soevereiniteit, en de daarmee samenhangende vraag in hoeverre Nederland en Indonesië in de toekomst binnen het Koninkrijk of in een gezamenlijke unie formeel verbonden zouden blijven, een van de lastigste obstakels zou worden voor een succesvol onderhandelingsresultaat. De Amerikaanse Central Intelligence Group, de voorloper van de CIA, zou dit probleem medio 1947 zelfs betitelen als 'the most important disagreement, which complicates the resolution of all other issues'.¹³

EERSTE ONDERHANDELINGEN

Begin december 1945 kwamen Van Mook en Sjahrir bij elkaar voor informeel overleg. Omdat Sjahrir niet met de Japanners had samengewerkt was hij voor

de Nederlanders een meer aanvaardbare gesprekspartner dan Sukarno of Hatta. Het wekte de indruk van een veelbelovende start, maar die leek door gesputter van interne oppositie aan beide kanten al snel te verzanden.¹⁴ Het ging Londen allemaal niet snel genoeg. Hoewel de Verenigde Staten zich tot dan toe afzijdig hadden gehouden van het conflict, wisten de Britten het Amerikaanse State Department over te halen om zich eveneens in het openbaar uit te spreken. Op 19 december 1945 lieten de Amerikanen in een persverklaring weten dat een vreedzame oplossing van de Indonesische kwestie, die zowel aan de natuurlijke aspiraties van het Indonesische volk als aan de legitieme rechten en belangen van Nederland recht zou moeten doen, voor de gehele wereld van vitaal belang was. Een belangrijk detail in de Amerikaanse verklaring was dat Nederland als de 'territorial sovereign' werd aangeduid, terwijl de Republiek Indonesië niet expliciet genoemd werd. Eén dag later schreef onderminister van Buitenlandse Zaken Dean Acheson aan een Amerikaans Congreslid dat de Verenigde Staten de soevereiniteit van het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland in hun koloniale gebieden in Zuidoost-Azië weliswaar erkenden, maar dat Washington de koloniale machten niet zou helpen om hun positie in die gebieden met geweld te herstellen.¹⁵

Op 27 december kwamen Britse en Nederlandse regeringsvertegenwoordigers bij elkaar in het buitenverblijf van de Britse premier Attlee te Chequers. De Nederlanders presenteerden een voorstel voor Indonesisch zelfbestuur binnen het Koninkrijk, maar bepleitten tegelijkertijd een steviger aanpak van de 'extremistische' elementen onder de nationalist en beklagden zich erover dat Nederlandse troepen nog steeds niet werden toegelaten. Attlee maakte nog eens duidelijk dat de Britse troepen slechts op Java zouden blijven totdat tussen de twee conflictpartijen een overeenkomst was bereikt, en dat ze daar niet waren om het Nederlandse gezag tegen de wens van de Indonesiërs in te herstellen. Op het verwijt dat de Britten op Java soms meer met de Republiek dan met de Nederlanders leken samen te werken antwoordde de Britse premier onverbloemd 'that it was only logical to invite the Indonesians to co-operate in restoring law and order as they were the party responsible for the trouble'.¹⁶

Bijna een jaar later, op 15 november 1946, kwamen Nederlandse en Republikeinse onderhandelaars onder het toezicht van een Britse bemiddelaar in Linggarjati inderdaad tot een overeenkomst op hoofdpunten. In het eerste artikel stond dat de Nederlandse regering de regering van de Republiek Indonesië erkende 'als de facto uitoefenende het gezag over Java, Madoera en Sumatra'. Beide regeringen zouden samenwerken om tot een

soevereine federale staat te komen, de Verenigde Staten van Indonesië (vsi), die vervolgens samen met het Koninkrijk der Nederlanden een unie zou gaan vormen. In de overeenkomst stond dat ernaar werd gestreefd dit vóór 1 januari 1949 voor elkaar te krijgen. De tekst bevatte nergens een expliciete vermelding dat de soevereiniteit tot aan de onafhankelijkheid van de vsi bij Nederland zou berusten. Daar ging Den Haag echter wel van uit.¹⁷

In een op 17 december 1946 uitgegeven persbericht – het eerste publieke Amerikaanse commentaar op het conflict sinds ongeveer een jaar – feliciteerde Washington de beide partijen met hun 'high statesmanship'. Binnenskamers waren de chefs van de 'Aziatische' en 'Europese' afdelingen van het State Department er echter lang niet gerust op, omdat ratificatie van het verdrag aan beide zijden wellicht nog voor problemen zou kunnen zorgen. In dat geval achtten zij het niet onwaarschijnlijk dat verdere onderhandelingen zouden uitblijven en dat dan een openlijke oorlog zou uitbreken.¹⁸ Inmiddels was van een matigende invloed van een derde partij in Indonesië geen sprake meer, nadat de laatste Britse troepen, circa twee weken na het ondertekenen van het akkoord van Linggarjati, van Java en Sumatra waren vertrokken.¹⁹ De conflictpartijen moesten er nu onderling verder zien uit te komen. Het duurde meer dan vier maanden voordat het verdrag van Linggarjati werd geratificeerd, maar op 25 maart 1947 was het eindelijk zo ver. Volgens de Britse consul-generaal in Batavia/Jakarta was dat 'only just in time to prevent the whole Dutch military machine being set in motion'.²⁰

Op 31 maart verklaarde Attlee in het Lagerhuis dat 'His Majesty's Government will extend to the Indonesian Republic the de facto recognition accorded by the Netherlands under article one of the agreement'.²¹ Op 3 april gaf ook Washington instructie aan de Amerikaanse consul-generaal Walter A. Foote om Van Mook en Sjahrir schriftelijk te informeren dat de vs de de facto jurisdictie van de Republiek Indonesië over Sumatra, Java en Madura erkende. Foote werd geautoriseerd om voortaan namens de Amerikaanse regering met de Republiek in contact te treden 'on matters within competence of that Gov[ernment] on a de facto basis'.²²

Den Haag wilde onmiddellijk opheldering over de aard van deze Amerikaanse erkenning. Op 7 april 1947 kreeg de Nederlandse ambassadeur in Washington de instructie om aan het State Department door te geven dat, volgens het akkoord van Linggarjati, niet de Republiek de facto werd erkend, maar slechts het gezag dat de Republiek over Java, Madura en Sumatra uitoefende. Daar zat in de visie van Den Haag een groot verschil tussen. Acting Secretary of State Acheson begreep de boodschap en antwoordde dat de

Egypte, juni 1947. Ondertekening van het vriendschapsverdrag tussen Egypte en de Republiek Indonesië door viceminister van Buitenlandse Zaken Hadji Agus Salim en de Egyptische minister-president M.F. el-Nokrachy. Bron: Illustrations of the Revolution, 1949.

Amerikaanse verklaring in overeenstemming was met het akkoord van Linggarjati en dat het op geen enkele manier de bedoeling was geweest om afbreuk te doen aan de soevereiniteit van Nederland over de archipel. Kwesties die betrekking hadden op de buitenlandse betrekkingen van Indonesië zouden via de Nederlandse autoriteiten blijven lopen. Met de Republiek zouden vooral kwesties van lokaal belang worden besproken, zoals de bescherming van Amerikaanse burgers, eigendommen, logistiek en commercie.²³

Het soevereiniteitsvraagstuk zou gedurende het gehele Indonesische conflict een heet hangijzer blijven. Wat het in de praktijk van gezagsuitoefening en bestuurlijke bevoegdheden precies betekende dat Nederland tot aan de vorming van de VSI voorlopig de soevereiniteit over de archipel zou blijven uitoefenen – hetgeen zoals gezegd niet expliciet in de tekst van Linggarjati stond vermeld en door de Republiek dan ook fel werd betwist –, terwijl tegelijkertijd de autoriteit van de regering van de Republiek over Java, Madura en Sumatra door Nederland werd erkend, de overeenkomst van Linggarjati gaf er geen antwoord op. Dat zou in de komende onderhandelingen verder moeten worden uitgewerkt. Vanwege dergelijke onduidelijkheden in het akkoord van Linggarjati konden de twee partijen zich aan hun eigen interpretaties blijven vastklampen. Zo beklagde een Nederlandse functionaris

zich er in januari 1948 tegenover Amerikaanse diplomaten over dat de Republiek zich een internationale status had aangemeten. 'If the Republic considered its status [as] characterized by a degree of international identity, this misconception [is] not surprising in view [of] such definitely misleading phrases [in the] Linggardjati [Agreement] as "recognition of the Republic of Indonesia"', was de Amerikaanse riposte.²⁴

Binnen enkele weken na de ratificatie van het akkoord van Linggarjati hadden behalve het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten ook Australië, China en India de de facto status van de Republiek erkend.²⁵ Hadji Agus Salim, destijds vice-minister van Buitenlandse Zaken van de Republiek, vertrok met een Indiaas vliegtuig van Yogyakarta naar New Delhi om daar op 23 maart 1947 de zogeheten Asian Relations Conference bij te wonen. Ook Sjahrir was in een later stadium daarbij aanwezig. Hadji Salim, die goed Arabisch sprak, reisde vervolgens door naar het Midden-Oosten, waar hij erin slaagde van Egypte erkenning van de Republiek te verkrijgen – op 10 juni werd in Caïro zelfs een vriendschapsverdrag getekend –, waarna Libanon, Syrië en Irak snel volgden. In een later stadium zetten Saoedi-Arabië en Jemen dezelfde stap. Militaire hulp hoefde de Republiek van de Arabische staten niet te verwachten, maar de erkenning door deze landen vormde wel een diplomatieke steun in de rug. De eerste financiële middelen waar de Republikeinse missie bij de Verenigde Naties over kon beschikken waren afkomstig van de Arabische Liga.²⁶

'Every [Arab] state except Transjordan has recognized the Indonesian Republic', maakte John Street op het Foreign Office in Londen op 9 juli de balans op. Die erkenning werd door Street vooral geduid in de context van de toenemende spanningen tussen het Verenigd Koninkrijk en Egypte, waar de Britten aan het Suezkanaal een grote militaire basis hadden: 'The most serious aspect of this situation is that it constitutes a diplomatic success for Egypt' – doelend op de voortrekkersrol die Caïro in deze kwestie voor andere Arabische staten had vervuld – 'but it is also possible that it may stiffen the Indonesian attitude towards the Dutch at a most critical time'.²⁷

'THE DUTCH ARE GETTING A LITTLE TIRED
OF BEING LECTURED BY US'

Het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten achtten het van groot belang dat het conflict in Indonesië niet met militaire middelen maar met een politieke overeenkomst beëindigd zou worden. Het akkoord van Linggarjati – ook al was het bijzonder moeizaam tot stand gekomen – bood redelij-

ke vooruitzichten op zo'n vreedzame oplossing. Toch liep medio 1947 het onderhandelingsproces vast en startte Nederland een groot offensief tegen de Republiek, 'Operatie Product', oftewel de zogeheten 'Eerste Politionele Actie'. Die ontwikkeling, die anders was dan de Britten en Amerikanen voor ogen hadden gehad, roept de vraag op in hoeverre Londen en Washington zich daadwerkelijk hebben ingespannen om Nederland van een dergelijk militair ingrijpen te weerhouden. Of waren zij daarin dusdanig terughoudend dat de indruk is gewekt dat een Nederlandse poging om een oplossing op het slagveld af te dwingen stilzwijgend zou worden gedoogd? Om die vraag te beantwoorden zullen de signalen worden bekeken die gedurende de maanden voorafgaand aan Operatie Product door de Britten en Amerikanen aan Den Haag en Batavia zijn afgegeven.

Voor de Angelsaksische grootmachten zelf stonden in Indonesië overigens ook politieke en economische belangen op het spel. Zij achtten het van het grootste belang dat de Indonesische producten vrijelijk op de wereldmarkt verkrijgbaar zouden zijn. Britse huishoudens zochten meer dan een jaar na de oorlog nog steeds onder acute tekorten aan verschillende voedselwaren – suiker, vetten, plantaardige oliën, thee – die op grote schaal door producenten in de archipel geleverd zouden kunnen worden. Dat de Nederlandse autoriteiten een handelsblokkade tegen de Republiek en strikte regels voor de export van Indonesische producten hadden ingesteld hielp daar niet bij: tussen januari en maart 1947 werd door de Nederlanders elf keer een Brits vaartuig onderschept om de lading te controleren en handelaar in beslag te nemen. Hetzelfde gebeurde met een Amerikaans schip, de *SS Martin Behrman*. Meerdere malen werd door Amerikaanse beambten bij vertegenwoordigers van Nederland en de Republiek aangedrongen op de onmiddellijke normalisering van de commerciële betrekkingen met het buitenland.²⁸

Op 16 mei 1947 zette de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken George C. Marshall zijn beleid ten aanzien van het conflict uiteen in een memorandum aan de Amerikaanse ambassade in Den Haag. De nationalistische bewegingen in het strategisch gelegen en economisch belangrijke Zuidoost-Azië waren niet alleen een zaak van de Europese koloniale mogelijkheden, maar ook van de Verenigde Staten. Het belangrijkste doel was om de volkeren in die regio vrijwillig tot samenwerking met de westerse democratieën te bewegen. Het was daarom van het grootste belang dat Nederland en de Republiek op een vreedzame wijze tot een vergelijk zouden komen dat recht deed aan de aspiraties van beide. Washington had goede

hoop dat het de twee partijen zou lukken de politieke problemen op te lossen, maar was daar ten aanzien van economische kwesties minder gerust op. Het vinden van een oplossing voor de tegenstrijdige economische belangen, waarbij het de vraag was of de Indonesische archipel zich tot een open of tot een meer afgeschermd economie zou ontwikkelen, was een enorme opgave, die door Marshall niet minder belangrijk werd geacht dan het vinden van een oplossing voor de politieke twistpunten. Hij dacht echter wel een belangrijke troefkaart achter de hand te hebben om Nederland in de richting van zo'n oplossing te lokken: Amerikaanse financiële hulp.²⁹

Eind 1945 had de Amerikaanse Export-Import Bank een lening van honderd miljoen dollar aan Nederlands-Indië geautoriseerd, maar die was met het oog op de onzekere politieke situatie door het State Department voorlopig bevroren. In lijn met het memorandum van Marshall kreeg de Amerikaanse ambassadeur in Den Haag nu instructie om de Nederlandse regering te laten weten dat nieuwe onderhandelingen over het vrijgeven van de honderd miljoen dollar gevoerd moesten worden, en dat daarbij ook vertegenwoordigers van de Republiek en van andere Indonesische deelgebieden moesten aanschuiven. 'You should indicate also that [the] nature of any Netherlands-Republican economic and financial agreements would naturally be one important factor in such negotiations', kreeg de ambassadeur bovendien als instructie mee. Dat impliceerde dat Amerikaanse financiële hulp afhankelijk zou worden gemaakt van een voor de VS bevredigend resultaat in de financieel-economische onderhandelingen tussen Nederland en de Republiek.³⁰

In een aide-mémoire dat de Amerikaanse ambassade op 27 mei aan het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken overhandigde, en dat in grote lijnen de boodschap van Marshall overbracht, was dat laatste element echter verdwenen.³¹ Dat de Amerikanen hun financiële hulp wel eens afhankelijk zouden kunnen maken van het Nederlandse beleid in Indonesië werd in Den Haag echter wel degelijk beseft, al zag minister van Justitie J.H. van Maarseveen dat nog niet zo somber in. '[Het] behoeft in het geheel niet bij voorbaat vast te staan dat de bereidheid van Amerika tot kredietverlening door een militair ingrijpen belangrijk gereduceerd wordt', zei hij op 16 juni in de ministerraad. 'Naar spreker's oordeel zal dit vooral afhangen van het resultaat van een militair optreden.'³²

Dat Nederland een grootschalig militair ingrijpen als een serieuze mogelijkheid achter de hand hield, leek in dat stadium Londen meer te verontrusten dan Washington. De Britse premier Attlee ontving vanaf het voorjaar

van 1947 met enige regelmaat signalen dat de Nederlanders wel eens naar de wapens zouden kunnen grijpen om het conflict te beslechten. De negatieve gevolgen zouden in dat geval voor het Verenigd Koninkrijk aanzienlijk zijn. '[W]e should spare no effort to dissuade the Dutch from adopting such a policy', verklaarde Attlee op 20 mei in een kabinetsvergadering.

Politically, we should be criticized for having made such a situation possible by keeping British forces in the Dutch East Indies until Dutch troops could be brought in; and an armed conflict between the Dutch and the Indonesians was also bound to disturb our own relations with native populations throughout South-East Asia. Economically, a war of reconquest would delay for years the development of food exports from the Dutch East Indies which we were anxious to encourage in order to reduce our dependence on hard-currency countries.³³

Medio juni voerde Londen de druk op de Nederlanders op. De Britse ambassade in Den Haag kreeg de instructie om de Nederlandse regering op de nadelige consequenties van militair ingrijpen te wijzen. Indien in Indonesië op grote schaal gevechten zouden uitbreken zou het voor Londen weleens onmogelijk kunnen worden de Nederlandse troepen nog langer van militair materieel en van trainingsfaciliteiten te voorzien. De Britse publieke opinie zou dat waarschijnlijk niet accepteren.³⁴

De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken C.G.W.H. baron van Boetzelaer van Oosterhout vroeg de Britse ambassadeur of hier sprake was van een ultimatum. Dat was zeker niet de bedoeling, zo verklaarde de ambassadeur, Londen wilde slechts 'as a friend' waarschuwen voor hetgeen in Groot-Brittannië verwacht kon worden indien de Nederlanders hun toevlucht tot geweld zouden nemen. Van Boetzelaer, die niet bijster onder de indruk leek, verzekerde dat er voor de Britse regering geen reden was in een paniekstemming te raken, maar liet tevens weten dat hij de vriendschappelijk bedoelde mededeling, die volgens de Nederlander toch wel sterk op een dreigement leek, niet erg constructief vond. De twee mannen speculeerden nog over de mogelijke uitkomst van militaire operaties, en de Britse gezant voorspelde in dat verband dat 'chaos would reign for years to come in Indonesia which would be fatal to everything'.³⁵

'The Dutch are getting a little tired of being lectured by us,' rapporteerde de Britse ambassadeur op 17 juni 1947 aan het Foreign Office. De Nederlandse regering vond dat ook maar eens druk op de Republiek moest

worden uitgeoefend, een standpunt waarmee de ambassadeur het eigenlijk wel eens was. Hij benadrukte het grote belang van goede relaties met Nederland. 'I hope that you will persuade or remind public opinion at home of the imprudence of antagonizing one of our three nearest neighbours in Europe (and not one of the least important of them);' schreef hij aan het Londense ministerie, 'by promoting criticism or action which whatever the rights of the case all Dutch parties would unite to resent.'³⁶

In een laatste poging het naderend onheil af te wenden overwoog Londen om zijn 'goede diensten' aan Nederland en de Republiek aan te bieden. Dat aanbod zou bij voorkeur ook namens Washington gedaan moeten worden, omdat de kans dat Den Haag het zou accepteren dan aanzienlijk groter werd ingeschat. Hoewel de Amerikanen erkenden dat het nodig was 'to dissuade the Dutch from the use of force', zagen zij het gezamenlijk aanbieden van goede diensten niet als de juiste weg. Als alternatief waren ze wel bereid om 'urgent pressure' uit te oefenen op zowel Den Haag als de Republikeinse regering in Yogyakarta, maar verder wilden ze voorlopig niet gaan.³⁷ De Amerikaanse ambassadeur in Den Haag kreeg opdracht om de Nederlanders duidelijk te maken 'that the use of military force would not be regarded favorably by this Gov[ernment], would arouse serious adverse reaction US public opinion, and would be self-defeating in purpose.'³⁸

Op het Foreign Office kwam *Assistant Under-Secretary of State* Denning op 26 juni tot de conclusie dat het Verenigd Koninkrijk al het mogelijke had gedaan om een groot militair conflict te vermijden. In ieder geval had zijn regering onderhand meer dan genoeg gedaan om ten minste de Britse publieke opinie niet tegen zich te krijgen als de situatie uit de hand zou lopen. 'There is really nothing more that we can do,' schreef hij aan zijn minister,

and what we have already done should be amply sufficient to convince public opinion in this country – if the worst comes to the worst – that we have exhausted every possibility open to us of averting this unhappy result. The Dutch have been repeatedly warned of the odium they will incur by a resort to force and of the many disagreeable consequences of a practical kind which this is likely to involve, including the probability of an appeal to the United Nations and of a cessation on our part of military supplies due to the pressure of public opinion in this country.³⁹

De binnenlandse publieke opinie was echter niet de enige factor waarmee Londen rekening diende te houden. Lord Killearn, de Special Commissioner in South

East Asia, rapporteerde op 18 juli vanuit Singapore dat het uitbreken van een oorlog tussen Nederland en de Republiek ook buiten Indonesië repercussies zou kunnen hebben, met nadelige gevolgen voor het imago van het Verenigd Koninkrijk en van alle westerse koloniale machten in Azië.⁴⁰

Ook in Washington achtte men het inmiddels gewenst om de bekende boodschap nog maar eens te herhalen. Op 26 juni liet Marshall aan Den Haag weten dat er 'wederzijdse tolerantie' nodig was om tot een overeenkomst te komen. Washington hoopte dat de Nederlanders niet bij de Republiek zouden aandringen op de aanvaarding van bepalingen waarvan nu al te voorzien was dat die in de toekomst tot onenigheid zouden leiden. Marshall benadrukte dat de Nederlanders zich niet zodanig hard moesten opstellen dat het ten koste zou gaan van de positie van de gematigde en compromisbereide elementen in de Republiek die van de meer radicale nationalisten toch al het verwijt kregen dat er reeds te veel concessies waren gedaan. Een onmiddellijke reductie van de strijdkrachten – van wie werd niet gespecificeerd, maar vermoedelijk werd aan een Nederlandse én Republikeinse reductie gedacht – zou volgens de Amerikanen een goede stap zijn om aan beide kanten vertrouwen op te bouwen.⁴¹

AMERIKAANS BEGRIP VOOR EEN MILITAIRE ACTIE?

Op 29 juni diende Van Mook een nieuw ultimatum in: de Republiek diende binnen een week te antwoorden op de Nederlandse voorstellen voor een interim-regering. Gezien het voorafgaande is het opmerkelijk dat historicus J.J.P. de Jong in zijn uitvoerige werken over het Nederlands-Indonesisch conflict schrijft dat zowel de Amerikanen als de Britten eind juni en begin juli 1947 de Nederlanders vertrouwelijk zouden hebben laten weten een militaire actie op dat moment niet onbegrijpelijk te vinden. Voor wat de Amerikanen betreft, schrijft hij bovendien dat deze zo'n actie zelfs indirect leken te sanctioneren.⁴² Indien dit inderdaad het geval is geweest, zou dat een radicale breuk hebben betekend in het beleid van Washington en Londen, dat tot dan toe duidelijk was gericht op een de-escalatie van het conflict en het bereiken van een diplomatieke oplossing. De beschikbare bronnen ondersteunen zo'n vergaande conclusie dan ook niet.

Dat die indruk niettemin is ontstaan, zou onder meer het gevolg kunnen zijn van berichten die de Nederlandse gezagsdragers in Batavia/Jakarta bereikten over de ontmoetingen op 7 juli van de Britse en van de Amerikaanse consul-generaal met de Republikeinse vice-minister van Buitenlandse Zaken R.M. Tamzil. Zij vernamen via de directeur van het kabinet van de

landvoogd dat de Britse consul John M.L. Mitcheson bij die gelegenheid zou hebben verklaard dat de Republikeinse halsstarrigheid rechtstreeks tot oorlog zou leiden, terwijl zijn Amerikaanse evenknie Foote tegen Tamzil zou hebben gezegd dat, indien de Indonesiërs geen concessies zouden doen, de Verenigde Staten er in dat geval alle begrip voor zouden hebben indien de Nederlanders krachtige maatregelen zouden nemen.⁴³ Afgezien van de vraag of de weergave van de kabinetsdirecteur correct is, kan ernstig worden betwijfeld of deze uitspraak van Foote, die er wel vaker geen been in zag om zijn eigen persoonlijke pro-Nederlandse visie te verkondigen, de mening van het State Department vertegenwoordigde.⁴⁴

Vast staat dat Mitcheson en Foote met hun uitspraken grote druk op de Republiek hebben uitgeoefend om verder in de richting van de Nederlandse eisen op te schuiven, maar het doel daarvan was ongetwijfeld om een grote Nederlandse militaire actie te voorkomen, niet om deze aan te moedigen. Een instructie van het Foreign Office aan Mitcheson, die de Britse consul-generaal pas één dag na zijn gesprek met Tamzil bereikte, herhaalde dat er wat Londen betreft geen militaire oplossing voor het conflict bestond. 'We have done our best to dissuade the Dutch from resorting to force and our attitude towards this remains unchanged, since we do not believe force can provide a solution', was de boodschap aan het gezantschap in Batavia/Jakarta, 'but it does seem on evidence that the Indonesians by their intransigence [sic] are driving the Dutch towards that course.'⁴⁵ Dat een grote militaire confrontatie hoe dan ook voorkomen diende te worden, was ook de impliciete boodschap van een bericht van Marshall aan Foote op 3 juli, waarin de consul-generaal de instructie kreeg om bij de Republikeinen aan te dringen op een spoedige en adequate respons op het Nederlandse ultimatum, 'thereby eliminating [the] grave dangers inherent in [the] present situation'.⁴⁶

Ook het feit dat Marshall vijf dagen eerder, op 28 juni, geen directe pressie op de Nederlanders uitoefende, maar Den Haag slechts opriep om Amerikaanse levens en bezit te beschermen, kan bezwaarlijk als een indirecte Amerikaanse sanctionering van een militaire actie worden gezien, zoals De Jong beweert, aangezien de Amerikaanse minister in dat bericht benadrukte dat die levens en dat bezit, met name de olievelden van de Standard-Vacuum Oil Company op Sumatra, juist in gevaar zouden worden gebracht door mogelijke Indonesische vernielingsacties in respons op een Nederlandse militaire operatie, of de imminente dreiging daarvan. Het bericht van Marshall dient dan ook eerder te worden geïnterpreteerd als een waarschuwing aan zowel

Nederland als de Republiek voor de schadelijke gevolgen van een grootschalig militair treffen voor Indonesië, de VS én de wereld.⁴⁷

Daar staat tegenover dat het in Britse kringen wel degelijk plausibel werd geacht dat de Amerikanen de 'Eerste Politionele Actie' door hun terughoudende opstelling stilzwijgend hadden aangemoedigd. In Londen bestond ook al langer ongenoegen over de Amerikaanse aarzelingen om in het Indonesische dossier gezamenlijk diplomatiek op te trekken. Mitcheson had enkele weken voor de militaire actie aan Londen gerapporteerd dat hij uit betrouwbare bron had vernomen dat Den Haag en Batavia 'have reason to believe that while United States official attitude is opposed to military action here at all costs, this line is only for public consumption and that beneath the surface the Americans fully appreciate and sympathise with Van Mook's desire to cut short further discussion and to settle matters promptly by force'. De Britse verwijten richtten zich met name op één persoon: de Amerikaanse consul-generaal Walter Foote. Foote stond bekend om zijn pro-Nederlandse opvattingen. Hij was zelfs goed bevriend met Van Mook. 'Foote probably did a great deal of harm', rapporteerde Mitcheson op 24 juli, 'by openly favoring in private conversations the Dutch plan for military action, that he considered further negotiations a waste of time and believed American opinion would accept fairly easily a fait accompli.'⁴⁸

Dat sommige Amerikaanse vertegenwoordigers, zoals Foote, in hun persoonlijke opvattingen misschien meer naar de Nederlandse zienswijze neigden en dat ook direct of indirect aan hun Nederlandse gesprekspartners lieten blijken, doet niets af aan de algemene lijn van Washington dat het conflict op vreedzame wijze diende te worden opgelost. In Nederlandse kringen kon via dergelijke individuele contacten echter wel de indruk ontstaan dat het met de Amerikaanse afkeuring van een grote militaire actie wel zou loslopen. Van de persoonlijke opvattingen van iemand als Foote werd soms maar al te gretig aangenomen dat deze steeds de opvattingen van Washington reflecteerden. Een losse opmerking die wellicht als pro-Nederlands kon worden beschouwd, kon daardoor ten onrechte een veel grotere lading krijgen dan bedoeld.⁴⁹

Hetzelfde mechanisme speelde op momenten dat Washington en Londen druk uitoefenden op de Republiek. Telkens wanneer dit zich voordeed, openbaarde zich aan Nederlandse kant de neiging om dat als een pro-Nederlandse actie te interpreteren, terwijl het eerder voortkwam uit het verlangen van de Angelsaksische landen om zo spoedig mogelijk tot een diplomatieke oplossing te komen. In een volgende fase van het onderhandelingsproces

zouden de Amerikanen en Britten net zo makkelijk weer kunnen overschakelen op het uitoefenen van pressie op de Nederlanders. '[D]e ervaring leert, [dat] de partij welke in een geschil de laatste brief ontvangt, onder druk komt te staan', analyseerde minister zonder portefeuille E.N. van Kleffens in de ministerraad van 16 juni 1947 het optreden van Washington. Zodra Nederland bepaalde voorstellen op tafel had gelegd werd druk uitgeoefend op de Republiek, maar was Yogyakarta eenmaal met een antwoord gekomen, dan was Den Haag weer aan de beurt.⁵⁰

Nog op 17 juli 1947, drie dagen voor het begin van Operatie Product, instrueerde Washington de ambassade in Den Haag en het consulaat-generaal in Batavia/Jakarta om aan de Nederlanders te laten weten dat, aangezien de Republiek recentelijk grote concessies had gedaan, de Amerikaanse regering erop vertrouwde dat zij een vreedzame oplossing voor het conflict zouden weten te bereiken. Het blijven hameren op wat door Washington 'details' werden genoemd, zou de Republikeinse regering in de problemen kunnen brengen en een gezamenlijke overeenkomst onmogelijk maken.⁵¹ In Londen was de stemming echter pessimistisch. 'The Dutch are going all out to break up the Republic Government and appear to be succeeding', schreef Gordon C. Whitteridge van het Foreign Office diezelfde dag, 'it appears that the Dutch have counted the cost of a resort to force and are no longer open to argument: they will march unless the Indonesians give way.'⁵²

In de middag van 20 juli 1947 overhandigde minister Van Boetzelaer de Amerikaanse ambassadeur in Den Haag een memo waarin werd aangekondigd dat Nederland de volgende dag zou overgaan tot 'police measures of a strictly limited character'. Gevraagd wat onder 'police measures' diende te worden verstaan, antwoordde de minister: 'Full military action.' Na afloop van deze bijeenkomst nam de ambassadeur telefonisch contact op met Washington om te overleggen wat er nog gedaan zou kunnen worden om Den Haag van overhaaste acties af te houden. John Carter Vincent, de Director of the Office of Far Eastern Affairs van het State Department, antwoordde dat de Amerikanen hun standpunt ten aanzien van Nederlands militair ingrijpen al meerdere keren duidelijk hadden gemaakt, de laatste keer pas drie dagen geleden. Bovendien dacht hij niet dat er nog iets gedaan kon worden dat enig effect op de Nederlandse regering zou hebben. Toch werd afgesproken nog een laatste diplomatieke poging te wagen om escalatie van het conflict te voorkomen.⁵³

De Amerikaanse ambassadeur waarschuwde Van Boetzelaer diezelfde avond dat, indien de actie zou worden ingezet, de kwestie Indonesië

waarschijnlijk in de Veiligheidsraad zou worden aangekaart en dat de Sovjet-Unie zich er dan mogelijk mee zou bemoeien. De Britse ambassadeur in Den Haag liet Van Boetzelaer weten dat de Nederlanders meer geduld dienden te betrachten. De Nederlandse minister was niet onder de indruk van de opmerkingen van de twee ambassadeurs. Als gevolg van de precaire financiële positie van Nederland was er volgens hem geen andere optie meer. In de nacht van 20 op 21 juli bood de Britse minister van Buitenlandse Zaken Ernest Bevin beide partijen op de valreep nog de goede diensten van het Verenigd Koninkrijk aan. Dit aanbod was voor Den Haag geen reden om van de militaire actie af te zien.⁵⁴

DE VEILIGHEIDSRaad KOMT IN ACTIE

‘Basically stupid’, noemde John Street van het Western Department van het Foreign Office in Londen de Nederlandse militaire actie. Hoe groot de economische problemen en het wantrouwen tegenover de Republiek ook waren geweest, op de lange termijn zou deze actie volgens hem voor de Nederlanders nadeliger uitpakken dan geduldig blijven onderhandelen. ‘The fact that they did not do so indicates all too clearly that the Dutch in Java at least (with some honorable exceptions) never really understood the change which had come over the situation since 1941’, schreef hij op de eerste dag van Operatie Product. India of Australië zou de kwestie nu waarschijnlijk bij de Veiligheidsraad aanhangig maken. Het uitbreken van de gevechten plaatste het Verenigd Koninkrijk in een spagaat tussen de Britse belangen in Zuidoost-Azië en die in West-Europa, zo oordeelde Street.⁵⁵

De mogelijkheid dat de kwestie Indonesië op instigatie van de Sovjet-Unie in de Veiligheidsraad besproken zou worden, was ook voor de Amerikanen een weinig aantrekkelijk idee. Het zou de Sovjets en hun bondgenoten een goede gelegenheid bieden om zichzelf als kampioen van de onderdrukte volkeren te presenteren, terwijl de westerse mogendheden in het beklagenbankje zouden zitten. Functionarissen van de Division of International Security Affairs van het Amerikaanse State Department vonden het daarom niet verstandig om passief af te wachten tot het onvermijdelijke zou gebeuren. De kans was aanzienlijk dat er in dat geval allerlei extreme verwijten en ongewenste voorstellen naar voren gebracht zouden worden die in de Raad vervolgens tot niets zouden leiden, hetgeen niet alleen vervelend voor het Westen zou zijn, maar evenmin bevorderlijk voor het prestige van de Verenigde Naties.⁵⁶ Dat gevaar zou misschien afgewend kunnen worden door er in de Veiligheidsraad zelf als eerste over te beginnen, of anders een bevriende

natie het initiatief te laten nemen. Minister Marshall kreeg van zijn afdeling Noord-Europese Zaken het advies om daarover bij Van Kleffens, die inmiddels de Nederlandse ambassadeur in Washington was geworden, een balletje op te gooien. Dat gesprek vond plaats op 24 juli.⁵⁷

Na afloop rapporteerde Van Kleffens aan zijn chef, minister van Buitenlandse Zaken Van Boetzelaer, dat hij bijna een half uur aan het woord was geweest en vervolgens door Marshall was bedankt voor het duidelijke beeld dat hij van de situatie had geschetst. Volgens de Amerikaanse versie van het gesprek was Van Kleffens dusdanig lang aan het woord geweest – ‘the Ambassador having stated and restated this thesis at great length’ – dat Marshall niet meer was toegekomen aan de vraag wat Den Haag ervan zou vinden als een bevriende staat de zaak bij de Veiligheidsraad aanhangig zou maken. Deze vraag werd even later in de wandelgangen nog wel gesteld door John H. Morgan, de Associate Chief of the Division of Northern European Affairs, die erbij vertelde dat India, de Filippijnen en Australië erover nadachten om de Veiligheidsraad in te schakelen. Zouden de Verenigde Staten dat dan niet beter zelf kunnen doen? De Nederlandse ambassadeur antwoordde dat hij daar geen voordeel in zag. Een Aziatisch land of een land van het Sovjetblok had dan immers nog steeds de mogelijkheid om het eigen standpunt in de Raad naar voren te brengen.⁵⁸

India had inmiddels de druk op het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten opgevoerd. Op 25 juli stuurde Jawaharlal Nehru, de premier (formeel vice-president) van de Indiase interim-regering, een telegram naar Londen waarin hij stelde dat de twee Angelsaksische grootmachten veel meer zouden kunnen doen om het conflict te stoppen. ‘No one in India or anywhere in Asia will believe that if the Governments of the United Kingdom and United States of America really desired to bring this conflict to an end they could not do it immediately without military intervention’, schreef de Indiase leider. Indien Londen er niet in zou slagen het Nederlandse geweld onmiddellijk te stoppen en de onderhandelingen weer op gang te brengen, zou India de kwestie bij de Veiligheidsraad aankaarten. Het uitblijven van een effectieve interventie door het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten zou op heel Azië een ongunstige indruk maken, liet Nehru weten.⁵⁹

Mocht de kwestie Indonesië inderdaad aan de Veiligheidsraad worden voorgelegd zonder dat er op dat moment enig vooruitzicht bestond op een onderhandelde oplossing van het conflict, dan zou het voor Washington lastig zijn het Nederlandse standpunt te steunen dat het een interne kwestie betrof waar de Raad niet over ging, zo luidde de analyse van het Office of Far

Eastern Affairs (FEA) van het State Department. Bovendien zou het vervolgens ook moeilijk zijn om tegen het instellen van een VN-onderzoekscommissie te stemmen. Behalve met de roep van landen als India om in actie te komen, diende volgens Far Eastern Affairs ook rekening gehouden te worden met de negatieve houding van de Amerikaanse publieke opinie ten aanzien van de Nederlandse militaire actie. Indien Nederland als gevolg van de overzeese militaire operaties in de problemen zou komen, kon het daarom in Indonesië niet op militaire en financiële steun van de Verenigde Staten rekenen. Far Eastern Affairs zag nog wel een mogelijke uitweg: Den Haag zou zo snel mogelijk om mediatie door het Verenigd Koninkrijk, door de Verenigde Staten, of door beide landen moeten verzoeken.⁶⁰

Minister Van Boetzelaer liet weten dat Nederland nog een paar dagen nodig zou hebben om de 'politieele maatregelen' af te ronden, maar dat Den Haag dan bereid zou zijn een Amerikaans aanbod van goede diensten – volgens Van Kleffens een acceptabelere vorm van bemiddeling dan mediatie, dat naar zijn idee 'doet denken aan twee gelijkwaardige partijen' – te accepteren. Een bemiddelende rol van het Verenigd Koninkrijk werd door de minister uitgesloten omdat Londen, vanwege het stopzetten van leveranties van oorlogsmaterieel aan de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië, de kritische opstelling van de Commonwealth-leden India en Australië en de moeilijke Britse positie in het Midden-Oosten, naar zijn idee niet meer als een neutrale bemiddelaar kon worden beschouwd. Tevens liet Van Boetzelaer de Amerikanen weten dat van een terugtrekking van de Nederlandse troepen naar de posities van bij de aanvang van de militaire actie geen sprake kon zijn.⁶¹

Op 1 augustus 1947 werd op initiatief van Australië, dat op dat moment lid van de Veiligheidsraad was, de eerste resolutie in de geschiedenis van de Raad aangenomen waarin werd opgeroepen tot een wapenstilstand. De twee antagonisten, Nederland en de Republiek Indonesië, werden opgeroepen om hun geschillen door arbitrage of andere vreedzame middelen te beslechten. De Amerikanen waren erin geslaagd de voor Nederland scherpe randjes van de Australische ontwerp-resolutie af te krijgen, zodat er uiteindelijk niets in stond dat zou kunnen verwijzen naar netelige kwesties als de internationale status van de Republiek of de formele bevoegdheden van de Raad ten aanzien van het conflict. Die cruciale elementen ontbraken ook in de drie andere resoluties over de Indonesische kwestie die in augustus werden aangenomen. 'No decision was taken on the fundamental problem,' stelde een Britse analyst van het Foreign Office dan ook vast, 'the Council trying all the time to concentrate on the issue of pacification without enquiring into the status of the parties or its own right to act in the matter.'⁶²

Over dergelijke fundamentele kwesties was geen beslissing genomen omdat de leden van de Veiligheidsraad het onderling niet met elkaar eens waren over de aard van het conflict en de volkenrechtelijke status van de Republiek. De eerste kwestie was van belang voor de legitimiteit van de internationale bemoeienis: de Raad was immers formeel niet bevoegd om te interveniëren in kwesties die wezenlijk ('essentially') tot de binnenlandse jurisdictie van een lidstaat behoorden. Den Haag stelde uiteraard dat het conflict een binnenlandse aangelegenheid betrof waar de Verenigde Naties zich niet in mochten mengen, maar door andere staten – bijvoorbeeld door Australië naar aanleiding van het eerste Nederlandse offensief – werd betoogd dat interventie door de Veiligheidsraad noodzakelijk was omdat de strijd tussen Nederland en de Republiek de internationale vrede en veiligheid in gevaar bracht.

De vraag naar de aard van het conflict was nauw verbonden met de kwestie van de status van de Republiek. In de visie van de Australische vertegenwoordiger in de Raad was sprake van een regelrechte oorlog tussen twee staten:

[T]he hostilities proceeding are not merely police action but are in fact warfare; that is, in international law, armed conflict between two States. It can be clearly established that the Republic of Indonesia does constitute a State.⁶³

De Nederlandse vertegenwoordiger Van Kleffens ontkende dat de Republiek een soevereine staat was. De de facto erkende Republikeinse regering kon zeker niet beschouwd worden als de regering van een onafhankelijke staat, zo stelde hij, maar leek eerder op die van een Amerikaanse deelstaat als New York of een Braziliaanse deelstaat als Parahiba.⁶⁴

De Filipijnse afgevaardigde, die net als zijn Australische evenknie van mening was dat de Republiek aan alle eigenschappen van een staat voldeed, haakte op deze analogie in. De Republiek kon volgens hem inderdaad vergeleken worden met de staat New York, maar dan in de periode tussen de onafhankelijkheidsverklaring in juli 1776 en de inwerkingtreding van de Articles of Confederation in maart 1781, dus voordat de verschillende Amerikaanse staten hun soevereiniteit aan de Verenigde Staten van Amerika hadden overgedragen.⁶⁵ De Franse vertegenwoordiger, Alexandre Parodi, ondersteunde het Nederlandse standpunt dat de Republiek geen soevereine staat was en dat de Veiligheidsraad niet bevoegd was om in het conflict te interveniëren.⁶⁶ In december 1948, tijdens de discussie naar aanleiding van het tweede Nederlandse

offensief, herhaalde hij dat standpunt nog eens. Parodi erkende overigens bij die gelegenheid wel het recht van de Raad om in een intern conflict in te grijpen indien dat zodanig uit de hand zou lopen dat internationale complicaties dreigden, maar vond dat daar in het geval van de strijd in Indonesië geen sprake van was.⁶⁷ Dat interne conflicten van een bepaalde omvang wel degelijk binnen de bevoegdheid van de Veiligheidsraad konden vallen, werd bevestigd door een analist van het Britse Foreign Office. Die functionaris stelde in augustus 1947 in een intern memorandum dat de Raad die maand had kunnen interveniëren zonder de Republiek Indonesië als een staat te hoeven beschouwen, aangezien 'any armed conflict of considerable dimensions between any parties (whether states or not) can be regarded as a breach of the peace.'⁶⁸

New York, augustus 1947. De leden van de Republikeinse delegatie bij de VN voor het eerst aanwezig bij de besprekingen van de Veiligheidsraad, zij het dan nog als toeschouwers op de publieke tribune. Bron: Spaarnestad Fotocollectie - ANPFO/ANETA, SFA222001528.

In de door de Raad uitgevaardigde resoluties met betrekking tot het conflict werden Nederland en de Republiek dan ook niet als 'staten' maar als 'partijen' aangemerkt; door gebruik van deze term kon de politiek gevoelige vraag of het een conflict tussen onafhankelijke staten betrof worden om-

zeild. Ondanks Nederlandse pogingen om het conflict als een intra-Indonesische in plaats van een Nederlands-Republikeinse kwestie te presenteren, werden niet-Republikeinse Indonesische deelstaten en autonome gebieden als Oost-Indonesië en Borneo in de resoluties niet genoemd. De leiders van deze niet-Republikeinse entiteiten, de zogeheten 'federalisten', konden er tegenover de Veiligheidsraad geen aanspraak op maken een 'partij' in het conflict te zijn.⁶⁹

De kwestie van de internationale status van de Republiek kwam tevens ter sprake naar aanleiding van een verzoek van Sjahrir om te mogen deelnemen aan de discussies in de Veiligheidsraad over de Indonesische kwestie. Artikel 32 van het Handvest van de Verenigde Naties bood daar eventueel de mogelijkheid toe: 'Any member of the United Nations which is not a member of the Security Council or any state which is not a member of the United Nations, if it is a party to a dispute under consideration by the Security Council, shall be invited to participate, without vote, in the discussion relating to the dispute.' Maar was de Republiek een 'staat' in de zin van dit artikel? De leden van de Veiligheidsraad werden het ook over het antwoord op die vraag niet eens, maar dat verhinderde niet dat, na een stemming op 12 augustus 1947, Sjahrir toestemming werd verleend om voortaan in de Raadsdebatten over het conflict te participeren. Voor de vertegenwoordigers van Australië, Colombia, China en de Sovjet-Unie was dit vooral een kwestie van 'fair play': als de ene conflictpartij in de Raad het woord mocht voeren, dan diende die mogelijkheid ook aan de andere partij geboden te worden.⁷⁰

Hoewel de Syrische voorzitter van de Raad expliciet had vermeld dat over deze kwestie kon worden gestemd 'without any definition or determination of the sovereignty of that Republic', kon dit besluit toch gezien worden als een bevestigend antwoord op de vraag of de Republiek een staat was.⁷¹ De vertegenwoordiger van Polen zag het in ieder geval op die manier. 'We did not invite persons; we invited the representatives of a Government, of a State', zo stelde hij vast. De Australische vertegenwoordiger was het daarmee eens, maar voegde eraan toe dat een staat niet noodzakelijkerwijs soeverein hoefde te zijn om door de Raad te worden uitgenodigd. De voorzitter bevestigde voorafgaand aan de stemming dat het in artikel 32 van het Handvest gebruikte woord 'staat' geen duidelijkheid verschafte over de mate van soevereiniteit waarover zo'n entiteit diende te beschikken.⁷² Volgens de eerder genoemde analist van het Foreign Office betekende het toelatingsbesluit niet per definitie dat de Republiek nu als een staat werd beschouwd, maar wel dat zij voorlopig door de Raad als een staat werd behandeld.⁷³

Dat de Veiligheidsraad in de periode 1947-1949 ondanks de verdeeldheid over deze fundamentele kwesties toch met enige regelmaat resoluties inzake de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog heeft kunnen uitvaardigen, laat zien dat de meeste leden van de Raad zich op de beslissende momenten pragmatisch hebben opgesteld. Over legalistische vraagstukken ten aanzien van de formele bevoegdheid van de Raad en de internationale status van de Republiek is wel gedebatteerd, maar in de teksten van de resoluties zijn daar geen principiële antwoorden op gegeven. Deze fundamentele kwesties werden in de praktijk ondergeschikt gemaakt aan de pogingen om aan de vijandelijkheden in de archipel op vreedzame wijze een einde te laten komen. 'I have always urged members of the Council to shun legal questions', had de Chinese afgevaardigde de andere vertegenwoordigers op het hart gedrukt. 'We are seeking practical means to arrive at a sensible, practical solution.'

Uit het feit dat de meerderheid van de Raad resoluties aannam zonder dat daarbij nodig werd geacht de competentiekwestie te adresseren, kan worden geconcludeerd dat dit gremium zichzelf bevoegd achtte zich in het conflict te mengen, en tevens dat de internationale implicaties van de strijd in de archipel vanaf augustus 1947 door de meeste Raadsleden als zodanig ernstig werden ingeschat, dat – ondanks onenigheid over het formele kader waarbinnen dat zou kunnen plaatsvinden – interventie nodig werd geacht. Daarmee werd het Nederlandse standpunt dat het een intern conflict van beperkte reikwijdte betrof waar de Raad zich niet in zou mogen mengen in de praktijk resoluut terzijde geschoven.⁷⁴

COMMISSIE VAN GOEDE DIENSTEN

Het Amerikaanse aanbod van 'goede diensten' werd aanvaard door Nederland, maar beleefd afgewezen door de Republiek, dat liever wilde dat de Veiligheidsraad een arbitragecommissie zou aanstellen. Er kwam een compromis: op 25 augustus 1947 werd door de Veiligheidsraad het Committee of Good Offices on the Indonesian Question, oftewel het Good Offices Committee (GOC), in het leven geroepen om namens de Raad te assisteren bij de vreedzame oplossing van het conflict. De commissie zou uit vertegenwoordigers van drie leden van de Raad bestaan: elke conflictpartij zou één commissielid kiezen, en die twee leden zouden dan samen een derde 'neutrale' vertegenwoordiger selecteren. De Republiek koos voor Australië, Nederland voor België. Op 17 september 1947 stuurde minister Marshall een telegram aan president Truman met de mededeling dat de Australische

en Belgische ministers van buitenlandse zaken de Verenigde Staten als derde lid van de VN-commissie hadden gevraagd.⁷⁵

Vanaf dat moment waren de Verenigde Staten nauw betrokken bij de strijd in Indonesië. De Amerikanen stonden niet langer aan de zijlijn, maar vormden nu de spil in het proces dat uiteindelijk tot de onafhankelijkheid van Indonesië zou leiden. De vs waren vermoedelijk de enige mogelijkheid met voldoende 'sticks and carrots' om doorslaggevende druk op de beide conflictpartijen te kunnen uitoefenen. Daarmee stond echter ook het eigen internationale prestige van Washington op het spel en werd de oplossing van de Indonesische kwestie, nog veel meer dan voorheen, ook een Amerikaans probleem.

De Commissie van Goede Diensten bestond uit de Amerikaan Frank P. Graham, president van de University of North Carolina, de Australiër Richard C. Kirby, rechter van het Commonwealth Court of Arbitration and Conciliation, en de Belg Paul van Zeeland, jurist, econoom en oud-premier. Graham, die voor de commissie was gevraagd omdat hij veel ervaring had als bemiddelaar in arbeidsgeschillen, arriveerde in Indonesië vergezeld door zijn persoonlijke assistent Henry P. Brandis, professor in de rechten aan de University of North Carolina, en het duo Charlton Ogburn Jr en Joseph W. Scott van het State Department, die als adviseurs zouden fungeren.⁷⁶ Graham werd geacht niet op eigen houtje te opereren, maar zijn activiteiten zorgvuldig met Washington af te stemmen. 'In carrying out his assignment, the United States representative on the Committee will be expected to express this Government's policy', stond in de vooraf opgestelde taakomschrijving. 'He will at all times have to bear in mind that any position taken by him on the Committee must necessarily be consistent with the position taken by the United States in the Security Council.'⁷⁷

Graham stond voor een complexe taak. Behalve dat de neuzen binnen de Amerikaanse delegatie niet altijd dezelfde kant op stonden en de coördinatie met het State Department ook niet altijd soepel verliep, lag de grootste uitdaging in het bereiken van overeenstemming tussen de drie nationale GOC-delegaties. De Amerikanen zagen zichzelf, niet geheel ten onrechte, als de enige neutrale factor in de commissie. Graham liet begin december 1947 aan het State Department weten dat het GOC naar zijn idee beter had kunnen functioneren indien alle drie de leden de instemming hadden gehad van de beide conflictpartijen. Nu was het zo dat de Australische en Belgische delegaties 'on crucial points are proving nearly as uncompromising as [the] parties themselves.'⁷⁸ Undersecretary of State Robert A. Lovett antwoordde dat het ministerie dit wel had verwacht, maar Graham in staat

achtte om in zijn positie de bemiddelende rol op zich te nemen die onder ideale omstandigheden door de hele commissie zou zijn ingevuld.⁷⁹

Op 1 november 1947 nam de Veiligheidsraad een resolutie aan waarin het GOC werd verzocht de conflictpartijen te assisteren om tot goede afspraken over het naleven van de door de Raad gewenste wapenstilstand te komen. Dat betekende een uitbreiding van de taak van de commissie: naast politieke bemiddeling kreeg het nu ook een rol in militaire aangelegenheden.⁸⁰

RENVILLE

Op 6 december kwamen de onderhandelingsdelegaties voor het eerst op neutraal terrein bijeen, aan boord van het Amerikaanse marineschip de *USS Renville* in de haven van Tandjung Priok. 'Believe impression created by ship highly favorable', rapporteerde Graham aan Washington. 'Not too much to say it has introduced most hopeful element so far.'⁸¹ In aanwezigheid van het GOC konden de échte onderhandelingen, op basis van het eerdere akkoord van Linggarjati, nu eindelijk beginnen.

Het was de Amerikanen duidelijk dat het verloop van de besprekingen zoveel mogelijk buiten de openbaarheid gehouden moest worden, aangezien de ervaring inmiddels had geleerd dat directe en publiekelijk gevoerde gedachtewisselingen tussen Nederlandse en Republikeinse vertegenwoordigers niet zouden helpen om tot een oplossing van het conflict te komen. Dat gold met name voor de optredens van beide partijen voor de Veiligheidsraad, die meestal uitmondde in het uitwisselen van hevige verwijten. Dergelijke vertoningen konden dus maar beter tot een minimum beperkt worden. Volgens Charles P. Noyes, medewerker van de Amerikaanse missie bij de VN, moest vooral voorkomen worden dat in de Veiligheidsraad het werk van het GOC tussentijds telkens weer besproken zou worden: 'If the Council permits either or both of the parties to continually run to the Security Council to make propaganda statements against the other side, the work of the Good Offices Committee will be next to impossible.'⁸²

Het geruzie tussen de twee conflictpartijen ging ook op de *Renville* door. Het Nederlandse standpunt was dat discussies over een politieke oplossing van het conflict geen zin hadden zolang er nog geen effectieve wapenstilstand was ingetreden. Eerst moest overeenstemming zijn bereikt over maatregelen die voor een effectief bestand zouden kunnen zorgen.⁸³ De Nederlandse delegatieleider raden Abdulkadir Widjojoatmodjo verklaarde dat politieke onderhandelingen niet gevoerd konden worden zolang de Republiek haar tegenstanders bleef bestrijden met geweld, vernielingen, sabotage en bedrei-

gingen. De Republikeinse delegatieleider Amir Sjarifuddin reageerde daarop met de beschuldiging dat Nederland de Republiek van de kaart wilde vegen, hetzij met militair geweld, hetzij met een beleid van ‘omsingeling en fragmentatie’, en dat de militaire vraagstukken alleen tot een oplossing gebracht konden worden door middel van een politieke overeenkomst: ‘[O]nly by settlement [of the] political question, final solution [of the] military question will be reached automatically.’⁸⁴

Hoewel de onderhandelingen met dergelijke diametraal tegenovergestelde uitgangspunten bij voorbaat muurvast leken te zitten, bood dit tegelijk een kleine opening voor een mogelijk compromis: indien de Republiek op het militaire vlak zou toegeven, zou Nederland wellicht bereid zijn politieke concessies te doen.⁸⁵

Van Mooks deelstatenbeleid – of zoals Graham het formuleerde, ‘the Dutch refusal [to] cease activities looking toward the creation [of] states in former Republic territories’ – vormde voor het GOC een van de hoofdpijn-

USS Renville, 17 januari 1948. Paul van Zeeland, Belgisch lid van de Commissie van Goede Diensten, spreekt de aanwezigen toe aan boord van het schip. Geheel rechts aan de conferentietafel het Amerikaanse lid Frank P. Graham, naast hem de Australiër Richard C. Kirby. Bron: Beeldbank WO2 – NIOD, 57968.

dossiers. De Amerikaanse en Australische leden van de commissie waren van mening dat het voorlopig stopzetten van een dergelijke verbrokkeling van het Republikeinse gebied, in ieder geval totdat er een politieke overeenkomst zou zijn bereikt, voor Yogyakarta een cruciale voorwaarde ('essential quid pro quo') was om akkoord te kunnen gaan met de door Nederland geëiste bestandslijn, de zogenoemde 'Van Mook-lijn', waardoor de strijdende partijen hopelijk beter van elkaar gescheiden zouden kunnen worden. Zij betwijfelden bovendien of het ontstaan van die nieuwe politieke entiteiten wel zo'n spontaan proces was, aangezien er aanwijzingen waren dat de Nederlanders daarin een actieve rol speelden. Van Zeeland daarentegen verklaarde ervan overtuigd te zijn dat de regionale bewegingen die naar meer lokale autonomie streefden wel degelijk spontaan tot stand waren gekomen.⁸⁶

Toch slaagden de drie leden van het GOC erin om overeenstemming te bereiken over een mogelijk vredesplan: het zogeheten Christmas Program, dat bestond uit een voorstel voor een duidelijke bestandslijn (Annex 1) en een voorstel voor politieke uitgangspunten dat als basis zou moeten dienen voor verdere onderhandelingen (Annex 2).⁸⁷ Waar de Amerikaan, de Australiër en de Belg het in ieder geval over eens bleken te zijn, volgens Graham althans, was de manier waarop de resolutie van de Veiligheidsraad van 1 november 1947 geïnterpreteerd diende te worden. Deze interpretatie kwam in de kern neer op een algemeen moreel principe, namelijk 'that in matters in which the UN participates force cannot create or destroy rights'. Om te voorkomen dat Nederland met militaire macht eenzijdig een beslissing zou forceren was het belangrijk om met een integraal en evenwichtig voorstel voor een vreedzame oplossing te komen. En om Van Zeeland binnenboord te houden had Graham bij het opstellen van dat vredesplan zeker ook water bij de wijn moeten doen. Het belangrijkste pijnpunt voor de Amerikaanse onderhandelaar was de acceptatie van een demarcatielijn die grotendeels de Van Mook-lijn zou volgen. Deze Van Mook-lijn was door de Nederlanders langs de meest vooruitgeschoven Nederlandse militaire posten getrokken, zonder rekening te houden met de aanwezigheid van aanzienlijke Republikeinse eenheden in de gebieden aan de 'Nederlandse kant' van die lijn. Daar echter in Annex 2 was voorzien in volksraadplegingen 'for self determination by the people of their political relationships to Republic and USI [United States of Indonesia, vsI]', zag Graham de Van Mook-lijn als een tijdelijk fenomeen dat uiteindelijk als gevolg van een democratisch proces vanzelf zou verdwijnen: 'I decided not to divide over a demarcation line which will disappear provided we unite on a democratic line which will endure.'⁸⁸

In Annex 2 stonden echter ook bepalingen die voor Nederland onaanvaardbaar waren. Het ging daarbij om het voorlopig stopzetten van het creëren van nieuwe deelstaten in de omstreken gebieden in Java, Madura en Sumatra, en, zodra er een politieke overeenkomst bereikt zou zijn, het herstel van het civiele gezag zoals het op 20 juli had gefunctioneerd en het terugtrekken van Nederlandse troepen op de posities van vóór Operatie Product.⁸⁹ Met name het bevriezen van de Nederlandse pogingen om nieuwe deelstaten op te richten in gebieden waar het akkoord van Linggarjati de autoriteit van de Republiek had erkend was volgens Graham van cruciaal belang om de onderhandelingen niet te ondermijnen en de vijandelikheden te laten staken.⁹⁰

Hier stuitte Graham echter zowel op de onbuigzaamheid van de Nederlandse onderhandelaars, die alleen die punten wilden aanvaarden die voor hen acceptabel waren, als op de realpolitik van het State Department. Op de laatste dag van het jaar 1947 kreeg Graham vanuit Washington van onderminister Lovett te horen dat het blokkeren van nieuwe deelstaten 'unrealistic and in some respects undesirable' was. Bovendien was het ministerie gekant tegen elk voorstel dat de bestaande wanorde in Indonesië dreigde te verlengen. Terugtrekking van Nederlandse troepen en het herstel van het Republikeinse gezag over de gebieden die tijdens de militaire actie verloren waren gegaan zouden dan ook alleen mogen plaatsvinden indien afdoende gegarandeerd zou kunnen worden dat dit niet tot wanordelijke situaties zou leiden. Voor wat betreft de in Annex 2 voorgestelde volksraadplegingen had Lovett de indruk dat de omstandigheden daarvoor vermoedelijk gunstiger waren in gebieden die onder Nederlandse controle stonden dan in gebieden onder Republikeins gezag. In dat opzicht achtte hij de precieze status van de nieuw opgerichte deelstaten tijdens de overgangperiode naar een federale staat van cruciaal belang.⁹¹

Lovett liet Graham tevens weten dat, aangezien Nederland zich in Europa een sterke medestander van de VS toonde, voorkomen diende te worden dat de positie van de Nederlandse regering door de ontwikkelingen in de overzeese gebieden zou verzwakken. 'Dept believes that stability present Dutch Govt would be seriously undermined if Netherlands fails to retain very considerable stake in NEI [Netherlands East Indies],' telegrafeerde hij aan Batavia/Jakarta, 'and that the political consequences of failure present Dutch Govt would in all likelihood be prejudicial to US position in Western Europe.' De Nederlandse soevereiniteit over Indonesië diende dan ook voorlopig bevestigd te worden, maar er zou tevens een datum vastgesteld

moeten worden waarop de Indonesiërs onafhankelijk zouden worden. In de tussenperiode zou Nederland er dan hopelijk in slagen om de Indonesiërs ervan te overtuigen dat beide partijen elkaar ook in de toekomst nodig zouden hebben. 'They [de Nederlanders] do not expect to remain sovereign in USI for more than few years', zo stelde Lovett geruststellend.⁹²

De voornaamste elementen van de boodschap van Lovett aan Graham lekten een week later uit naar de Nederlanders, die er een pro-Nederlandse interventie van het State Department in zagen. Dat de positie van de Nederlandse regering in Europa door Washington in december 1947 voorlopig belangrijker werd geacht dan goede betrekkingen met de nationalistische bewegingen in Azië, wilde echter niet zeggen dat de Amerikanen het met alle aspecten van het Nederlandse beleid in Indonesië eens waren.⁹³

De Nederlanders kwamen begin januari 1948 zelf met een lijstje politieke uitgangspunten die voor hen acceptabel waren en waar, wat hen betreft, niet verder over onderhandeld kon worden. Graham vond die punten echter zo algemeen gesteld, dat ze naar zijn mening niet voldoende waarborgen voor de Republiek boden. Hij gaf zijn medewerkers daarom opdracht om, op basis van de aanwijzingen van Lovett van 31 december, een aantal aanvullende politieke principes te formuleren. Dat kwam neer op het schrijven van een nieuwe versie van de eerdere Annex 2. In het nieuwe stuk was nog steeds in een volksraadpleging voorzien, die tussen zes maanden en een jaar later gehouden zou moeten worden op Java, Madura en Sumatra, maar eerdere clausules in Annex 2 over een Nederlandse terugtrekking, herstel van het Republikeinse gezag en stopzetting van het creëren van nieuwe deelstaten keerden in dit nieuwe voorstel niet terug. Vooral het wegvallen van de 'political cease-fire', te weten het bevriezen van het opzetten van nieuwe politieke entiteiten in voormalig Republikeins gebied, was voor Yogyakarta een zeer bittere pil om te slikken.⁹⁴

Het was bovendien niet de enige bittere pil. In de 'zes additionele principes' van de Amerikaanse delegatie stond expliciet verwoord dat de soevereiniteit bij Nederland berustte, ook tijdens de overgangperiode, totdat die soevereiniteit zou zijn overgedragen aan de Verenigde Staten van Indonesië. Lovett had er in zijn bericht van 31 december bij Graham op aangedrongen om op dit punt duidelijkheid te verschaffen, en het was uiteraard een kwestie van cruciaal belang voor Nederland. Die kwestie was voor de Republiek echter net zo goed van eminente betekenis. Het enige dat in de 'zes additionele principes' over de Republiek werd vermeld, was dat zij binnen de toekomstige VSI de status van een staat zou hebben.⁹⁵ Er was dan ook zware

druk door de GOC-leden voor nodig om de Republiek met de drie Renville-voorstellen – de bestandsakkoorden, de politieke uitgangspunten en de zes additionele beginselen – te laten instemmen.

EEN NEDERLANDSE OVERWINNING?

In diverse Nederlandse publicaties is gesteld dat het akkoord van Renville dankzij een pro-Nederlandse interventie door het State Department zeer voordelig voor Nederland uitpakte. In dit verband is bovendien geponereerd dat destijds van een Amerikaans-Nederlandse alliantie sprake is geweest, die resulteerde in een grote overwinning van Nederland en een ernstige nederlaag voor de Republiek. Er is zelfs gesteld dat de Nederlandse veroveringen vanaf het begin van Operatie Product door het Renville-akkoord werden erkend.⁹⁶

Indien inderdaad van een alliantie tussen Washington en Den Haag sprake is geweest, is het de vraag waarom de Amerikanen het nodig vonden om flinke druk op Nederland uit te oefenen om de zes additionele principes van de Amerikaanse delegatie te aanvaarden. Medewerkers van de Nederlandse ambassade werden op 8 januari naar het State Department ontboden, waar William Lacy van de afdeling Southeast Asian Affairs en Frederick Nolting van de afdeling Northern European Affairs hen 'in the strongest terms' te kennen gaven dat het 'of the utmost importance' was dat Nederland de voorstellen snel zou accepteren. De twee Amerikanen verwezen naar een komend debat in het Congres over de Marshallhulp aan Nederland en Nederlands-Indië. 'We implied that failure attributable to the Dutch to effect a settlement in Indonesia would adversely affect these discussions', zo staat in het Amerikaanse verslag van deze ontmoeting te lezen. Hier werd impliciet gedreigd met het blokkeren van die steun indien Nederland niet akkoord zou gaan.⁹⁷

Op 11 januari discussieerde de Nederlandse ministerraad over de betekenis van deze Amerikaanse boodschap. 'The matter was presented by the Prime Minister and the Foreign Minister as one whose rejection would involve the serious consequences flowing from a withdrawal of the promise of economic assistance from the United States', rapporteerde de Amerikaanse ambassade in Den Haag aan Washington. Tijdens de vergadering nam minister van Financiën P. Lieftinck zelfs het woord 'chantage' in de mond. Hij wees erop dat uitstel van financiële hulp voor Nederland een ramp zou zijn. Premier L.J.M. Beel stelde voor om de zes additionele principes te aanvaarden als basis voor verdere besprekingen, maar dan moest wel eerst een

overeenkomst over een bestand zijn gesloten. Bovendien wilde hij dat er een poging gedaan zou worden om Amerikaanse instemming te verkrijgen voor het hernemen van 'onze vrijheid van handelen' indien de Republiek de voorstellen zou afwijzen. De militaire optie was dus nog steeds niet definitief van de Nederlandse tafel.⁹⁸

'Cabinet unhappy at reference [...] by Department officials [...] to ERP [European Recovery Program] and to US assistance in reconstruction Indonesia', telegrafeerde de Amerikaanse ambassade aan het State Department. Dat de Nederlandse regering akkoord ging met de zes additionele principes was echter goed nieuws voor Washington, zij het dat er de voorwaarde van een bestandsovereenkomst aan verbonden was. Marshall liet weten dat de zes politieke beginselen een integraal en onverbrekkelijk geheel vormden met de bestandsovereenkomst. Dat Nederland schoorvoetend accepteerde dat deze twee elementen in één pakket werden gebundeld, was op zich al een belangrijke concessie van Den Haag, zoals de ondervoorzitter van de Nederlandse onderhandelingsdelegatie tegenover Van Kleffens benadrukte. Nu de buit binnen leek te zijn, vond Marshall het wellicht tijd worden om wat druk van de ketel te halen. Hij gaf de Amerikaanse ambassade althans toestemming om Den Haag te vertellen dat niet de Marshallhulp aan Nederland ter discussie had gestaan, maar alleen de financiële steun aan Indonesië.⁹⁹

Het resultaat van de onderhandelingen aan boord van de *Renville* was een afspiegeling van de feitelijke machtsverhoudingen tussen de conflictpartijen op dat moment. Met name de dreiging van een voortzetting van het Nederlandse militaire offensief speelde op de achtergrond een cruciale rol. Het was niet zonder reden dat Lacy en Nolting hun Nederlandse gesprekspartners op 8 januari maar liefst driemaal lieten weten dat een hervatting van de 'politieke actie' ten zeerste door Washington zou worden afgekeurd.¹⁰⁰

In de optiek van Graham en zijn medewerkers waren ze erin geslaagd de verzwakte en wankelende Republiek voorlopig overeind te houden. Graham was er op de *Renville* zeker van geweest dat, indien er geen akkoord zou worden bereikt, de Nederlanders hun militaire offensief zouden voortzetten, of anders de Republiek in economisch opzicht met hun blokkade zouden verstikken.¹⁰¹ 'Without the Good Offices Committee, it seems highly unlikely that the parties would have succeeded in reaching a truce agreement, or any political settlement', zo maakte het State Department in februari 1948 de balans op, 'indeed, it is not unlikely that the Republic of Indonesia would soon have been eliminated as a political factor in the Netherlands East Indies.' In navolging van deze analyse kan het akkoord van Renville, in plaats van als

Schiphol, 31 januari 1948. Nederlandse journalisten stellen vragen aan Graham (met bril) en Kirby van de Commissie van Goede Diensten. Die twee commissieleden zijn op doorreis naar de Verenigde Naties in Lake Success, waar ze verslag zullen uitbrengen aan de Veiligheidsraad.

Bron: Nationaal Archief - Fotocollectie Anefo / Snickers, NL-HaNA_2.24.01.09_0_902-5651.

een grote Nederlandse overwinning met hulp van de Amerikanen, eerst en vooral worden beschouwd als een Amerikaanse interventie die ten doel had de mogelijke teloorgang van de Republiek als belangrijke politieke entiteit te voorkomen.¹⁰²

Graham, die op het punt stond om af te zwaaien als Amerikaanse vertegenwoordiger in het GOC, gaf op 11 februari samen met Kirby een persconferentie in Lake Success, waar de VN in die periode resideerde. 'If you look only at the truce the Dutch would get the demarcation line', antwoordde hij op de vraag van een verslaggever of het klopte dat de meeste Nederlandse eisen waren ingewilligd, 'but in the long run the Republic gets more.' Graham voorspelde dat de Nederlandse deelstatenpolitiek er niet in zou slagen om Yogyakarta te marginaliseren. 'In organizations that have federal states, the number of states is not so important', verklaarde hij. 'In the struggle in Indonesia the great question is who is going to take over leadership of the

Indonesian people.¹⁰³ Er kan geen twijfel over bestaan dat Graham ervan overtuigd was dat de Republiek was voorbeschikt om die leiderschapsrol op zich te nemen.¹⁰⁴

VASTGELOPEN ONDERHANDELINGEN

Net als Linggarjati liet ook Renville nog veel vraagstukken onopgelost. Op het State Department benadrukten de drie directeuren van de afdelingen voor VN-zaken, het Verre Oosten en Europa daarom het belang van een onmiddellijke hervatting van de onderhandelingen, voordat er zich iets zou voordoen waardoor de verhoudingen tussen Nederland en de Republiek verder zouden verslechteren. De tweede fase in de onderhandelingen zou ook zo snel mogelijk moeten worden afgerond, bij voorkeur binnen zes weken. Van de Nederlandse vertegenwoordigers werd daarbij verwacht, mede vanwege hun sterkere onderhandelingspositie, dat ze ditmaal geduldiger en toeschietelijker zouden opereren. 'Because of their superior tactical position the Dutch can make a very strong appeal to world opinion by showing more than average restraint in their dealings with the Republic', schreven de drie directeuren aan Marshall, 'a far greater than halfway effort by the Dutch will be required if a successful settlement is to be reached and is to endure.'¹⁰⁵

Of Marshall deze boodschap aan de Nederlandse ambassadeur heeft doorgegeven, zoals door de drie directeuren werd bepleit, is niet duidelijk, maar circa twee weken later instrueerde hij de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN wel dat het van het grootste belang was om het vertrouwen van de Republiek in de VS te behouden: 'Dept is anxious to avoid taking any position which would diminish Indonesian confidence GOC or indicate partiality of US position as member GOC.'¹⁰⁶

De Republiek hield zich in ieder geval aan een van de belangrijkste bepalingen van de bestandsovereenkomst en evacueerde ongeveer 35.000 strijders uit de gebieden aan de Nederlandse kant van de bestandslijn.¹⁰⁷ Anderzijds ging Nederland door met het federale programma. Medio maart werden de onderhandelingen tussen Nederland en de Republiek weer hervat, maar die liepen door het onderlinge wantrouwen al snel uit op een impasse. '[M]uch good will slowly created in past months has been dissipated in crescendo recriminations', rapporteerde de Amerikaanse delegatie in april aan Washington. Eind mei kwamen op uitnodiging van Van Mook de leiders van de verschillende deelstaten in Bandung bijeen om over de staatkundige structuur van de toekomstige VSI te overleggen. De Republiek was daarbij niet uitgenodigd. Graham, inmiddels afgezwaaid als GOC-lid maar

niettemin door het State Department om advies gevraagd, kwalificeerde de Bandung-conferentie daarom als een 'violation of the intent and spirit of the Renville Agreement'. Overigens gold dat volgens hem ook voor de pogingen van de Republiek om haar buitenlandse betrekkingen verder uit te breiden.¹⁰⁸

Die laatste opmerking had hoogstwaarschijnlijk betrekking op een actie van de vertegenwoordiger van de Republiek in Praag, Suripno, die een principe-akkoord met de Sovjet-Unie over de uitwisseling van consulaire vertegenwoordigers had bereikt. Moskou maakte het nieuws eind mei bekend. Het voornemen diplomatieke betrekkingen op het niveau van consuls aan te gaan kan als een de facto erkenning van de Republiek worden beschouwd, waarbij de Sovjets ervan uit zijn gegaan dat dit binnen de overeenkomsten van Linggarjati en Renville mogelijk was. Het nieuws veroorzaakte in Yogyakarta, waar door de meer conservatieve elementen in de regering geveesd werd voor afkeurende reacties vanuit Washington, echter de nodige ophef. De ratificatie van de overeenkomst met de Sovjet-Unie werd daarom stiltejes opgeschort.¹⁰⁹

Het bleek niet eenvoudig om een oplossing te vinden voor het belangrijkste vraagstuk bij de vorming van een gezamenlijke Nederlands-Indonesische interim-regering, namelijk hoe de machtsverhoudingen in die regering precies zouden komen te liggen. Op de achtergrond speelde een nog veel fundamentele kwestie: wie zijn nu eigenlijk de 'echte' vertegenwoordigers van Indonesië? Nederland wees erop dat het, conform de Renville-overeenkomst, nog steeds de soevereiniteit over de archipel uitoefende, en vond dat het daarom tijdens de overgangperiode een flinke vinger in de pap diende te krijgen, terwijl de Republiek niets van haar in de praktijk uitgeoefende autoriteit over Java, Madura en Sumatra wilde inleveren en daarom deelname aan een interim-regering voorlopig afhield. 'Powers of government cannot in the last analysis be divided', vatte de Amerikaanse delegatie in het GOC het probleem kernachtig samen. 'Regardless questions [of] sovereignty, the actual Government [of] Indonesia must be in the hands [of] the Dutch or the Indonesians.'¹¹⁰

Begin juni begon de Amerikaanse delegatie steeds meer twijfels te krijgen over de Nederlandse bedoelingen. Het leek alsof Den Haag de onderhandelingen met onrealistische eisen wilde laten mislukken en het GOC van het toeneel wilde doen verdwijnen.¹¹¹ In een poging om de onderhandelingen na vijf maanden waarin geen vooruitgang was geboekt weer vlot te trekken, namen de Amerikaanse en Australische leden van het GOC – respectievelijk Coert

DuBois en T.K. Critchley, die na Renville Graham en Kirby hadden afgelost – het initiatief om met eigen voorstellen te komen. Op 10 juni 1948 presenteerden zij een ‘working paper’ ter implementatie van het Renville-akkoord. Het Belgische lid van de commissie Raymond Herremans, de opvolger van Van Zeeland, schaarde zich er niet achter omdat hij het met een aantal essentiële punten niet eens was. DuBois, die in de jaren dertig consul-generaal in Batavia was geweest, had de voorstellen niet eerst afgestemd met het State Department, dat zich dan ook direct bezorgd toonde of ze niet te eenzijdig gericht waren op het onder druk zetten van Nederland. DuBois antwoordde dat hij tot de conclusie was gekomen dat de Nederlandse plannen onwerkbaar waren, en dat hij het nodig had geacht om een signaal af te geven dat de Verenigde Staten geloofden in het recht en het vermogen van de Indonesiërs om zichzelf te besturen. Het ‘working paper’ werd wel door de Republiek, maar niet door Nederland aanvaard.¹¹²

Eind juni moest de 67-jarige DuBois noodgedwongen als Amerikaanse vertegenwoordiger in het GOC stoppen omdat hij onder de fysieke en mentale druk dreigde te bezwijken.¹¹³ In juli werd hij opgevolgd door de ervaren diplomaat H. Merle Cochran. Het State Department kwam die zomer tot de conclusie dat voorstellen die door Nederland of de Republiek werden ingediend telkens onaanvaardbaar bleken voor de tegenpartij, en dat een oplossing derhalve alleen van het GOC te verwachten viel.¹¹⁴

De Amerikaanse delegatie vervulde opnieuw de voortrekkersrol. Op 10 september diende Cochran een nieuw plan in, gebaseerd op het voorstel van DuBois en Critchley, maar aangepast om aan de Nederlandse bezwaren tegemoet te komen. Volgens dit plan zou in januari 1949 een federale volksvertegenwoordiging moeten worden gekozen. Opnieuw accepteerde de Republiek dit voorstel vrij snel, zij het onder voorbehoud, terwijl Nederland, zij het pas in oktober, liet weten het in principe te aanvaarden als basis voor verdere onderhandelingen, maar dat er nog veel aan veranderd diende te worden. De door Den Haag voorgestelde wijzingen waren zo ingrijpend dat zelfs gesproken kon worden van tegenvoorstellen die niet veel heel lieten van de kern van het Amerikaanse plan. Nederland achtte het onder meer te vroeg om in januari 1949 verkiezingen te houden, eerst zouden de rust en orde hersteld moeten worden. Het State Department vond de Nederlandse houding ‘unsatisfactory as it gives too great unilateral discretion as to the timing of elections and therefore the ultimate transfer of sovereignty.’¹¹⁵

Hoewel het State Department in het voorjaar van 1948 de Republiek nog als de grootste dwarsligger voor een succesvolle afronding van de onderhan-

delingen had gezien, was dat begin oktober geheel veranderd. Inmiddels had de Republiek de wereld getoond robuust genoeg te zijn om de communistische opstand te bedwingen die op 18 september in het Oostjavaanse Madiun was begonnen. Tot tevredenheid van Washington waren de gematigde Indonesische leiders in staat gebleken om deze crisis te bezweren zonder assistentie van buitenaf.¹¹⁶ In de ogen van Marshall was Nederland nu de grootste hinderpaal geworden voor een oplossing van de Indonesische kwestie. In twee aparte gesprekken met de Britse en de Chinese minister van Buitenlandse Zaken stelde Marshall dat de drie achtereenvolgende Amerikaanse vertegenwoordigers bij het GOC unaniem tot de conclusie gekomen waren dat Nederland de zaak opzettelijk aan het vertragen was.¹¹⁷

Op 12 december rapporteerde het GOC aan de Veiligheidsraad dat de Republiek door de Nederlandse inspanningen om een federale interimregering op te zetten gesterkt werd in haar opvatting dat Den Haag ernaar streefde om buiten de Republiek om een Verenigde Staten van Indonesië te vormen. Dat de Republiek nu niet betrokken was bij de formering van een interimregering zou volgens de commissie een diplomatieke oplossing van het conflict moeilijker maken en ernstige onrust kunnen veroorzaken. Bovendien zag de commissie in de nabije toekomst geen mogelijkheid om de beide partijen voor serieuze onderhandelingen bij elkaar te brengen, aangezien Nederland in niet mis te verstane bewoordingen had laten weten daar voorlopig geen heil in te zien. Daar de mogelijkheid van een politieke overeenkomst verder uit beeld dreigde te raken, werd het waarschijnlijk geacht dat de bestandsschendingen alleen nog maar verder zouden toenemen. De vooruitzichten waren volgens het GOC somber: 'The Committee can see in the present situation only intensification of the factors already making for further economic deterioration, general unrest and social upheaval. Widespread hostilities involving the conflict of organized armed groups on a large scale might be the outcome.'¹¹⁸

In Batavia/Jakarta had Cochran inmiddels de hoop opgegeven dat met de Nederlanders nog op een constructieve manier te praten viel. 'Their efforts to find excuses for upsetting talks once commenced have been crudely obvious', rapporteerde hij op 12 december aan Washington. Voor wat betreft de Nederlandse verwijten aan de Republiek dat deze zich schuldig maakte aan een groot aantal bestandsschendingen, benadrukte Cochran dat die overtredingen niet los konden worden gezien van de falende pogingen om tot een politieke oplossing te komen. 'Perhaps the greatest difficulty in implementation [of the] truce arises from failure [to] reach political agreement after 10

months', telegrafeerde hij twee dagen later aan het State Department, '[there] can be no lasting improvement without political agreement.' Hij achtte een politieke overeenkomst eerder een noodzakelijke voorwaarde voor een betere naleving van het bestand dan andersom. Wat Nederland van de Republiek eiste leek bovendien meer op een overgave dan op de bereidheid op een open manier te onderhandelen. 'The only effective way to stop the Netherlands is to cut off American funds', adviseerde hij, 'frankly [I] feel position of GOC will be weak to point of uselessness if US and SC [Security Council] intervention not effective.'¹¹⁹

Zo ver wilde Lovett nog niet gaan, maar wel liet hij Den Haag en Batavia weten dat de Amerikaanse financiële hulp aan Indonesië heroverwogen zou kunnen worden. Begin december had hij Cochran al bericht dat Washington de Marshallhulp liever niet als politiek drukmiddel tegenover een belangrijke Europese medestander als Nederland wilde gebruiken, temeer daar niet bij voorbaat duidelijk was of aan dat dreigement ook daadwerkelijk gevolg zou worden gegeven.¹²⁰

Zoals al eerder bleek, speelden nog meer factoren in de totstandkoming van het Amerikaanse beleid inzake de Indonesische kwestie een rol dan alleen de voorstellen, beschuldigingen en ultimata die door de twee conflictpartijen werden uitgewisseld. Twee dagen voor het begin van 'Operatie Kraai', het tweede grote Nederlandse militaire offensief tegen de Republiek, produceerde George F. Kennan, de invloedrijke Director of Policy Planning van het State Department, een memorandum voor Marshall en Lovett waarin hij de stelling poneerde dat het Indonesische conflict een cruciale rol speelde in de geopolitieke strijd met de Sovjet-Unie. Gezien de strategische ligging van de archipel was het van het grootste belang dat Indonesië in het westerse kamp zou blijven. De Nederlanders zouden er volgens hem echter niet in slagen hun gezag over Java, Madura en Sumatra te herstellen, of die gebieden te stabiliseren. 'The choice therefore lies not between Republican and Dutch sovereignty over these islands but between Republican sovereignty and chaos', was zijn conclusie. Aangezien chaos de invloed van het communisme zou bevorderen, was de keuze snel gemaakt. De gematigde leiders van de Republiek dienden in het zadel gehouden te worden, anders zouden 'de extremisten' het overnemen.¹²¹

Een jaar eerder, in december 1947, tijdens de onderhandelingen aan boord van de *Renville*, had Lovett aan Graham laten weten dat het van cruciaal belang was om de Nederlandse regering te steunen omwille van de stabiliteit en welvaart van West-Europa. Kennan maakte nu echter een geheel andere

analyse: 'The fall of the Indonesian Government would be a more severe blow to our security interests than the fall of the Dutch cabinet.' Nederland diende flink onder druk gezet te worden om op basis van het voorstel van Cochran tot een snelle diplomatieke oplossing van het conflict te komen. Volgens Kennan beschikte Washington over twee belangrijke drukmiddelen: dreigen met stopzetting van de Marshallhulp aan Indonesië ('without of course touching ECA [Economic Cooperation Administration] appropriations to Holland proper') en dreigen met de volledige erkenning van de Republiek.¹²²

Veel tijd was de Amerikanen echter niet meer gegeven om Den Haag onder druk te zetten. Even leek er nog hoop op een hervatting van de onderhandelingen toen de Republikeinse premier Mohammed Hatta met een nieuwe reactie kwam, maar die bracht de Nederlandse regering niet op andere gedachten. Het State Department gaf de Amerikaanse ambassade in Den Haag op 18 december opdracht om de Nederlandse regering te laten weten dat Washington een nieuwe 'politieone actie' onder de gegeven omstandigheden onbegrijpelijk zou vinden. Volgens het State Department was er geen sprake van een noodsituatie die dit wellicht zou kunnen rechtvaardigen. 'A self generated emergency was not a bona fide emergency', was de Amerikaanse boodschap. Het Nederlandse kabinet had inmiddels echter al besloten tot een tweede militair offensief.¹²³

'Believe the Netherlands reply to the Hatta approach and these recent messages from Hague indicate loss of temper and balance by Netherlands Government that is likely [to] lose them their cause', was het oordeel van Cochran. Hatta verwachtte op dat moment niet dat op korte termijn door Nederland een tweede offensief zou worden ontketend, daar dat naar zijn idee onder de gegeven omstandigheden een ernstige belediging van de Verenigde Staten zou betekenen. Een grote militaire actie kon de Republikeinse premier weliswaar niet uitsluiten, maar daaruit zou dan volgens hem wel blijken dat de Nederlanders 'door het dolle heen' waren.¹²⁴

'THEIR WELL KNOWN OBSTINACY...'

Zodra in Washington bekend werd dat de Nederlanders op 19 december een nieuwe militaire actie waren begonnen, belde William Lacy van de afdeling voor Southeast Asian Affairs van het State Department met de Australische en Britse ambassades in de Amerikaanse hoofdstad, waar het nieuws nog niet was doorgedrongen. 'He seemed profoundly shocked', was de indruk die Lacy kreeg van de reactie van de tweede man van het Britse gezant-

schap.¹²⁵ De Amerikaanse onderminister Lovett ‘was very critical and indeed indignant’ over de handelwijze van de Nederlandse regering, rapporteerde de kersverse Britse ambassadeur in Washington die dag aan Londen. Lovett zei tegen de ambassadeur te verwachten dat deze kwestie hoe dan ook voor de Veiligheidsraad gebracht zou worden. Als dat niet door andere landen zou worden gedaan, zou de Verenigde Staten daar hoogstwaarschijnlijk zelf wel voor zorgen.¹²⁶

Op de eerste dag van Operatie Kraai namen Nederlandse troepen Yogyakarta in. De daar aanwezige Republikeinse leiders, onder wie Sukarno en Hatta, werden gevangen genomen. In reactie op het Nederlandse offensief sloten India, Pakistan en Sri Lanka hun havens en vliegvelden voor Nederlandse transporten naar Indonesië. De Verenigde Staten schortten de Marshallhulp aan Nederlands-Indië op – waarbij nadrukkelijk werd gesteld dat deze beslissing was genomen omdat het steunprogramma onder de veranderde omstandigheden niet meer effectief kon worden ingezet – en het GOC riep de Veiligheidsraad op onmiddellijk bijeen te komen.¹²⁷

Op 22 december vergaderde de Veiligheidsraad in Parijs om de situatie in Indonesië aan de orde te stellen. De Amerikaanse vertegenwoordiger ‘appeared to be in the mood of an avenging angel’, rapporteerde een Britse diplomaat aan Londen. De Verenigde Staten, Colombia en Syrië dienden een ontwerp-resolutie in waarin werd opgeroepen tot een onmiddellijk staakt-het-vuren en terugtrekking van troepen, en waarin het GOC werd opgedragen een onderzoek in te stellen naar de verantwoordelijkheid voor het uitbreken van de vijandelijkheden. De voorstellen tot terugtrekking en tot instelling van een onderzoek sneuvelden tijdens de stemmingen, een Australisch amendement waarin werd opgeroepen om de Republikeinse leiders onmiddellijk vrij te laten werd wél aangenomen. Dat er geen voorstel tot terugtrekking werd aangenomen, ook al stemde geen enkele afgevaardigde tegen en leek een meerderheid van de Raad er in principe wel voor te zijn, was onder meer te wijten aan de rivaliteit tussen het Oostblok en het Westen. De Sovjet-Unie weigerde voor het Amerikaanse voorstel te stemmen, terwijl een alternatief Sovjet-voorstel waarin alleen werd gesproken over terugtrekking van *Nederlandse* troepen niet door Washington en Londen werd gesteund.¹²⁸

In de tweede helft van januari 1949 werd door China, Cuba, Noorwegen en de Verenigde Staten gewerkt aan een nieuwe resolutie, waarin sprake was van de terugkeer van de Republikeinse regering naar Yogyakarta, het instellen van een interim-regering op uiterlijk 15 maart 1949 en een soeve-

reiniteitsoverdracht aan de USI op uiterlijk 1 juli 1950. Bovendien voorzag het voorstel, dat op 21 januari bij de Veiligheidsraad werd ingediend, in een grotere rol voor het GOC, die zou worden omgedoopt in de United Nations Commission for Indonesia (UNCI). De UNCI, die voortaan op basis van meerderheidsbeslissingen zou moeten gaan opereren – tussen de drie leden hoefde dan niet langer unanimiteit te zijn –, zou zelfstandig voorstellen kunnen doen aan de conflictpartijen en aan de Veiligheidsraad, eventueel ook over de terugtrekking van Nederlandse troepen uit bepaalde gebieden, die vervolgens weer onder controle van de Republiek zouden worden gesteld. Indien voortaan twee van de drie leden namens de commissie een besluit zouden kunnen nemen, zou dat de centrale positie van het Amerikaanse lid, schipperend tussen de twee ‘partijdige’ leden, flink versterken.

De Verenigde Staten gingen ditmaal niet over één nacht ijs bij het indienen van de ontwerp-resolutie. Om een halve mislukking als in december te voorkomen gaf het State Department aan de Amerikaanse delegatie bij de VN de instructie om er eerst zeker van te zijn dat het voorstel in de Veiligheidsraad op voldoende steun kon rekenen alvorens het in te dienen. Op 28 januari werd de resolutie, waar een dag eerder door de vier indianers nog enkele secundaire wijzigingen in waren aangebracht, aangenomen. Alleen

Bangka, februari 1949. De leden van de UNCI brengen een bezoek aan de door Nederland geïnterneerde leiders van de Republiek Indonesië. Van links naar rechts: R. Herremans, Th.K. Critchley, Maria Ullfab, Sukarno, Merle Cochran, Mohammed Hatta, Agus Salim en Muhammad Natsir. Bron: Illustrations of the Revolution, 1949.

Frankrijk, de Sovjet-Unie en Oekraïne onthielden zich van stemming. Het belang van dit besluit was er volgens de Canadese historicus en voormalig UNCI-woordvoerder Alastair M. Taylor met name in gelegen dat het initiatief uit handen van Nederland was genomen en aan de UNCI was overgedragen: '[I]t had empowered the Commission to ensure that the parties would face up to *all* issues obstructing a definitive political settlement.'¹²⁹

Het was een stevige resolutie, die de handelingsvrijheid van Nederland inperkte, maar het zou een misvatting zijn om daaruit te concluderen dat westerse bevriende naties Den Haag hadden laten vallen en volledig op een pro-Republikeins standpunt waren overgestapt. Daarvoor was het geopolitieke belang van een gezamenlijk West-Europees defensieblok te groot. 'We shall not strengthen our position in Asia by joining to the extent of sanctions in the hue and cry against a Western Power, however wrongly and obstinately and foolishly she may have behaved', had de Britse diplomaat Dening al in december vanuit de Veiligheidsraad aan het Foreign Office laten weten, daarmee tevens aangevend hoe hij over het Nederlandse militaire offensief dacht.¹³⁰ 'Foreign Office doubts advisability pressing Dutch too hard in view of their well known obstinacy', kreeg de Amerikaanse zaakgelastigde in Londen een paar dagen later te horen.¹³¹ In die periode bracht de Franse ambassadeur in Washington aan het State Department eenzelfde boodschap over. 'He held no brief for the manner in which the Dutch had brought their police action to pass', noteerde zijn Amerikaanse gesprekspartner, maar desalniettemin zou Frankrijk, om de Europese en westerse solidariteit niet te schaden, substantiële maatregelen tegen Nederland in de Veiligheidsraad niet steunen.¹³²

Om tot een onderhandelde oplossing van het conflict te komen was het noodzakelijk druk op Nederland te blijven uitoefenen, maar bij voorkeur niet in de vorm van door de Veiligheidsraad opgelegde sancties, zo adviseerde de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN begin februari 1949 aan Washington. De beste manier om Den Haag op het goede spoor te krijgen en te houden was volgens hem via bilaterale diplomatieke pressie door de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, België en Canada. Hij was ervan overtuigd dat deze landen beseften dat er twee kanten aan de zaak zaten en omschreef het Amerikaanse standpunt als 'basic friendliness to the Dutch and basic disagreement with their recent Indonesian policy.'¹³³ In de kern was dit al vanaf het begin van het conflict, of in ieder geval sinds medio 1947, het perspectief van het State Department geweest.

CONCLUSIE

De neiging die in de historiografie vrij breed aanwezig is om de houding van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk te willen duiden in termen van pro of contra Nederland geeft een vertekend beeld van de motieven van deze landen ten aanzien van de Indonesische kwestie. Het doel van de Britten en Amerikanen was om zo snel mogelijk tot een vreedzame oplossing van het conflict te komen. Daarvoor was het noodzakelijk dat zowel Nederland als de Republiek Indonesië bereid waren compromissen te sluiten. Indien die bereidheid niet, of niet in voldoende mate aanwezig was, diende druk op de partijen te worden uitgeoefend, soms op de ene partij, dan weer op de andere partij, of ook wel op beide partijen tegelijkertijd. Londen en Washington deden dat niet uit altruïsme, en ook niet uit sympathie voor deze of gene strijdende partij. Voor de Britten en de Amerikanen was het vooral een kwestie van eigenbelang dat het conflict zo snel mogelijk op een bevredigende wijze zou worden beëindigd. 'We are pursuing our own interests and policies, as they appear both outside and inside framework UN', schreef een hoge functionaris van het Amerikaanse State Department kort na het begin van het tweede Nederlandse militaire offensief: 'Today pursuit of our policy may make us critical of Dutch; tomorrow pursuit of same policy in different circumstances may make us equally critical of Indonesians.'¹³⁴

Voor Londen en Washington speelden met name geopolitieke en economische belangen: welke gevolgen zou het conflict voor de positie van het Westen hebben in zowel 'ontwakend' Azië, waar nieuwe onafhankelijke naties ontstonden en nog zouden ontstaan, als Europa, waar gevreesd werd voor de toenemende invloed van de Sovjet-Unie, en bovendien een grote behoefte bestond aan voedingswaren en grondstoffen uit Indonesië die door het conflict niet in voldoende mate op de wereldmarkt kwamen. Het idee dat de Indonesische kwestie onlosmakelijk verbonden was met andere internationale problemen speelde voor de Britten en Amerikanen een cruciale rol. In de eerste jaren werd het Britse beleid inzake het conflict sterk bepaald door de ontwikkelingen in hun eigen koloniën. Een belangrijke factor was daarbij dat de Britse imperiale strijdkrachten in Indonesië in 1945 en 1946 voor een groot deel op de inzet van Indiase troepen steunden.

In 1947 gingen ook de Verenigde Naties zich met het conflict bemoeien en werd door de Veiligheidsraad een Commissie van Goede Diensten ingesteld, hetgeen een nieuwe krachtige impuls voor de internationalisering van de Indonesische kwestie betekende. Het was echter een internationalisering die in de praktijk vooral draaide om de Verenigde Staten, Australië en België,

waarbij de eerstgenoemden verreweg de invloedrijkste factor vormden. De cruciale rol van het Amerikaanse lid van de commissie, gecombineerd met ergernis over het onvermogen van de strijdende partijen om er onderling op vreedzame wijze uit te komen en de vrees voor de toenemende invloed van het communisme, bracht de Verenigde Staten ertoe steeds meer gewicht in de schaal te leggen om het conflict tot een voor Washington bevredigende oplossing te brengen.

Ook al hadden de Britten en Amerikanen in Azië hun eigen nationale belangen te verdedigen, zelf meenden ze dat hun houding ten aanzien van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog werd gekenmerkt door relatieve neutraliteit. Dat maakte hen in eigen ogen uitermate geschikt om als bemiddelaar op te treden. Een zichtbaar falen in die bemiddelende rol zou echter afbreuk kunnen doen aan het eigen internationale imago. Dat maakte dat ze ook zelf een aanzienlijk extra belang hadden bij het slagen van de politieke onderhandelingen. Eventuele neigingen van de conflictpartijen om met militaire middelen het conflict te willen beslechten dienden daarom te worden ontmoedigd. In dat opzicht vormde vooral de houding van Nederland, dat enerzijds als de militair sterkste partij werd gezien, maar anderzijds niet sterk genoeg werd geacht om het Indonesische nationalisme zijn wil op te leggen, in Londen en Washington een vrijwel constante bron van zorg. Vanaf het begin van het conflict werd er dan ook bij de Nederlanders telkens weer op aangedrongen om af te zien van het grootschalig gebruik van geweld en aan de onderhandelingstafel met de Republiek tot een vergelijk te komen, hoe lastig en moeizaam dat ook zou zijn.

Op Nederland en de Republiek kon invloed worden uitgeoefend door te paaien of door te dreigen. Om Den Haag te weerhouden van riskante militaire avonturen kon door Washington en Londen worden bedreigd met interventie door de Veiligheidsraad, met beperking of stopzetting van militaire assistentie en leveranties, of met misprijzen in de eigen en de internationale publieke opinie. De Amerikanen beschikten daarnaast nog over een troefkaart in de vorm van financiële hulp die eventueel kon worden toegezegd dan wel ingetrokken. Dreigen met volledige erkenning van de Republiek kon bovendien nog als laatste optie achter de hand gehouden worden. Afgezien van dergelijke concrete maatregelen was het feit dat een supermogendheid zich met het conflict bemoeide op zich al een gewichtig element waarmee door de conflictpartijen rekening gehouden diende te worden. Of zoals de Republikeinse onderhandelaar Mohamad Roem het kernachtig formuleerde: '[T]he actual existence of the United States was pressure in itself'.¹³⁵

De internationale gemeenschap kon er echter nooit zeker van zijn dat de uitgeoefende druk het gewenste effect zou hebben. Het Nederlandse beleid werd immers niet alleen bepaald door politieke en sociaal-economische overwegingen, maar ook door een veel onberekenbaarder element, namelijk mentale attitudes. ‘There is a psychological factor which is an imponderable in the situation, growing out of three centuries of Dutch relations with the Indies’, stelde een Azië-specialist van het State Department in december 1947 in een intern memo.¹³⁶ Vanwege het grote belang van Nederland als medestander in Europa waren er bovendien grenzen aan de druk die op Den Haag kon worden uitgeoefend. Hoe ongewenst de Nederlandse acties in Indonesië soms ook waren, het was uitgesloten dat de bevriende westerse mogendheden de Nederlanders helemaal zouden laten vallen. De vaak behoedzame en omfloerste diplomatieke manoeuvres van de internationale partners gaf de Nederlandse diplomaten lange tijd de indruk dat het met de kritiek op Den Haag wel meeviel. Sterker nog, zij neigden ernaar om het uitblijven van openlijke veroordelingen te interpreteren als een stilzwijgend goedkeuren van het Nederlandse beleid in Indonesië. Het was echter eerder het gevolg van een Angelsaksische balanceeract tussen ‘basic friendliness to the Dutch and basic disagreement with their Indonesian policy’.¹³⁷

2.

Een vierkants- verhouding in Zuidoost-Azië

Frankrijk, Nederland, Vietnam en Indonesië tijdens de Indonesische Revolutie

TOM VAN DEN BERGE¹

Na de Tweede Wereldoorlog bevonden Indonesië en Vietnam zich politiek en militair gezien in een vergelijkbare positie. Beide landen waren bezet geweest door Japan, beide landen behoorden tot het ‘oorlogstheater’ van het Southeast Asia Command onder opperbevel van admiraal Louis Mountbatten, beide landen hadden kort na de capitulatie de onafhankelijkheid uitgeroepen, beide landen moesten dulden hoe de vroegere overheersers, Nederland en Frankrijk, met militair geweld hun vroegere koloniën probeerden te heroveren, beide landen voerden een onafhankelijkheidsstrijd. Het mag worden verondersteld dat enerzijds Indonesië en Vietnam en anderzijds Nederland en Frankrijk bij elkaar steun zochten in hun strijd om onafhankelijkheid, respectievelijk herovering.

Salatiga, 27 september 1947. Morizon maakt een foto van inwoners van de kampong Getasan, die wachten op een kledinguitreiking van het Nederlandse Rode Kruis. Bron: Nationaal Archief – Fotocollectie Dienst voor Legercontacten / Van de Burgt, NL-HANA_2.24.04.03_0_374-1-5.

Zo legde de Vietnamese president Ho Chi Minh op 17 november 1945 aan de Indonesische president Sukarno een concept van een 'Common Declaration by Vietnam and Indonesia' voor dat zo begint:

We the peoples of Indonesia and Viet Nam proclaim to the world our complete solidarity in our common struggle for our common cause: liberation and independence from foreign domination.

Ho Chi Minh riep Sukarno op om deze gemeenschappelijke verklaring mede te ondertekenen, wereldkundig te maken en een beroep te doen op koloniaal Azië – India, Burma, Malaya – om zich aan te sluiten bij hun 'sacred struggle for life, liberty and the pursuit of happiness'. Premier en minister van Buitenlandse Zaken Sutan Sjahrir, op wiens bureau de verklaring terecht kwam, heeft Ho Chi Minh daar nooit antwoord op gegeven. Een verbond met het communistische Vietnam, vond hij, zou de Indonesische positie verzwakken en dus de Indonesische onafhankelijkheid niet dichterbij brengen.²

Na de 'Common Declaration' hebben Indonesië en Vietnam nog wel steun bij elkaar gezocht, maar de connecties tussen beide landen lijken niet van structurele aard te zijn geweest. Toch is het van belang de connecties tussen Indonesië en Vietnam te bestuderen, en wel vanwege de inter-Aziatische verbanden die ze blootleggen, waarvan het gezamenlijk Indonesisch-Vietnamees optreden op de Asian Relations Conference in 1947 in New Delhi misschien wel van de meeste betekenis geweest is voor het verloop en de uitkomst van de onafhankelijkheidsstrijd in beide landen.

De connecties tussen Nederland en Frankrijk daarentegen waren wel van structurele aard. Nederland had een ambassadeur in Parijs en een consul-generaal in Saigon. Frankrijk had een ambassadeur in Den Haag en een consul-generaal in Batavia. In groter internationaal verband ontmoetten Nederlandse en Franse diplomaten elkaar in de Verenigde Naties (VN). De vergelijkbare positie waarin Nederland en Frankrijk in Zuidoost-Azië verkeerden, bracht de landen ook in de VN nader tot elkaar. Frankrijk was een van de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad van de VN, die een veto-recht hadden. Dat recht was een machtig wapen en Nederland zou Frankrijk menigmaal verzoeken dit wapen te gebruiken.

Connecties tussen Indonesië en Vietnam en die tussen Nederland en Frankrijk worden in de historiografie van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd en Nederlandse dekolonisatie zelden aangetroffen. H.W. van den

Doel (1998) en Bart Stol (2009) behandelen in hun publicaties weliswaar de Frans-Nederlandse connecties in koloniaal kader, maar de een doet dat vooral voor de jaren twintig en dertig, de ander voor de jaren vijftig.³ De Amerikaanse publicist Arnold C. Brackman (1973) beweert zelfs dat er tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd, afgezien van Ho Chi Minhs verzoek aan Sukarno de ‘Common Declaration’ te ondertekenen, geen connecties tussen Indonesië en Vietnam hebben bestaan: ‘During the war of independence the Indonesian republic entered into no courtship or alliance with the North Vietnamese Communists, formal or otherwise.’⁴

In een klein aantal publicaties worden de Indonesische en Vietnamese onafhankelijkheidsstrijd met elkaar vergeleken. Evelyn Colbert (1973), die overigens verwijst naar Ho Chi Minhs verzoek aan Sukarno, stelt dat internationalisering het einde van de strijd in Indonesië bespoedigde, terwijl internationalisering de strijd in Vietnam alleen maar verlengde. Robert J. McMahon (1981) maakt een vergelijking tussen Indonesië en Vietnam door de ogen van het State Department, het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken. Hans Antlöv (1994) vergelijkt de bijeenkomsten in Indonesië, Vietnam en Singapore waarop de onafhankelijkheid uitgeroepen werd.⁵ Of en hoe de drie landen op elkaar gereageerd hebben laat Antlöv onbelicht. In een recent artikel over de gevolgen van de interventies van het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRK) in Zuidoost-Azië, 1945-1949, lijkt Boyd van Dijk (2021) een transnationaal perspectief te volgen. Hierin laat hij onder andere zien hoe de Franse en Nederlandse regeringen het ICRK manipuleerden om hun oorlogen in Vietnam en Indonesië te legitimeren, en hoe de Vietnamese en Indonesische regeringen door samen te werken met de ICRK internationale steun voor hun strijd probeerden te verkrijgen. Van Dijk richt zich in zijn artikel echter niet op de onderlinge verhoudingen tussen de Franse en de Nederlandse, noch op die tussen de Vietnamese en de Indonesische regeringen.⁶

In handboeken over Zuidoost-Azië blijven vergelijkingen tussen Indonesië en Vietnam in de periode 1945-1949 opmerkelijk genoeg zelfs onbesproken. Wel bespreken D.G.E. Hall (1968), M.C. Ricklefs (2010), Anthony Reid (2015) en Henk Schulte Nordholt (2016) de Indonesische en de Vietnamese onafhankelijkheidsstrijd na elkaar.⁷ Dat geldt ook voor de door Robin Jeffrey geredigeerde bundel *Asia – The winning of independence* uit 1981.⁸

Ook voor connecties tussen de landen van Zuidoost-Azië in het algemeen geldt dat deze niet of nauwelijks bestudeerd zijn. Tot de weinige studies die dat wel gedaan hebben behoren *Thailand and the Southeast Asian networks*

of the Vietnamese Revolution 1885-1954 uit 1999 van de Amerikaans-Canadese historicus Christopher E. Goscha, *The Indonesian Revolution and the Singapore connection 1945-1949* uit 2003 van de Singaporese historicus Yong Mun Cheong, *Die laotisch-vietnamesischen Beziehungen: Kontinuität und Wandel* uit 2006 van de Duitse historicus Nadja Charaby en de MA-scriptie (Universiteit Leiden) van de Thaise historicus Thanat Preeyanont, 'An opportunistic ally: The Thai-Indonesian relations during the Indonesian Revolution' uit 2016.⁹ Een mogelijke verklaring voor de afwezigheid of het gebrek aan publicaties over connecties tussen landen van Zuidoost-Azië is een 'paradigmawisseling' die de laatste twintig jaar heeft plaatsgevonden van een comparatieve benadering naar een netwerkbenadering van de regio.

Dit hoofdstuk richt zich op connecties op internationaal diplomatiek niveau en probeert de vraag te beantwoorden welke betekenis de connecties tussen Indonesië en Vietnam en die tussen Nederland en Frankrijk hebben gehad voor het verloop en de uitkomst van de Nederlandse oorlog in Indonesië.

Tokio, 17 januari 1949. Een Vietminh-delegatie houdt een protestbijeenkomst tegen de oorlog in Indonesië. Op een van de spandoeken staat: 'Dear Tojo, though you've been hanged, we uphold your Pearl Harbor spirit...! Yours very truly, Dutch militarists The Hague, December 24 1948.' Bron: Spaarnestad Photoarchief - Charles Rosecrans, SFA002024824.

EEN UNIE NAAR FRANS VOORBEELD

Toen de onderhandelingen tussen de Nederlands-Indische regering en de regering van de Republiek Indonesië in maart 1946 dreigden vast te lopen vond luitenant-gouverneur-generaal Hubertus Johannes van Mook bij toeval een uitweg. Op eigen initiatief, niet in opdracht van de Nederlandse regering,¹⁰ stelde Van Mook aan de Indonesische premier Sutan Sjahrir voor de overeenkomst, die op de zesde van die maand gesloten was tussen Frankrijk en Vietnam, als uitgangspunt voor de onderhandelingen te nemen. Op die dag was in Hanoi een akkoord ondertekend door Ho Chi Minh en Jean Sainteny, *délégué du Haut-Commissaire de France*, waarbij de Franse regering de Republiek Vietnam de facto erkende als een vrije staat (*un état libre*) met een eigen regering, volksvertegenwoordiging, leger en begroting. De Republiek Vietnam zou deel uitmaken van de *Fédération indochinoise*, waarvan ook Laos en Cambodja deel uitmaakten. Deze federatie zou op haar beurt worden opgenomen in de *Union française*. De hoge commissaris in Indochina admiraal Georges Thierry d'Argenlieu noemde het een zeer goed akkoord: 'une très bonne convention'.¹¹ En dat vonden, na bestudering ervan, Van Mook en Sjahrir ook. Door deze overeenkomst geïnspireerd formuleerde Van Mook een eigen federaal concept. In dat concept zou de Nederlandse regering de Republiek erkennen als de facto het gezag uitoefenend over Java. De Republiek zou haar medewerking verlenen aan een 'Indonesische federatieve vrije staat'.

Inmiddels had Van Mook gouvernementssecretaris A.Th. Baud als zijn persoonlijk vertegenwoordiger naar Indochina gestuurd om aan hem te rapporteren over de implementatie van de overeenkomst die op 6 maart tussen Frankrijk en Vietnam gesloten was.¹² Baud, die in 1935 wegens zijn verdiensten voor de *Alliance française* het ridderkruis van het Legioen van Eer ontvangen had,¹³ concludeerde in zijn rapport dat de 'diepgewortelde afkeer' die de Vietnamese leiders tegen het kolonialisme koesterden de kern van het probleem was. Die afkeer was, volgens Baud, een 'psychologisch feit' dat om een 'psychologische aanpak' en een 'psychologische oplossing' vroeg. Hadden de Vietnamese leiders 'een door Frankrijk gekneeden geest' en waren hun methodes 'het product van Moskou', hun programma droeg het stempel van een 'hoogmoedig minderwaardigheidscomplex': hun leus was 'onafhankelijkheid "and damn the consequences"'. Meer nog dan een psychologisch feit of een minderwaardigheidscomplex diagnosticeerde Baud de Vietnamese drang naar onafhankelijkheid als een 'psychoze'. De uitspraken van generaal Vo Nguyen Giap, vond Baud, waren daar een voorbeeld van. Toen Baud in een onderhoud met Giap tegenover hem de wantoestanden in China ver-

geleek met de relatieve welvaart in Vietnam en de 'ervolle rol' die Frankrijk daarin had gespeeld, had de generaal geantwoord, 'met den nadruk op het eerste woord: "Mais ils [de Chinezen] sont indépendants."¹⁴ Had de naar onafhankelijkheid strevende Giap het contact met de werkelijkheid verloren? Was een onafhankelijk Vietnam een waandenkbeeld? Baud vond blijkbaar van wel.

Op zijn reis door Indochina kreeg Baud gezelschap van het hoofd van de Afdeling Documentatie van de Regeerings Voorlichtingsdienst (RVD) A.G.H. Bachrach.¹⁵ Bachrachs voornaamste opdracht was het verkrijgen van zendtijd voor Indië bij het door Frankrijk gecontroleerde Radio Saigon.¹⁶ In deze opdracht slaagde hij: vanaf 1 februari 1947 zou dit station dagelijks om tien uur 's avonds een Nederlands programma uitzenden. Bachrach had eveneens opdracht gekregen een onderzoek in te stellen naar de Franse nieuwsvoorziening, voorlichting en propaganda. Hij moest 'documentatiemateriaal in woord en beeld' verzamelen over onder andere het Vietnamese nationalisme en de Japanse invloed, de 'buitenlandsche machinaties (allereerst China en Rusland)' en de Franse politiek sinds de bevrijding. De Franse werkwijze in Vietnam paste Bachrach onmiddellijk toe in de voorlichting en propaganda in de Indisch-Nederlandse pers. Zo publiceerde de in Surabaja onder auspiciën van de RVD verschijnende *Nieuwe Courant* op 18 mei 1946 een interview met Bachrach, die even daarvoor uit Saigon in Indonesië was teruggekeerd. De strekking van het interview blijkt uit de titel en de ondertitel van het artikel: 'Indo-China in het teken der Indische belangstelling: Frankrijk en Viet-Nam in vrijheid met elkaar verbonden'. Bij het artikel liet de redactie van de krant drie foto's afdrukken die Bachrach uit Indochina meegenomen had en die de Frans-Vietnamese verbondenheid verbeeldden. De onderschriften bij de foto's luiden: 'De troepen van de Republiek Viet Nam brengen het saluut aan de Fransche vlag', 'De troepen van Generaal Leclerc brengen de eerbewijzen aan de vlag van Viet Nam (rood met gele ster)' en 'Een Fransch en een Annamitisch [Vietnamees] soldaat te Hanoi na de accoorden van 6 Maart tusschen Frankrijk en Viet Nam'. De twee soldaten staan voor een groep kinderen en de foto lijkt te verwijzen naar verbroedering en onschuld. Het geïllustreerde artikel in de *Nieuwe Courant* lijkt zijn lezers toe te schreeuwen: 'Wat Frankrijk en Vietnam kunnen, kunnen Nederland en Indonesië ook.'¹⁷

Met de conclusies van de rapporten Baud en Bachrach zette Van Mook het kabinet in Nederland onder druk. De Fransen waren verder gegaan dan uit

het verdrag met Vietnam was op te maken. De Republiek Vietnam zou een leidende rol krijgen in de *Fédération indochinoise*, ook al zouden Cochinchina (het zuiden van Vietnam), Cambodja en Laos zich in een referendum uitspreken tegen aansluiting bij de republiek. Bovendien hadden de Fransen de titulatuur die aan het verleden herinnerde afgeschafte. De gouverneur-generaal was hoge commissaris, de residenten waren adviseurs geworden. Door dat alles waren de Fransen erin geslaagd de leiding in handen te krijgen. Van Mook gaf dit de minister 'in ernstige overweging': '[I]n zulke dingen ligt dikwijls meer kracht dan wij in onze nuchterheid wel denken.'¹⁸ Dat was Van Mooks 'psychologische oplossing'. In tegenstelling tot de Franse regering, vond Van Mook, had het Nederlandse kabinet de kwestie steeds als een keuze tussen kwaden behandeld. Het Nederlandse protocol aanvaardde de Republiek slechts 'als een de facto gezag, niet als een blijvende instelling', niet als een *état libre*.¹⁹ Frankrijk had wat Nederland niet had: flair. Minister van Overzeese Gebiedsdelen J.H.A. Logemann bezwoer Van Mook dat de Nederlandse regering niet gehandeld had uit 'krenterigheid'. Het kabinet kon niet straffeloos de grondwet negeren. Maar het noodbureau Schermerhorn-Drees kon wel – en dat leek de minister in zijn antwoord aan luitenant-gouverneur-generaal Van Mook te 'vergeten' – de grondwet herzien om Nederlandse dienstplichtigen naar Indonesië te dirigeren.²⁰

Evenals Van Mook had premier Sjahrir gewild dat de Nederlandse ambtenaren en politici tijdens de onderhandelingen met de Indonesiërs Franse flair getoond hadden. Hoewel Sjahrir het voorstel van Ho Chi Minh om een bondgenootschap te sluiten in hun gemeenschappelijke strijd voor onafhankelijkheid genegeerd had, bezag hij de Vietnamese president met afgunst. Althans zo liet de premier zich in oktober 1946 uit tegenover de Franse consul-generaal in Batavia, Etienne Raux. Ho Chi Minh immers voerde onderhandelingen met Franse topambtenaren en Franse toppolitici. Hun 'vriendelijkheid' en 'begrip' ('gentillesse' en 'compréhension') hadden geleid tot een 'zeer goede overeenkomst'. Voor de Franse hoge commissaris in Indochina leek Sjahrirs bewondering grenzeloos: 'L'amiral d'Argenlieu est un génie.' Sjahrir eiste niet van de Nederlanders dat zij mannen van D'Argenlieus statuut en met dezelfde onbekrompen visie – 'ayant la même largeur de vues' – naar Indonesië zouden hebben afgevaardigd – 'wij hebben nooit het onmogelijke gevraagd' ('nous n'avons jamais demandé l'impossible') – maar zij hadden toch ten minste politici van goede wil – 'politiciens de bonne volonté' – kunnen sturen.²¹ Sjahrir doelde op de drie leden van de Commissie-Generaal, die in september 1946 in Batavia gearriveerd waren en met Van

Parijs, 2 juli 1946. Ho Chi Minh en de Franse minister-president Georges Bidault ontmoeten elkaar voor besprekingen op de trappen van het Élysée-paleis. Bron: Keystone Press / Alamy Stock Photo, E14PEB.

Mook onderhandelingen zouden voeren over een nieuwe staatkundige ordening voor Indonesië. Sjahrir doelde in het bijzonder op het lid M.J.M. van Poll, die van zijn katholieke achterban de instructie gekregen had zich te verzetten tegen het zelfbeschikkingsrecht en de erkenning van de Republiek.²²

Het akkoord tussen Ho Chi Minh en Jean Sainteny van 6 maart 1946 vormde voor Van Mook inspiratie en uitgangspunt voor de Nederlandse federale politiek in Indonesië. Het zou in oktober 1946 ook de basis voor de nieuwe Indonesische staatkundige ordening zijn. Van Mook had, zo schreef hij aan Logemann, ‘plagiaat’ gepleegd: op basis van de Union française had hij de Nederlands-Indonesische Unie ‘uitgevonden’.²³

VOORPOST ZUIDOOST-AZIË

Voor admiraal Thierry d’Argenlieu, die in september 1945 in het Norodom-paleis in Saigon als hoge commissaris in Indochina zijn intrek genomen had, waren Ho Chi Minh en de Viet Minh slechts pionnen in ‘Stalin’s struggle for world supremacy’.²⁴ In 1945, negen jaar voordat de Amerikaanse president

Dwight D. Eisenhower de theorie die naam gaf, had de Franse Service de Documentation extérieure et de Contre-Espionnage (SDECE), de contraspionage-dienst die de admiraal in veiligheidskwesties terzijde stond, een dominotheorie ontwikkeld. In een situatierapport over Nederlands-Indië uit december van dat jaar stelde de SDECE dat Indië en Indochina ‘open wonden’ (‘plaies ouvertes’) waren in het Europese koloniale blok in Zuidoost-Azië. Als deze wonden niet spoedig geheeld werden, zo vervolgde de opsteller van het rapport in medische metaforen, liepen ze het gevaar te gaan ‘etteren’ (‘s’envener’). Alle Europese bezittingen in Azië zouden worden ‘besmet’ (‘contaminées’) en zouden in hun ‘ontbinding’ (‘décomposition’) eerst de wankelende Arabische wereld en daarna het Afrikaanse continent aantasten. Europa, zo benadrukt het rapport, kon niet voortbestaan zonder de olie, rubber en tin uit de tropen. De tropen waren echter een verleidelijke prooi voor andere grootmachten, in het bijzonder de Sovjet-Unie, die ook hun honger naar grondstoffen moesten stillen en dus op de loer lagen. In Indië en Indochina, concludeerde de SDECE, moest het Westen het communisme een halt toeroepen. Het lot van de westerse wereld lag in handen van de Fransen in Indochina en de Nederlanders in Indonesië.²⁵

De westerse mogendheden hadden, volgens hoge commissaris Thierry d’Argenlieu, geen tijd te verliezen. Zij moesten eendrachtig samenwerken, samen bidden en samen vechten – geliefde thema’s van deze ongeschoeide karmeliet en koloniale houwdegen – om de conflicten in Zuidoost-Azië op te lossen.²⁶ Daarom had hij in november 1945 de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken E.N. van Kleffens persoonlijk laten weten:

De regering van Hare Majesteit de Koningin kan ervan verzekerd zijn, dat ik in een geest van vriendschap zal samenwerken met de Nederlandse autoriteiten in Nederlands-Indië, die voor tal van dezelfde problemen staan als waarvoor ik sta in mijn hoedanigheid van hoge commissaris van Frankrijk in Indochina.²⁷

En daarom ook zou de Franse hoge commissaris herhaaldelijk erop aandringen een Nederlandse consul-generaal in Saigon te plaatsen opdat spoedig de betrekkingen – en de samenwerking op het gebied van inlichtingen en veiligheid – tussen Indië en Indochina, zoals die ook voor de oorlog bestaan hadden, konden worden hervat.²⁸

In augustus 1946 kwam die Nederlandse diplomaat er. Direct bij zijn aantreden als consul-generaal in Saigon liet E.L.G. den Dooren de Jong zich kennen als iemand die de ontwikkeling van het nationalisme en het com-

munisme in Zuidoost-Azië en Oceanië nauwlettend volgde. In oktober van dat jaar besprak hij in Batavia met de Nederlandse legercommandant S.H. Spoor de organisatie en de taken van de Netherlands Forces Intelligence Service (Nefis), de inlichtingendienst in Nederlands-Indië. Spoor en Den Dooren de Jong waren het erover eens dat de Nefis voor zijn taakuitoefening vertegenwoordigers moest hebben in Azië en Australië. In 1946 werden namens Spoor Nefis-vertegenwoordigers toegevoegd aan de consulaten-generaal in Bangkok, Singapore, Sydney en Saigon. Het plan – dat altijd een plan is gebleven – was om ook Nefis-vertegenwoordigers uit te zenden naar Manilla, New Delhi, Karachi, Rangoon, Hongkong en Shanghai.²⁹ Naar buiten toe traden de Nefis-vertegenwoordigers op als militair secretaris ‘voor speciale diensten’. Zij rapporteerden rechtstreeks aan de directeur Nefis en hielden hem op de hoogte van alle gegevens die verband hielden met het Nederlands-Indonesische vraagstuk.³⁰

De consul-generaal en ‘zijn militair secretaris’ in Saigon vergaarden hun politieke informatie bij het Hoge Commissariaat en de Generale Staf, hun militaire inlichtingen kwamen van het SDECE.³¹ Zo maakten zij melding van het veelvuldig contact dat Indonesische en Vietnamese ‘agenten’ in Bangkok met elkaar onderhouden hadden,³² dat het hoofd van de Vietnamese delegatie in Singapore de banden met de Republiek nauwer aangehaald had,³³ dat er aanwijzingen waren voor een systematische poging tot samenwerking tussen de Republiek Indonesia en de Republiek Vietnam ‘in het kader van een pan-Aziatisch front (Philippijnen, Viët-Nam, Siam, Malakka, Indonesia)’.³⁴ In een ander Nefis-rapport is te lezen dat het niet waarschijnlijk is dat tussen Indonesië en Vietnam geen regelmatige uitwisseling van militaire informatie plaatsvindt, maar dat er ‘met prauwen’ wel berichten worden uitgewisseld.

Werden in 1946 de diplomatieke betrekkingen tussen Indië en Indochina hersteld en contacten gelegd tussen de inlichtingendiensten van beide landen, de banden tussen Indië en Indochina werden in datzelfde jaar nog eens versterkt door de opening van een militaire luchtvaartverbinding tussen Batavia en Saigon. Op 21 oktober van dat jaar steeg van Kemajoran een Dakota C-47 op om de eerste vlucht op deze lijn te volbrengen.³⁵ Op 1 november bracht generaal Georges Andrieu, chef van de Franse luchtmacht in Indochina, een tegenbezoek aan Batavia. De Nederlandse autoriteiten in Indië hechtten groot belang aan het bezoek van de Franse generaal en dus kregen hij en zijn gevolg een groots onthaal. De recepties die de Nederlandse autoriteiten voor hem organiseerden, waren volgens de Franse consul-generaal in Batavia ‘prachtig ja zelfs luxueus’ (‘brillantes et même fastueuses’).³⁶ De generaal en zijn gezels-

schap werden ontvangen door luitenant-gouverneur-generaal Van Mook.³⁷ De Franse consul-generaal Raux wenste tegen elke prijs te voorkomen dat de Nederlanders, die volgens hem verbitterd waren over de openlijke steun die de Britten zouden geven aan de Indonesische onafhankelijkheidsbeweging, uit het bezoek van de Franse generaal politieke munt zouden slaan door er een anti-Britse manifestatie van te maken.³⁸ Om die reden had Raux de Franse admiraal Philippe Auboyneau al in september 1946 ontraden met zijn kruiser *Suffren* een vriendschappelijk bezoek aan Batavia te brengen.³⁹ Twee maanden later zou deze kruiser overigens een cruciale rol vervullen bij het uitbreken van een regelrechte oorlog tussen Frankrijk en Vietnam.

DE KOLONIALE REFLEX

Op 23 november 1946 bombardeerde de kruiser *Suffren* in opdracht van hoge commissaris Thierry d'Argenlieu, die op dat moment in Parijs was, Haiphong, de belangrijkste havenstad in het noorden van Vietnam, als vergelding voor Frans-Vietnamese schermutselingen die een aantal dagen daarvoor hadden plaatsgevonden. Bij het bombardement door de *Suffren* en het tegelijkertijd uitgevoerde luchtbombardement kwamen duizenden Vietnamezen om het leven. Als represaille bliezen Ho Chi Minhs troepen in de nacht van 19 december de elektriciteitscentrale van Hanoi op en vermoordden ze in de daardoor ontstane duisternis Franse burgers en soldaten. Zo begon wat later de Eerste Indochina Oorlog of, in Vietnamese termen, de Franse Oorlog genoemd zou worden.

Had men in Republikeinse kringen tot december 1946 nauwelijks gereageerd op de Vietnamese kwestie, het uitbreken van de oorlog was aanleiding voor de Republikeinse pers om in haar kolommen een anti-Franse campagne te voeren. Het dagblad *Ra'jat* ('Het Volk') stelde naar aanleiding van het uitbreken van de oorlog in Indochina dat de geschiedenis weer eens bewees dat de vrijheid niet bevochten kon worden zonder zware offers. Onder de kop 'Vietnam verdedigt zijn rechten' herinnerde het redactioneel commentaar van het dagblad *Merdeka* ('Onafhankelijk') de Fransen aan hun motto 'liberté, égalité, fraternité', grondbeginselen die zij Vietnam ontzegden.

Het socialistische weekblad *Siasat* ('Strategie') van 25 januari 1947 stelde in zijn rubriek 'Tjatatan Internasional' ('Internationale notities'): 'Selama Perantjis masih berkehendak bertindak keras, selama itoelah soal Vietnam tidak akan selesai.' ('Zo lang als Frankrijk optreedt met geweld, zal de kwestie-Vietnam onopgelost blijven.')

⁴⁰ Om die reden, zo vond *Merdeka* in een redactioneel commentaar van 8 februari 1947, moesten de Verenigde Naties

ingrijpen in Indochina. Het blad had ook kritiek op de grote mogendheden, want hoewel de gevechten in hevigheid toenamen, grepen de VN niet in. De wereld verwachtte namelijk van de VN dat die aan de Aziatische volkeren zouden tonen dat zij niet het willoos werktuig waren van enkele machtige mogendheden. De VN hadden onderzoekscommissies uitgezonden naar de Balkan en naar Triëst, maar hadden zich in de kwestie-Vietnam afzijdig gehouden. De VN zouden zich, volgens de *Merdeka*-redactie, niet alleen om de toestand in Europa maar ook om die in Azië moeten bekommeren.⁴¹

Aan de anti-Franse perscampagne kwam een einde na ingrijpen van minister van Buitenlandse Zaken Sutan Sjahrir en viceminister van Buitenlandse Zaken R.M. Tamzil. Waarschijnlijk hadden zij dit gedaan op aandringen van de Franse consul-generaal Raux, die met deze Indonesische politici naar eigen zeggen 'buitengewoon hartelijke betrekkingen' ('des rapports particulièrement cordiaux') onderhield.⁴² Eerder had Raux de berichtgeving over de oorlog in Vietnam in de Indonesische pers op een voor Nederland sinistere toon samengevat: 'Ce qui se passe en Indochine est une leçon pour toutes les nations impérialistes et plus spécialement pour les Pays-Bas.'⁴³ ('Wat zich in Indochina afspeelt is een les voor alle imperialistische naties, in het bijzonder voor Nederland.') De Nederlandse en de Franse politici trokken die les echter niet. Integendeel.

STRIJD ZONDER STEUN:

DE ASIAN RELATIONS CONFERENCE, 1947

No peace for Asia is de omineuze titel van het boek dat in 1947 gepubliceerd werd door de Amerikaanse journalist Harold R. Isaacs. Isaacs had in de jaren dertig China als zijn werkterrein gekozen en had in de jaren veertig voor *Newsweek Magazine* verslag gedaan van de Tweede Wereldoorlog in het Verre Oosten. In het jaar dat Isaacs zijn boek publiceerde, raasde een burgeroorlog over China, vond er grootschalig geweld plaats tussen hindoes en moslims in India, woedde er een vuile oorlog in Indonesië en werd er een al even 'sale guerre' gevoerd in Indochina. Ook nog lang na 1947 zouden oorlog en geweld Azië teisteren: de Koreaanse Oorlog (1950-1953), de Hukbalahap opstand in de Filipijnen (1942-1954), de 'noodtoestand' in Malaya (1948-1960), de massamoorden in Indonesië (1965-1966) en de Culturele Revolutie in China (1966-1976). Het vroegere Indochina lijkt het langst onder oorlog en geweld geleden te hebben: de Franse oorlog (1946-1954), de Amerikaanse oorlog (1955-1975), de Cambodjaanse 'killing fields' (1975-1979), de Cambodjaans-Vietnamese oorlog (1975-1989). De titel *No peace for Asia* bleek inderdaad een boos voorteken te zijn.

In de gesprekken die Isaacs in 1945 met Ho Chi Minh gevoerd had en die in *No peace for Asia* hun neerslag gevonden hebben, benadrukte de Vietnamese leider dat onafhankelijkheid het sine qua non van de toekomst van zijn land was. ‘Independence is the thing [...]. What follows will follow. But independence must come first if there is to be anything to follow at all later on.’⁴⁴ Dat zei Ho Chi Minh, dat zei Sukarno – ‘100% merdeka!’ – en dat zei ook Pandit Nehru – ‘Wij zullen de aanwezigheid van Europese of Amerikaanse troepen in Azië niet dulden.’⁴⁵ Geen vrede voor Azië zolang niet elk Aziatisch land onafhankelijk was. In *No peace for Asia* liet Isaacs Ho echter ook klagen over het gebrek aan concrete steun voor de Vietnamese onafhankelijkheidsstrijd. Vietnam kreeg deze steun niet van de Russen, niet van de Amerikanen en zelfs niet van de Franse communisten, die sinds de verkiezingen van oktober 1946 als grootste partij in de Assemblée Nationale vertegenwoordigd waren. Vietnam was ‘sans famille’, was alleen op de wereld. Toch leek de Vietnamese leider in 1947 steun te krijgen voor zijn onafhankelijkheidsstrijd, en wel van de Indonesische nationalisten.

Indonesische en Vietnamese regeringsvertegenwoordigers waren in het vroege voorjaar van 1947 in Bangkok – evenals Singapore en Rangoon een ontmoetingsplaats voor nationalistisch Zuidoost-Azië – bijeengekomen om een gezamenlijk programma op te stellen voor de Asian Relations Conference, die van 23 maart tot en met 2 april van dat jaar in New Delhi gehouden zou worden. De conferentie was een initiatief van Pandit Nehru, de vicepresident van de Indiase Voorlopige Regering die de voorbereidingen trof voor de onafhankelijkheid die op 15 augustus van dat jaar zou worden uitgeroepen. Nehru had in oktober 1946 meer dan dertig Aziatische leiders, onder wie Ho Chi Minh en Sukarno, uitgenodigd om een delegatie te sturen naar New Delhi. De leuze ‘Azië voor de Aziaten’ leek weerklank gevonden te hebben in India, en Nehru leek zich – nu Japan verslagen was – te beschouwen als de nieuwe leider van de Aziatische volken.

Het doel van de Asian Relations Conference was om de Aziatische leiders bij elkaar te brengen, om de sociale, economische en culturele problemen van de verschillende landen te bespreken en om voor elkaars problemen wederzijds begrip te kweken. Daartoe hadden de Vietnamese en Indonesische regeringsvertegenwoordigers in Bangkok een programma van vijf punten opgesteld. Zij vroegen de op de conferentie aanwezige landen gezamenlijk het kolonialisme te bestrijden door: 1. de kwestie-Vietnam op de agenda van de Veiligheidsraad te plaatsen; 2. de Vietnamese en de Indonesische regering te erkennen; 3. terugtrekking van buitenlandse troepen van hun grondge-

bied af te dwingen; 4. versterking van Franse troepen in Vietnam en van Nederlandse troepen in Indonesië niet te tolereren; 5. missies voor medische hulp te sturen naar elk slagveld waar 'de strijd tegen het imperialisme in letterlijken zin wordt gevoerd – d.w.z. Indonesië en Vietnam'.⁴⁶ Hoewel de Vietnamese en Indonesische delegaties op de conferentie een 'union parfaite' vormden, de show stalen en ovaties kregen, was het de vraag of de conferentie hun vijf punten zou overnemen. Vragen om materiële hulp was volgens Nehru 'absolute nonsense'. 'We want to restore peace in this world and to attain this objective the area of conflict should be minimised.'⁴⁷

Vanwege de ondertekening van het Akkoord van Linggarjati op 25 maart kwam het hoofd van de Indonesische delegatie, premier Sutan Sjahrir, pas op 31 maart in New Delhi aan. Hij werd op het vliegveld door Nehru ontvangen, werd op slag het 'enfant chéri' van de conferentie en was kind aan huis bij Nehru. Inmiddels had de Vietnamese afgevaardigde, Mai The Chau, naar aanleiding van de ondertekening tegenover Sjahrir verklaard dat de overwinning van de Indonesiërs een morele steun voor Vietnam was om de overwinning op de Fransen te bevechten.⁴⁸ Door zijn verlate aankomst had Sjahrir Nehru's openingstoespraak gemist. Daarin had Nehru gezegd dat 'Azië in dit atoom-tijdperk zijn taak op doeltreffende wijze [moest] vervullen ter handhaving van de vrede', dat de Aziatische volken bereid waren met anderen samen te werken en dat zij de Verenigde Naties wilden steunen.⁴⁹ In dezelfde toespraak zei hij echter dat de Aziatische landen op eigen benen moesten staan, en hij noemde in dat verband Vietnam en Indonesië in één adem:

We welcome you delegates and representatives [...] from Indonesia and Indo-China whose history is intertwined with India's culture, and where recently the battle of freedom has continued – a reminder to us that freedom must be won and cannot come as a gift.⁵⁰

Nehru's mooie woorden en Sjahrirs populariteit ten spijt, bleef concrete, materiële steun van de conferentie voor Indonesië en Vietnam uit. Zo deed India noch China enige toezegging Vietnam of Indonesië diplomatiek te erkennen. Evenmin zegden zij toe de Vietnamese of Indonesische kwestie voor te leggen aan de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.⁵¹ Een verzoek van de Vietnamese afgevaardigde aan Nehru om militaire steun werd door de Indiase leider resoluut van de hand gewezen. Dat zou het conflict alleen maar vergroten.⁵² De Vietnamese en Indonesische vertegenwoordigers waren teleurgesteld over het gebrek aan concrete steun die hun strijd van de overi-

ge conferentiedeelnemers ontvangen had. Maar elkaar hielpen ze ook niet. De vertegenwoordiger van de Democratische Republiek Vietnam, Tran Van Luan, telegrafeerde de regering in Hanoi dat zijn ontmoeting met Sjahrir in april 1947 in New Delhi geen succes had opgeleverd.⁵³ Sjahrir bleef afwijzend staan tegenover een Indonesisch-Vietnamese samenwerking.

Morele steun van India kregen Vietnam en Indonesië wel. 'My heart is always with the oppressed peoples of the world', zei Mahatma Gandhi in *The Hindu* van 10 april 1947, 'and I have full sympathy with the cause for which the people of Viet Nam are fighting.'⁵⁴ De Vietnamese vertegenwoordigers lieten zich door Gandhi's woorden echter niet overtuigen: 'We have used enough words about Asian unity. Now let us act.'⁵⁵

NEDERLANDS OFFENSIEF IN INDONESIË: DE VEILIGHEIDSRaad GRIJPT IN

'Le sort de l'Indonésie va-t-il être celui de l'Indochine?' ('Zal Indonesië hetzelfde lot als Indochina ondergaan?') Zo opende het communistische dagblad *L'Humanité* van 1 juli 1947 het voorpagina-artikel 'Engagements entre les troupes indonésiennes et hollandaises' ('Schermutselingen tussen Indonesische en

New Delhi, 1 april 1947. Sutan Sjabrir spreekt op de Asian Relations Conference. Helemaal rechts op het podium zit Pandit Nehru, de vicepresident van de Indiase Voorlopige Regering. Bron: Nehru Memorial Museum and Library.

Nederlandse troepen'). De Indonesische inlichtingendienst zou, volgens het dagblad, een telegram van het hoofdkwartier van het Nederlandse leger hebben onderschept waarin aan de commandanten het bevel gegeven werd op 7 juli een algemeen offensief tegen de Republiek te ontketenen.⁵⁶ Al een maand eerder, op 11 juni, had de Franse consul-generaal in Batavia Raux geconstateerd dat de Nederlandse legerleiding stond te trappelen van ongeduld om Java en Sumatra op de Republikeinen te heroveren. Als de legerleiding niet snel haar zin kreeg, vreesde de consul-generaal zelfs een militaire staatsgreep. Ook luitenant-gouverneur-generaal Van Mook, die onder grote druk van zijn staf stond, leek over te hellen naar 'une solution de force' ('een oplossing door geweld').⁵⁷ Van Mook zou volgens Raux een gevangene geworden zijn van zijn onverzoenlijke adviseurs en van zijn al even onverzoenlijke inlichtingsofficieren met hun 'tendances fascistes', hun fascistische neigingen. Welke concessie de Republikeinen ook zouden doen tijdens de onderhandelingen met de Nederlanders, volgens Raux waren Van Mook en zijn staf uit op oorlog. De legerleiding wachtte slechts op 'la saison favorable' ('het gunstige seizoen'). Met afgrijzen zagen de Nederlanders de kosten van hun leger stijgen en de inkomsten uit hun kolonie dalen. Zij moesten de beschikking krijgen over hun koloniale grondstoffen, in het bijzonder over hun suiker, waarvan de rietooft in die maand voor de deur stond.⁵⁸ 'La bataille est devenue inévitable' ('de strijd is onvermijdelijk geworden'), schreef de diplomaat op 19 juli aan Quai d'Orsay, de bijnaam voor het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken, de strijd is onvermijdelijk geworden.⁵⁹

Op 20 juli 1947 had Van Mook de consuls-generaal van Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, China, Australië, België en Frankrijk telefonisch uitgenodigd om naar zijn paleis Rijswijk te komen. Daar informeerde hij hen over de opdracht die hij de legercommandant gegeven had om die nacht een militair offensief tegen de Republiek te beginnen. Van Mook somde de motieven op die tot deze opdracht geleid hadden en volgens hem het offensief rechtvaardigden: de onwil en het onvermogen van de Republikeinse strijdkrachten om de wapenstilstand te respecteren; de vernieling van wegen, bruggen en fabrieken; de voortzetting van de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken politieke erkenning te verkrijgen voor Indonesië als soevereine staat; en de opruiende propaganda. Uit dit alles had Van Mook geconcludeerd dat 'cette situation insupportable ne pouvait se prolonger' ('deze ondraaglijke situatie niet kon voortduren').⁶⁰ Deze conclusie had de Franse consul-generaal doen denken aan de woorden die rijkskanselier Adolf Hitler op 1 september 1939 sprak in de Rijksdag toen hij Polen de oorlog verklaarde: 'Wie immer habe ich auch hier versucht, auf dem Wege friedlicher Revisionsvorschläge eine Änderung

des unerträglichen Zustandes herbeizuführen.’ (‘Zoals steeds heb ik ook hier geprobeerd via vreedzame herzieningsvoorstellen een wijziging te brengen in de onverdraaglijke toestand.’)⁶¹ De wapenen zouden ook aan ‘deze ondraaglijke situatie’ in Indonesië een einde maken, hoorde Raux Van Mook zeggen.

Met uitzondering van de communistische dagbladen werd het Nederlandse offensief door de Franse pers niet veroordeeld. Zij juichte het offensief echter ook niet toe. Zo verbaasde de redactie van *Le Monde* zich erover dat de Nederlandse regering de Indonesische kwestie met geweld probeerde op te lossen. Waarom, zo vroeg zij zich af, waren de onderhandelingen niet voortgezet?⁶² De Nederlandse ambassadeur in Parijs A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, die van 1936 tot 1945 – waarvan drie en een half jaar in Japanse gevangenschap – gouverneur-generaal van Nederlands-Indië was geweest, had zich aan de berichtgeving in de Franse kranten geërgerd. In geen enkele krant had hij het inzicht aangetroffen dat de Republiek ‘geen reële staatsorganisatie met discipline, administratief inzicht en normaal bestuursfatsoen’ was, waardoor afspraken met haar ‘nuttelos’ waren. Op het bijbrengen van dit inzicht, vond de ambassadeur, moest de Nederlandse voorlichting in Frankrijk zijn gericht, en hij voegde de daad bij het woord. Hij besprak de achtergrond van het conflict ‘langen tijd’ met een vertegenwoordiger van Agence France-Presse en met het hoofd van de persdienst van Quai d’Orsay. Deze schreef het commentaar in *Le Monde* toe aan de ‘ontgoocheling’ onder Franse journalisten over het verloop van de strijd in Indochina. Daar had Frankrijk immers naar de wapens gegrepen en was het inmiddels verwickeld geraakt in een oorlog waarvan het einde niet in zicht was. Dat was volgens hem de reden dat de Franse pers sceptisch was over het Nederlands offensief. Het hoofd was het met de ambassadeur eens dat een voorspoedig verloop van het Nederlandse offensief in Indonesië ook voor de Franse zaak in Indochina gunstige gevolgen zou hebben. Hij beloofde Van Starkenborgh de pers ten gunste van Nederland te bewerken.

Of het hoofd van de persdienst van Quai d’Orsay daarin slaagde, is moeilijk te achterhalen. De dagen na het gesprek verschenen op de voorpagina van *Le Monde* wel artikelen met koppen waaruit bleek dat het Nederlands offensief gunstig verliep: ‘En avance sur “leur plan d’opération” les Hollandais s’emparent de Chéribon’ (‘Eerder dan hun krijgsplan maken de Nederlanders zich meester van Cirebon’)⁶³ en ‘Les Hollandais s’emparent d’importantes sources de matières premières’ (‘De Nederlanders maken zich meester van belangrijke grondstoffen’).⁶⁴ Ook leek *Le Monde* het Republikeinse optreden tijdens het offensief indirect te veroordelen. In het artikel van 25 juli citeerde de krant generaal Spoor, die verklaard had dat de Indonesiërs de

Chinese bevolking maltraiteerden en dat zij een politiek van de verschroei-de aarde ('politique de la terre brûlée') toepasten. Maar van Indonesisch wanbestuur en wanbeheer – de Nederlandse ambassadeur had gewild dat de Franse pers juist de Indonesische 'staatsorganisatie' aan de kaak zou stellen – werd in de kolommen van *Le Monde* geen melding gemaakt. De Parijse krant was niet, zoals dat volgens de ambassadeur voor de wereldoorlog het geval geweest was met *Le Temps*, onder alle omstandigheden de spreekbuis van Quai d'Orsay,⁶⁵ en Van Starckenborgh leek dat te betreuren.

De opmars van de Nederlandse strijdkrachten naar de Republikeinse hoofdstad Yogyakarta in Midden-Java was in volle gang toen 'de zaak' op 31 juli door de regeringen van India en Australië bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties aanhangig werd gemaakt. Onmiddellijk daarop begaf de Nederlandse ambassadeur in Parijs zich naar Quai d'Orsay om de kwestie met de directeur-generaal van Politieke Zaken Maurice Couve de Murville te bespreken.

CONSULAR COMMISSION EN MILITARY OBSERVERS

De Australische vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad – Australië was in 1946 en 1947 lid van de raad – diende een resolutie in waarin de strijdende partijen opgeroepen werd:

to cease hostilities forthwith and to settle their dispute by arbitration or by other peaceful means and keep the Security Council informed about the progress of the settlement.⁶⁶

Couve de Murville wist niet wat Australië dreef, maar was zich ervan bewust welk precedent er van deze interventie zou kunnen uitgaan.⁶⁷ Bemoeienis van de Veiligheidsraad met de Franse kolonie. Hoewel niet officieel, zegde de Franse hoge ambtenaar de Nederlandse ambassadeur Frankrijks steun toe. Hij gaf de vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad Alexandre Parodi opdracht om het Nederlandse standpunt zoveel mogelijk te steunen.⁶⁸ Daartoe had Parodi een machtig wapen in handen: het vetorecht. Als een van de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad – de andere leden waren de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, de Sovjet-Unie en China – had Frankrijk het recht een veto over de in de raad ingediende resoluties uit te spreken. Vanzelfsprekend had het daarmee ook – en misschien was dit nog wel belangrijker – de mogelijkheid om met een veto te dreigen.

Parodi voerde de regeringsopdracht naar eer en geweten uit. Hij onthield zich van stemming toen de Australische resolutie op 1 augustus in stemming

gebracht werd. Hij stemde op 12 augustus tegen het toelaten van Sutan Sjahrir tot de Veiligheidsraad om de zaak van de Indonesische Republiek voor de raad te bepleiten. Hij stemde op 26 augustus voor een Belgische resolutie waarin het Internationale Hof van Justitie belast werd met een onderzoek naar de vraag of de Veiligheidsraad wel de bevoegdheid bezat om in de Indonesische kwestie in te grijpen. Een dag eerder, op 25 augustus, stemde Parodi voor een Amerikaanse resolutie om een Commissie van Goede Diensten (CGD) aan te stellen om tot een vreedzame oplossing van de Indonesische kwestie te komen. Parodi stemde op diezelfde dag eveneens voor een Australisch-Chinese resolutie om een Consulaire Commissie in Batavia aan te stellen, gevormd door de landen die lid waren van de Veiligheidsraad, met als opdracht toezicht te houden op de wapenstilstand. Het ging hier om de consuls van de Verenigde Staten, Engeland, Australië, China, België en Frankrijk. De Sovjet-Unie had geen consul in Batavia. Parodi sprak op diezelfde dag zijn veto uit tegen een amendement van de Russische afgevaardigde Andrej Gromyko op deze resolutie. Gromyko's amendement hield in dat de elf landen die in de Veiligheidsraad vertegenwoordigd waren – van 1946 tot 1965 kende de raad vijf permanente en zes niet-permanente leden – een commissie zouden benoemen om toezicht te houden op het staakt-het-vuren in Indonesië. Door het stemgedrag van de Franse vertegenwoordiger Parodi – in het bijzonder door zijn veto tegen Gromyko's amendement – was een direct ingrijpen van de Veiligheidsraad in het Indonesisch conflict voorkomen.

De Franse regering had de Veiligheidsraad in de Indonesische kwestie op afstand weten te houden, maar zij zou weldra ontdekken dat zij in Batavia een

Lake Success, augustus 1947. E.N. van Kleffens, de Nederlandse ambassadeur in de Verenigde Staten en vertegenwoordiger bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, schudt in het tijdelijke hoofdkantoor van de Verenigde Naties de hand van de Franse gedelegeerde Alexandre Parodi. Dit nadat de Veiligheidsraad tot een onmiddellijke wapenstilstand tussen Nederland en de Republiek Indonesië heeft opgeroepen. Frankrijk was één van de landen die zich daarbij van stemming hebben onthouden.

Bron: Nationaal Archief – Fotograaf onbekend, NL-HaNA_2.24.05.02_083-0111.

consul-generaal had die haar politiek in de Consulaire Commissie niet conform de gegeven opdrachten uitvoerde. Etienne Raux stond namelijk sympathiek tegenover de Indonesische Republiek en rekende Sjahrir en Tamzil tot zijn geestverwanten. Van Mook, diens adviseurs en diens inlichtingendienst had hij daarentegen fascistoïde genoemd, en hij zou de voorzitter van de Consulaire Commissie, de Amerikaanse consul-generaal Walter A. Foote, van racisme betichten. Over hem schreef Raux in augustus 1947 aan Quai d'Orsay: '[...] que les milieux gouvernementaux indonésiens savent que le Dr. Foote est entièrement acquis à la thèse hollandaise et marque ouvertement son mépris pour les "hommes de couleurs" de Jogja' ('[...] dat men in Indonesische regeringskringen weet dat dr. Foote geheel achter het Nederlandse standpunt staat en dat hij openlijk zijn minachting voor de "kleurlingen" in Djokja toont').⁶⁹

Op 1 september besloot de Consulaire Commissie op haar eerste vergadering dat elke vertegenwoordiging zou worden bijgestaan door militaire waarnemers van de respectievelijke landen. In het VN-jargon werden zij Milobs genoemd, de afkorting voor military observers. Zij hadden de taak

to observe any possible violations of the cease-fire order; to investigate, where possible, allegations of violations of the cease-fire orders; and to gather any other data that might be of value to the Commission and to the Security Council.⁷⁰

Aan de commissie waren per land een verschillend aantal militaire waarnemers toegevoegd: Australië 4, België 2, China 4, Frankrijk 3, het Verenigd Koninkrijk 3 en de Verenigde Staten 8. De Franse consul-generaal werd bijgestaan door 'chef de mission' 'colonel' V.M. Morizon, 'lieutenant-colonel d'aviation' M.P. Faure en 'capitaine de corvette' C. Gérard. De Franse officieren, die op 19 september in Batavia arriveerden,⁷¹ waren voor deze missie niet alleen geselecteerd vanwege hun 'qualités intellectuelles et morales', maar ook vanwege hun koloniale overtuigingen.⁷²

Terwijl Raux en de Australische consul-generaal Charles Eaton na hun bezoek aan Yogyakarta in verband met hun toezicht op het staakt-het-vuren geconstateerd hadden dat 'alles rustig' was,⁷³ kwam Morizon tot de conclusie dat alle zich achter de Nederlandse linies bevindende Republikeinse troepen en 'bendes' moesten verdwijnen, een opvatting die de instemming had gekregen van de overige militaire waarnemers.⁷⁴ En terwijl Raux en Eaton geconstateerd hadden dat gewonde Nederlandse gevangenen 'goed werden behandeld', was Morizon ontsteld over de verwoestingen die de Republikeinse

politiek van de verschroeiende aarde aangericht had.⁷⁵ De Franse kolonel wees de Consulaire Commissie erop dat de wereldeconomie een dergelijke politiek, waardoor kostbare grondstoffen aan de wereldmarkt onthouden werden, niet dulden kon.⁷⁶

‘Een zonderlinge figuur.’ Dat was nog het mildste oordeel dat Van Mook velde over de Franse consul-generaal Raux. De luitenant-gouverneur-generaal noemde de diplomaat bij andere gelegenheden dom en labiel. Ook noemde hij hem een ‘vurig, zij het verward’ pro-republikein. In de vergade-

Batavia/Jakarta, 24 oktober 1947. Kranslegging door de Franse militaire waarnemers bij het monument op het Ereveld Ancol. Van links naar rechts: C. Gérard, V.M. Morizon, M.P.

Faure. Bron: Nationaal Archief – Fotocollectie Dienst voor Legercontacten / Enkelaar, NL-HaNA_2.24.04.03_0_12387.

ringen van de Consulaire Commissie zou Raux het Nederlandse standpunt voortdurend hebben ondermijnd, waarmee hij inging tegen de opvattingen van de Franse regering. Het lijkt een patroon te zijn in de Nederlandse houding tegenover niet-Nederlanders die de Republiek verdedigden: wie pro-Republikeins was, was 'naïef', doorzag de 'Oosterse tactiek' niet, was koppig of bevond zich 'in het overgangsstadium naar een rustige seniliteit'.⁷⁷

Een mogelijke verklaring voor Raux' gedrag zocht de chef directie Verre Oosten T. Elink Schuurman in de vrees die de Fransman had voor het ingrijpen van de Veiligheidsraad in Indochina. Daarom zou hij tot elke prijs de geheel verschillende situaties in Indonesië en Indochina willen benadrukken.⁷⁸ Welke verklaring voor Raux' gedrag de Nederlandse autoriteiten ook gaven, de Franse consul-generaal moest, vonden zij, zo snel mogelijk worden weggewerkt. Raux had, volgens Van Mook, sturing uit Parijs nodig.⁷⁹ Zowel door tussenkomst van de Franse ambassadeur in Den Haag als door de Nederlandse zaakgelastigde in Parijs werd er bij de Franse regering 'ten krachtigste' op aangedrongen om aan Raux 'stringenter instructies' te geven.⁸⁰

Op 25 september zond Quai d'Orsay een telegram aan Raux waarin hem op ondubbelzinnige wijze te verstaan werd gegeven dat hij zich had te onthouden van een beoordeling van het Nederlands beleid en dat hij moest weigeren het rapport van de consulaire commissie te ondertekenen als daarin dergelijke waardeoordelen dreigden te worden opgenomen.⁸¹ Die waardeoordelen werden niet opgenomen en op 14 oktober ondertekende Raux tezamen met de consuls-generaal van Australië, België, China, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten het 'Joint Report of the Security Council Consular Commission'. De consuls concludeerden in hun rapport dat het staakt-het-vuren niet in acht genomen werd vanwege het wederzijds wantrouwen tussen Nederlanders en Indonesiërs, en dat moord, brandstichting en plundering door ongeregelde bendes ('irregular bands') onverminderd voortgingen. Maar Van Mook vond dat het rapport 'het karakter van een compromis' droeg en hield 'de uitermate zonderlinge houding' van de Franse consul-generaal, die volgens hem 'vrijwel pro-Republikein' was, daarvoor verantwoordelijk.⁸²

Eind oktober arriveerde de in augustus door de VN ingestelde Commissie van Goede Diensten in Batavia. Haar taak was besprekingen voor te bereiden die uiteindelijk tot een staakt-het-vuren moesten leiden. De Indonesische kwestie was niet langer een kwestie tussen Nederland en de Republiek, maar was vanaf de komst van de CGD een internationale aangelegenheid.

‘ACTIVITÉ DISCRÈTE’: HET OPTREDEN VAN
DE FRANSE MILITAIRE WAARNEMERS

Op 17 januari 1948 werd in de haven van Tandjung Priok op het snikhete Amerikaanse marinetransportschip USS *Renville* – ‘als neutrale plaats van samenkomst’ – onder toezicht van de Commissie van Goede Diensten tussen Nederland en de Republiek een wapenstilstand gesloten. Zonder de Nederlands-Indische regering daarover in te lichten, verzocht de CGD de betrokken landen het aantal militaire waarnemers die de naleving van de wapenstilstand zouden moeten controleren te verhogen. De commissie wenste de totale sterkte op te voeren tot 61 officieren, onder wie 15 Australiers, 15 Amerikanen, 10 Fransen, 10 Britten, 6 Belgen en 5 Chinezen. Toen op 2 februari in Batavia 9 Britse officieren arriveerden en toen bekend werd dat op 5 februari nog eens 14 Australische officieren zouden aankomen, kwam dat voor luitenant-gouverneur-generaal Van Mook en de zijnen dan ook als een onaangename verrassing. De Nederlandse delegatie tekende bezwaar aan en kreeg daarop alsnog van de commissie het verzoek tot ophoging van het aantal waarnemers. Van Mook willigde het verzoek van de CGD in onder voorwaarde dat uitbreiding van militair – en civiel – personeel in de toekomst niet meer zou plaatsvinden. De Nederlands-Indische regering wilde de neiging van de CGD ‘om zich te gedragen als een zelfstandige autoriteit’ de kop indrukken.⁸³ Als het aantal militaire waarnemers dan toch moest worden opgevoerd, dan maar het liefst met Franse officieren. Van Mook en legercommandant Spoor drongen er via premier L.J.M. Beel bij de Franse regering op aan om het aantal Franse officieren van 6 op 10 te brengen. Het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken vond dit ‘buitensporig’ en de officieren kwamen er niet, maar uit de voorkeur van Van Mook en Spoor blijkt dat zij van hen het meeste heil verwachtten.

Op diplomatiek vlak kregen Van Mook en de zijnen in juni 1948 dan eindelijk hun zin. In die maand vertrok de ‘dubieuze’, ‘zonderlinge’, ‘halftoerekenbare’, want ‘pro-republikeinse’ Franse consul-generaal voorgoed naar Parijs. Kort voor zijn vertrek had Raux de Australische diplomaat William Macmahon Ball, die Indonesië aandeed op een goodwillmissie door Zuidoost-Azië, verzekerd dat de beste manier om het conflict tussen Nederland en de Republiek op te lossen een tweede ‘politieele actie’ was. Toen de Australische consul-generaal in Batavia Charles Eaton dit hoorde, was hij verbaasd. Eaton en Raux kenden elkaar van hun reizen als leden van de Consulaire Commissie over Java en Sumatra, en hij wist dat dit bepaald niet Raux’ persoonlijke

visie was, maar de visie van de Franse regering.⁸⁴ Voor de Nederlanders was dit het zoveelste bewijs van Raux' onoprechtheid, en hij werd ervan verdacht zijn positie in de ogen van de Franse regering te willen redden.⁸⁵

Vlak voor zijn gedwongen vertrek uit Batavia liet Raux in een sarcastisch schrijven aan Quai d'Orsay weten hoezeer hij het optreden van de Franse militaire missie in Indonesië had gewaardeerd. Kolonel Morizon had zich door zijn kennis en persoonlijkheid een voorname plaats weten te verwerven in de Military Executive Board. In zijn zwanenzang liet de consul-generaal het ministerie tevens weten hoezeer de 'activité discrète' van de kolonel en de zijnen de Nederlandse autoriteiten had behaagd.⁸⁶ Die discretie behelsde onder andere het lekken van informatie. Officieren van de Franse militaire missie speelden geheime rapporten door aan de Nederlanders.⁸⁷ Van Van Mook en Spoor had de militaire missie voor haar optreden dan ook menigmaal de hoogste lof ('le plus grand éloge') gekregen.⁸⁸ Politiek gevoelige informatie, afkomstig van Franse militaire waarnemers, werd ook nog eens op een indirecte manier gelekt. Zo verleende Quai d'Orsay de Nederlandse ambassadeur inzage in particuliere brieven die het ministerie had ontvangen van Franse officieren in Indonesië. Daarin schetsten zij onder andere de desolate toestand in Republikeins gebied, waar zelfs tot kapitaalsvernietiging werd overgegaan, 'zooals het stoken van locomotieven met koffiebonen'. De conclusie van de Franse militaire waarnemers was dat Nederland wel gedwongen werd een tweede offensief tegen de Republiek te beginnen.⁸⁹

Dat Nederlands offensief kwam snel dichterbij nadat in september 1948 in Madiun, Oost-Java, een communistische opstand uitgebroken was. Op verzoek van de CGD stelden de Australische en Amerikaanse militaire waarnemers een rapport samen over de oorzaken van de 'snelle achteruitgang der militaire situatie op Java'. De Belgische en Franse militaire waarnemers weigerden het rapport te accorderen, omdat het onjuistheden en voor Nederland ongunstige conclusies zou bevatten. Er werd overeengekomen dat kolonel Morizon en een Britse militaire waarnemer een nieuw rapport zouden opstellen. In hun rapport, dat wel algemeen goedgekeurd werd, waarschuwden zij voor de gevaren van de toenemende communistische invloed in de TNI (Tentara Nasional Indonesia, Indonesisch Nationaal Leger). Verschillende Republikeinse eenheden negeerden orders van de TNI-leiding. Sommige eenheden pleegden zelfs openlijk insubordinatie. Dit gold in het bijzonder voor de IV-Divisie, die haar hoofdkwartier in Solo (Surakarta) had en waarvan de latere president Soeharto deel uitmaakte. Zou de toestand zich verder toespitsen, dan was een burgeroorlog onvermijdelijk. Het rapport dat 'langs onregelmatige weg' in bezit gekomen was van de

Nederlandse onderhandelingsdelegatie in Indonesië werd ‘onder zeer geheim’ gestuurd aan de Nederlandse minister van Overzeese Gebiedsdelen Sassen, die het vervolgens in de ministerraad van 27 september besprak.⁹⁰

Beel, die in november van dat jaar luitenant-gouverneur-generaal Van Mook in Indië zou opvolgen als hoge vertegenwoordiger van de Kroon, beoordeelde de Madiunopstand als een geschenk uit de hemel. Nooit eerder was de situatie ernstiger geweest dan op dat moment, maar ook nooit eerder was een militair optreden meer verantwoord en internationaal beter verdedigbaar geweest, volgens Beel, dan in september 1948. Als de Republiek niet in staat bleek om de Madiunopstand neer te slaan, dan moest Nederland ‘handelen’. Beel zag hierin – en hij had dit ‘heel rustig overdacht’ – Gods hand in de geschiedenis: ‘Het zou fataal zijn, indien deze unieke ons van Hoge af gegeven kans niet werd benut.’⁹¹ De Republiek sloeg de communistische opstand echter neer en Nederland handelde niet. Nog niet.

Intussen had Quai d’Orsay de Nederlandse ambassadeur verzocht om de Franse regering, mocht Nederland alsnog tot een offensief overgaan, daarvan onmiddellijk in kennis te stellen. Die kon dan haar vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad, Alexandre Parodi, de juiste instructies geven. Geheimhouding hiervan was verzekerd.⁹² Op 10 december voerden de Nederlandse en de Franse ministers van Buitenlandse Zaken, D.U. Stikker en Robert Schuman, besprekingen over de impasse waarin de Indonesische kwestie was geraakt en over de mate van steun die Nederland van Frankrijk in de Veiligheidsraad verwachten mocht in geval van een Nederlands offensief. Naast een veto in de raad kon Nederland rekenen op bredere steun van Frankrijk. Met klem adviseerde Schuman Stikker om geen offensief te beginnen voor 17 december, dit om prompt ingrijpen van de Veiligheidsraad te voorkomen: de laatste officiële vergadering van de raad zou namelijk plaatsvinden op de 15de of de 16de van die maand.⁹³

Op 19 december begon Nederland, zonder daarin de CGD te hebben gekend, zijn tweede offensief – in het Indonesisch *agresi militer Belanda 2* – onder de codenaam Operatie Kraai. Hoge vertegenwoordiger van de kroon Beel liet over de radio weten zich niet meer gebonden te achten aan de wapenstilstand die Nederland en de Republiek in januari van dat jaar op het Amerikaanse marinetransportschip *USS Renville* gesloten hadden. Onmiddellijk nadat het offensief van start gegaan was, instrueerde Quai d’Orsay zijn ambassadeurs in Londen en Washington om bij het Foreign Office en het State Department begrip te wekken voor het Nederlandse standpunt.⁹⁴ De ambassadeurs moesten zich daarbij beroepen op “‘egoïstische” Franse overwegingen’: de grote overeenkomst tussen de toestand in

Indochina en die in Indonesië; het belang dat Frankrijk had bij een ‘gezonde opbouw’ van West-Europa; en de hoop die Frankrijk koesterde op een spoedige totstandkoming van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie. Frankrijk behield zich in deze instructie voor om, als zijn ‘vitale belangen’ in gevaar kwamen, in de Veiligheidsraad gebruik te maken van zijn veto-recht.⁹⁵ In zijn instructie aan de ambassadeurs benadrukte het ministerie van Buitenlandse Zaken dat de Franse regering bevreesd was voor elk optreden dat op haar positie in Indochina zou kunnen prejudiciëren. De Nederlandse ambassadeur in Parijs concludeerde hieruit terecht dat de Franse regering deze stap niet nam om Nederland ter wille te zijn, maar vanwege welbegrepen eigenbelang.⁹⁶

De leden van de Veiligheidsraad, die zijn laatste vergadering dat jaar in Palais de Chaillot in Parijs gehouden had, reageerden furieus op Operatie Kraai. De vertegenwoordiger van de Sovjet-Unie, Jacob Malik, beschuldigde Nederland ervan op vernietiging van de Republiek uit te zijn. De vertegenwoordiger van China T.F. Tsiang (in de official records van de Veiligheidsraad: Hsia) achtte dit offensief ‘ernstiger’ dan het eerste, omdat Nederland de vijandelijkheden was begonnen ondanks de inmenging van de Veiligheidsraad, de overeenkomst op de Renville en de aanwezigheid van de CGD. De Australische vertegenwoordiger William Roy Hodgson noemde de ultimata die Nederland aan Indonesië had gesteld ‘even worse than what Hitler did to the Netherlands in 1940’.⁹⁷ Zelfs de Franse vertegenwoordiger, Alexandre Parodi, zou de operatie als ‘une action brutale et choquante’ (‘een brutale en stuitende actie’) veroordelen.⁹⁸ In één adem benadrukte hij echter, zoals hij dat ook in augustus 1947 had gedaan, dat de raad uitsluitend resoluties kon aannemen over geschillen tussen soevereine staten. De Republiek nu, was volgens Parodi geen soevereine staat.⁹⁹

Op verzoek van Philip C. Jessup, de Amerikaanse vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad, die vond dat Nederland met dit offensief ‘de grootste fout van zijn geschiedenis’ had begaan,¹⁰⁰ werd op woensdag 22 december een bijzondere zitting van de raad gehouden om de Indonesische kwestie te bespreken. Tijdens deze zitting diende Jessup – samen met de Colombiaanse en Syrische delegaties – een ontwerpresolutie in die de partijen opriep:

- (a) to cease hostilities forthwith; (b) immediately to withdraw their armed forces to their respective sides of the demilitarized zones established under the Truce Agreement of 17th January 1948.

Twee dagen eerder, op 20 december, had de Franse ambassadeur in Washington Henri Bonnet aan het State Department duidelijk gemaakt dat Parodi in de Veiligheidsraad geen resolutie kon steunen die de veiligheid in gevaar zou brengen in een gebied waar ook Frankrijk grote belangen had, 'grandes responsabilités', zoals de ambassadeur die belangen noemde. Daarom hoopte hij dat de Amerikanen met een voor Nederland – en dus voor Frankrijk – aanvaardbare oplossing zouden komen.¹⁰¹ Hoewel Jessup in zijn ontwerp-resolutie geen sancties tegen Nederland had opgenomen – Parodi en de Britse vertegenwoordiger bij de Veiligheidsraad hadden zich, waarschijnlijk in de wandelgangen of de achterkamers van Palais de Chaillot, daartegen verzet¹⁰² – vond Den Haag deze toch onaanvaardbaar.

NEDERLAND ONDER CURATELE?

Om te voorkomen dat de Veiligheidsraad deze resolutie zou aannemen ging de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Stikker tot het uiterste. Hij achtte het 'absoluut noodzakelijk' dat Argentinië, Canada, China, Engeland, België en Frankrijk tegen de resolutie zouden stemmen of zich zouden onthouden van stemming. Stikker droeg de vertegenwoordigers in Buenos Aires, Ottawa, Nanking, Londen en Brussel op om er bij de regering van de landen waar zij geaccrediteerd waren op aan te dringen dat hun vertegenwoordigers in de Veiligheidsraad zouden worden geïnstrueerd om het Nederlandse standpunt 'volledig te steunen', en als dit onmogelijk was althans tegen het tweede gedeelte van de ontwerp-resolutie te stemmen.¹⁰³ Van Frankrijk verlangde Stikker dat het tegen de ontwerp-resolutie zijn zwaarste geschut zou inzetten: het veto. De minister droeg de ambassadeur in Parijs op bij Quai d'Orsay hierop 'met kracht' aan te dringen.¹⁰⁴

Op 24 december 1948 stemde de Veiligheidsraad over de verschillende onderdelen van de Amerikaanse resolutie. Het eerste deel van de resolutie – onmiddellijke stopzetting van de vijandelijkheden – werd aangenomen. Een Australisch amendement op dit deel – de onmiddellijke invrijheidstelling van de Republikeinse leiders, onder wie Sukarno, Hatta, Hadji Agus Salim en Sjahrir – werd eveneens aangenomen. Frankrijk onthield zich van stemming. Het tweede en voornaamste deel van de resolutie – terugtrekking van de troepen – kreeg niet de vereiste meerderheid (zeven van de elf stemmen) en werd dus niet aangenomen. Parodi had zich van stemming onthouden, omdat hij, en dat was voor hem de essentie, de Veiligheidsraad in deze zaak onbevoegd achtte.¹⁰⁵ Parodi stelde dat de Republiek volgens de bepalingen van het Handvest van de Verenigde Naties geen staat was en beschouwde het

conflict in Indonesië als een binnenlands conflict.¹⁰⁶ Voor deze stelling kreeg de Franse vertegenwoordiger onvoldoende steun van de raad.

Behalve op Frankrijk kon Nederland op geen internationale steun rekenen. Toch tartte Den Haag de Veiligheidsraad. Toen bleek dat de Republikeinse leiders op 28 december nog steeds gevangen zaten, nam de raad, 'increasingly critical of Dutch actions and intentions',¹⁰⁷ een Chinese resolutie aan die de Nederlandse regering opriep hen onmiddellijk ('forthwith') in vrijheid te stellen en binnen 24 uur daarover aan de raad te rapporteren. Frankrijk had zich, evenals België en het Verenigd Koninkrijk, van stemming onthouden.

Twee weken later, op 11 januari 1949, constateerde de Amerikaanse afgevaardigde in de Veiligheidsraad Jessup geërgerd dat Nederland, ondanks toezeggingen, de resolutie nog steeds niet uitgevoerd had.¹⁰⁸ Op 15 januari kwam de VS in de Veiligheidsraad met een nieuwe ontwerp-resolutie, waarin 'with assistance and under auspices' van een United Nations Commission for Indonesia (UNCI), zoals de CGD voortaan door het leven zou gaan, de onderhandelingen tussen de Republiek en Nederland zouden worden hervat. De UNCI zou bevoegd zijn om te beslissen over de teruggave van regeermacht aan de Republikeinse regering en de terugtrekking van de Nederlandse troepen.¹⁰⁹ Een dergelijke resolutie zou Nederland onder curatele stellen.

'Absurde' en 'inacceptable' vond Quai d'Orsay de Amerikaanse ontwerp-resolutie.¹¹⁰ Het Franse ministerie gaf opdracht aan zijn vertegenwoordiger bij de Veiligheidsraad Parodi om 'wijzigingen te verkrijgen in de [...] onaanvaardbare tekst' en gaf opdracht aan zijn ambassadeur in Washington Henri Bonnet om het State Department te laten weten dat Frankrijk de Amerikaanse ontwerp-resolutie zou torpederen. De ambassadeur mocht laten doorschemeren, zoals hij dat ook in december 1948 had mogen doen, dat Frankrijk gebruik zou maken van zijn vetorecht als zijn vitale belangen in gevaar kwamen.¹¹¹

De Franse onderhandelingsruimte in de Veiligheidsraad werd mede bepaald door een initiatief van de Indiase premier Pandit Nehru. In januari 1949 organiseerde hij in New Delhi een conferentie waarop de Indonesische kwestie behandeld werd. Het doel van de conferentie was om de Veiligheidsraad aanbevelingen te doen hoe Nederland uit Indonesië te verdrijven, hoe een einde te maken aan het kolonialisme in Azië. Nehru zag de Indonesische kwestie niet als een bedreiging voor de wereldvrede, maar als een brandhaard die het bestaande evenwicht in 'de niet-Russische wereld' kon verstoren. Dit, vond Nehru, werd door de westerse mogendheden onvoldoende begrepen. Nederland en Frankrijk zouden er beter aan doen hun westfront tegen de Sovjet-Unie te versterken dan geld verspillende oorlogen

in Indonesië en Vietnam te voeren. Deze waren tot mislukken gedoemd en speelden het communisme in de kaart.¹¹²

De ‘diepste bedoeling’ van Nehru’s initiatief was, volgens het katholieke dagblad *De Tijd*, om de wereld te bewijzen dat ook de niet-communistische landen in Azië, Afrika en Oceanië een einde wilden maken aan het kolonialisme.¹¹³ Nehru had het China van Mao Zedong en de Democratische Republiek Vietnam dan ook niet voor de conferentie uitgenodigd. Desondanks was de Burmese afgevaardigde erin geslaagd een ‘vertegenwoordiger’ van Ho Chi Minh, Tran Van Luan, in zijn gevolg naar New Delhi op te nemen. Sinds Burma’s onafhankelijkheid in 1948 had het land zich opgeworpen als voorvechter van een vrij Azië. Een en ander uitte zich in een de facto erkenning van de Indonesische Republiek en in het installeren van een Vietnamese vertegenwoordiger in Rangoon.¹¹⁴ Tran Van Luan verklaarde op een persconferentie in New Delhi dat de Democratische Republiek Vietnam de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd volledig steunde.¹¹⁵ Hij hoopte dat de op de conferentie aanwezige landen een eenheidsfront zouden vormen tegen Nederland.¹¹⁶ Hij deed een beroep op alle Aziatische landen om de diplomatieke betrekkingen met Nederland te verbreken.¹¹⁷

De landen die van 20 tot en met 23 januari in New Delhi aan de conferentie deelnamen, omvatten meer dan de helft van de wereldbevolking en maakten een derde van de leden der Verenigde Naties uit.¹¹⁸ Het waren: Afghanistan, Australië, Burma, het China van Chiang Kai-shek, Sri Lanka, Egypte, Ethiopië, de Filipijnen, Irak, Iran, Jemen, Libanon, Nepal, Nieuw-Zeeland, Pakistan, Saoedi-Arabië, Syrië en Thailand. In een gemeenschappelijke resolutie eisten zij onder meer terugtrekking van de Nederlandse troepen tot op de posities van voor het offensief; vrijlating van de Republikeinse leiders; samenstelling van een interim-regering niet later dan 15 maart 1949; soevereiniteitsoverdracht aan de Verenigde Staten van Indonesië met ingang van 1 januari 1950; en bevoegdheid voor de Commissie van Goede Diensten tot uitvoering van deze eisen. Deze resolutie zond premier Nehru op 23 januari per telegram aan de Veiligheidsraad.¹¹⁹

De Franse ambassadeur in India sloot niet uit dat er ooit een dergelijke conferentie over Indochina gehouden zou worden. De Nederlandse ambassadeur sloot dat evenmin uit. Tijdens de conferentie had hij zijn Franse collega – ‘sans méchanceté’ (‘zonder kwade bedoelingen’) – gezegd: ‘La prochaine fois, ce sera votre tour’ (‘de volgende keer is het uw beurt’).¹²⁰ Carlos P. Romulo, de vertegenwoordiger van de Filipijnen in de algemene vergadering van de Verenigde Naties, had tegenover een Franse diplomaat

New Delhi, januari 1949. De door Nehru georganiseerde Conference on Indonesia.

Bron: Illustrations of the Revolution, 1949.

opgemerkt dat ‘indien Frankrijk [zijn] veto had gebruikt ten opzichte van Indonesië, ofwel alsnog zou gebruiken, dan had de Delhi-conferentie zich met [de] kwestie Vietnam bemoeid of zou dit alsnog doen.’¹²¹

Intussen oefende de Franse vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad Parodi, ‘in de coulissen’ druk uit op de Amerikaanse delegatie om wijzigingen aan te brengen in de ontwerp-resolutie. Bij stemming over de resolutie ‘hoop- te’ hij zich te onthouden, maar als het Franse belang te zeer in het nauw kwam, als het tot sancties kwam, zo liet hij de Amerikanen weten, zou hij gebruikmaken van zijn vetorecht.¹²² Ambtenaren van het State Department hadden op diezelfde dag tegenover Franse diplomaten de bedreiging geuit dat hun anti-Indonesische standpunt Frankrijk op de conferentie in Delhi tot zondebok kon maken.¹²³ Ook de Franse minister van Buitenlandse Zaken was zich ervan bewust dat een veto Frankrijk in een isolement zou plaatsen. Met een veto zou het zich de vijandschap op de hals halen van de antikoloniale mogendheden, in het bijzonder van de Aziatische landen.¹²⁴ Niettemin drong Stikker er op 21 januari ‘in de sterkste bewoordingen’ bij de Fransen op aan hun veto te gebruiken. Het aannemen van de Amerikaanse resolutie was volgens de Nederlandse minister ‘minstens even gevaarlijk’ als het toepassen van sancties.¹²⁵

Op 28 januari nam de Veiligheidsraad een resolutie aan die Nederland weliswaar geen sancties oplegde of onder directe curatele stelde – Parodi kon van zijn werk in de coulissen eer hebben – maar wel eiste dat het ‘with the assistance’ van de UNCI onderhandelingen met de Republiek zou beginnen. De resolutie legde in een uitgebreid schema vast hoe Nederland stap voor stap de soevereiniteit aan de Verenigde Staten van Indonesië zou moeten overdragen.¹²⁶ *Het Nieuwsblad voor Sumatra* liet in de kop van het grote artikel op de voorpagina van 29 januari uitkomen dat Nederland na dit alles nog maar één bondgenoot had: ‘Resolutie aanvaard: Slechts Frankrijk onthield zich van stemming.’¹²⁷

CONCLUDERENDE OPMERKINGEN

Na de Tweede Wereldoorlog bevonden Nederland en Frankrijk zich in Zuidoost-Azië politiek en militair gezien in een vergelijkbare positie. De betekenis die de connecties tussen Indonesië en Vietnam hebben gehad voor het verloop van de Nederlandse oorlog in Indonesië is echter gering geweest. Met hun gezamenlijk optreden op de Asian Relations Conference in 1947 in New Delhi verwierven Indonesië en Vietnam van de deelnemers weliswaar morele, maar geen materiële steun. Wel verwierf Indonesië in tegenstelling tot Vietnam internationale steun. Indonesië was diplomatiek beter af als het zonder Vietnam handelde. Wat dat betreft had Sjahrir de juiste beslissing genomen door Ho Chi Minhs Common Declaration niet te ondertekenen.

De Franse staatsvorming in Indochina was daarentegen een inspiratiebron voor de Nederlandse federale politiek in Indonesië: de Verenigde Staten van Indonesië en de Nederlands-Indonesische Unie waren gemodelleerd naar de Fédération indochinoise en de Union française. De connecties tussen Frankrijk en Nederland zijn bovendien bepalend geweest voor het verloop en de uitkomst van de Nederlandse oorlog in Indonesië. Was Frankrijk geen permanent lid van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties geweest en had het in deze raad geen vetorecht gehad, dan was Nederland onder curatele van de raad gesteld. Door de Franse opstelling in de Veiligheidsraad was Nederland in staat om zijn oorlog in Indonesië voort te zetten.

Maar in de eerste plaats stelde Frankrijk door deze opstelling zichzelf in staat zonder inmenging van de Veiligheidsraad zijn belangen in Vietnam te verdedigen en dus om zijn oorlog in Vietnam, als het dat wenste, voort te zetten. Ook in de Franse buitenlandse politiek gold het adagium ‘Les états n’ont pas d’amis, ils n’ont que des intérêts’ (‘Staten hebben geen vrienden, ze hebben slechts belangen’).

3.

‘Under the counter’

Brits-Amerikaanse materieelvoorziening voor de Nederlandse krijgsmacht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog

EMMA KEIZER

‘Het was nu of nooit’, schreef generaal Simon Spoor aan een goede vriend in januari 1949, kort na afloop van Operatie Kraai.

Dit slepend gedoe kon niet langer worden volgehouden, het tastte langzamerhand het moreel van de bevolking en het leger aan, schokte het vertrouwen van onze federale vrienden en ondermijnde bovendien op ernstige wijze de gevechtskracht van de troepen, niet slechts moreel doch niet minder materieel (wij leven immers nog steeds onder de zegeningen van het Engels-Amerikaanse embargo). Mijn commandanten en hun troepen [...] opereren met onderbezette eenheden, met opgereden materieel van slechts 70% van de organieke sterkte en met andere niet onbelangrijke tekorten.¹

In deze persoonlijke brief liet Spoor doorschemeren hoe belangrijk hij wapenleveranties door vriendschappelijke staten voor de Nederlandse krijgsmacht overzee achtte: ‘de zegeningen van het Engels-Amerikaanse embargo’ worden direct verbonden aan de verzwakte materiële positie van het leger. Nederland,

Een met een Britse .303 Lee Enfield bewapende KNIL-verkenner van Infanterie I tijdens het eerste konvooi naar Wonogiri (Midden-Java), januari 1949. Bron: Nationaal Militair Museum, 00101750.

dat na de Tweede Wereldoorlog met een groot deviezentekort kampte en niet de beschikking had over een eigen wapenindustrie, was inderdaad grotendeels op buitenlandse hulp aangewezen voor materiële en financiële steun. Hoewel het geijkte beeld is dat Nederland zijn wapens en materieel voor de strijd in Indonesië van bevriende staten (gefinancierd) kreeg, lag dat ingewikkelder dan doorgaans wordt aangenomen. Nederland ontving van verschillende landen economische hulp voor de wederopbouw in Europa en Zuidoost-Azië – die direct of indirect ook deels kon worden gebruikt voor de financiering van de oorlogsinspanning in Indonesië – en de Nederlandse strijdkrachten kregen van bevriende staten allerlei overtollig materieel uit de Tweede Wereldoorlog toegestopt, maar naarmate het conflict voortduurde werd het steeds lastiger om leningen en wapens te krijgen.

Door verscheidene historici is aandacht besteed aan de opbouw van de Nederlandse krijgsmacht vanaf de bevrijding van Zuid-Nederland in september 1944,² maar de vraag waar de Nederlanders hun middelen voor het voeren van de oorlog in Indonesië vandaan haalden is daarbij onderbelicht.³ Dat is niet verwonderlijk: de logistieke kant van oorlogvoering is in de geschiedschrijving een ondergeschoven kindje. De vaststelling van de Israëliische militair historicus Martin van Creveld dat er voor elk boek dat over militaire logistiek gaat honderden boeken over strategie en tactiek verschijnen, terwijl logistiek negentig procent van de oorlogvoering uitmaakt, gaat nog steeds op.⁴

Over de betrekkingen met Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in relatie tot de Indonesische Revolutie is eerder geschreven, maar niet vanuit de optiek van de materieelvoorziening voor de krijgsmacht overzee. Dit artikel gaat in op de materiële steun die deze twee landen aan Nederland verleenden. De diplomatieke manoeuvres van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten worden daarbij geschetst. Hoe probeerden Londen en Washington door het geven of juist weerhouden van materiële steun de houding van Nederland ten aanzien van het conflict te beïnvloeden? Verder wordt de rol die de Nederlandse diplomatie speelde om de Nederlandse krijgsmacht van materieel te voorzien geanalyseerd. In hoeverre wist Nederland bevriende staten over te halen het land van materieel te voorzien in de strijd tegen de Republiek? Door het gebruik van diplomatieke bronnen uit zowel Amerikaanse en Britse archieven als Nederlandse gezantschaps- en ambassadearchieven, wordt een beeld geschetst van hoe de diplomatieke inspanningen in de praktijk vorm kregen.

MILITAIRE WEDEROPBOUW: LAD EN KMG

Nadat Japan in augustus 1945 veel sneller dan verwacht capituleerde en de Indonesische nationalistes Sukarno en Hatta de Indonesische onafhankelijkheid uitriepen, wilde Nederland zo snel mogelijk een grote troepenmacht ter plaatse hebben om zijn gezag in de Indonesische archipel te herstellen. Maar het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) was nog lang niet gereed om ingezet te worden en moest vanaf de grond af opgebouwd worden.⁵ Er werden nieuwe, voornamelijk met oud-krijgsgevangenen gevulde eenheden gevormd.⁶ Omdat deze van uitrusting moesten worden voorzien, namen verschillende Nederlandse militaire en civiele instanties in Indonesië, vaak zonder onderling overleg, grote geallieerde en Japanse oorlogsvoorraden over. Hoewel in het najaar van 1945 de Leger Aanschaffingsdienst (LAD) in het leven was geroepen om legeraankopen te verzorgen, was in deze vroege fase niet duidelijk wie over welk materieel beschikte. Dat kwam mede door een tekort aan geschikte opslagplaatsen en een gebrek aan centrale coördinatie. Het enige waarover geen twijfel bestond, was dat 'de aankopen welke hebben plaatsgehad', betrekking hadden op 'Amerikaansch, Australisch en Engelsch materieel'⁷

Om orde te creëren in de logistiek van de strijdkrachten in Indonesië werd in maart 1946 de dienst Kwartiermeester-Generaal (KMG) opgericht. De LAD werd in deze organisatie opgenomen. KNIL-kolonel Johannes Jacobus Mojet werd Kwartiermeester-Generaal (KMG-KNIL) en daarmee verantwoordelijk voor 'den aankoop, het beheer, de verzorging, de distributie en het transport van alle materiele middelen, welke het leger voor de uitoefening van zijn taak behoeft'.⁸

Dat was geen gemakkelijke opgave. Nederland lag grotendeels in puin en had geen geld om in eigen land een groot leger op de been te brengen, laat staan uit te rusten voor de inzet overzee.⁹ De eerste eenheden die naar Indonesië werden gestuurd, vooral de bataljons met oorlogsvrijwilligers, hadden dan ook onvoldoende materieel of uitrusting tot hun beschikking. In Indonesië aangekomen, moesten ze zelf of samen met de KMG-KNIL op zoek naar tropenuniformen en bewapening. Minder zorgen waren er om het geringe aantal operationele KNIL-onderdelen: deze werden in het kader van *mutual aid* tot 15 februari 1946 door de Britten en Australiërs voorzien van voertuigen, uniformen, wapens en ander materieel.¹⁰

Maar de problemen zouden blijven. De bevoorrading kon de uitbreiding van het eigen leger en later de uitbreiding van het door Nederland bezette gebied nauwelijks bijbenen. Mojet klaagde in de vergaderingen van de Le-

gerraad dat de politieke leiding in Nederland wel gevechtseenheden stuurde, maar niet 'stil [stond] bij de noden van het apparaat, dat deze troep moet onderhouden en verzorgen'.¹¹ Al na het eerste grote Nederlandse militaire offensief van medio 1947 – 'Operatie Product', ook wel de Eerste Politio-
nele Actie genoemd – bleek de KMG-KNIL niet in staat om aan de logis-
tische behoeften van de troepen in de archipel te voldoen.¹² Daarbij kwam dat Operatie Product internationaal grote ontstemming veroorzaakte, ook onder Nederlands belangrijkste bevriende staten. Het werd steeds moeilij-
ker om van hen kredieten te verkrijgen of materieel aan te kopen.¹³ Extra belangrijk voor Nederland waren de betrekkingen met Groot-Brittannië en de Verenigde Staten (vs),¹⁴ omdat die landen over grote surplusvoorraden uit de Tweede Wereldoorlog beschikten en alleen hun wapenindustrie in staat was om te voldoen aan de Nederlandse vraag.¹⁵ Maar tot ongenoegen van Nederland kondigde Groot-Brittannië een aantal dagen na de start van Operatie Product een embargo af op wapenleveranties aan de Nederlanders in Indonesië.¹⁶ Hoe kwam dat embargo tot stand en hoe reageerde de Neder-
landse diplomatie op deze Britse sanctie?

I G R O O T - B R I T T A N N I Ë

De Nederlandse strijdmacht in Indonesië was aanvankelijk voornamelijk met Brits materieel uitgerust, met uitzondering van de luchtstrijdkrachten en de Mariniersbrigade.¹⁷ Het grootste deel van de militairen dat in 1946 naar Indonesië werd gestuurd had zijn opleiding in Groot-Brittannië gekregen en was voorzien van een Britse uitrusting. Andere Nederlandse eenheden namen op Java en Sumatra de uitrusting over van de Britse troepen die in de loop van 1946 uit de archipel vertrokken.¹⁸ De Britse militaire leveringen bleven niet beperkt tot materieel voor de landmacht. In januari 1946 leverden de Britten een van hun vliegdekschepen, HMS *Nairana*, aan de Nederlanders, die het schip omdoopten tot Hr.Ms. *Karel Doorman*. De Britse chef van de Marinestaf, admiraal Andrew Cunningham, liet in een memorandum weten deze transactie te verwelkomen, 'not only on immediate operational grounds, but because of the permanent advantage we see in building up a modern and efficient Dutch Squadron in the East Indies working with British type material and using British methods'.¹⁹ Daaruit blijkt dat het Britse beleid niet alleen door de actuele politieke en militaire situatie in de archipel, maar ook door bredere strategische overwegingen werd bepaald. Op de achtergrond speelde waarschijnlijk mee dat de Britse marineleiding drie overtollige lichte

vliegkampschepen wilde verkopen om de voltooiing van grotere vliegkampschepen te bekostigen en haar algemene materieeluitgaven met het oog op haar krimpende budgetten te verlagen.²⁰

De Britse materiële steun aan de Nederlandse krijgsmacht in Indonesië eindigde niet met het vertrek van de Britse troepen uit Indonesië in 1946. Groot-Brittannië bleef ook in de periode die volgde een belangrijke wapenleverancier voor de Nederlanders in Indonesië.

‘CHASING PREWAR FANTASIES’

Vanaf januari 1947 raakten de Britse wapenvoorraden echter langzaam uitgeput.²¹ De Britten wisten niet hoelang ze de Nederlanders nog van materieel konden en wilden voorzien.²² Volgens de Britse militaire attaché in Den Haag, brigadegeneraal H.P. Gardham, vermoedde een aantal Nederlandse ambtenaren ten onrechte dat er politieke motieven zaten achter de vertraging in de leveringen.²³ Uit de archieven van het Foreign Office blijkt echter dat de Britse autoriteiten wel degelijk al in februari 1947 discussieerden over de vraag of de wapenleveranties aan Nederland om politieke redenen zouden moeten worden gereduceerd.²⁴ Hoewel niet kan worden vastgesteld of dit al gevolgen had voor de daadwerkelijke leveringen, waren deze vermoedens dus niet geheel onterecht. Londen was bevreesd dat Den Haag zou overgaan tot een grootschalige militaire actie, wat het vooruitzicht op een stabiele situatie in Indonesië zou verslechteren en de politieke atmosfeer in Azië negatief zou beïnvloeden. Dit was met het oog op de geplande soevereiniteitsoverdracht van het Verenigd Koninkrijk in India ongewenst.²⁵ Daarnaast voelde de Britse Labourregering langzamerhand steeds meer internationale druk om het faciliteren van de Nederlandse strijd in Indonesië te stoppen. Verschillende landen wezen hulp aan de Nederlanders openlijk af en bekritiseerden daarom de Britse toegeeflijke houding.²⁶ Maar ook intern was er kritiek. Zo schreef Gilbert MacKereth, de Britse consul-generaal in Batavia, dat ‘by re-arming the Dutch we are merely making it more difficult for them to act realistically and easier for them to chase their prewar fantasies.’²⁷ Op 4 juli 1947 sprak de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Ernest Bevin, zelfs over een embargo op militaire leveringen aan de Nederlanders voor gebruik in Indonesië – al dan niet in de hoop dat het dreigen hiermee een grootschalig Nederlands militair offensief in de archipel zou voorkomen.²⁸ Uit een telegram van de Britse bijzonder gezant Lord Killearn²⁹ blijkt dat Bevin Nederland voor het blok zette: als het in Indonesië tot een grote militaire actie zou overgaan, zou het de Britse steun verliezen.³⁰

HET EMBARGO

Volgens Den Haag en Batavia kon de situatie in Indonesië niet verbeteren zonder militair ingrijpen. Op 21 juli 1947 gaf de Nederlandse regering groen licht voor Operatie Product. Londen aarzelde niet en besloot tot een wapenembargo, dat op 29 juli 1947 inging. Het werd door het Foreign Office in een telegram aan de Britse ambassadeur in Den Haag Sir Nevile Bland medegedeeld:

His Majesty's Government have decided that no further supplies of war materials shall be delivered to the Netherlands Authorities which might assist their operations against the Indonesians and similarly that no war materials should be made available to the Indonesians if they should request them. You should once convey this decision to the Netherlands Government, reminding them of the warning which you gave them recently [...] that we might be compelled by pressure of public opinion to cut off the supply of war material in the event of their resorting to force, and explain that this decision will in practice mean the stopping of the supply of all war material to the Netherlands East Indies from Singapore and British territory in the Far East. On the other hand, we do not propose to repudiate our existing obligations to provide certain supplies of war material to metropolitan Holland, on the understanding that this material is not shipped to the NEI [Netherlands East Indies].³¹

Op 6 augustus 1947 verliet het laatste Nederlandse schip met oorlogsmaterieel dat vóór de afkondiging van het embargo besteld was, de haven van Southampton.³²

Hoe zag dit embargo eruit? De Britse onderminister van Buitenlandse Zaken, Sir Harold Orme Sargent, wenste aanvankelijk enkel een embargo op leveringen naar Java, om te voorkomen dat Nederland zou verwijzen naar de Britse militaire steun aan de Fransen in Indochina.³³ Maar Bevin drong aan op een algemeen embargo op alle leveringen aan de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië. Hij oordeelde dat 'it was now essential for the British to announce their neutrality in the conflict'. De Britse premier Clement Atlee sloot zich hierbij aan, en een algemeen embargo werd van kracht.³⁴

Opvallend is dat de Britten vanaf begin 1947 een dergelijk embargo even onvermijdelijk als ongewenst vonden, zo blijkt uit de archieven van het Foreign Office. Nederland was en bleef nu eenmaal een belangrijke bevriende staat van het Verenigd Koninkrijk, vandaar dat door verscheidene Britse ambtenaren en militairen vooraf al werd nagedacht over manieren om de

gevolgen van een embargo te verzachten. De Britse luchtmachtofficier en parlementariër Laddie Lucas en medewerkers van de Britse marineattaché in Den Haag stelden bijvoorbeeld in aanloop tot Operatie Product dat ‘because in certain eventualities we may have to go slow in supplying equipment to the Dutch, we should supply them with as much and as quickly as possible as we can now’.³⁵ Wellicht zag ook de Nederlandse regering het embargo als onafwendbaar. Zo claimde die voor het ingaan van het embargo militair materieel dat de Britten na de Japanse capitulatie hadden overgenomen. Dit materieel, ter waarde van ongeveer dertig miljoen gulden, zou van oorsprong Nederlands zijn en na de capitulatie van het KNIL door de Japanners in gebruik genomen zijn.³⁶ Overname hiervan zou de schade van een eventueel embargo gedeeltelijk compenseren.

Onder het wapenembargo bleven militaire leveranties aan de Nederlandse strijdkrachten in Europa nog wel mogelijk. Bij elke bestelling van wapens, munitie of ander militair materieel die de Nederlanders plaatsten, moesten zij schriftelijk verklaren dat deze voor inzet in Nederland en niet in Indonesië bestemd waren.³⁷ Nederland hoopte dat het embargo zou worden ingetrokken na de beëindiging van Operatie Product.³⁸ Die gedachte kwam niet uit de lucht vallen: de Britten waren de Nederlanders in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties immers al tegemoetgekomen door geen steun te verlenen aan een resolutie waarin op voorstel van Australië het Nederlandse optreden sterk werd veroordeeld.³⁹ Tegelijkertijd werd het embargo in augustus juist verder aangescherpt door een verbod op het landen of opstijgen van Nederlandse militaire vliegtuigen vanaf Brits territorium in Zuidoost-Azië. Om de Britse neutraliteit in de Indonesische kwestie te onderstrepen – zoals Bevin wenste – gold het verbod ook voor Indonesische militaire vliegtuigen.⁴⁰ Als noodsprong startte Den Haag in september 1947 een onderzoek om na te gaan of de Britten hun embargo juridisch juist hadden onderbouwd, in de hoop dat er nog ruimte zou zijn om orders alsnog geleverd te krijgen.⁴¹ Het bleek tevergeefs.⁴² Batavia en Den Haag moesten het embargo aanvaarden.

Opmerkelijk is dat generaal Spoor Groot-Brittannië drie maanden later nog steeds zag als een potentiële wapenleverancier, zo blijkt uit een nota uit december 1947. Spoor was echter wel sceptisch over de hulp die de Britten zouden kunnen bieden. Niet om het wapenembargo dat zij hadden afgekondigd, maar om het feit dat de macht van Groot-Brittannië na de Tweede Wereldoorlog wereldwijd dusdanig verkleind was, dat het zelf niet in staat zou zijn zichzelf te verdedigen als er opnieuw een oorlog zou uitbreken. Het zou gevaarlijk zijn om alleen ‘op de Engelse kaart te spelen’, schreef Spoor, want het ‘krakende Britse

imperium en het verarmde Engeland van heden, [boden] deze garantie [van materieelleveringen] niet meer'. Aan de andere kant bleven Britse materiele veranties gewenst, omdat het leger nu eenmaal op Britse leest was geschoeid, en het leek waarschijnlijk dat er in de nabije toekomst een Noord-Atlantisch defensieblok zou worden opgezet.⁴³

ONGENOEGEN

Het embargo zorgde aan beide kanten van de Noordzee voor ongemak en zette de Nederlands-Britse betrekkingen onder druk. Verschillende Britse ambtenaren uitten er hun onvrede over. Maar ook zonder embargo zouden de Britten op dat moment weinig materieel aan Nederland hebben kunnen leveren. Zo schreven de Nederlanders dat de Britse regering had gerapporteerd dat de last die Nederland door het embargo zou ondervinden minimaal was, en dat moeilijkheden voornamelijk werden veroorzaakt door de Britse tekorten.⁴⁴

In januari 1948 diende het hoofd van het Western Department van het Foreign Office, Sir Moore Crosthwaite, een voorstel in om het embargo zo snel mogelijk op te heffen. Het zou een obstakel zijn voor 'closer relations' met Nederland in West-Europa, vooral nu met de *Renville*-overeenkomst van 17 januari een wapenstilstand in Indonesië was gesloten.⁴⁵ De Britse diplomaat Gordon C. Whitteridge oordeelde bovendien dat het embargo:

was originally put into force, not because it was expected to affect Dutch capacity for the war, but partly to satisfy public opinion here and mainly to avoid incidents at Singapore and elsewhere in our Far Eastern territories. Public opinion in this country is now concerned with matters of far greater moment than Indonesia, but I think that we should consult Batavia and Singapore about the possible reactions there.⁴⁶

Toch kwam er voorlopig geen wijziging in het Britse beleid. Diezelfde maand betoogde het hoofd van het South East Asia Department van het Foreign Office, Sir Paul Grey, dat Nederlandse marineschepen niet in Singapore mochten worden toegelaten, omdat dit – hoewel ongemakkelijk voor de relatie met Nederland – 'politically unwise' zou zijn.⁴⁷ Bovendien pleitte de Britse consul-generaal in Batavia, Sir F. Shepherd, ervoor dat Britse oorlogsbodems niet de door Nederland beheerste havens in Indonesië zouden aandoen:

I feel the time is not yet ripe for visits of His Majesty's Ships to the Netherlands East Indies ports. Our embargo on arms for the Dutch in

these parts is still operative and it would not be very consistent for the Navy to make visits which would be interpreted as gestures of sympathy towards the Dutch as distinct from the Republic.⁴⁸

Deze correspondentie wijst er duidelijk op dat het voornaamste motief van de Britten voor het instellen en handhaven van het embargo gelegen was in het beschermen van de eigen reputatie, en niet in de wens de Nederlandse oorlogvoering in Indonesië te belemmeren. Dit wordt bevestigd door een nota van MacKereth uit februari 1947, waarin hij een embargo kwalificeerde als een goed middel om de internationale kritiek op de Britse houding te temperen.⁴⁹ Bevin schreef vóór de afkondiging van het embargo bovendien dat 'our position in India, Malaya and other Far Eastern countries would be gravely prejudiced if we continued to supply the Dutch with arms and equipment for use against the Indonesians'.⁵⁰

Persfoto van een gevechtsdemonstratie met een Britse Humber Mk IV pantserwagen door het 5^e Eskadron Pantserwagens van het Regiment Huzaren van Boreel op het Michielsplein te Padang (West-Sumatra), juli 1948. Bron: Nationaal Militair Museum, 00101662.

Toch versoepelde de Britse regering het embargo in februari 1948 enigszins. In een brief aan Buitenlandse Zaken beloofde het Foreign Office de boycot van Nederlandse vliegtuigen in Singapore te versoepelen en daar incidenteel weer toestellen te laten landen.⁵¹ De Britten wilden het embargo echter liever niet geheel opheffen, omdat ze de nationalisten in Azië niet van zich wilden vervreemden. Daarnaast verwachtte Londen nog steeds kritiek als het embargo zou worden opgeheven uit eigen land en de internationale gemeenschap. Het was immers nog niet duidelijk of de wapenstilstand in de archipel zou leiden tot verdere succesvolle politieke onderhandelingen tussen Nederland en de Republiek. De Britse diplomaat John Street vond het beter om de opheffing van het embargo voorlopig uit te stellen en te wachten tot de publieke opinie in Groot-Brittannië, Australië en andere landen zou kantelen.⁵²

Inmiddels kampten de Britten echter met een nieuw probleem: de Britse wapenindustrie draaide weer volop, waardoor opslagruimtes overvol raakten. Om dit tegen te gaan, werden voor Indonesië bestemde bestellingen naar Nederland verstuurd en daar opgeslagen onder voorbehoud dat ze voorlopig niet naar Indonesië zouden worden verstuurd.⁵³

EQUALITY OF TREATMENT?

Nog geen maand later lag de vraag of het embargo moest worden opgeheven opnieuw op tafel. Directe aanleiding was het op 17 maart gesloten Verdrag van Brussel, een militaire samenwerkingsovereenkomst tussen Groot-Brittannië, Frankrijk, België, Luxemburg en Nederland, die leidde tot de oprichting van de Westerse Unie.⁵⁴ Dit verdrag vormde voor verschillende Nederlandse politieke partijen, zowel binnen de regering als in de oppositie, aanleiding om fel tegen het embargo te ageren.⁵⁵ Minister van Buitenlandse Zaken Pim van Boetzelaer van Oosterhout stelde in de Tweede Kamer dat het embargo in strijd was met 'de nauwe en vertrouwde samenwerking, welke het in Brussel op 17 Maart gesloten verdrag beoogt te scheppen'. Al nuanceerde hij dit door te stellen 'dat dit een kwestie is, die een groot aantal aspecten heeft, welke in onderling overleg moeten worden bezien'.⁵⁶ Daardoor ontving de minister zelf ook harde kritiek in de Eerste Kamer, waar zijn houding ten aanzien van het embargo te mild werd bevonden.⁵⁷ De opvatting dat het embargo in strijd zou zijn met de geest van het Verdrag van Brussel en het latere Noord-Atlantisch Verdrag, werd aan het Binnenhof tot en met december 1949 nog regelmatig naar voren gebracht.⁵⁸

Nederlandse kranten waren al even kritisch.⁵⁹ Zij benadrukten steevast dat de houding van Groot-Brittannië vanwege zijn optreden in Malakka hypocriet was.⁶⁰ Het Britse liberale weekblad *The Economist* oordeelde op soortgelijke wijze: 'The Dutch now see Britain apparently resolved to stay in Malaya as the sovereign authority and to protect British material interests without interference from UNO [de VN].'⁶¹

De Britse topdiplomaat Robin Mackworth-Young⁶² concludeerde: 'It is now becoming very expensive to play for safety. If we do not raise the ban now, we shall presumably have to retain it [...] until the political agreement is concluded.'⁶³ Maar Lord Killearn achtte het, ondanks de *Renville*-overeenkomst, niet het juiste moment om de boycot ter discussie te stellen. Er was immers nog geen volledig akkoord tussen Nederland en de Republiek Indonesië bereikt. De opheffing van het embargo zou geïnterpreteerd kunnen worden als een vriendschappelijk gebaar naar Nederland, wat kon leiden tot ophef aan Indonesische zijde en in andere landen.⁶⁴ Groot-Brittannië stelde een compromis voor: het embargo kon opgeheven worden als Nederland publiekelijk signalen zou afgeven dat het zijn aanwezigheid in Indonesië zou inperken door er zijn troepensterkte te verminderen.⁶⁵ Maar Den Haag bleef pleiten voor 'equality of treatment' in vergelijking met andere landen, en stelde dat het Verenigd Koninkrijk maar één reden had om zich zo afhoudend op te stellen, namelijk om kritiek op de eigen houding te voorkomen. Naast binnenlandse kritiek – voornamelijk van de linkervleugel van de Labour Party – hoopte Londen op deze manier zowel onenigheid met Australië en India binnen de Commonwealth als 'het kabaal van [de Sovjet-diplomaat] Gromyko in de Security Council' te ontlopen, aldus Van Boetzelaer.⁶⁶

Maar de Nederlandse roep om 'equality of treatment' leidde bij de Britten wel tot irritatie. Een Britse diplomaat verzuchtte: 'It is one thing to ask for equality of treatment in a multilateral agreement [...], and another to say that for the reasons of public opinion etc. we cannot sign a bilateral agreement with Holland for the supply of aircraft.'⁶⁷ Overigens schrok de Nederlandse regering ervoor terug de mogelijkheid van een opheffing van het embargo te bespreken met de Britse conservatieve oppositieleider Winston Churchill. Als Churchill de kwestie in het Lagerhuis te berde zou brengen, zouden er namelijk vragen kunnen worden gesteld over de soepele wijze waarop het embargo in de praktijk werd toegepast, met als risico dat de maatregelen dan zouden worden aangescherpt in plaats van afgezwakt. Nederland besloot Churchill er daarom niet over te benaderen.⁶⁸

LETHAL VERSUS NON-LETHAL

Toch werd de houding van de Britten toegeeflijker. In april 1948 besloot het Chiefs of Staff Committee dat 'surplus material not essentially of war-like nature and medical supplies may be sold to the Dutch.'⁶⁹ Deze versoepeling gold alleen voor *non-lethal* materieel; leveringen van *lethal* materieel, dat wil zeggen wapens en munitie, bleven uitgesloten.⁷⁰

De Britse regering was sterk verdeeld over de kwestie. Een brief van Bevin aan de Nederlandse ambassadeur in Londen op 31 augustus 1948 complieerde de situatie verder, maar wel in het voordeel van Nederland. In de brief schreef Bevin dat hij bereid was het embargo te versoepelen en de export van alle reserveonderdelen (voor zowel *lethal* als *non-lethal* materieel) toe te staan, terwijl het Britse kabinet hierover nog in beraad was.⁷¹ In september 1948 stelde de Nederlandse ambassadeur in Londen, A.W.C. Bentinck van Schoonheeten, vast dat:

de omvang van het embargo op het zenden van wapenen aan Nederlands-Indië zodanig is gedefinieerd, dat non-lethal materieel en onderdelen in het algemeen er niet onder vallen. [...] Wat betreft onderdelen, wordt van ons verlangd, dat deze niet zullen worden gebruikt om nieuw z.g. lethal equipment te vervaardigen.⁷²

Het embargo op reserveonderdelen werd dus op informele wijze opgeheven: alleen onderdelen die gebruikt zouden kunnen worden voor het vervaardigen van nieuwe 'lethal' wapens waren nog uitgesloten. Een groot aantal goederen die eerder onder het embargo vielen, werden 'met zeer veel spoed' doorgestuurd naar Indonesië.⁷³

UNDER THE COUNTER

Er waren meer manieren om aan wapens te komen. Een half jaar eerder, op 17 april 1948, had Edgar Michiels van Verduynen, de voorganger van Bentinck van Schoonheeten, al vastgesteld dat 'op grond van besprekingen op midden-niveau met het Foreign Office, de indruk werd verkregen, dat, indien wij geen al te grote bestellingen bestemd voor Nederlands-Indië zouden doen, speciaal op het gebied van wapentuig, het wellicht mogelijk zou zijn zulks *under the counter* geleverd te krijgen.'⁷⁴ Volgens Nederlandse bronnen overwoog ook Bevin niet veel later verschillende opties om *under the counter* aan Nederland te leveren.⁷⁵ Het is niet duidelijk wat deze methode precies behelsde. Uit het archief van Buitenlandse Zaken blijkt dat Den Haag verwachtte:

dat van Britse zijde op onze verzendingen geen toezicht zal worden gehouden, zulks in tegenstelling tot hetgeen oorspronkelijk in het Britse voornemen scheen te liggen, hetgeen de mogelijkheid opent ook lethal materieel te bestellen mits dit formeel op naam van Nederland geschiedt en verzending in eerste instantie naar Nederland plaats heeft.⁷⁶

Nederland overwoog daarom zich voortaan niet te houden aan de afgegeven verklaringen dat materieel niet naar Indonesië zou worden doorgestuurd.⁷⁷ De minister zonder portefeuille, belast met financieel-economische vraagstukken van Overzeese Gebiedsdelen, Lubbertus Götzen, vroeg minister van Oorlog Alexander Fiévez daarop of het gewenst was dat voor Indonesië bestemd lethal materieel eerst naar Nederland zou worden gezonden, en daarna pas naar Indonesië.⁷⁸ Toen Fiévez hier niet op inging, besloot Van Boetzelaer van Oosterhout dat het verstandiger zou zijn om te streven naar het afschaffen van de verplichte belofte tot niet-doorzending van lethal materieel naar Indonesië, en niet naar een algemene opheffing van de boycot. Den Haag trachtte dus een akkoord te bereiken met de Britten, zodat het embargo feitelijk zou worden opgeheven, maar wel op zo'n manier dat de Britse regering zich nog kon verschuilen achter de clausule dat materieel niet rechtstreeks naar Indonesië werd gestuurd. Zo zou volgens Van Boetzelaer van Oosterhout het risico dat de Britten vanwege binnenlandse kritiek uiteindelijk niets meer konden leveren omzeild worden. Sterker nog, uit een overleg tussen de vertegenwoordigers van de ministeries van Overzeese Gebiedsdelen, Oorlog en Buitenlandse Zaken blijkt dat zending van materieel naar Indonesië, waarvan beloofd was dat dit niet zou gebeuren, reeds op ruime schaal plaatsvond. In een telegram dat dit overleg bespreekt, wordt zelfs vermeld dat:

De militairen, die [...] contact hebben gehad met hun Britse collega's, hebben zelfs zeer sterk de indruk, dat men in Engeland nimmer heeft verwacht, dat wij ons aan de bedoelde verklaringen zouden houden.⁷⁹

Het is dan ook aannemelijk dat het niet nakomen van dergelijke afspraken de Nederlandse interpretatie van 'under the counter' was. In lijn daarmee stelde de op het departement in Den Haag werkzame topdiplomaat Maurits F. Vigeveno in mei 1948 aan de Nederlandse ambassade in Londen voor om materieel dat eigenlijk niet voor Indonesië bestemd was later toch naar de archipel te sturen, met het argument dat pas later tot die doorzending be-

sloten was.⁸⁰ Een andere interpretatie was die van Aarnout M. Snouck Hurgronje, de secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken. Volgens een aantekening van hem uit juli 1948 bedoelden de Britten met 'under the counter' de scheiding tussen lethal en non-lethal materieel.⁸¹ Als zijn interpretatie klopt, hoopte Nederland dus op veel meer mogelijkheden bij een under the counter-regeling dan de Britten voor ogen hadden, en doelden de Britten slechts op de levering van non-lethal materieel als een under the counter-praktijk op zich. De Britten wilden Nederland dus tegemoetkomen met een under the counter-regeling, maar maakten om onbekende redenen niet duidelijk wat ze daarmee precies bedoelden. Daardoor ontstond in Nederland twijfel en de neiging de regeling in de meest gunstige zin uit te leggen.

T W I J F E L

Vanaf oktober 1948 overwoog de Britse regering, na herhaalde verzoeken van Nederland, opnieuw het embargo formeel op te heffen.⁸² Maar de nadelige gevolgen voor de Britse binnenlandse politiek en het risico op internationale kritiek bleven voor Londen te groot. Bovendien leidden nieuwe Nederlandse aanvragen tot argwaan bij de Britse overheid. Zo werd begin juni 1948 in het kader van de Westerse Unie een aanvraag ingediend voor wapens voor de verdediging van Nederland tegen een mogelijke Sovjetaanval. Groot-Brittannië ging akkoord en bood Nederland 50.000 geweren van Amerikaanse makelij aan, omdat aan Britse geweren een tekort was. Nederland weigerde dit aanbod omdat het niet voldoende dollars zou hebben en niet wilde overgaan op een ander type geweren. Vanwege deze vage redactie vermoedden de Britten dat deze aanvraag eigenlijk bedoeld was voor het Nederlandse leger in Indonesië, dat zoals eerder gemeld grotendeels met Britse wapens was uitgerust.⁸³

Onderhandelingen volgden. De Britten bleven zich kritisch opstellen tegenover de Nederlanders, die zich volgens hen niet bewust leken te zijn van de Britse politieke belangen in Zuidoost-Azië en de delicate positie van de Britse regering in het parlement.⁸⁴ De Britten wilden Nederland wel tegemoetkomen, maar lieten de politieke consequenties in eigen land en in India en Maleisië prevaleren. Londen liet Den Haag dan ook weten dat 'all requests for help of any kind will be judged from the point of view of whether the granting of such assistance might lead to local unrest in Malaya'.⁸⁵ De Nederlandse consul-generaal te Singapore, A.M.L. Winkelman, oordeelde dat de Britten daarmee in 'bedekte termen' wilden zeggen dat 'de Britse politiek pro-Nederlands is, doch dat het, teneinde de door de Britten zo hoog gewaardeerde

Brits Royal Ordnance QF 25-ponder veldgeschut in actie, 1948. Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2155_007516.

rust in Zuidoost-Azië te bewaren, niet altijd mogelijk [is] dit openlijk te laten blijken.⁸⁶ De wens lijkt hier de vader van de gedachte.

OPERATIE KRAAI

Wensdenken of niet, de start van het tweede grote Nederlandse militaire offensief, 'Operatie Kraai', op 19 december – ook wel bekend als de Tweede Politie Actie – leidde tot een verdere verscherping van de Brits boycot:

on December 22nd, 1948, as a result of the second Dutch police action the Cabinet decided to tighten up the embargo. This decision was never formally communicated in writing to the Netherlands Government although they had to be made aware of it in practice in dealing with their requests.⁸⁷

Onmiddellijk ontstond onduidelijkheid bij de Nederlanders over de nieuwe Britse houding ten aanzien van het embargo. Maar zij maakten dankbaar gebruik van de ruimte die door deze onduidelijkheden ontstond, en pro-

beerden de verscherping van het embargo op allerlei manieren te omzeilen. De onduidelijkheden werden ditmaal echter al in januari 1949 door Bevin weggenomen.⁸⁸ De Britten waren nu zelfs dusdanig streng, dat 'zelfs lepels en vorken met Nederlandse bestemming, doch niet met bestemming voor Indonesië zonder verklaring van niet-doorzending [niet] worden vrijgegeven'.⁸⁹ Dit lijkt erop te wijzen dat het onderscheid tussen lethal en non-lethal materieel ook niet langer van belang was.

De felle Britse houding schokte Nederland. Begin november 1948 had de Britse ambassadeur in Den Haag volgens minister-president Willem Drees namelijk aangegeven dat een tweede grootschalige militaire actie de regering in Londen weliswaar 'ongelegen' zou zijn, maar dat dit zou veranderen als

de Republiek een laatste politieke overeenkomst, waarvan werd verwacht, dat wij deze zullen sluiten, niet zou nakomen. In het laatste geval zou Nederland, indien het besloot uitvoering van de overeenkomst gewapenderhand door te voeren, op alle steun van Engeland kunnen rekenen, het wapenembargo worden opgeheven en de publieke opinie, welke alsdan deze actie als een volmaakt redelijke oplossing zal beschouwen, geheel achter Nederland staan.⁹⁰

Nu was er geen definitieve politieke overeenkomst gesloten, maar dat had niet aan Nederland gelegen: de onderhandelingen zouden zijn stukgelopen door onwil van het Republikeinse kamp. Volgens de Nederlandse redenering was het militaire ingrijpen vanwege die Indonesische sabotage gerechtvaardigd, en daarom mocht worden verwacht dat Londen dit zou steunen. Uiteindelijk adviseerde de ambassadesecretaris in Londen, Joseph Luns, 'door te modderen' en verklaringen van niet-doorzending naar Indonesië bij elke bestelling opnieuw af te geven, in de hoop dat het toezicht op het embargo geleidelijk zou verwateren, zoals ook na Operatie Product het geval was geweest. In sommige gevallen lukte het zelfs om slechts telefonisch een verklaring af te geven dat materieel niet voor Indonesië bestemd was. Zo'n telefonische afhandeling had voor Den Haag het voordeel deze niet het 'on-aangename karakter droeg van een regeringsverklaring'.⁹¹

Veel last van de verscherping van het embargo had Nederland naar eigen zeggen overigens nog niet. In januari 1949 rapporteerde het ministerie van Overzeese Gebiedsdelen namelijk: 'De praktische gevolgen [van de verscherping van het embargo] zijn thans nog niet van belang, aangezien het

materieel, dat als gevolg van de interpretatie van het embargo door Bevin beschikbaar is gekomen, reeds is verscheept naar Indonesië.⁹²

‘UNNECESSARILY TOUGH’?

Luns kreeg gelijk. Vanaf april 1949 versoepelde Groot-Brittannië langzamerhand de bepalingen van het embargo. ‘Slechts in twijfelgevallen zal gevraagd worden om een verklaring van niet-doorzending naar Indonesië’, zo verklaarde hij.⁹³ De wapenstilstand en het uitzicht op de Ronde Tafel Conferentie maakte de Britse houding toegeeflijker. De Nederlanders bleven bovendien wijzen op de inhoud van Bevins eerdergenoemde brief van 31 augustus 1948, waarin hij schreef dat hij bereid was het embargo te versoepelen voor alle reserveonderdelen. Bevins ambtenaren trachtten hem ervan te overtuigen dit schrijven ongedaan te maken met een tweede brief, maar de minister was daar om onbekende redenen niet toe bereid. ‘We can therefore do nothing except continue to exercise our discretion about extracting assurances’ [dat materieel niet naar Indonesië wordt gezonden], concludeerden Robert Scott en John Lloyd van het South-East Asia Department.⁹⁴

Op 31 augustus 1949 ging Londen, waarschijnlijk uit tevredenheid over de Nederlandse inspanningen om het conflict te beëindigen op de zojuist in Den Haag gestarte Ronde Tafel Conferentie, toch overstag: ten aanzien van non-lethal materieel en alle reserveonderdelen werd het embargo nu officieel opgeheven.⁹⁵ Vanaf oktober werden al het nog in Groot-Brittannië of Nederland resterende non-lethal materieel en de reserveonderdelen voor lethal materieel alsnog doorgestuurd naar Indonesië.⁹⁶ Voor lethal materieel bleven strenge regels gelden.⁹⁷

Groot-Brittannië voelde echter steeds meer ongemak over zijn eigen beleid: ‘Of course it becomes more and more embarrassing as time goes on to demand these assurances from the Dutch.’⁹⁸ Vooral over de randgevallen bestond in Groot-Brittannië ongemak. De Britten hadden bijvoorbeeld bepaald dat oorlogsschepen alleen ‘for European waters’ gebruikt mochten worden.⁹⁹ Nederland beargumenteerde in juli 1949 echter dat het niet kon beloven dat die schepen slechts in Europese wateren ingezet zouden worden, aangezien de zeemacht van nature wereldwijd opereerde.¹⁰⁰ Hetzelfde gold voor beloftes die gegeven moesten worden bij de aanschaf van vliegtuigen. De Britten besloten daarom voortaan in het geval van oorlogsschepen en vliegtuigen specifiek te zijn en te vragen naar een garantie dat het materieel niet in Indonesië zou worden gebruikt.¹⁰¹ Toch bleef de situatie voor Londen ongemakkelijk. Zo oordeelde de Britse topdiplomaat R.C.

Een gemotoriseerde patrouille, bestaande uit Indonesische, Indische en Nederlandse militairen, bewapend met Britse Lee Enfieldgeweren en een Britse Brengun (een lichte mitrailleur). Palembang (Zuid-Sumatra), 1947. Bron: Nationaal Militair Museum, 00101432.

Blackham over een aanvraag voor geweeronderdelen voor de Koninklijke Marine: 'I think we are being unnecessarily tough with the Dutch in this instance. The situation in Indonesia is improving rapidly and the next two or three months may well see the Hague Conference and the creation of a United States of Indonesia.'¹⁰² Bovendien concludeerde Blackham dat het embargo een minimale invloed had op het Nederlandse beleid.¹⁰³ Nederland ondervond echter wel degelijk last van het embargo, hoewel het zijn beleid in Indonesië er inderdaad niet door aanpaste. Fiévez rapporteerde in april 1948 al dat ondanks de versoepelingen 'de voorziening van materieel en kleding van onze troepen in Indonesië schade heeft geleden als gevolg van een "buitenlands embargo"'.¹⁰⁴ Daarnaast gaf vvd'er Willem Carel Wendelaar in de Eerste Kamer te kennen dat het embargo Nederland 'veel kwaad' deed.¹⁰⁵

NAAR HET EINDE VAN HET EMBARGO

Of er in het laatste oorlogsjaar nog sprake was van Britse materieelzendingen naar Indonesië via Nederland is niet duidelijk. In sommige gevallen werd het embargo nog streng gehandhaafd. Zo werden in augustus en september 1949 verschillende aanvragen voor materieel afgekeurd omdat zij

bestemd zouden zijn voor Indonesië.¹⁰⁶ Anderzijds bood de manier waarop om toelichting werd gevraagd nog steeds ruimte. Op een bevestiging van een aanvraag van tweeduizend geweren voor gebruik in Nederland stond bijvoorbeeld vermeld: 'As you gave us an assurance that this equipment was not intended for use in Indonesia, at the time when the original demand was submitted, we are informing the War Office that there is no objection to their releasing the equipment forthwith.'¹⁰⁷ De Britten leken op deze manier te suggereren dat de belofte om het materieel niet in Indonesië in te zetten alleen voor het moment van de aanvraag gold, en dat het de Nederlanders vrij stond om het in een later stadium eventueel toch overzee te sturen.

Intussen maakte ambassadeur Michiels van Verduynen zich hard voor de veiligheid van planters. Daarmee vond hij een manier waarop ook lethal materieel met formele toestemming naar Indonesië gestuurd kon worden. Hij beargumenteerde in een brief aan het Foreign Office dat het embargo onbehoorlijk was, omdat Nederlandse planters zich door het embargo niet konden bewapenen tegen de guerrillastrijders.¹⁰⁸ De Britten besloten daarop in juli 1949 aanvragen voor een 'reasonable amount of rifles for the planters' goed te keuren, op voorwaarde dat deze voorzien zouden worden van een informele Nederlandse verklaring dat ze daadwerkelijk alleen door de planters gebruikt zouden worden.¹⁰⁹ Het embargo was immers 'not intended to apply to small arms provided to planters for their self-protection'.¹¹⁰ Michiels van Verduynen was echter nog niet tevreden. Geweren alleen zouden de planters namelijk niet voldoende bescherming bieden, omdat de guerrilla's over pistoolmitrailleurs beschikten.¹¹¹ In augustus 1949 gingen de Britten er daarom mee akkoord 'to interpret the expression "rifle" to meet small arms in general and raise no objection to the supply of Bren guns [mitrailleurs]'.¹¹² Voor Britse uitvoerders van het embargo was het overigens niet duidelijk wat de betekenis van deze uitzondering voor het algehele beleid ten aanzien van de boycot was: 'I understand that permission has been given already for the transference of certain rifles and Brens from Holland to Indonesia, but I am not sure whether the waiving of the restrictions in this particular case indicates a general relaxation of the embargo', aldus een in verwarring gebrachte ambtenaar.¹¹³

Het formele einde van het embargo volgde niet veel later. In november 1949, vlak na afsluiting van de Ronde Tafel Conferentie, kwamen de eerste signalen dat de Britten het embargo nu echt wilden opheffen.¹¹⁴ Op 14 december, bijna twee weken voor de soevereiniteitsoverdracht, ging een telegram uit van het Commonwealth Relations Office naar de Britse verte-

genwoordigers in diverse landen van het Gemenebest, waarin werd medege-
deeld dat Londen had besloten het embargo ongedaan te maken, maar dat
dit op informele wijze diende te gebeuren.¹¹⁵ Dit laatste betekende dat, wat
de Britse regering betrof, aan de opheffing van de boycot geen publiciteit
zou worden gegeven.¹¹⁶ Nederland stemde hiermee in.¹¹⁷ Pas in 1950 werd het
besluit wereldkundig gemaakt.¹¹⁸

DE BRITSE STEUN

Duidelijk is dat Groot-Brittannië een belangrijke leverancier van wapens en
materieel aan de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië was. Zelfs nadat
de Britten eind juli 1947 in reactie op de eerste Nederlandse militaire actie
een wapenembargo hadden afgekondigd, bleven ze een belangrijke bijdrage
aan de materiële inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht in Indone-
sië leveren. In eerste instantie kwam dit voort uit onduidelijkheid over de
reikwijdte van het embargo bij beide partijen, maar al gauw speelden ook
interne onenigheid in Groot-Brittannië en de onder the counter-afspraken
een rol. Voor de Britten was het zeer problematisch dat het embargo hun
relatie met Nederland compliceerde, terwijl hun boycotmaatregel het Ne-
derlandse militaire beleid in Indonesië niet kon wijzigen. Maar op de keper
beschouwd leek voor Londen de druk om het Nederlandse beleid door een
embargo openlijk te veroordelen van meer betekenis dan de goede onderlin-
ge relatie. Het belang dat Londen aan die relatie hechtte, zorgde er tegelij-
kertijd voor dat het embargo niet zeer strikt werd gehandhaafd.

De Britten kwamen de Nederlanders gedurende de oorlog op verschillen-
de manieren tegemoet. Allereerst schiepen ze ruimte voor discussie en in-
terpretatie door het embargo niet helder en eenduidig af te bakenen. Dat er
onderhandeld werd over de invulling van verschillende elementen van het
embargo gaf de Nederlanders de indruk dat het mogelijk was om de grenzen
van wat nog wél doenlijk was op te rekken. Nederland kreeg dus op diplo-
matiek niveau de kans om met behulp van Nederland gunstig gezinde Britse
ambtenaren tussen de regels van het embargo door materieleleveringen te
realiseren, zowel via Nederland als rechtstreeks aan de troepen in Indonesië.
Het embargo diende dan ook niet zozeer om Nederland op militair vlak lam
te leggen, maar vooral om Den Haag te dwingen het conflict met de Repu-
blik aan de onderhandelingstafel te beslechten, en op het internationale to-
neel en publiekelijk een signaal af te geven dat het Verenigd Koninkrijk het
Nederlandse wapengekletter in Indonesië afkeurde.

II VERENIGDE STATEN

De Verenigde Staten stonden al vanaf het begin van de dekolonisatieoorlog sceptisch tegenover het Nederlandse beleid in Indonesië. Formeel hadden zij een geheel embargo voor de Pacific afgekondigd, waardoor er geen militair materieel aan andere landen geleverd mocht worden. In hoeverre hielden zij zich aan dit embargo? Waren er misschien, zoals bij Groot-Brittannië, toch nog mogelijkheden tot materiële steun aan de Nederlandse troepen in Indonesië?

Zoals vermeld maakte de Nederlandse troepenmacht in Indonesië aanvankelijk vooral gebruik van Brits materieel, met uitzondering van de luchtmacht. De Militaire Luchtvaart van het KNIL (ML-KNIL) leunde, net als tijdens de Tweede Wereldoorlog, bijna volledig op Amerikaans materieel.¹¹⁹ Daarnaast was een ongeveer vijfduizend man sterke Mariniersbrigade als onderdeel van de Wartime Commitments and Agreements in de Verenigde Staten opgeleid en relatief zwaar bewapend.¹²⁰ Tot deze maatregel was al tijdens de Tweede Wereldoorlog besloten, met toen nog als doel de mariniers een bijdrage te laten leveren aan de verdrijving van de Japanners uit de archipel. Midden november 1945 verliet de brigade de VS, met naar schatting 15.000 ton aan munitie, tanks, trucks, communicatiemiddelen,

Tijdens de landing van de Mariniersbrigade bij Pasir Putih op Oost-Java verlaat een Amerikaanse M4 Sherman Tank dozer een Amerikaans Landing Ship Tank (21 juli 1947).

Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2158_025583.

medische voorraden en ander materieel. In december 1945 arriveerden zij in Indonesische wateren – waar slechts één bataljon door de Britten op Java toegelaten werd, en het andere bataljon naar Malakka moest uitwijken, waar het tot maart 1946 moest blijven.¹²¹

Door het afgekondigde wapenembargo kon de vs na de Tweede Wereldoorlog aan andere landen echter geen *combat material* meer leveren.¹²² Volgens R.R. Roos, kolonel van de Generale Staf der Luchtstrijdkrachten (KNIL), was dit embargo niet rechtstreeks tegen Nederland in Indonesië gericht, maar ging het om een uitbreiding van het embargo dat gericht was tegen de Franse pogingen om Indochina met geweld terug te winnen.¹²³ Deze maatregel hield onder meer in dat Amerikaanse vliegtuigen bij verkoop aan andere mogendheden eerst voor gevechtstaken onbruikbaar werden gemaakt.¹²⁴

Sukarno beklaagde zich al in het najaar van 1945 bij de Amerikaanse president Harry S. Truman over het gebruik van Amerikaanse wapens door de Nederlanders.¹²⁵ In reactie hierop adviseerde de Amerikaanse bevelhebber in de Pacific, generaal Douglas MacArthur, na overleg met het State Department om geen lethal militair materieel aan de Nederlandse autoriteiten in Indonesië af te staan, tenzij duidelijk was dat dit materieel niet gebruikt zou worden voor een gewelddadige herbezetting van de archipel.¹²⁶ In december 1945 verklaarde admiraal Lord Louis Mountbatten, bevelhebber van het South East Asia Command (SEAC), bovendien op Amerikaans verzoek dat Amerikaanse schepen niet langer gebruikt mochten worden voor het transport van SEAC-troepen naar Java.¹²⁷ Volgens een woordvoerder van het State Department was de vs niet langer bereid ‘to assist any colonial power in establishing by force of arms its control over colonial peoples and supply them with “shooting irons”’.¹²⁸ Bovenstaande is opmerkelijk, gezien er al een algeheel embargo voor de Pacific was afgekondigd.

‘YOU CERTAINLY DON’T WANT THE GUM BACK’
Surplusmaterieel vormde blijkbaar een uitzondering. Na de Tweede Wereldoorlog was er veel overtollig Amerikaans materieel aanwezig in Zuidoost-Azië. Daaronder was materieel dat door de Amerikanen zelf gebruikt was in de strijd tegen Japan, en materieel dat de Amerikanen aan de Nederlanders en Britten geschonken hadden onder de Lend-Lease Act – een uit 1941 stammende wet die bepaalde dat de vs, toen nog neutraal, toch materiële en financiële steun kon verlenen aan Europese landen in ruil voor toegang tot de leger- en marinebases en technologische en wetenschappelijke kennis van die landen, zonder dat de Amerikanen daarmee hun neutraliteit zouden verliezen.¹²⁹ Wat moest

er gebeuren met dit Lend-Lease-materieel nu de strijd tegen de Japanners beklonken was en de Amerikanen sceptisch stonden tegenover het Nederlandse beleid in Indonesië? Op de persconferentie waarin de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt in december 1940 vanuit het Witte Huis het wetsvoorstel had toegelicht, kwam de bedoeling van de wet sprekend naar voren:

Suppose my neighbor's home catches fire, and I have a length of garden hose four or five hundred feet away. If he can take my garden hose and connect it up with his hydrant, I may help him to put out his fire. Now, what do I do? I don't say to him before that operation, 'Neighbor, my garden hose cost me \$15; you have to pay me \$15 for it.' [...] I don't want \$15 – I want my garden hose back after the fire is over. [...] If it goes through the fire all right, intact, without any damage to it, he gives it back to me and thanks me very much for the use of it. But suppose it gets smashed up – holes in it – during the fire; we don't have to have too much formality about it, but I say to him, 'I was glad to lend you that hose; I see I can't use it any more, it's all smashed up.' He says, 'How many feet of it were there?' I tell him, 'There were 150 feet of it.' He says, 'All right, I will replace it.' Now, if I get a nice garden hose back, I am in pretty good shape.¹³⁰

Hoewel deze analogie behulpzaam was bij het winnen van steun voor dit wetsvoorstel, illustreert het tevens de problemen waarvoor de Amerikanen zich gesteld zagen na de Japanse capitulatie. De Nederlanders gebruikten volop Amerikaans materieel in Indonesië, dat weliswaar al slijtage vertoonde, maar niet onbruikbaar was. Tegelijkertijd had dit materieel nu het vrede was veel van zijn waarde verloren, en het was niet rendabel om het terug te vershippen naar de VS. De reactie van de Republikeinse senator Robert Taft destijds op de beelddraak van Roosevelt bleek profetisch:

Lending war equipment is a good deal like lending chewing gum – you certainly don't want the gum back.¹³¹

Ook Nederland beschikte, als gezegd, over Lend-Lease-materieel, rechtstreeks gekregen of overgenomen van de Britten. Dat het hierbij niet alleen om non-lethal materieel ging, blijkt uit correspondentie uit oktober 1946 over een lijst van Lend-Lease-materieel dat het KNIL van de Britten had overgenomen. Op deze lijst werd ook melding gemaakt van lichte Stuart-tanks.¹³² Vreemd genoeg werd deze lijst getypeerd als 'niet vallende onder

Militairen van de Mariniersbrigade in Amerikaanse Jeeps en Amtracs (Amfibie Tractors) kort na de verovering van Malang (Oost-Java) op de Republikeinse troepen tijdens Operatie Product. Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2158_055799.

oorlogsmaterieel en waarvoor geen toestemming tot behouden van de Amerikaanse regering behoeft worden gekregen.¹³³ Ook dat laatste bleek onwaar; Washington besloot pas een maand later dat Nederland het materieel ‘voorlopig’ in Indonesië mocht houden, omdat het weghalen ervan de bescherming van burgers zou belemmeren.¹³⁴

Secretary of State James F. Byrnes had, om kritiek van Republikeinse zijde en de internationale gemeenschap te voorkomen, al in oktober 1945 besloten dat Amerikaanse onderscheidingstekens van Nederlands en Brits Lend-Lease-materieel verwijderd moesten worden, zodat niet de indruk gewekt zou worden dat de Amerikanen de Nederlandse missie steunden.¹³⁵ Zo werd getracht de

Amerikaanse steun onzichtbaar te maken – hoewel overduidelijk was dat de Nederlandse mariniers die in de eerste maanden van 1946 in de archipel landden, uniformen van de US Marines droegen en in Amerikaanse jeeps reden.¹³⁶

In december volgde het besluit dat ook ander materieel – 40 tot 50 Sturttanks, 57 Shermantanks, 459 Jeeps, 159 lichte machinegeweren en 266 granaatwerpers – in Indonesië mocht blijven. Dit gebeurde nadat Nederland de Britten had overgehaald de Amerikanen ervan te overtuigen om het materieel aan Nederland te schenken. Volgens historicus Gerlof Homan was dit Britse succes vooral te danken aan de Amerikaanse tevredenheid over het Verdrag van Linggarjati een maand eerder.¹³⁷ Dergelijke overdrachten waren volgens de Amerikanen een uitzondering op hun beleid, omdat dit materiaal feitelijk al aan Nederland was overgedragen en het terughalen ervan hun praktisch onmogelijk leek.¹³⁸

In het geval van surplusmaterieel dat de Amerikanen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Zuidoost-Azië zelf gebruikt hadden, handelden zij niet veel anders. Midden oktober 1945 sloten Washington en Den Haag een akkoord over de overname van grote hoeveelheden Amerikaans materieel uit legervoorraden in Finschhafen (Nieuw-Guinea). Nederland ontving volgens Homan een lening van 195 miljoen dollar van de Amerikaanse Export-Import Bank, waarmee Amerikaans non-lethal materieel werd overgekocht (medische benodigdheden, kleding en bouwmachines).¹³⁹ Verder werd vanaf november 1945 Amerikaans materieel op het Molukse eiland Morotai overgenomen, weliswaar zonder dat daarvoor tevoren om toestemming was gevraagd door de Nederlandse gezagdragers in de archipel. Dit was geregeld door kolonel Conrad Giebel, liaisonofficier van het KNIL, en kolonel C.C. de Rooy, commandant van de Netherlands Indies Civil Administration (NICA), met het argument dat het Amerikaanse leger 'anders alles in het water zou gooien'.¹⁴⁰ En in februari 1946 onderhandelden Washington en Den Haag over de overname van Amerikaanse surplusvoorraden en een vliegbasis op Biak (Nieuw-Guinea). De Amerikanen stelden voor om 99 jaar lang gebruik te mogen maken van vliegvelden in Indonesië in ruil voor oorlogsmaterieel uit hun surplusvoorraden. Nederland vond dit onzuiver, want 'de transactie wordt dan doorkruist door allerlei politieke motieven, welke los daarvan behooren te staan'. Het voorstel werd afgewezen.¹⁴¹

Wanneer het niet over surplusmaterieel ging, bleek Washington terughoudender. In september 1946 probeerde Nederland namelijk 28 Beechcraft AT-11 trainingsvliegtuigen te bestellen voor de opleiding van bommenrichters en staartschutters in Indonesië. Secretary of State Dean Acheson bena-

drukte dat deze vliegtuigen 'at this time' alleen geleverd konden worden als ze conform het embargo werden verbouwd tot een licht transportvliegtuig. Hierdoor zouden de vliegtuigen niet meer geschikt zijn voor het beoogde doel.¹⁴² In september probeerde Nederland nogmaals een aanvraag voor lethaal materieel in te dienen, met het argument dat het lastig zou zijn aanvragen voor het Nederlandse en Nederlands-Indische leger te scheiden.¹⁴³ Een maand later moest generaal-majoor Emile Toussaint Kengen, commandant van het ML-KNIL, echter nogmaals vaststellen dat alleen levering van gedemilitariseerd materieel voor civiel gebruik mogelijk was.¹⁴⁴ In november 1946 gaf het State Department wel toestemming voor de overdracht van 118 Amerikaanse vliegtuigen die tot het SEAC hadden behoord, surplusmaterieel dus, waaronder bommenwerpers en jachtvliegtuigen.¹⁴⁵

Het bovenstaande illustreert de spagaat waarin de Amerikanen zich bevonden. Enerzijds wilden ze niet de indruk wekken een gewelddadige herbezetting te ondersteunen, anderzijds wilden ze hun surplusvoorraden in Zuid-oost-Azië maar al te graag aan de Nederlanders kwijt. Daarmee hielpen zij immers een bevriende natie en hoefden zij het materieel niet terug te verscheppen naar de vs. Washington was bereid om in het voordeel van Nederland uitzonderingen op het embargo te maken als het daar zelf ook profijt van had. Zo leverde de vs in juli 1946, de maand waarin de Britse troepen het gezag over Indonesië officieel overdroegen aan de Nederlanders, voor 135.000 dollar aan mortiergranaten aan de Nederlanders voor gebruik in Indonesië.¹⁴⁶ Het beleid kwam er volgens kolonel Roos op neer dat aanvragen alleen goedgekeurd werden als ze in het 'politieke spel' van de vs pasten.¹⁴⁷ In het openbaar ontkende Washington dergelijke leveringen.¹⁴⁸ Volgens Batavia was dit een duidelijk politiek standpunt: nu de Britten vertrokken uit de archipel, zagen de Amerikanen af van alle openlijke steun aan de Nederlanders.¹⁴⁹

EEN ANDERE REALITEIT

Nederland richtte zich ondertussen op alternatieve mogelijkheden. Jonkheer Otto Reuchlin, adviseur op de Nederlandse ambassade in Washington, verkende deze:

Daar mij min of meer bedekt te verstaan werd gegeven, dat de zaak wellicht anders zou liggen, indien vliegtuigen e.d. voor Nederland worden aangekocht, vraag ik mij af, of het geen voorkeur verdient alle aankopen, welke uiteindelijk bedoeld zijn voor Nederlandsch Indië te doen in den vorm van aanvragen, bestemd voor Nederland.¹⁵⁰

Of er op deze manier aanvragen zijn gedaan voor Indonesië is niet duidelijk. Bovendien bestond de vrees dat de Amerikanen in een later stadium garanties zouden vragen voor niet-doorzending naar Indonesië.¹⁵¹ De voorkeur werd gegeven aan het aanschaffen van slechts reserveonderdelen waarmee materieel kon worden onderhouden, geüpgraded en gerepareerd. Daarover schreef reserve-luitenant-kolonel S. van Braam vanuit Batavia:

Wanneer het echter specifiek vliegtuigonderdelen betreft dan wordt de situatie een geheel andere. [...] Zoodra echter te duidelijk blijkt dat het voor b.v. een B-25 vliegtuig is, dan moet toestemming van het State Department worden verkregen en volgt gewoonlijk een weigering.¹⁵²

In hoeverre de Nederlandse krijgsmacht in Indonesië problemen ondervond van de Amerikaanse regels is lastig te bepalen. In dit vroege stadium van de oorlog hadden de Nederlanders echter al veel Amerikaans materieel tot hun beschikking. Zo lang dit materieel in goede staat bleef, was er nauwelijks behoefte aan nieuwe aankopen.

Hoewel het Pentagon officieel uitdroeg dat de vs niet bereid was tot 'any transfers of arms, munitions, or implements of war to either of the disputants' van het Nederlands-Indonesische conflict, laten de Amerikaanse subsidies, leningen en wapenverkopen aan Nederland na Linggarjati een andere realiteit zien.¹⁵³ En dat gold niet alleen voor surplusmaterieel en lendlease materieel. Zo informeerde de Nederlandse regering na het afsluiten van het verdrag of de voorraden van de Mariniersbrigade aangevuld konden worden uit Amerikaanse marine- en mariniersdepots. De totale waarde van de aanvraag was 1.674.820 dollar. In februari 1947 werd aan het verzoek voldaan.¹⁵⁴ En hoewel in juli 1947 duidelijk was dat Linggarjati geen succes zou worden, berichtte minister van Oorlog Fiévez die maand dat het weer mogelijk was Amerikaanse goederen aan te kopen voor de Mariniersbrigade. Het ging om materieel waarmee twee volledige infanteriebataljons uitgerust zouden kunnen worden, met uitzondering van kleding, voedingsmiddelen, benzine, smeerolie, vervangingsaccu's en radiobuizen. Dit alles zou geleverd kunnen worden voor een totaalbedrag van twee miljoen dollar. Van een embargo met nadelige effecten voor de Nederlandse militaire slagkracht in Indonesië leek nauwelijks sprake: van geldgebrek aan Nederlandse kant echter wel. Fiévez telegrafeerde twee maanden later namelijk geen belangstelling te hebben 'in verband met ongewisse factoren en gebrek tijd nauwkeurige be-

schouwing en toestand landsfinancier [sic].¹⁵⁵ Zolang geen officiële goedkeuring nodig was van het State Department, leek dus nog van alles mogelijk.

OPERATIE PRODUCT

Ook Washington verscherpte zijn houding na aanvang van het grootschalige militaire offensief van juli 1947.¹⁵⁶ Daarbij speelde een rol dat de Indonesische Republiek de vs medeverantwoordelijk hield voor het Nederlandse militaire optreden. Volgens de Indonesiërs zouden de Nederlanders zonder Amerikaanse financiële hulp niet in staat zijn geweest om hun economie zo snel op te bouwen en zo snel een grote krijgsmacht op de been te brengen en te houden.¹⁵⁷

Toch leek dit alles ook nu niet te leiden tot een volledig stopzetten van Amerikaanse materiële steun. Op 11 september 1947 rapporteerde Mojot, de KMG-KNIL:

Als gevolg van de omstandigheid, dat verschillende munitie-zendingen, die reeds in Engeland ter verscheping gereed stonden, de Engelse havens niet meer hebben kunnen verlaten, dreigt er aan enkele

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verkregen North American B-25 Mitchell middelzware bommenwerpers van het in 1946 geformeerde 16 Squadron ML-KNIL. Bron: Nederlands Instituut voor

Militaire Historie, 2158-027241.

munitie soorten hier te lande binnenkort een tekort te ontstaan. Het is gebleken, dat Amerika bereid is aan Nederlands-Indië te leveren, mits daarbij gebruik wordt gemaakt van de bemiddeling van particuliere firma's. Teneinde dezen weg te kunnen bewandelen, wordt voorts door het State Department verzocht telegrafisch te bevestigen dat tegen levering van munitie aan Agence Generale Batavia geen bezwaar staat.¹⁵⁸

Diezelfde dag nog rapporteerde de Algemene Secretarie in Batavia aan de ambassade Washington: 'Volgens inlichtingen legercommandant kan uit Amerika dringend benoedigde ammunitie worden betrokken mits door tusschenkomst particuliere firma.'¹⁵⁹ Hoewel uit de archieven niet blijkt of het hier ging om actieve steun van de Amerikaanse overheid (via een omweg) of om passieve steun door het toestaan van commerciële leveringen, had Nederland in ieder geval de indruk gekregen dat er mogelijkheden waren tot aankopen bij Amerikaanse particulieren.

US WAR ASSETS

In oktober 1947 stelde de US War Assets Administration (WAA) 26 miljoen dollar ter beschikking aan Nederland 'for the purpose of building up the Netherlands Army in Northern Europe'.¹⁶⁰ In Den Haag onderzochten beleidsambtenaren welke risico's Nederland zou lopen als dit geld voor de strijdmacht in Indonesië ingezet zou worden. Den Haag bleek vooral bezorgd om lekken naar de pers en de gevolgen daarvan voor de Amerikaanse publieke opinie. Eelco van Kleffens, de Nederlandse ambassadeur in Washington, waarschuwde dat dit soort acties onvermijdelijk zou leiden tot kritiek van het State Department.¹⁶¹ Minister Van Boetzelaer van Oosterhout kwam uiteindelijk met een oplossing die al eerder was aangedragen door Reuchlin: de aankopen zouden gedaan moeten worden van WAA-gelden voor Nederland en eerst naar Nederland gestuurd moeten worden, en pas daarna naar Indonesië.¹⁶²

De omleidingsconstructie via Nederland bleek om onbekende redenen uiteindelijk niet nodig.¹⁶³ Midden december 1947 gaf het State Department namelijk een 'no objection' af 'to purchases for the Dutch East Indies from WAA credit allocated to the Netherlands government'.¹⁶⁴ De 26.000.000 dollar aan WAA-gelden werden uiteindelijk besteed aan aankopen voor Indonesië. Dat het hierbij ook ging om lethal materieel blijkt uit een brief van 9 september 1947 van luitenant-kolonel Everardus Baretta, waarnemend voorzitter van de Netherlands Purchasing Commission (NPC) in New York, waarin hij schrijft over de 'methode van de NPC om materiaal van eenigzins twijfelachtigen aard'

Stuksbemanningen van het Artilleriebataljon (ARBAT) van de Mariniersbrigade naast twee Britse QF 25-ponder kanonnen, Surabaja (Java), april 1946. Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 023-306-013 (fotograaf Hugo A. Wilmar).

naar Nederland te verschepen. Het twijfelachtige materieel bestond onder meer uit onderdelen voor militaire vliegtuigen, lichte wapens en vitale tankonderdelen, waarvan zowel het State Department als de NPC zou weten dat het werd uitgevoerd naar Indonesië. Baretta wees daarbij op het gevaar van het uitlekken van deze 'deal'. Dit zou vooral vervelende politieke consequenties hebben, die konden leiden tot negatieve gevolgen voor de luchtmacht in Indonesië, die immers afhankelijk waren van Amerikaans materieel.¹⁶⁵

Wie en welke delen van het State Department de Nederlanders op deze manier ondersteunden, is onduidelijk. Voor Nederland kwam de hulp echter zeer gelegen – Spoor had net besloten dat Nederland zijn blik voor militaire leveranties naar de vs moest verleggen. Hoewel hij deze handelwijze zag als 'verre van ideaal', stelde hij dat dit technisch en financieel gezien de beste optie was.¹⁶⁶ Alleen de wapenindustrieën van de vs en Groot-Brittannië waren immers in staat te voldoen aan de Nederlandse vraag, en Groot-Brittannië leek zijn embargo op dat moment voor de zoveelste keer toch echt strenger te willen toepassen.¹⁶⁷ Hoewel Spoor sceptisch was door de antikoloniale opstelling van de vs, meende hij dat de Amerikanen belang hadden bij 'orde en rust' in Indonesië. De legercommandant verwachtte dat Zuidoost-Azië het strijdtoneel zou worden waarop de ontluikende Koude Oorlog uitgevochten zou worden.¹⁶⁸

Lang lijken de vs en Nederland echter niet te zijn doorgestaan met het verscheppen van materieel van 'twijfelachtigen aard'. Het risico dat deze handelwijze breder bekend zou raken, ook binnen de Amerikaanse regering, was simpelweg te groot. Uit een brief van Van Kleffens aan Van Boetzelaer van Oosterhout blijkt dat zekerheidshalve was besloten dat indien deze gang van zaken naar buiten zou komen, de Nederlandse KMG hiervoor de volledige verantwoordelijkheid moest dragen. Baretta's NPC werd namelijk veel kwetsbaarder bevonden dan de in Nederland gevestigde KMG. Bovendien zou het voor Baretta lastig zijn vanuit New York vol te houden dat hij niet op de hoogte was van de Amerikaanse voorschriften.¹⁶⁹

Een veiliger optie was om al het Amerikaanse surplusmaterieel dat in Zuidoost-Azië aanwezig was naar Indonesië over te brengen. In november 1947 bracht Mojet een bezoek aan Washington om het State Department ervan te overtuigen nog overgebleven Amerikaanse trucks, jeeps en andere voertuigen uit de surplusvoorraden in de Pacific aan Nederland over te dragen.¹⁷⁰ Van dit materieel kon immers gesteld worden dat het voor de vs lastig zou zijn om het terug te verscheppen naar eigen land en dat het ingewikkeld zou zijn om het op een andere manier kwijt te raken. Na dit bezoek ging Mojet naar Tokio, waar generaal Douglas MacArthur opperde om deze goederen inderdaad aan Nederland over te dragen in de vorm van een 'gift to a former ally'. Hij wees daarbij op de onlusten in India, waar 'the loss of human life already exceeds the total casualty rate suffered by the United States during World War I and World War II combined'. MacArthur wilde een dergelijk fiasco in Indonesië voorkomen en verklaarde zich bereid om het materieel naar Indonesië te verscheppen indien Washington daarvoor het groene licht zou geven.¹⁷¹ Of dit groene licht is gekomen blijft onduidelijk. Maar de gang van zaken illustreert de bereidwilligheid van invloedrijke Amerikaanse figuren om de Nederlanders tegemoet te komen.

NAAR EEN STRENGER BELEID

Vanaf midden 1948 ging Washington ten aanzien van het Nederlandse optreden in Indonesië een steeds kritischer beleid voeren.¹⁷² Amerikaanse beleidsmakers vonden over het algemeen dat de halsstarrige houding van Nederland het communisme in Indonesië eerder in de kaart speelde dan tegenhield. Daarnaast zagen zij dat het Indonesische nationalisme aan kracht bleef winnen en dat er in Republikeins gebied inmiddels een georganiseerd bestuur van de grond was gekomen.¹⁷³

Nederland kon desondanks nog steeds rekenen op Amerikaanse wapen- en materieelleveringen. In 1948 plaatste het een groot aantal orders voor de troe-

penmacht in Indonesië. Alleen al in de maanden juni tot en met september werden aanvragen gedaan voor reserveonderdelen voor een totale waarde van 1.636.500 dollar. Daarvan was formeel 305.000 dollar (non-lethal) bestemd voor Indonesië, maar het is mogelijk dat ook onderdelen die besteld waren voor Nederland later naar Indonesië gestuurd werden.¹⁷⁴ Net als in het geval van Groot-Brittannië leek het Amerikaanse embargo voor wapens dus veel strikter dan voor reserveonderdelen. Van februari tot en met augustus 1948 werd bijvoorbeeld een aanvraag geweigerd voor wapens en munitie voor Indonesië ‘for the use of the civilian, State, and Municipal police in Java, Sumatra, Celebes and Borneo’, waaronder tienduizend karabijnen.¹⁷⁵ Maar de NPC slaagde er in november 1948 wel in om zesduizend revolvers met munitie te verkrijgen van de Amerikanen – ook bestemd voor de gemeentelijke- en staatspolitie.¹⁷⁶

OPERATIE KRAAI

Operatie Kraai bleek in diplomatiek opzicht een pyrrusoverwinning. Hoewel dit bliksemoffensief als resultaat had dat de Nederlandse krijgsmacht vrijwel geheel Java en grote delen van Sumatra in handen kreeg en de Republikeinse politieke top gevangennam, leidde het tot een internationaal isolement.

In combinatie met de in september 1948 in Madiun (Oost-Java) door de Indonesische strijdkrachten neergeslagen communistische opstand, deed het militaire optreden de VS besluiten zich nog steviger in te zetten voor een diplomatieke oplossing van het conflict.¹⁷⁷ Het State Department was langzaam gaan inzien dat het Nederlandse dekolonisatiebeleid in Indonesië contraproductief was, omdat Den Haag niet serieus met de Republiek leek te willen onderhandelen, terwijl de voortdurende grootschalige militaire inzet overzee de economische wederopbouw van zowel Nederland als Indonesië ernstig bemlemde.¹⁷⁸ Daarbij was nog de angst dat dit oorlogsklimaat een gunstige voedingsbodem was voor de uitbreiding van het communisme. Washington kondigde na het tweede militaire offensief een officieel wapenembargo tegen Nederland in Indonesië af. Er waren nu geen materieelleveranties vanuit de VS meer mogelijk. Ook nog eens geconfronteerd met de dreiging de Marshallhulp voor Nederland zelf stop te zetten – de aan Nederland geleverde hulp voor de opbouw van Indonesië was al eerder stopgezet – gaf Den Haag ten slotte toe. Op 27 december 1949 werd in Amsterdam de soevereiniteits-overdracht ondertekend. Het toegeven leek echter eerder een gevolg van de dreiging de Marshallhulp stop te zetten dan een gevolg van het embargo.

Het kwaad was echter al geschied: vele Indonesische nationalist en ook enkele Amerikaanse burgers en politici beschuldigden Washington van het

faciliteren van Operatie Kraai. Bovendien werd niet alleen de levering van Amerikaans militair materieel, maar ook de Amerikaanse economische hulp aan Nederland afgekeurd. Zonder deze hulp, was het argument, zou Nederland überhaupt geen grote troepenmacht in Indonesië op de been hebben kunnen brengen.¹⁷⁹ Historici Frances Gouda en Thijs Brocades Zaalberg onderschrijven de bewering dat de Nederlanders zonder de Amerikaanse kredieten en Marshall-gelden veel grotere offers hadden moeten brengen om hun militaire inzet in Indonesië vol te houden.¹⁸⁰ De stelling van de Amerikaanse topdiplomaat Charles S. Reed dat Nederland 'only kept afloat [thanks] to USA assistance' lijkt dan ook te kloppen.¹⁸¹

DE AMERIKAANSE STEUN

Ook de vs speelde dus een significante rol in het faciliteren van de koloniale oorlog. Het verkocht zijn Lend-Lease- en surplusmaterieel aan de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië, droeg zorg voor de opleiding en uitrusting van de relatief zwaarbewapende Mariniersbrigade en verleende de Nederlandse en Nederlands-Indische regering Marshallhulp voor de wederopbouw. Maar de vs had tegenstrijdige belangen. Enerzijds werden vanaf het najaar van 1945 openlijke wapenleveranties aan de Nederlandse troepen in Indonesië aan banden gelegd en wenste Washington het herstel van het koloniale gezag niet openlijk te steunen. Anderzijds wilden de Amerikanen hun surplusvoorraden in Zuidoost-Azië maar al te graag aan de Nederlanders kwijt, zodat ze dit materieel niet naar de vs zouden hoeven te verscheppen en ze er ook nog iets aan konden verdienen.

De steun van de Amerikanen bleef echter niet beperkt tot de Wartime Agreements en de verkoop van surplusmaterieel. Ook toen al het Amerikaanse surplusmaterieel overgenomen was, bleef de vs reserveonderdelen en munitie leveren aan de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië, en ook toen Washington zijn houding na Operatie Product formeel verscherpte, bleef het achter de schermen nog wapens en materieel leveren. Over het algemeen kan worden gesteld dat de vs actief non-lethal materieel leverde tot aan Operatie Kraai, maar dat het met lethal materieel terughoudender was. Dit betekende niet dat er helemaal geen wapens werden doorgelaten. Een vorm van gedoogbeleid zorgde ervoor dat de vs lange tijd niet strikt was in het handhaven van het embargo.

Operatie Kraai vormde een definitief breekpunt in de Amerikaanse houding, toen de internationale kritiek op de Amerikaanse hulp aan Nederland een hoogtepunt bereikte. Naar aanleiding daarvan zette Washington

al zijn wapen- en materieelleveranties aan de Nederlanders in Indonesië stop. Maar het was uiteindelijk de dreiging van het stopzetten van de Marshallhulp, en niet het Amerikaanse embargo, dat Nederland voornamelijk deed instemmen met de Ronde Tafel Conferentie, waaruit uiteindelijk een overeenkomst over een snelle overdracht van de soevereiniteit voortkwam. Amerika's internationale reputatie als antikoloniale mogendheid en de internationale en binnenlandse druk om op korte termijn tot een diplomatieke oplossing te komen waren uiteindelijk doorslaggevend.

III BRITS - AMERIKAANSE STEUN?

In hoeverre de Brits-Amerikaanse embargo's de Nederlandse oorlogvoering in de archipel daadwerkelijk hebben beïnvloed, is moeilijk te zeggen. Volgens Spoor, die schreef dat 'de zegeningen van het Engels-Amerikaanse embargo' aan de basis stonden van de verzwakte materiële positie van het leger, lijkt die invloed aanzienlijk te zijn geweest.¹⁸² Na Operatie Kraai restte Nederland bovendien niets anders dan zijn materieel aan te kopen bij particuliere bedrijven in plaats van bij officiële overheden. Dat dit een noodoplossing was, blijkt uit een nota van november 1946, die oordeelt dat in het geval van aankopen bij particuliere bedrijven 'men dan alleen projecten krijgt, die [...] zijn "vrijgegeven" of "verworpen" door de desbetreffende nationale overheden waar die bedrijven zijn gevestigd'.¹⁸³ Een brief van de Chef van de Generale Staf van het KNIL, luitenant-generaal Dirk Cornelis Buurman van Vreeden, laat zien dat de Nederlanders naarmate de oorlog vorderde vermoedelijk noodgedwongen overgingen tot steeds meer alternatieve oplossingen. Buurman van Vreeden schreef in maart 1949 over buitgemaakte wapens: 'Deze wapening kan [...] zonder nadere goedkeuring bestemmen voor gebruik bij de eigen onderdelen, echter met de verplichting om van dit gebruik – onder vermelding van aantal en soort, alsmede van het betrokken onderdeel, dat de wapening krijgt toegewezen – wekelijks opgave [te] verstrekken'.¹⁸⁴ Als materieel van particuliere bedrijven eerder al als 'niet wenselijk' werd beschouwd, zouden buitgemaakte wapens al helemaal een laatste remedie zijn.

De opstelling van de Britten en die van de Amerikanen tijdens de dekolonisatieoorlog kwamen sterk overeen. Beide landen tilden zwaar aan hun vriendschappelijke relatie met Nederland. Zij bevonden zich bovendien in een soortgelijke positie. Aan het begin van het conflict wensten beide een Nederlandse oorlog tegen de nationalistes niet te faciliteren, maar tegelij-

kertijd wilden ze hun surplusmaterieel in Zuidoost-Azië graag aan Nederland slijten. Later trachtten zij op het wereldtoneel niet de indruk te wekken het internationaal fel bekritiseerde beleid van Nederland in Indonesië te steunen, maar wilden zij tegelijkertijd Nederland niet in de steek laten. Daarbij was de vs duidelijk wel meer tegen de rekolonisatie van de archipel dan Groot-Brittannië.

Het beleid van zowel Groot-Brittannië als de vs kende geen grote koerswijzigingen, afgezien van hun reactie op de twee grootschalige militaire offensieven. Zowel bij Groot-Brittannië als bij de vs ging afkeuring van het Nederlandse beleid lange tijd gepaard met heimelijke lankmoedigheid ten aanzien van de levering van militair materieel. Nederland gunstig gezinde Britse diplomaten, officieren en ambtenaren gaven Nederland op diplomatiek niveau de ruimte om tussen de regels van het embargo door materieel voor de troepen in Indonesië aan te schaffen; ofwel door levering via Nederland ofwel rechtstreeks. De Amerikaanse regering stond echter aanzienlijk minder open voor diplomatieke onderhandelingen over deze materieelvoorzieningen. Wellicht speelde hier ook mee dat Nederland na de oorlogsjaren al een behoorlijk netwerk had opgebouwd in politieke en ambtelijke kringen in Londen – in tegenstelling tot in de vs. Wel schiep de vs ruimte voor onderhandeling als de door Nederland gewenste materiële steun financieel voordeel bood (door surplusmaterieel te verkopen) of wanneer deze steun heimelijk kon plaatsvinden. Daardoor werden de Britse en Amerikaanse embargo's gekenmerkt door 'gezigzag': ze werden steeds weer verscherpt, en dan toch weer versoepeld.

Het waren uiteindelijk dan ook niet de embargo's van Groot-Brittannië en de vs die tot wijzigingen in het Nederlandse militaire beleid en de houding van Nederland in Indonesië leidden. Zowel de vs als Groot-Brittannië zagen het belang in van steun aan Nederland, dat in de ontluikende Koude Oorlog een belangrijke bondgenoot zou kunnen zijn. Hun embargopolitiek stond dan ook op gespannen voet met de vorming van het Pact van Brussel in 1948 en de oprichting van de NAVO een jaar later. Dit was de voornaamste reden dat de Britten en Amerikanen ondanks de afgekondigde embargo's de Nederlandse strijdmacht in Indonesië al met al lange tijd nog redelijk ruimhartig met materieelleveranties bleven steunen, maar wel zoveel mogelijk achter de schermen of *under the counter*.

4.

‘Charges and countercharges’

Internationale bemiddelaars
en waarnemers over de militaire
aspecten van de Indonesische
onafhankelijkheidsoorlog

JEROEN KEMPERMAN

‘En toen gebeurde er iets heel merkwaardigs’, schrijft David van Reybrouck in zijn boek *Revolusi*. ‘De dodentrein van Bondowoso werd eind december 1947 aangehaald in de VN-Veiligheidsraad in New York, maar... er werd geen gevolg aan gegeven. De slachting bij Rawagede verbijsterde de Commissie van Goede Diensten, maar... werd buiten het eerste interim-rapport van de VN-Veiligheidsraad gehouden. Waarom?’ Van Reybroucks antwoord luidt dat de geopolitieke belangen van de Verenigde Staten daarbij een cruciale rol speelden. De Amerikanen hielden volgens hem Nederland de hand boven het hoofd om het communisme buiten de deur te houden, het economisch herstel van Nederland in Europa voortgang te laten vin-

Midden-Java, oktober 1949. Onder toezicht van een Milob-team ontmoeten Republikeinse en Nederlandse militairen elkaar. Bron: Nationaal Archief - Fotocollectie Dienst voor Legercontacten / Van den

Brink, NL-HaNA_2.24.04.02_773.

den, en de Indonesische grondstoffen beschikbaar te krijgen voor de wereldhandel.¹

Nu gaven de twee laatstgenoemde factoren eind 1947 en begin 1948 zeker richting aan het Amerikaanse beleid ten aanzien van het Nederlands-Indonesische conflict,² maar dat was niet het hele verhaal. De reactie van Washington en de VN – of het uitblijven daarvan – op gruwelijke gebeurtenissen als Bondowoso en Rawagedeh werd namelijk tevens – en mogelijk nog wel meer – bepaald door de visie van de buitenlandse diplomaten en militaire waarnemers op de mogelijke betekenis van dergelijke gebeurtenissen voor het conflict en voor de internationale inspanningen om daar op vreedzame wijze een einde aan te maken. Als diplomaten en waarnemers dienden zij tevens een houding aan te nemen ten aanzien van de veelvuldig voorkomende bestandsschendingen, en de pogingen van de strijdende partijen om met berichten over echte en vermeende overtredingen van de andere partij sympathie te kweken voor de eigen positie dan wel de tegenstander in een kwaad daglicht te stellen. Vanuit dit perspectief kan zwijgen over dergelijke zaken, indien dat mogelijk was, ook als een bewuste strategie worden beschouwd.

Zoals in alle militaire conflicten waren ook in de Nederlands-Indonesische confrontatie militaire en politieke kwesties onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zo had ook het herstellen van de ‘rust en orde’ in Indonesië, door Nederland gepresenteerd als een neutrale doelstelling waar toch eigenlijk niemand met goede bedoelingen tegen kon zijn, onmiskenbaar een politieke component. Den Haag zag het, als internationaal erkende soevereine macht in Indonesië, als zijn taak en zelfs plicht om die rust en orde overzee te handhaven. Die stellingname botste echter met het zelfbeeld van de Republiek als politieke entiteit die heel goed in staat was zelf het gezag te handhaven in de gebieden die onder haar controle stonden. ‘Since the “restoration of law and order” obviously involved the question of governmental jurisdiction,’ aldus een Amerikaans inlichtingenrapport van november 1946, ‘this function of the NEI [Netherlands East Indies] forces immediately touched upon the very crux of the Dutch-Indonesian political conflict.’³

Dit hoofdstuk behandelt de internationale visie op de manier waarop militair geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog is ingezet. Hierbij zal met name gekeken worden naar de inschattingen die Amerikaanse diplomaten en namens de Verenigde Naties optredende militaire waarnemers daarvan gemaakt hebben. De bovenstaande observatie van Van Reybrouck is overigens al eens eerder gemaakt. ‘De aandacht van de Veiligheidsraad was in

het algemeen toegespitst op de naleving van het staakt-het-vuren en de belangstelling voor excessen was daaraan ondergeschikt', stelde de in 1969 verschenen *Excessennota*.⁴ De vraag is of deze uitspraak juist is, en zo ja, waarom die internationale aandacht voor extreem geweld dan zo gering was.

INLICHTINGENRAPPORTEN

Amerikaanse en Britse militaire inlichtingenrapporten lieten vanaf het begin van het conflict een vrij consistent beeld zien: de Nederlandse strijdkrachten werden in staat geacht om de Republikeinse militaire eenheden en Indonesische strijdgroepen in een directe confrontatie zonder al te veel moeite opzij te schuiven, maar dat betekende niet dat de onafhankelijkheidsoorlog met militair geweld beslecht kon worden. Al medio oktober 1945 rapporteerde de Office of Strategic Services (OSS), de Amerikaanse buitenlandse inlichtingendienst, dat de Republiek over een stevige machtsbasis beschikte: 'It is well organized, disciplined, armed at least for guerrilla warfare, and above all unified,' was de conclusie van de dienst, 'the economic weapons at their command are enormous and they are well aware of them.' De OSS achtte het uitgesloten dat de Nederlanders het Indonesische nationalisme met militaire middelen blijvend de kop in zouden kunnen drukken. 'If the movement is put down by force now it will rise again [...], the Dutch will never be strong enough now to keep 70 million people under martial law indefinitely.'⁵

Twee jaar later, in de tweede week van juni 1947, kwam de Central Intelligence Group (CIG), de voorloper van de CIA, in Washington tot de conclusie dat Nederland en de Republiek op de lange termijn militair aan elkaar gewaagd waren. De Indonesische strijdkrachten waren weliswaar minder goed getraind en beschikten niet over dezelfde materiële middelen als de Nederlanders, maar ze hadden wel het voordeel van kortere communicatie- en transportlijnen. De aanvoerlijnen van de Nederlandse troepen waren daarentegen vele duizenden kilometers lang. Bovendien moesten Nederlandse militairen bij aankomst in Azië eerst acclimatiseren, en was hun materieel – ook al was het over het algemeen geavanceerder dan dat van de tegenstander – onder tropische omstandigheden onderhevig aan versnelde slijtage. De voornaamste handicap voor de Nederlanders was echter dat de aanwezigheid van een grote troepenmacht overzee een enorme last voor de economie betekende. 'The Dutch and Indonesian bargaining positions are thus nearly balanced,' concludeerde de CIG, 'although the Republic probably can afford some delay better than the Netherlands, which is under increasing economic pressure.' Die economische druk maakte dat de Neder-

landers serieus overwogen om te proberen het conflict snel met militaire middelen te beslissen. Mochten ze inderdaad die poging wagen, dan voorzagen de Amerikaanse analisten 'a prolonged and costly campaign'.⁶

Het Joint Intelligence Sub-Committee van het Britse Chiefs of Staff Committee gaf op 18 juli 1947, drie dagen voor het begin van 'Operatie Product', het eerste Nederlandse militaire offensief, een prognose van wat er zou gebeuren bij het uitbreken van grootschalige gevechten tussen de Nederlandse en Republikeinse strijdkrachten. Het sub-comité voorspelde dat de Nederlandse troepen in de eerste weken snelle successen zouden behalen. De bezetting van geheel West-Java en het installeren van een min of meer effectief bestuur in dat gebied werd goed mogelijk geacht. Tevens zou het de Nederlanders waarschijnlijk wel lukken om de voornaamste steden en in economisch opzicht belangrijkste gebieden op Midden- en Oost-Java te bezetten, en ook om de verbindingroutes daartussen open te houden. Maar die terreinwinst zou de Nederlanders geen definitieve overwinning opleveren. 'They would be unable to subjugate more than limited areas', profeteerde het Joint Intelligence Sub-Committee. 'In areas of Indonesia outside immediate Dutch control, the Indonesians would carry on guerrilla warfare in the hope that time would be on their side.' Die guerrilla zouden de Indonesiërs 'indefinitely' kunnen volhouden.⁷

Bovendien zouden de Nederlanders, indien ze tot zo'n offensief zouden overgaan, waarschijnlijk te maken krijgen met anti-Nederlandse stakingen en boycots in Zuidoost-Azië, India, Sri Lanka, Burma en Australië, en mogelijk ook in het Midden-Oosten. Die acties zouden de Nederlandse oorlogsinspanning negatief beïnvloeden. Daar kwam nog bij dat niet kon worden uitgesloten dat ook het Verenigd Koninkrijk zelf doelwit van dergelijke acties zou worden, vanwege de militaire steun die het aan Nederland had gegeven. 'It is well known in South East Asia that the two Dutch divisions now in Java and Sumatra have been largely supplied with equipment and training facilities by us,' memoreerde de Britse inlichtingen-organisatie, 'whereas the continued pressure we have exerted on the Dutch to keep them from resorting to force is not generally known.' Een zich voortslepende strijd in Indonesië zou niet alleen nadelig zijn voor de economie van Nederland, maar ook voor de economische belangen van het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Sterker nog, de hele wereldeconomie zou verstoken blijven van de nodige plantaardige olie, thee, suiker en petroleum.⁸

De vraag was welke actie de Britse regering zou moeten ondernemen indien Den Haag, 'despite our warnings', toch tot militair ingrijpen zou beslui-

ten. Het Foreign Office was van mening dat in dat geval militair materieel en trainingsfaciliteiten niet langer aan de Nederlandse strijdkrachten ter beschikking zouden moeten worden gesteld. Aan de Chiefs of Staff werd de vraag gesteld hoe dit dan kon worden verwezenlijkt. Mocht het inderdaad zover komen, dan zat de militaire top met een dilemma. Er waren volgens de Joint Planning Staff van de stafchefs in dat scenario drie conflicterende overwegingen: ten eerste de politieke behoefte om zich openlijk van een Nederlandse militaire operatie te distantieren, ten tweede de behoefte van de Britse strijdkrachten om de militaire relatie met Nederland – een belangrijke partner op het Europese vasteland – niet te verstoren, en ten derde de mogelijke negatieve gevolgen voor de Britse militaire positie in Azië indien daar in de publieke opinie het beeld zou ontstaan dat Londen de Nederlanders bleef steunen.⁹

De Joint Planning Staff suggereerde dat een uitweg uit dit dilemma gevonden kon worden door onderscheid te maken tussen het instellen van sancties en het afgeven van een signaal dat Londen zich in het conflict neutraal wenste op te stellen. Het stopzetten van militaire steun aan de opbouw van de Nederlandse defensie in Europa kon als sanctie gekwalificeerd worden, terwijl het weigeren van militaire leveranties en trainingsfaciliteiten die duidelijk ten goede zouden komen aan de Nederlands militaire aanwezigheid in Indonesië als een signaal van neutraliteit kon worden opgevat. De Joint Planning Staff liet doorschemeren een duidelijke voorkeur te hebben voor de tweede optie, aangezien verregaande maatregelen volgens de planners een ernstige verslechtering van de militaire relaties met Nederland tot gevolg zouden hebben.¹⁰

WAPENSTILSTAND

Op 1 augustus 1947 nam de Veiligheidsraad een resolutie aan waarin de strijdende partijen werden opgeroepen een wapenstilstand te sluiten. Daar zo-geheten ‘mopping up’ operaties tegen van de Republikeinse hoofdmacht afgesneden Indonesische strijders ook daarna nog werden voortgezet, werd op 25 augustus een nieuwe resolutie aangenomen waarin een Consulaire Commissie in het leven werd geroepen die op de naleving van het staakt-het-vuren zou moeten toezien. Die commissie bestond uit zes consuls-generaal die in Indonesië hun standplaats hadden, namelijk die van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Australië, België en China. Opvallend aan deze constructie was dat de Sovjet-Unie er geen deel van kon uitmaken, daar zij geen officiële vertegenwoordiger in Batavia/Jakarta had.¹¹

Batavia/Jakarta, september 1947. De Nederlandse bevelhebber generaal S.H. Spoor geeft in Hotel des Indes een uiteenzetting aan de buitenlandse consuls en militaire attachés die aan de Veiligheidsraad rapport moeten uitbrengen over de situatie in Indonesië. Bron: NIOD – Foto-film Dienst Genie comp / Hugo Wilmar, BC010.

Eelco van Kleffens, de Nederlandse ambassadeur in Washington, maakte zich weinig zorgen over het komende rapport van de Consulaire Commissie. Hij verwachtte dat het voor Nederland gunstig zou uitvallen en dat de consuls zouden constateren dat aan de kant van de Republiek 'in een vijandige houding met min of meer activiteit wordt volhard en dat aan die zijde weinig uitwerking wordt gegeven aan het bevel tot staking van de vijandelijkheden'.¹²

De Britse consul-generaal in Batavia/Jakarta schatte in dat beide partijen zich aan bestandsschendingen schuldig maakten, maar dat zij de overtredingen van de tegenstander daarbij steevast érg breed uitmaten: '[A]ccording to my Service Liaison Officers there is also much exaggeration on both sides.' Hij noemde als voorbeeld een overzicht dat door het Nederlandse Informa-

tiebureau was gemaakt, waarin vele Republikeinse schendingen opgesomd stonden die zich gedurende een week zouden hebben voorgedaan. 'Report made alarming reading', vatte de consul samen, 'but ended lamely with the admission that during the period under review only one Dutch soldier was killed.'¹³

Op 11 oktober 1947 telegrafeerde de Amerikaanse consul-generaal een samenvatting van de conclusies van de Consulaire Commissie naar Washington. De commissie had vastgesteld dat de wapenstilstand door beide partijen formeel was ingesteld, maar dat er aan beide kanten geen enkel vertrouwen bestond dat de tegenstander zich er daadwerkelijk aan zou houden. Geen van de partijen had pogingen gedaan om met de ander in overleg te treden over de effectivering van het bestand. De Nederlandse en Indonesische autoriteiten koesterden bovendien verschillende interpretaties van de wapenstilstand, waardoor de instandhouding daarvan zo goed als onmogelijk bleek. Door de snelle opmars van de Nederlandse militaire colonnes waren eenheden van de Republikeinse strijdkrachten afgesneden geraakt van hun hoofdmacht, maar nog steeds operationeel. De Republikeinse regering had die eenheden opgedragen om hun posities te handhaven en de vijandelijkheden te staken. De Nederlanders waren echter voortgegaan met 'mopping up operations' tegen die afgesneden strijdgroepen, in het kader van wat zij als herstel van orde en rust zagen. De belegerde Indonesiërs hadden aangegeven zich het recht voor te behouden in die gevallen terug te schieten. Van een duidelijke frontlijn tussen de twee tegenstanders was dus geen sprake.¹⁴

De militaire waarnemers – 'military observers', afgekort 'Milobs' – van de Consulaire Commissie kwamen op 10 november met een aantal aanbevelingen voor een effectievere wapenstilstand. Uitgangspunt was de vaststelling dat het onder de bestaande omstandigheden onmogelijk was dat zo'n wapenstilstand compleet in acht genomen zou worden. Er zou daarom een demarcatielijn moeten worden vastgesteld, met aan weerszijden daarvan een kilometers brede gedemilitariseerde zone. De demarcatielijn zou zo ongeveer langs de meest vooruitgeschoven Nederlandse linies moeten lopen. De achterliggende aanname hierbij was dat de Republikeinse eenheden die door de Nederlandse militaire actie van hun hoofdmacht waren afgesneden, eigenlijk zo goed als verslagen konden worden beschouwd. Die eenheden zouden, met hun materieel, uit die geïsoleerde gebieden moeten worden geëvacueerd. Indien dit niet zou gebeuren zou het volgens de waarnemers onmogelijk zijn om een duidelijke bestandslijn vast te stellen.¹⁵ Het Republikeinse blad *Merdeka* meldde op 17 november uit 'welingelichte bron' dat de Republiek niet van plan was om haar

troepen uit die gebieden terug te trekken. De Republikeinse strijdkrachten die zich nog achter de Nederlandse linies bevonden waren helemaal niet verslagen, zo stelde de bron. Ze volgden immers een guerrilla-tactiek.¹⁶

Op 1 november 1947 nam de Veiligheidsraad een door de Amerikanen ingediende resolutie aan waarin stond dat de eerdere resolutie van 1 augustus 'should be interpreted as meaning that the use of the armed forces of either party by hostile action to extend its control over territory not occupied by it on August 4, 1947, is inconsistent with the Council resolution of August 1st'. De Commissie van Goede Diensten van de Veiligheidsraad werd verzocht het stokje van de Consulaire Commissie over te nemen en de conflictpartijen te assisteren om tot goede afspraken over het naleven van de wapenstilstand te komen. De 'peildatum' van 4 augustus betekende dat de Veiligheidsraad niet zover wilde gaan dat het Nederland opriep om zich terug te trekken naar de posities die het innam bij aanvang van het eerste militaire offensief. Geen herstel van de status quo ante dus.¹⁷

Uit deze voor Nederland gematigde resolutie kan niet zonder meer de conclusie worden getrokken dat door de leden van de Veiligheidsraad een Nederlandse terugtrekking werd uitgesloten. De Sovjet-Unie had een voorstel ingediend waarin werd gesteld dat de Raad een terugkeer naar de militaire posities van vóór het Nederlandse offensief noodzakelijk achtte, maar dat was door slechts drie andere leden gesteund. De Amerikanen en Britten wilden een dergelijke terugtrekking niet vanuit de Verenigde Naties opleggen, maar gaven er de voorkeur aan dat de strijdende partijen er zelf via overleg uit zouden komen. 'Is it not true that the Council seeks to have this business settled by peaceful means, without going into enforcements and sanctions and that sort of thing?', legde de Amerikaanse vertegenwoordiger uit:

Is it not true that we are all trying to throw our moral weight into the scale on the side of a pacific settlement of this affair? And how can one achieve that by coercion or by an order or by a judgment? We know we cannot achieve it in that way. If we are to have a pacific settlement, it will be only by the way of agreement. That is why the Council took the course of offering good offices, in order to aid in the mediation of this matter.¹⁸

Bovendien was het volgens de Amerikanen zeer aannemelijk dat troepentertugtrekkingen belangrijke consequenties zouden hebben voor het verdere verloop van het conflict. Zolang niet meer duidelijkheid was verkregen over de mogelijke militaire en politieke gevolgen van een herstel van de posities

zoals die bij aanvang van het Nederlandse offensief waren ingenomen, achten zij het niet verstandig dat de Raad zo'n besluit zou nemen.¹⁹

De kwestie van een mogelijke terugtrekking was overigens al eerder in de Veiligheidsraad besproken, tijdens de discussies voorafgaande aan de stemming over de resolutie van 1 augustus. De vertegenwoordiger van de Sovjet-Unie had ook toen al een toevoeging voorgesteld waarin werd gesproken over de noodzaak van terugtrekking van de strijdkrachten en het civiele bestuur van beide partijen naar de posities die ze innamen voordat de militaire operaties begonnen. De Amerikaanse vertegenwoordiger in de Raad vond dit voorstel zowel onnodig als gevaarlijk. 'We must suppose that the Netherlands and the Indonesian Republic will follow the recommendation of this Council strictly and conscientiously and that hostilities will cease', verklaarde hij. 'It is therefore not necessary to create the chaos and disorder which would result by having a precipitate withdrawal of the civil administration from the areas in which it is now located.'²⁰ Het voorstel van de Sovjets werd ook afgewezen door Australië, de initiatiefnemer van de resolutie van 1 augustus. '[W]hen one side is retreating, the other side advances', legde de Australische vertegenwoordiger in de Raad uit, 'there is constant friction and fighting between those forces, sometimes for a considerable period, and all kinds of incidents are likely to occur.'²¹

Yogyakarta, 1947. Australische Milobs worden verwelkomd door Republikeinse officieren.

Bron: National Library of Australia.

Het waren dergelijke praktische argumenten die pleitten tegen een onmiddellijke terugtrekking van Nederlandse troepen en civiele autoriteiten: zo'n operatie zou op korte termijn waarschijnlijk eerder tot meer confrontaties leiden dan dat zij zou bijdragen aan het staken van de vijandelijkheden. Maar dat wilde niet zeggen dat het uiteindelijk nooit tot een terugtrekking van Nederlandse troepen zou hoeven komen. 'We do not anticipate that should we fail to tell the warring elements that they should return to their original positions they would be likely to remain forever where they are', stelde de Amerikaanse vertegenwoordiger. Hij vond echter dat de Raad niet overhaast te werk moest gaan, maar moest inzetten op een geleidelijk proces, waarbij tevens meer duidelijkheid zou ontstaan over de omstandigheden ter plaatse. 'Gradually, these military forces will melt away', zo voorspelde hij. 'As they melt away, civil administration will gradually take over by common agreement between the two sides.' De Indiase vertegenwoordiger bij de VN voorspelde daarentegen dat als de Raad niet tot onmiddellijke terugtrekking van de Nederlandse troepen zou besluiten, dit 'een zweer zou achterlaten die zou gaan etteren'. Het door de Sovjet-Unie ingediende amendement werd uiteindelijk alleen door Polen gesteund; de overige leden van de Veiligheidsraad stemden niet tegen, maar onthielden zich van stemming.²²

B E S T A N D S S C H E N D I N G E N

De Commissie van Goede Diensten had sinds de resolutie van 1 november 1947 een dubbelrol te vervullen: het faciliteren van een politieke overeenkomst tussen de strijdende partijen en het bevorderen van een stipte naleving van de wapenstilstand. Die twee aspecten waren echter moeilijk uit elkaar te houden. Het voornaamste doel van de wapenstilstand was om een gunstige atmosfeer te creëren voor de politieke besprekingen, maar het omgekeerde effect kon zich ook voordoen, namelijk dat door het mislukken van de onderhandelingen de kans op een hervatting van de vijandelijkheden vergroot werd.

Vanaf het begin van de besprekingen had de commissie grote moeite om de protagonisten bij de les te houden. Zowel de Nederlandse als de Republikeinse delegaties bleven de nadruk leggen op bestandsschendingen die in het recente verleden hadden plaatsgevonden, en ze waren niet makkelijk te bewegen met elkaar over de toekomst te praten. Zo wezen de Nederlanders en Republikeinen tijdens een overleg over een betere naleving van het bestand in Batavia/Jakarta op 2 december (van de SCINR, de Special Committee for Implementation of the November 1 Resolution) met beschuldigende vinger naar elkaar; de Amerikaanse consul-generaal sprak later van een 'slightly

acidulous dicussion'. De Republikeinse onderhandelaar Johannes Leimena bracht onder meer recente gebeurtenissen op Madura ter sprake, waar Nederlandse troepen ook na afloop van de 'politioenele actie' nog met militaire operaties waren doorgestaan, en de dood van 46 Indonesische gevangenen als gevolg van het Bondowoso-transport. De Amerikaanse voorzitter van de vergadering had de twee partijen laten weten dat 'they were straying rather far afield from the agenda subjects under discussion'.²³

Op aandringen van de Indonesische delegatie beloofde het GOC een onderzoek in te stellen naar de gebeurtenissen op Madura. Als tegenzet drong de Nederlandse delegatie aan op onderzoek naar vernielingen, moorden, interneringen en gedwongen evacuaties op Oost-Sumatra door de Republiek. Lange lijsten met dergelijke misdaden, die volgens de Nederlanders allemaal onder verantwoordelijkheid van de Republiek waren gepleegd, werden door hen aan het GOC overhandigd.²⁴ 'Dit was ons sterkste argument om te bewijzen dat de Republiek, die verzekerde zich conform de resoluties van de Veiligheidsraad te gedragen, zich daar in werkelijkheid niets van aantrok', schreef de Nederlandse onderhandelaar H.F.L.K. van Vredenburg later in zijn memoires.²⁵ Er waren echter veel te weinig militaire waarnemers om alle geuite beschuldigingen daadwerkelijk te onderzoeken. De commissie behield zich daarom het recht voor een selectie te maken van de belangrijkste kwesties die nader uitgezocht zouden worden.²⁶

Dat de problemen over de naleving van het staakt-het-vuren de onderhandelingen al in een vroegtijdig stadium dreigden te laten verzanden, drong ook door tot Washington. Onderminister Robert A. Lovett van het State Department stuurde op 19 december enkele aanbevelingen naar Frank P. Graham, de Amerikaanse vertegenwoordiger bij het GOC. De eerste kwestie die volgens Lovett aangepakt diende te worden was de wapenstilstand die alsmat verbroken werd, en de daarmee verbonden weigering van Nederland om over een politieke oplossing van het conflict te praten zolang dat niet verholpen was. In Washington vond men dat de Nederlanders terecht klaagden over de geringe bereidheid van de Republiek om zich werkelijk voor de naleving van die wapenstilstand in te spannen. Yogyakarta zou zich daarom daadwerkelijk moeten committeren aan door Nederland voorgestelde maatregelen die dat zouden kunnen verbeteren: 'GOC should take strong position with Republic on this and demand continuing demonstrable compliance on official level with Republic's prior agreements'.²⁷

Aan de andere kant diende Nederland te accepteren dat de Republiek niet in staat was om alle gevallen van sabotage, intimidatie en vergelding te

voorkomen, en dus niet voor alle overtredingen van ‘certain roving bands’ verantwoordelijk kon worden gehouden. Het Republikeinse onvermogen elke uiting van geweld te voorkomen zou dus niet als reden mogen worden aangevoerd om politieke besprekingen te blokkeren. ‘Republic should be willing to give assurances that acts of violence will be discontinued and exert itself appropriately to this end’, vatte Lovett zijn advies samen. ‘Dutch should be prepared to accept these assurances as bona fide and not take the position that the Republic is unable to guarantee non-violence and that therefore substantive discussions are to no avail.’ Hij liet weten dat het tijd werd op deze punten stevig stelling te nemen, in de hoop en verwachting dat dit een positief effect zou hebben zowel op de Australische en Belgische commissieleden als op beide conflictpartijen.²⁸

Deze door Lovett gesuggereerde lijn zou gedurende het conflict door de Amerikaanse delegatie van het GOC telkens weer worden aangehouden. Dat de Nederlanders over bestandsschendingen klaagden was niet vreemd, en van de Republiek werd daarom verwacht dat zij zich zoveel mogelijk zou inspannen om aan die schendingen een einde te maken. Maar het leek de Amerikanen niet reëel om te verwachten dat aan alle overtredingen een einde zou komen. Van Nederland diende op dat gebied dan ook wel de nodige flexibiliteit te worden gevraagd. In november 1948 kwam overigens ook de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken D.U. Stikker tot dat inzicht. ‘Illusies over het ophouden van bestandsschendingen bij onderhandelen bezit ik niet’, schreef hij naar aanleiding van een reis naar Indonesië. ‘Hoezeer Hatta c.s. zich [...] ook op de borst slaan over hun eigen prestaties, zo is hun regeermacht en zeggenschap over leger en wat dies meer zij maar beperkt.’²⁹ Het telkens terugkerende thema van de bestandsschendingen zou de gemoederen echter tot ver in 1949 bezighouden en de onderhandelingen over een politieke overeenkomst enorm bemoeilijken.

RAWAGEDEH

Op 9 december 1947 overvielen Nederlandse militairen de kampong Rawagedeh, gelegen in het regentschap Krawang op West-Java. Ze waren op zoek naar de Indonesische guerrillastrijder Lukas Kustario. Over de aantallen slachtoffers bestaat onenigheid. Volgens Nederlandse opgave kwamen bij deze actie in totaal honderdvijftig Indonesiërs om het leven, Indonesische bronnen noemen een aantal van omstreeks 430 doden. Op 11 december diende de Republikeinse delegatie bij de Commissie van Goede Diensten van de Veiligheidsraad een formele klacht over deze actie in, waarop de commissie twee weken later opdracht gaf aan de militaire waarnemers om een

Gombong (Midden-Java), april 1948. De bestandslijn loopt in het midden van een spoorbrug. Via de bielzen keert een Britse militaire waarnemer terug naar de 'Nederlandse kant'. Op het bord halverwege het opschrift 'Status Quo'. Bron: Nationaal Archief – Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Taillie, NL-HaNA_2.24.04.03_0_1644-2-1.

onderzoek in te stellen. Op 12 januari 1948 bracht dit Milob-team, dat uit een Amerikaan, een Australiër en een Belg bestond, een rapport uit waarin het Nederlandse optreden 'deliberate and ruthless' werd genoemd. De internationale waarnemers hadden de indruk gekregen dat de inwoners van Rawagedeh weinig onderwijs hadden genoten. Volgens de Milobs leken ze niet in staat data en tijdstippen met enige nauwkeurigheid aan te geven en waren hun noties van afstanden en aantallen over het algemeen zeer vaag. De inwoners pretendeerden niets af te weten van de politieke situatie in het land, maar er waren wel aanwijzingen dat ze in hoofdlijnen op de hoogte waren van het Nederlands-Republikeinse conflict.³⁰

De VN-onderzoekers schreven dat de Nederlandse actie tot doel had gehad het dorp te 'zuiveren' ('to "clean up" Rawagedeh'). Daarbij was 'ernstige afschrikking' ('severe deterrent for the future') een bijkomend motief geweest. Onder de aanvallers waren geen doden of gewonden gevallen en er waren ook geen vuurwapens in het dorp aangetroffen. Van Nederlandse zijde was toegegeven dat vier gevangenen na ondervraging waren doodgeschoten. Een Indonesische getuige had gezien dat er zeven gevangenen –

volgens hem allemaal combattanten – na ondervraging waren gedood. In een voetnoot van het rapport stond vermeld dat naar deze twee incidenten geen verder onderzoek was gedaan omdat dit volgens het team niet binnen de opdracht viel ('No further investigation was made [...], as such action was considered, by the Observation Team, to be outside its scope.')

Uit een bericht van Graham aan het State Department van 8 januari 1948 valt op te maken wat de specifiek Amerikaanse invalshoek was bij het onderzoek naar Rawagedeh. Graham meldde Washington dat de drie Milobs twee dagen op pad waren geweest. De Amerikaanse waarnemer kolonel Oliver Dixon rapporteerde dat de getroffen kampong kennelijk als recuperatiebasis van de Republikeinse ondergrondse had gediend. Een Nederlandse compagnie had het dorp uitgekamd, waarbij de militairen oude mannen, vrouwen en kinderen opzij hadden geschoven en alle anderen neergeschoten ('shooting all others'). Hoewel de Nederlanders beweerden onder vuur te zijn genomen, waren onder hen geen slachtoffers gevallen en waren op de omgekomen Indonesiërs geen wapens aangetroffen. Dixon poneerde de theorie dat de Nederlanders, omdat zij niet over genoeg mankracht beschikten om de rust en orde met wettelijke middelen te handhaven, de dorpelingen die Republikeinse aanhangers hadden gehuisvest als voorbeeld hadden willen stellen. Indien de Nederlanders en Republikeinen er aan de onderhandelingsstafel niet uitkwamen en de GOC zou vertrekken, zouden nog wel meer van dergelijke gebeurtenissen gaan plaatsvinden, zo voorspelde de kolonel. In dat verband sprak hij over een patroon van Republikeinse acties en Nederlandse tegenacties, dat in dat geval karakteristiek zou kunnen worden voor de nabije toekomst. Dixon legde dus een verband tussen de politieke onderhandelingen en het uitoefenen van extreem geweld: indien het niet zou lukken om het conflict snel op vreedzame wijze op te lossen, zouden gebeurtenissen zoals in Rawagedeh zich waarschijnlijk vaker gaan voordoen.³²

De Republikeinse onderhandelingsdelegatie verzocht om de tekst van het onderzoeksrapport, maar het GOC stelde een besluit daarover voorlopig uit, ongetwijfeld omdat het een zeer gevoelig onderwerp werd geacht.³³ De commissie had inmiddels niet alleen een onderzoek ingesteld naar Rawagedeh, maar ook naar de gebeurtenissen op Madura, waar Nederlandse troepen nog na het einde van het eerste militaire offensief op 4 augustus 1947 in actie waren gekomen. Over de conclusies van dat tweede onderzoek waren de drie delegaties van het GOC het niet eens geworden. Graham vermeldt dat er 'extraordinary confusion' was ontstaan bij de pogingen om het Madura-rapport te schrijven, met als resultaat dat er maar liefst drie Madura-rapporten bestonden, 'one

by each delegation'. De Amerikaanse en Australische rapporten waren identiek en benadrukten dat Nederland de VN-resolutie van 1 augustus had overtreden: 'Report exposes serious doubt justifications for action cited by Dutch and leaves no question that main Dutch operations on island took place after arrival GOC.' De Belgische versie was wat dat betreft minder kritisch. Het onderzoek naar Rawagedeh, waarover wel een gezamenlijk GOC-rapport was samengesteld, werd door Graham nog schadelijker voor Nederland geacht dan de Amerikaanse en Australische Madura-rapporten.³⁴

Eind januari was de commissie bezig met het opstellen van een officieel verslag van haar activiteiten ten behoeve van de Veiligheidsraad. Daarbij rees de vraag of de Madura- en Rawagedeh-rapporten in dat verslag zouden moeten worden opgenomen. De Australiërs vonden dat dit inderdaad zou moeten, terwijl de Amerikaanse delegatie ze voorlopig nog in het GOC-archief wilde houden, om ze wellicht later, in een volgend rapport, te presenteren. Graham had meerdere redenen om het openbaar maken van die stukken uit te stellen. Hij dacht niet dat de rapporten op zich veel inzicht boden in de situatie in Indonesië, hij achtte ze bovendien nogal eenzijdig in de zin dat ze beide op instigatie van de Republiek waren opgesteld, en hij vreesde dat een debat over de rapporten in de Veiligheidsraad 'could lead only [to] new waves of recriminations and charges and countercharges of atrocities which might seriously jeopardize [the] truce and by involving GOC greatly impair its usefulness'. Een definitieve beslissing over het wel of niet opnemen van de rapporten zou misschien pas bij terugkeer in de VS genomen worden, zo verwachtte Graham.³⁵ Berichten over de onenigheid over deze kwestie drongen ook door tot de Nederlandse onderhandelaars. Het was hun bekend dat de Amerikanen de rapporten niet als bijlagen bij het verslag voor de Veiligheidsraad wilden opnemen, terwijl de Australiërs daar heel anders over dachten.³⁶

Op het State Department was de voormalige consul-generaal in Batavia/Jakarta, Walter Foote, van mening dat invoeging van de rapporten het GOC-verslag zodanig explosief zou maken dat er nog maar weinig voor nodig was om het akkoord van Renville op te blazen. 'This is true regardless of the truth or falsity of the allegations that might be contained in the final report', meende Foote. 'Bitter debates on allegations and recriminations by either side against the other will open old wounds and unearth old disputes which will be bread and meat to the die-hards of both sides.' Om te voorkomen dat het akkoord van Renville op die manier door een klein groepje scherpslijpers zou worden gesaboteerd, pleitte hij ervoor om riskante debatten over incidenten uit het verleden zoveel mogelijk buiten de Veiligheidsraad te houden. William Lacy,

Assistant Chief van de afdeling voor Southeast Asian Affairs (SEA), was het eens met de conclusies van Foote en stuurde ze eind januari door aan de afdeling United Nations Affairs.³⁷ Graham werd er door het State Department van op de hoogte gebracht dat het de verslagen over Madura en Rawahgedeh niet als bijlagen bij het rapport van de GOC opgenomen wenste.³⁸ Zoals vermeld neigde Graham al eerder in die richting.

Het heeft er alle schijn van dat uiteindelijk een compromis over deze kwestie met de Australische delegatie is bereikt. Het eerste interim-rapport van het GOC aan de Veiligheidsraad bevatte namelijk wel degelijk een verwijzing naar de verslagen van de waarnemersteams die op Madura en in Rawagedeh poolshoogte hadden genomen, maar die vermelding was volkomen geneutraliseerd:

Pursuant to requests from the Parties, the Committee [...] sent observation teams to Madura and Rawagedah [sic]. The reports of these observation teams [...] have been submitted to the Committee and are available for inspection in the office of the Department of Security Council Affairs of the United Nations Secretariat.

De verslagen konden dus desgewenst worden ingezien, maar verder hulde het rapport zich in stilzwijgen over hetgeen er op deze twee locaties was onderzocht. Zelfs het feit dat beide onderzoeken op verzoek van de Republiek hadden plaatsgevonden bleef onvermeld.³⁹

Hiermee werd de toon gezet voor veel andere officiële rapporten over specifieke kwesties die van het GOC werden gevraagd. In mei 1948 legde de Amerikaanse delegatie, naar aanleiding van twee 'speciale rapporten' die het GOC over de door Nederland gestuurde politieke ontwikkelingen op Madura en West-Java had geschreven, in alle openheid aan Republikeinse vertegenwoordigers uit dat mogelijke twistpunten zoveel mogelijk uit dergelijke rapporten zouden worden gehouden. Zulke passages zouden volgens de Amerikanen geen constructief doel dienen, maar in de Veiligheidsraad slechts tot confronterende debatten aanleiding geven. 'We would endeavor to exclude all expressions of controversial opinion and confine a statement to matters of fact,' kregen de Indonesiërs te horen.⁴⁰

PSYCHOLOGISCHE IMPASSE

Kort na ondertekening van het akkoord van Renville dienden beide conflictpartijen bij het GOC klachten in over bestandsschendingen door de te-

genstander, maar er waren te weinig militaire waarnemers om alle beschuldigingen daadwerkelijk te kunnen onderzoeken. De commissie kon dan ook alleen in enkele speciaal geselecteerde gevallen tegemoet komen aan de verzoeken van de partijen om bepaalde incidenten onder de loep te nemen.⁴¹ In principe vond de Amerikaanse delegatie bij het GOC het wel belangrijk om dergelijk onderzoek te blijven doen, zo werd begin februari aan het State Department getelegrafeerd, 'in order [to] prevent battle of charges and counter charges by [the] parties'. Ook hier lijkt sprake te zijn van een instrumentele benadering van dergelijk onderzoek: het werd positief gewaardeerd voor zover het zou kunnen voorkomen dat de atmosfeer tussen de conflictpartijen vergiftigd raakte, het werd geïdentificeerd indien het tegenovergestelde dreigde.⁴²

Na ondertekening van de Renville-overeenkomst hadden alle waarnemers echter hun handen vol aan het begeleiden van de evacuaties van Republikeinse troepen en het voorkomen van incidenten. Een relatief kleine groep Milobs – in de tweede helft van januari waren het er nog geen twintig – moest een bestandlijn van tweeduizend mijl in de gaten houden. Het hoofd van de Amerikaanse waarnemers had bovendien geen hoge pet op van de Australische en Belgische Milobs, die volgens hem alleen goed functioneerden als ze door een Amerikaanse collega werden begeleid. De Amerikaanse delegatie liet Washington daarom weten dat het aantal militaire waarnemers uit de VS eigenlijk verdubbeld zou moeten worden.⁴³ Net als in het GOC zelf gaf ook binnen de groep Milobs het Amerikaanse echelon de toon aan en fungeerde dat als een buffer tussen de overige nationaliteiten.⁴⁴ Medio februari 1948 ging Nederland akkoord met een toename van het aantal waarnemers tot vijftien: vijftien Amerikanen, vijftien Australiërs, tien Britten, zes Fransen, vijf Chinezen en vier Belgen.⁴⁵ In januari had Graham nog laten weten dat een aantal van zestig het minimum was om goed toezicht te kunnen houden op de wapenstilstand en de evacuatie van Republikeinse troepen.⁴⁶

Op de lijst met klachten die de Republiek begin februari 1948 bij het GOC indiende stonden 29 mogelijke Nederlandse overtredingen van de bestandsovereenkomst sinds 19 januari. Het ging daarbij in de meeste gevallen om verkenningsvluchten boven Republikeins gebied, acties van de marine tegen Republikeinse schepen en tegen plaatsen aan de Republikeinse kust, en kleinschalige aanvallen door Nederlandse troepen aan weerszijden van de demarcatielijn. De lijst bevatte ook twee incidenten die door het GOC als 'ernstig' werden gekwalificeerd, namelijk in Karangjunti en Negla, ten oosten van Cirebon:

Kuningan (West-Java), februari 1948. Evacuatie van TNI-militairen. Met Nederlandse vrachtwagens worden zij over de bestandslijn gebracht. Bron: Nationaal Archief – Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Taillie, NL-HaNA_2.24.04.03_0_1527-2-2.

Republic charges that as reprisal for sabotage railways, 100 Netherlands troops lined up inhabitants Negla along river and machine gunned them, killing 27, wounding 8 including children, also burning down 100 houses; at Karangdjunti 258 were reported killed, wounded being bayoneted, and 36 houses burned down.

Toen dit rapport door de Amerikaanse delegatie werd voorgelegd aan mr. C.G. Stuyt, lid van de Nederlandse delegatie bij het GOC, was diens eerste reactie dat dit weliswaar op een tweede Rawagedeh leek, maar dat het niet als een inbreuk op het bestand kon worden beschouwd, omdat het desbetreffende gebied buiten de gedemilitariseerde zone lag. De Amerikanen reageerden met de opmerking dat dit formeel gezien juist was, maar dat geen enkele externe waarnemer deze kwestie vanuit een dergelijk 'technical point [of] view' zou beschouwen.⁴⁷

In deze specifieke zaak lijkt het niet tot een onderzoek van de Milobs te zijn gekomen. Wel was dit voor het State Department aanleiding om ambassadeur Van Kleffens te waarschuwen dat 'al te hardhandige politiemaatregelen

len' het imago van Nederland geen goed deden, temeer daar het Nederlandse blazen na de Zuid-Celebes affaire, de dodentrein van Bondowoso en de executies in Rawagedeh al niet meer brandschoon was.⁴⁸

Begin april 1948 was de militaire situatie zodanig tot rust gekomen dat de Amerikanen het voorstel deden dat de Milobs zich meer zouden moeten gaan richten op het monitoren van de economische aspecten van de bestandsovereenkomst, met name het op gang brengen van handel en verkeer en de welvaartsontwikkeling van de lokale bevolking. Er werden immers nog wel steeds incidenten op zee gemeld die het commerciële verkeer langs de kust ernstig hinderden, waarmee waarschijnlijk op de economische blokkade van de Republikeinse gebieden door de Nederlandse marine werd gedoeld.⁴⁹

In reactie op Nederlandse beschuldigingen dat de Republiek niet voldoende tegen Indonesische bestandsschendingen zou optreden, verwees Yogyakarta naar die blokkade, niet alleen op zee maar ook langs de bestandslijn, als oorzaak van de 'spontane' subversieve activiteiten in de door Nederland beheerste gebieden. De Amerikaanse delegatie bij het GOC concludeerde dat tussen de twee partijen nog steeds sprake was van een 'serieuze psychologische impasse'. De Amerikanen twijfelden er echter niet aan dat de Republiek erg terughoudend was in het in toom houden van de militante elementen onder de eigen achterban, uit angst hun steun te verliezen.⁵⁰ Ook de vrees dat de Nederlandse lokroep van materiële goederen als textiel en medicijnen, waar in de Republiek een groot tekort aan bestond, zijn uitwerking op de Indonesische bevolking niet zou missen, droeg volgens hen waarschijnlijk bij aan de subversieve en intimiderende activiteiten van Republikeinse aanhangers in de door Nederland beheerste gebieden.⁵¹

De Amerikaanse delegatie bij het GOC drong er bij zowel de Republiek als de Nederlanders op aan meer te doen om het onderlinge wantrouwen te verminderen. Hoewel de Amerikanen lieten weten de Nederlandse terughoudendheid op dat vlak te begrijpen, deden ze toch een nadrukkelijk beroep op Nederland om, als sterkste partij, de eerste stap te zetten, waarbij ze met name dachten aan het vrijlaten van militaire en politieke gevangenen en het verlichten van de maritieme blokkade. De Republiek had inmiddels immers tienduizenden strijders uit gebieden aan de Nederlandse kant van de bestandslijn teruggetrokken; een dergelijk 'blijk van vertrouwen' van Nederlandse zijde was tot dusver nog uitgebleven.⁵² Het antwoord van de Nederlandse onderhandelaars was dat er al veel gevangenen waren vrijgelaten, maar dat dergelijke concessies nergens toe zouden leiden, behalve tot de roep om nog meer Nederlandse concessies.⁵³

TWEEDE MILITAIR OFFENSIEF

In de vroege ochtend van zondag 19 december 1948 hoorden de leden en de medewerkers van de Commissie van Goede Diensten die zich in Kaliurang bij Yogyakarta bevonden, het geluid van explosies uit de richting van het Maguwo-vliegveld. De volgende dag arriveerden 's middags de eerste Nederlandse militairen in Kaliurang. Er werd die maandag sporadisch geschoten en dat ging ook de volgende dagen door. 'Some shooting could be heard every night and some houses could be seen burning', rapporteerde het GOC. Verhalen over het doodschieten van burgers bereikten de commissie. Een lid van het secretariaat van de commissie zou zelfs met eigen ogen hebben gezien hoe een Ambonese soldaat van de Nederlandse strijdkrachten op een ongewapende jongen vuurde. De GOC-medewerkers werden op 21 december door de Nederlanders naar Yogyakarta gebracht en vervolgens naar Batavia/Jakarta overgevlogen. De volgende dag kreeg het GOC van de Nederlandse autoriteiten te horen dat alle militaire waarnemers zich naar Batavia/Jakarta dienden te begeven.⁵⁴

Hoewel de Milobs hun werk voor het GOC voorlopig niet meer konden uitvoeren en alle persberichten vanuit Indonesië door de Nederlanders werden gecensureerd, sijpelden in Washington wel diverse berichten binnen dat, in tegenstelling tot wat de Nederlanders aan informatie doorgaven, het Republikeinse verzet aanzienlijk was, ook in de vorm van sabotage en vernielingen. 'The reported Dutch military estimate of six months as the time needed for them to pacify Republican territories appears highly optimistic', was de conclusie die al na enkele dagen werd getrokken.⁵⁵

Een maand later maakte het GOC in een rapport aan de Veiligheidsraad dezelfde inschatting. De Nederlandse strijdkrachten hadden begin januari 1949, na beëindiging van het tweede offensief, vrijwel al hun doelen bereikt, maar dat betekende niet dat aan de vijandelikheden een einde was gekomen. De guerrillatactieken en sabotageacties van de Republikeinen maakten het volgens de commissie voor de Nederlanders zelfs onmogelijk een staakt-het-vuren te bereiken. De Koninklijke Landmacht en het KNIL waren naar inschatting van de waarnemers niet in staat om overal de rust en orde te herstellen. 'In many areas the Netherlands Army has not sufficient troops on the ground to combat immediately the tactics adopted by the Republic', lieten zij de Veiligheidsraad weten. 'The Netherlands Army has not sufficient police or troops to adequately protect the civil population in the area.'⁵⁶

Bovendien was Nederland volgens het GOC zelf verantwoordelijk voor deze uitzichtloze situatie. De vijandelikheden zouden alleen beëindigd kun-

nen worden als beide partijen – zowel Nederland als de Republiek – zich daarvoor zouden inzetten. En daar wrong juist de schoen; door het uitschakelen van de Republikeinse regering hadden de Nederlanders de enige instantie die substantieel iets aan het Indonesische geweld zou kunnen doen onmachtig gemaakt. ‘Since the Republican Government has been prevented from functioning, there is no authority on the Republican side to implement the Security Council’s resolution directing both parties to “cease hostilities”’, was de conclusie van het driemanschap van het GOC. ‘Despite the Netherlands order to its troops to “cease hostilities”, such cessation has not been, and cannot be, attained in the present situation.’⁵⁷

Purworejo (Midden-Java), april 1948. Een Britse Milob (major Stewart) en een Nederlandse luitenant onder begeleiding van een Republikeinse escorte. Bron: Nationaal Archief – Foto-collectie Dienst voor Legercontacten / Taillie, NL-HaNA_2.24.04_03_1613-2-1.

Ook nadat de Milobs hun werk hadden hervat waren er flinke beperkingen aan hun actieradius. Het GOC rapporteerde dat de waarnemers zich voorlopig concentreerden op gebieden die recentelijk door het Nederlandse leger waren bezet, hetgeen betekende dat ze met name poolshoogte namen in grote steden en langs de hoofdwegen daartussen. De waarnemers waren min of meer 'embedded' bij de Nederlanders en konden daardoor voor hun rapportages aanvankelijk nauwelijks gebruik maken van Republikeinse militaire bronnen. Wat er aan de Nederlandse kant van de voormalige statusquolijn gebeurde, onttrok zich over het algemeen eveneens aan de waarneming van de Milobs.⁵⁸

'IT IS REPORTED...'

De informatie in de rapporten van de Milobs voor de United Nations Commission for Indonesia (UNCI), de nieuwe naam van de Commissie van Goede Diensten, was voor het grootste deel afkomstig van lokale informanten van de Nederlandse en Republikeinse autoriteiten. Die rapporten kregen daardoor het karakter van een feitelijke opsomming en samenvatting van diverse meldingen van de strijdende partijen. Dit effect werd nog eens versterkt door de manier waarop de door de UNCI ingestelde Military Executive Board (Milex Board, een Amerikaans-Australisch-Belgisch militair driemanschap dat de waarnemers aanstuurde) de onderzoeksresultaten presenteerde: als een collage van fragmenten uit de rapporten van diverse plaatselijke teams, zonder noemenswaardige toelichtingen of analyses van de Milex Board. Uit de rapporten wordt duidelijk dat het waarnemerswerk met aanzienlijke obstakels te kampen had.

Om te beginnen hadden de Milobs geen onbeperkte toegang tot alle gebieden. De Nederlandse strijdkrachten konden de internationale waarnemers de toegang tot een bepaalde regio ontzeggen. In de eerste helft van 1949 gold dat bijvoorbeeld voor bepaalde delen van zowel West- als Oost-Java.⁵⁹ De mogelijkheden voor de waarnemers om zelf op onderzoek uit te gaan waren in sommige regio's ook zeer beperkt vanwege de onveilige situatie op de wegen. 'Due to mines in the roads, travel in this area is not safe for Milobs, i.e. mines have been found and exploded after Milob's jeep had passed over them', rapporteerde bijvoorbeeld het waarnemersteam dat in februari 1949 vanuit de Oost-Javaanse stad Kediri opereerde: 'It is clear that the safety of Milobs cannot be guaranteed by anyone.'⁶⁰

Rémy Limpach schrijft in *De brandende kampongs van Generaal Spoor* dat de Nederlandse legerleiding de militaire waarnemers doelbewust om de tuin heeft geleid.⁶¹ Die indruk hadden sommige Milob-teams zelf ook. 'Recent reports

from some teams of military observers indicate that the observers are not obtaining full co-operation from some of the Netherlands military commanders,' rapporteerde de UNCI in april 1949 aan de Veiligheidsraad. Tegelijk werd echter vermeld dat de lokale Nederlandse commandanten zich over het algemeen wél coöperatief hadden getoond. Militaire waarnemers in Semarang (Midden-Java) meldden in februari 1949 dat de Nederlanders alleen incidenten doorgaven die door reeds bekende eenheden van de TNI (Tentara Nasional Indonesia, de strijdkrachten van de Republiek) waren veroorzaakt, waarmee ze waarschijnlijk bedoelden dat de volle omvang van het anti-Nederlandse verzet vermoedelijk voor hen werd verzwegen. Een ander team bracht een bezoek aan een Nederlandse gevangenis in Wates bij Kediri (Oost-Java), maar alle gevangenen bleken een dag eerder naar een andere locatie te zijn overgebracht. Op inspectiereis op West-Sumatra kreeg de Australische brigadier C.F. Prior de indruk dat zijn contacten met Nederlandse militairen door de plaatselijke commandant beperkt werden gehouden. 'No doubt was left in my mind that Observers are not being assisted in their work in this area,' was Prior's conclusie, 'and I gained the impression that there was much vital information withheld.'⁶²

In de instructies die de Nederlandse territoriale troepencommandant in Oost-Java in maart 1949 ten aanzien van de contacten met de militaire waarnemers uitvaardigde, stond dat 'met tact en soepelheid' tegenover de Milobs diende te worden opgetreden, maar werden ook beperkingen gesteld aan de operationele informatie die met hen gedeeld mocht worden. Ondergeschikte militairen mochten geen mededelingen doen over de militaire situatie en personeel van de inlichtingendiensten mocht al helemaal niet in contact treden met de waarnemers. Het was niet toegestaan om de buitenlandse militairen aanwezig te laten zijn bij Nederlandse militaire acties in Oost-Java, hoe gering of groot van omvang die acties ook mochten zijn.⁶³

De Milobs vonden het ook moeilijk om informatie van de lokale bevolking te verkrijgen. Omdat de meeste waarnemers de Indonesische talen niet spraken, waren ze voor hun contacten met plaatselijke wijkbewoners, dorpeelingen en boeren afhankelijk van hun Nederlandse of Republikeinse begeleiders die als vertaler fungeerden. Als gevolg daarvan duiken in de rapporten van de Milobs regelmatig zinnen op als: 'It is reported to Military Observers by Dutch officers that the general attitude of the population toward them is one of welcome and relief, and that the majority of the people are cooperating with the Netherlands.' Uit dezelfde Nederlandse bron kregen de Milobs in Surabaya (Oost-Java) te horen dat het grootste deel van de bevolking de guerrilla's niet uit eigen beweging wilde steunen.⁶⁴

Sommige Milob-teams trokken die conclusie ook uit eigen waarneming. In zowel Jambi als in de Lampongse districten (Zuid-Sumatra) leek de bevolking over het algemeen ‘more than willing to have the Netherlands back in control’. Ook het team in Malang (Oost-Java) had ‘uit persoonlijke observatie’ de indruk dat de lokale bevolking positief gestemd was over de Nederlandse bestuurders en troepen en dat de mensen beter gekleed en gevoed waren dan vóór het tweede Nederlandse offensief. Op Midden-Java kregen de Milobs weliswaar van de Nederlandse autoriteiten te horen dat de bevolking in de regio Japara-Rembang over het algemeen coöperatief en tevreden was, maar de waarnemers rapporteerden tevens dat ‘professionals’ er overwegend vijandig waren tegenover de Nederlanders en dat de overheersende houding elders op Midden-Java er een was van ‘wait and see’. Eenzelfde afwachtende houding werd ook op Oost-Java geconstateerd. Eind februari trok de Milex Board uit de verschillende rapporten de algemene conclusie dat in bepaalde gebieden delen van de bevolking de terugkeer van het Nederlandse gezag verwelkomd hadden, maar dat in andere gebieden de situatie onrustig en onzeker bleef.⁶⁵

Ook in de maanden die volgden bleef het moeilijk om de gezindheid van de Indonesische bevolking te peilen. ‘Military Observers are still unable to accurately judge for themselves the true attitude’, werd in mei over de regio Yogyakarta gerapporteerd. De signalen die binnenkwamen wezen niet ondubbelzinnig in dezelfde richting. Milobs in de Oost-Javaanse regio Kediri gingen begin april mee met een Nederlandse patrouille en constateerden dat de bevolking geen enkel teken van vriendelijkheid toonde en zich uit de voeten maakte bij het naderen van de patrouille. Later die maand meldde hetzelfde team dat Nederlandse militaire konvooien door mensen langs de weg luid werden toegejuicht, terwijl een Milob in de Oost-Javaanse regio Bojonegoro van Indonesiërs had vernomen dat de bevolking daar bijna net zo bang was voor de Nederlandse troepen als voor de guerrilla’s.⁶⁶

Het bleek voor de waarnemers lastig om directe contacten met de Indonesische bevolking te leggen.⁶⁷ In sommige gebieden werd deze terughoudendheid door de waarnemers toegeschreven aan het feit dat bepaalde personen die door hen waren geïnterviewd achteraf door de lokale Nederlandse autoriteiten waren opgezocht en ernstig gewaarschuwd. De Nederlandse delegatie bij het GOC liet daarop weten niet over aanwijzingen te beschikken dat dergelijke druk was uitgeoefend, maar dat het buiten kijf stond dat de Nederlandse regering dergelijke praktijken hoe dan ook sterk zou afkeuren.⁶⁸ De Nederlandse territoriale troepencommandant van Oost-Java heeft aan zijn ondergeschikten echter wel de instructie uitgevaardigd dat ‘bijzondere aandacht’

moest uitgaan naar de contacten van de Milobs in voormalig Republikeins gebied. Hij wilde daarover regelmatig op de hoogte gehouden worden.⁶⁹ Naar aanleiding van een onderzoek in mei naar geruchten dat de Nefis, de Nederlandse militaire inlichtingendienst, van plan zou zijn om op West-Sumatra door in TNI-uniform gestoken medewerkers op voertuigen met waarnemers te laten schieten, adviseerde de coördinator van het plaatselijke Milob-team om in deze zaak de namen van pro-Republikeinse informanten geheim te houden, om te voorkomen dat ze aan mogelijke represailles zouden worden blootgesteld.⁷⁰

Begin februari 1949 stuurde de Millex Board de waarnemers aangepaste instructies waarin stond dat zij zich in hun rapportages niet alleen op militaire zaken dienden te richten, maar ook op politieke en sociaal-economische kwesties. Vooral dat laatste is opvallend en is mogelijk een gevolg van de resolutie die op 28 januari 1949 door de Veiligheidsraad was aangenomen. Daarin stond onder meer dat de UNCI aanbevelingen kon doen inzake economische kwesties indien die van belang waren voor het goed functioneren van het bestuur en voor het economisch welzijn van de bevolking in gebieden die mogelijk aan het Republikeinse civiele gezag zouden worden overgedragen (punt 4f van de resolutie). Onder de zaken waarover voortaan door de Milobs gerapporteerd diende te worden waren export- en importcijfers, oogstcijfers, de voedselsituatie, de prijs van rijst en gegevens over lokale markten, nutsbedrijven en de plaatselijk gebruikte munteenheid. Uit die sociaal-economische rapportages rees eveneens een divers beeld op. In februari/maart 1949 werd bijvoorbeeld gemeld over steden die tijdens het tweede Nederlandse offensief waren ingenomen dat in Solo de economische situatie als gevolg van de Nederlandse maatregelen weer was genormaliseerd, terwijl in Yogyakarta de economische activiteit aldaar werd geschat op slechts 35 procent van wat het medio december 1948 was geweest.⁷¹

Meerdere teams rapporteerden in januari en februari vanuit Sumatra en West-Java dat een eventuele terugtrekking van Nederlandse troepen negatief zou uitwerken op de veiligheid in de desbetreffende gebieden. 'A Netherlands evacuation would cast the country into complete anarchy and a bloodbath of reprisals', meldde bijvoorbeeld het team in de West-Javaanse regio Bantam.⁷² Wat dergelijke conclusies betreft was er wel een verschil tussen de waarnemers in de lokale teams en de Millex-Board. Dat Milobs in hun rapporten waarschuwden tegen een overhaaste aftocht van Nederlandse troepen betekende niet dat ook door de centrale leiding een dergelijke terugtrekking op de langere termijn werd afgeraden. Uiteindelijk zou het gezag door een

andere macht dan de Nederlandse strijdkrachten moeten worden uitgeoefend, was het oordeel van de driekoppige leiding van de Milex-Board na een bezoek aan het onrustige Midden-Java. Zij kwamen tot de slotsom dat de orde in het gebied alleen zouden kunnen worden hersteld door een goed uitgeruste civiele politiemacht, die onder gezag zou moeten staan van een autoriteit met volledige bevoegdheden.⁷³ Begin juli keerde Sukarno terug naar Yogyakarta, waar de Nederlandse troepen zich inmiddels uit hadden teruggetrokken. 'The outstanding attitude in evidence is one of enthusiasm and pleasure over the return of the Republican administration', meldde het plaatselijke Milob-team, 'the welcome of the Republican administration appears to be sincere.' De waarnemers hadden de indruk dat het Republikeinse civiele en militaire bestuur in de regio efficiënt functioneerde.⁷⁴

De restauratie van het Republikeinse regime bleek echter niet voldoende om het geweld te stoppen. Medio juni 1949 had de Milex Board vastgesteld dat guerrilla-acties en 'terroristische activiteiten' in vrijwel alle regio's van Java en Sumatra waren toegenomen. Als reactie op die ontwikkeling hadden ook de Nederlandse strijdkrachten hun acties opgeschaald. Zolang een definitieve politieke oplossing uitbleef, konden communistische elementen van de algemene onrust en de onzekerheid gebruikmaken om hun invloed te vergroten, aldus de Board.⁷⁵ In de eerste helft van juli bleef het geweld aanhouden, hoewel de intensiteit daarvan per regio verschilde.⁷⁶ Voor de UNCI was duidelijk waar de oplossing lag. 'It appears to the Commission', zo stond eind april in een rapport aan de Veiligheidsraad te lezen, 'that economic recovery, the restoration of law and order and the cessation of human suffering can only be achieved if there is an early overall political settlement.'⁷⁷

WONOSARI, SOLO EN PURWODADI

Geweldsincidenten namen in de overzichtsrapporten van de Milex Board slechts een beperkte ruimte in. Aan sociaal-economische gegevens en politieke ontwikkelingen werd in die rapporten vrijwel net zoveel aandacht geschonken als aan militaire zaken. In de gevallen waarbij specifieke vormen van militair geweld aan de orde werden gesteld, was dat doorgaans op een feitelijke en beschrijvende manier, waarbij een veroordelende toon zoveel mogelijk werd vermeden. Het was voor de Milobs bovendien vaak moeilijk om precies te achterhalen wat er was gebeurd. 'Some of the population of Solok and Bukit Tinggi state that some of the houses outside the town which are now burned down were burned by the Netherlands after shots had been fired at them from the vicinity of these houses', meldde het team

Yogyakarta, juli 1949. Een grote menigte verwelkomt Sukarno. Op het spandoek boven de weg, vrij vertaald: 'We hebben er lang op gewacht, het is eindelijk zover.' Bron: Illustrations of the Revolution, 1949.

op Midden-Sumatra in februari. 'Military Observers, however, are unable to verify this.'⁷⁸ Slechts sporadisch is in de rapporten een zweem van een waardeoordeel terug te vinden. Drie specifieke casussen geven inzicht in de wijze waarop in die gevallen over dergelijke zaken werd gerapporteerd.

In maart 1949 voerden de waarnemers een onderzoek uit naar een Nederlandse actie in en rond Wonosari, een stad bij Yogyakarta. Die actie was ondernomen omdat vermoed werd dat de opperbevelhebber van de TNI, generaal Sudirman, zich daar ophield. In februari hadden de Milobs nog gerapporteerd dat in dat gebied weinig Nederlandse militaire activiteit gaande was, deels vanwege het gebrek aan troepen en deels vanwege het 'geringe belang' van die regio.⁷⁹ Een paar weken later was de situatie geheel veranderd en meldden Republikeinse bronnen dat onder de burgerbevolking veel doden en gewonden waren gevallen. Nederlandse vliegtuigen zouden op 10 maart urenlang een aantal grotere dorpen bij Wonosari hebben bestookt. Vooral in het dorp Jati, waar toen net een markt gehouden werd, zouden als gevolg daarvan veel burgerslachtoffers gevallen zijn. Deze luchtaanval-

len hadden plaatsgevonden ter ondersteuning van een Nederlandse opmars naar Wonosari, vanuit meerdere richtingen, en van een luchtlanding van circa driehonderd parachutisten op het vliegveld Gading ten noordwesten van de stad. Een Republikeins bericht, dat naar verluidt van de waarnemend chef-staf van de TNI afkomstig was, sprak over ‘terror tactics’ en meldde dat de para’s (‘rode baretten’) de bevolking wreed hadden behandeld en dat zij alle mannen uit hun huizen hadden verdreven, waarbij er velen zonder enige vorm van onderzoek zouden zijn doodgeschoten. Volgens de Indonesische delegatie bij de Veiligheidsraad waren bij deze actie honderd doden gevallen en vijfhonderd huizen in brand gestoken.⁸⁰

De Milobs bezochten het gebied op 24 maart met een escorte van Nederlandse troepen en in het gezelschap van de Chinese viceconsul. De dorpen langs de route naar Gading en Wonosari vertoonden volgens de waarnemers weinig zichtbare schade, met uitzondering van één dorp dat volledig verwoest was. De plaatsen Gading en Wonosari bleken onbeschadigd. Het team sprak in Wonosari met een Javaanse priester die niet over informatie over burgerslachtoffers beschikte. Een vertegenwoordiger van de plaatselijke Chinese gemeenschap wist te vertellen dat er als gevolg van Nederlandse luchtaanvallen één dode en tien gewonden waren gevallen. Van Nederlandse zijde konden de Milobs geen gegevens over de actie krijgen, omdat de eenheden die erbij betrokken waren geweest inmiddels naar een ander gebied waren vertrokken. De Chinese viceconsul vernam van Chinese informanten dat sommige dorpen met mortieren waren beschoten en dat er in de dessa’s even buiten Wonosari veel rottende lijken hadden gelegen. Een Indonesische vrouw vertelde de vice-consul dat in de omgeving ongeveer dertig mensen – in meerderheid vrouwen – door mortiervuur om het leven waren gekomen. De conclusie waarmee het rapport van de Milobs eindigde bestond uit slechts één zin: op basis van observaties en verkregen inlichtingen kwam het team tot de slotsom dat de Republikeinse aanklacht enigszins overdreven (‘slightly exaggerated’) was. Een beoordeling van het Nederlandse optreden bleef achterwege, en ook over de vraag of de actie een schending behelsde van de Veiligheidsraadsresoluties waarin werd opgeroepen de vijandelikheden te staken lieten de waarnemers zich niet uit.⁸¹

De tweede casus vond plaats in augustus 1949 in Solo. Het plaatselijke waarnemersteam kreeg bericht dat Nederlandse ‘groene baretten’ – leden van het Regiment Speciale Troepen (RST) – twaalf mensen hadden omgebracht bij een Indonesische Rode Kruispost en negen personen hadden gedood bij een huis waar evacués waren ondergebracht. Deze slachtoffers

zouden onschuldige en ongewapende burgers zijn geweest. Daarna was nog her en der in de stad geschoten, waarbij nog meer doden en gewonden waren gevallen en enkele huizen in brand waren geraakt. Het Nederlandse verhaal was dat de RST'ers vanuit de Rode Kruispost waren beschoten. Het lokale Milob-team rapporteerde dat in Solo in de eerste weken van augustus vele tientallen schietincidenten hadden plaatsgevonden. De meeste daarvan werden door het team als 'triviaal' bestempeld. Het optreden van de Nederlandse troepen in de stad gaf volgens de waarnemers over het algemeen geen reden tot groot wantrouwen, met uitzondering van het RST. 'There is evidence of "spite" in some of the actions of the Dutch troops', meldden de Milobs, 'especially the "Green Cap" commando's whose actions are not always above criticism, this even being admitted by Dutch officers.'⁸²

Aanbevelingen tot verbetering van het gedrag van Nederlandse en Republikeinse militairen zijn in de Milob-rapporten nauwelijks terug te vinden. Een van de weinige keren dat dit gebeurde was in november 1949. Een team militaire waarnemers bezocht begin die maand de Midden-Javaanse stad Purwodadi en enkele dorpen in de omgeving om een incident te onderzoeken waarbij veertien Indonesiërs om het leven waren gekomen en tien gewond waren geraakt. De Milobs trokken de conclusie dat een Nederlandse patrouille in het nauw was gebracht door 'a mob out for their blood' en dat de Nederlanders het vuur hadden moeten openen om zichzelf te beschermen. Wel vonden ze dat voortaan eerst een waarschuwingssalvo over de hoofden van de menigte moest worden afgegeven alvorens gericht te vuren. Het is tekenend voor het streven van de Millex Board naar een neutrale opstelling dat de rapportage eindigde met de mededeling dat niet alleen de Nederlandse, maar ook de Republikeinse autoriteiten hadden toegezegd deze instructie aan hun troepen door te geven.⁸³

INFILTRATIES

Het waren niet uitsluitend Nederlandse militaire acties die door de militaire waarnemers en de UNCI 'geneutraliseerd' werden. Ook Republikeinse acties werden op afgezwakte wijze gepresenteerd indien dat voor het politieke proces bevorderlijk werd geacht.

In de zomer van 1949 bereikten de strijdende partijen overeenstemming over een staakt-het-vuren, het daaropvolgende vrijlaten van krijgs- en politieke gevangenen en het instellen van lokale comités met deelname van militaire waarnemers die op Java en Sumatra toezicht op de wapenstilstand zouden houden. Enkele dagen nadat het staakt-het-vuren was ingegaan –

op Java was dat op 10 augustus – werden door de Nederlandse autoriteiten ernstige bestandsschendingen gemeld. De Republikeinse strijdkrachten zouden zelfs een gecoördineerd plan in werking hebben gesteld, waarbij zij van de wapenstilstand gebruik maakten om een aantal steden op Midden- en Oost-Java te infiltreren. Dat zou bijvoorbeeld in Surabaya, Mojokerto en Solo al zijn gebeurd – de infiltranten in Surabaya waren inmiddels bijna allemaal ingerekend – en rond Semarang nog aan de gang zijn. In Den Haag liet Cochran weten dat beide partijen het hoofd koel moesten zien te houden, zeker nu de Ronde Tafel Conferentie (RTC) op het punt van beginnen stond, en dat de UNCI de Nederlandse beschuldiging zou onderzoeken.⁸⁴

De Republikeinse vertegenwoordiger Leimena achtte het waarschijnlijk dat er inderdaad infiltraties plaatsvonden, maar meende dat de Nederlanders flink overdreven. Volgens hem waren de instructies voor de wapenstilstand nog niet tot alle Republikeinse eenheden doorgedrongen, en dachten enkele lagere commandanten die er wél van hadden gehoord zich te kunnen onderscheiden door van de gelegenheid gebruik te maken om de steden binnen te glippen, maar daar zou met de tijd wel een einde aan komen. Ook E.A. Dow, de plaatsvervanger van Cochran op Java, sloot niet uit dat het Nederlandse leger, zoals volgens hem wel vaker het geval was, de dreiging overschatte.⁸⁵

De volgende dag liet Dow weten dat de Milobs die in Semarang pools-hoogte waren gaan nemen hadden gerapporteerd dat de Republikeinse troepen in de omgeving niet zo talrijk waren als de Nederlanders beweerden, en dat ze bovendien nog een flink eind van de stad verwijderd waren. De plaatselijke Nederlandse commandant bleek aanzienlijk minder bezorgd over de situatie dan zijn eigen legerleiding. De conclusie van de Milobs was vrijwel identiek aan de eerdere inschatting van Leimena. De situatie rond Semarang was niet zo dreigend als de Nederlanders beweerden, ook al leek het erop dat op Midden-Java inderdaad infiltraties plaatsvonden. ‘Milex thinks this [is] probably due to lack information on cease-hostilities provisions but believes there is possibility of one TNI officer of brigade or division level not cooperating fully in transmission orders.’ Dow drukte Leimena op het hart dat de TNI-eenheden die betrokken waren bij eventuele schendingen van de status quo zich zo snel mogelijk dienden terug te trekken.⁸⁶

Op 18 augustus voerde Cochran ’s avonds in Den Haag overleg met minister Stikker, die zijn bezorgdheid uitsprak over de recente infiltraties op Midden- en Oost-Java. Op de opmerking van de Nederlander dat er hopelijk in Indonesië niets zou gebeuren dat de opschorting van de RTC zou veroorzaken, antwoordde de Amerikaan dat er geen enkele rechtvaardiging

kon zijn om, zoals in het najaar van 1948 was gebeurd, de onderhandelingen opnieuw stil te leggen, dat hij overtuigd was van de goede wil van de Republikeinen, en dat hij bovendien inmiddels van Dow had vernomen dat het met de incidenten wel leek mee te vallen. '[The] old guard [in Batavia] may still try [to] color reports and make difficulties for government policy', was – volgens Cochran althans – Stickers reactie.⁸⁷

De volgende dagen leek de ongerustheid onder de Nederlandse gezagsdragers in Indonesië inderdaad wat af te nemen. Dow rapporteerde op 23 augustus, de dag dat in Den Haag de RTC van start ging, dat door hen inmiddels niet meer werd gesproken over een 'gecoördineerd plan' om te infiltreren, maar dat nog wel werd volgehouden dat er een flink aantal behoorlijke Republikeinse bestandsschendingen had plaatsgevonden. Hij vermoedde dat die voor een groot deel waren ontstaan als gevolg van de disfunctionele staat van de Republikeinse militaire communicatie. 'Netherlands military tend to believe bad faith involved', telegrafeerde hij aan het State Department, 'but their attitude throughout has been one which would be more justified if opponents were a modern army of a western power.'⁸⁸ De Republikeinse vertegenwoordiger bij de Central Joint Board die toezicht hield op het staakt-het-vuren liet weten dat beide partijen elkaar zo min mogelijk zouden moeten beschuldigen om de goede sfeer die met zoveel moeite was gecreëerd niet te verstoren.⁸⁹

Op 7 september 1949 vroeg de Milex Board aan de waarnemersteams op Midden- en Oost-Java om rapport uit te brengen over mogelijke Republikeinse infiltraties die sinds 10/11 augustus hadden plaatsgevonden. Op basis van de binnengekomen rapporten trok de Board begin oktober de conclusie dat dergelijke 'vreedzame infiltraties' inderdaad wijdverbreid hadden plaatsgevonden, dat die infiltraties zowel militair als bestuurlijk van aard waren geweest, dat er weliswaar geen bewijs gevonden was dat ze volgens een vooropgezet algemeen plan waren uitgevoerd, maar dat ze zeker niet incidenteel genoemd konden worden en dat overal op Midden- en Oost-Java dezelfde tactiek was gevolgd.⁹⁰ Het is mogelijk dat die infiltraties doelbewuster door de Republiek zijn ingezet dan Cochran en Dow in augustus hadden willen aannemen. Wellicht hebben zij zich deels laten leiden door hun vrees dat de alarmerende berichten de start van de RTC zouden kunnen vertragen. In oktober, bijna anderhalve maand na de eerste Nederlandse meldingen van die infiltraties, was dat gevaar aanzienlijk minder geworden. De Nederlandse autoriteiten in Batavia/Jakarta, die de berichten van de plaatselijke militaire waarnemers aan de Milex Board konden meelesen omdat ze ongecodeerd via de Nederlandse

verbindingen werden verstuurd, rapporteerden later die maand aan het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag dat de Milex Board slechts een beperkt deel van deze berichten aan de UNCI doorgaf, 'die daarvan op haar beurt naar buiten toe slechts dat gebruik maakt, hetwelk haar past.'⁹¹

CONCLUSIE

Uit de wijze waarop door de Milex Board aan de UNCI werd gerapporteerd kan worden opgemaakt dat diepgravend onderzoek naar specifieke geweldsincidenten niet het primaire doel van het werk van de militaire waarnemers is geweest. Er waren ook te weinig Milobs om naar alle incidenten een grondig onderzoek in te stellen, en indien men dat had willen doen waren wellicht ook waarnemers met andere expertises nodig geweest, bijvoorbeeld op het juridische, politionele of forensische vlak. Voor zover de rapporten het militaire geweld behandelden, waren ze vooral bedoeld om de internationale bemiddelaars een algemeen beeld te geven van de aard en de intensiteit van dat geweld gedurende een bepaalde tijdperiode. De focus lag daarbij op algemene ontwikkelingen en tendensen, omdat die hun weerslag bleken te hebben op de politieke ontwikkelingen en vice versa. Ongetwijfeld werd door de internationale gemeenschap tevens gehoopt dat de aanwezigheid van militaire waarnemers een matigende invloed op de handelwijze van de conflictpartijen zou uitoefenen, maar gezien het relatief geringe aantal Milobs lag deze matigende invloed meer op het vlak van bemiddeling tussen Nederlandse en Republikeinse lokale commandanten dan in inspecties van het strijdtoneel.

Het was strikt genomen ook geen specifieke taak van de militaire waarnemers van de Commissie van Goede Diensten om geweldsincidenten te registreren en te onderzoeken. Op dit vlak lijkt door de internationale bemiddelaars dan ook betrekkelijk weinig aan archiefvorming te zijn gedaan. De Milobs dienden vooral in de gaten te houden of en in hoeverre de resoluties van de Veiligheidsraad door de strijdende partijen werden opgevolgd, met name of de bestanden werden nageleefd waarmee, naar men hoopte, een constructieve atmosfeer voor politieke onderhandelingen zou worden geschapen. De commissie rapporteerde de relevante ontwikkelingen slechts aan de Veiligheidsraad, die er dan vervolgens eventueel actie op kon nemen. Vooral de Amerikaanse delegatie in het GOC streefde ernaar om de rapporten aan de Raad zo op te stellen dat ze geen aanleiding zouden geven tot verdeeldheid zaaïende debatten in dat gremium. Een dergelijke opstelling was niet bevorderlijk voor het verrichten van grondig onderzoek naar ge-

weldsincidenten, bijvoorbeeld ten behoeve van het instellen van sancties tegen de daders en de verantwoordelijke autoriteiten. Het idee bestond, met name bij de Amerikanen, dat intensieve aandacht voor militair geweld, vooral indien daar een bepaalde conflictpartij als hoofdverantwoordelijke aan gekoppeld zou worden, contraproductief kon uitpakken voor de politieke besprekingen tussen Nederland en de Republiek. Het was voor het GOC al moeilijk genoeg om de twee partijen in Indonesië met elkaar om de tafel te krijgen, continue bemoeienis vanuit de Veiligheidsraad zou dat proces alleen ingewikkelder maken.

Terwijl Nederland het Indonesische geweld aanvoerde als bewijs dat de Republiek een onbetrouwbare onderhandelingspartner was, probeerde de internationale gemeenschap het extreme geweld, de incidenten en de bestandsovertredingen van beide kanten niet in de weg te laten staan van wat als het hoofddoel werd gezien: dat Nederland en de Republiek Indonesië zo spoedig mogelijk een politieke overeenkomst zouden sluiten, waarmee aan de onafhankelijkheidsoorlog een vreedzaam einde zou moeten komen. In die visie zou het bereiken van een politieke oplossing er vanzelf voor zorgen dat het geweld ophield. Sterker nog, juist het uitblijven van een onderhandelde overeenkomst werd als de belangrijkste oorzaak voor het telkens weer oplaaien van het geweld gezien, waardoor het weer des te moeilijker werd om de strijdende partijen een definitief akkoord te laten bereiken. Dat mechanisme is bijvoorbeeld beschreven in het antwoord van het State Department op vragen van een Amerikaanse senator in augustus 1949:

Understandably, the failure to implement the political principles [van de Renville-overeenkomst] led to a rise in tension and a series of incidents which compounded to make the atmosphere for negotiation most difficult. The question of responsibility for these events aside, it is sufficient that the failure to obtain a political settlement [...] contributed to these mounting tensions and the inevitable breakdown of the truce agreement.⁹²

Terugkomend op de vraag van Van Reybrouck aan het begin van dit hoofdstuk waarom de dodentrein van Bondowoso en de slachting van Rawagedeh in de Veiligheidsraad zo weinig aandacht kregen, luidt het antwoord dat het idee bestond dat discussies over dergelijke kwesties het hoofddoel, namelijk het bereiken van een politieke oplossing, verder uit beeld zouden brengen. Wat de geringe focus op specifieke geweldsincidenten betreft, van welke

kant die ook kwamen en of ze nu wel of niet als 'extreem' konden worden gekwalificeerd, was het doel van Washington niet zozeer om Nederland de hand boven het hoofd houden, maar om het toch al zo moeizaam verloopende vredesproces niet te laten vastlopen.

Noten

Inleiding

- 1 Archief UN New York, S-0500-0005-08, geciteerd in schrijven van A. Balinski (UNCI) aan Dragoslav Protitch (principal director Department of Security Council Affairs UN), 18 augustus 1951.
- 2 Ragna Boden, *Die Grenzen der Weltmacht; Sovjetische Indonesienpolitik von Stalin bis Brežnev* (Stuttgart 2006) 38-57 en 62-65 ('zwei Schritte vor, einer zurück' p. 39; 'Reaktion statt Aktion' p. 52); L.M. Efimova, 'Towards the establishment of diplomatic relations between the USSR and the Republic of Indonesia, 1947-48', *Indonesia and the Malay world* 26:76 (1998) 184-194; Alastair M. Taylor, *Indonesian independence and the United Nations* (London 1960) 384-389; Library of Congress, Jeanne S. Mintz Papers, box 22, L.N. Palar en Bhagwanti Singh, 'Strangers within my gate', ongedateerd manuscript, 146-147.
- 3 Baladas Ghosla, 'India and the struggle for Indonesian Independence', *Akademika; Journal of Southeast Asia Social Sciences and Humanities* 54:1 (januari 1999) 105-130 (citaat p. 126); V. Suryanarayan, 'Comrades in struggle – India and Indonesian revolution', Presidential Address Southeast Asia Section, Third Biennial International Conference of the Indian Association for Asian and Pacific Studies (Gwalior 2006) citaat p. 15; Ide Anak Agung Gde Agung, *Twenty years Indonesian foreign policy 1945-1965* (The Hague/Paris 1973) 22-24, 30-32, 56-59 en 72. Zie ook het artikel van Tom van den Berge in deze bundel.

1 'No lasting improvement without political agreement'

- 1 Met name in de diverse studies van J.J.P. de Jong, maar bijvoorbeeld ook in Robert J. McMahon, *Colonialism and Cold War; The United States and the struggle for Indonesian independence, 1945-49* (Ithaca/London 1981) 304, Frances Gouda met Thijs Brocades Zaalberg, *American visions of the Netherlands East Indies/Indonesia; US foreign policy and Indonesian nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002) 17, 22-23, 64 en 298-299, en John Jansen van Galen, *Fiasco van goede bedoelingen; Nederland en de Indonesische onafhankelijkheid* (Amsterdam/Antwerpen 2019) 165-166. Het is typerend voor de neiging van historici om de positie van de vs in termen van 'pro' of 'anti' te interpreteren dat Van Reybrouck stelt dat de Amerikaanse bemiddelaar Frank P. Graham 'absoluut' op de hand van Nederland was (David van Reybrouck, *Revolusi; Indonesië en het ontstaan van de nieuwe wereld*, Amsterdam 2020, 417), terwijl De Jong meent dat de Amerikaan zich als pro-Republikeins had laten kennen (J.J.P. de Jong, *Diplomatie of strijd; Een analyse van het Nederlands beleid tegenover de Indonesische Revolutie, 1945-1947*, Meppel 1988, 417; J.J.P.

- de Jong, *De terugtocht; Nederland en de dekolonisatie van Indonesië*, Amsterdam 2015, 152). Zie ook de ongepubliceerde memoires van L.N. (Nico) Palar, in 1948-1949 hoofd van de Indonesische missie bij de Verenigde Naties: 'We knew that had it really wanted, the US better than anyone else was in a strong position to stop the Dutch from resorting to force. And yet they had not done so, this was a clear sign of US partiality to the Dutch.' L.N. Palar en Bhagwanti Singh, 'Strangers within my gate', ongedateerd manuscript, 117 en 144-145 (citaat p. 145), aanwezig in de Library of Congress (Washington DC), Jeanne S. Mintz Papers, box 22.
- 2 Vice-Admiral the Earl Mountbatten of Burma, *Post surrender tasks: section E of the Report to the Combined Chiefs of Staff by the Supreme Allied Commander South East Asia, 1943-1945* (Londen 1969) 289; *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* (hierna: NIB), I, 86-89 en 91-92; Tom van den Berge, *H.J. van Mook, 1894-1965; Een vrij en gelukkig Indonesië* (Bussum 2014) 198-199.
 - 3 W. Squire, *Britain and the transfer of power in Indonesia 1945-46* (Londen 1979) 54-55; National Archives Kew (hierna: NA Kew), CAB 79-39-19, 'Situation in Java; Report of the Joint Planning Staff, 30th September, 1945', bijlage bij de notulen van de vergadering van het Chiefs of Staff Committee, 18 oktober 1945, 344.
 - 4 NA Kew, CAB 79-39-19, 'Situation in Java; Report of the Joint Planning Staff, 30th September, 1945', bijlage bij de notulen van de vergadering van het Chiefs of Staff Committee, 18 oktober 1945, 344-348.
 - 5 NIB, I, 192; L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, XII (Leiden 1988) 643-644; H.Th. Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs; De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946*, tweede herziene druk (Zutphen 2005) 74-75 en 333-340; De Jong, *Terugtocht*, 26-27.
 - 6 Gepubliceerd in het *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* 111 (1946).
 - 7 NA Kew, CAB 79-42-3, Chiefs of Staff Committee, Minutes of Meeting held on Monday, 3rd December, 1945, 'Long term policy in Netherlands East Indies', report by the Joint Planning Staff, 2 december 1945, 4 (79).
 - 8 *Ibidem*, 3 (78) en 5-6 (80-81). Zie voor de protesten in India tegen de inzet van Indiase troepen: Richard McMillan, *The British occupation of Indonesia 1945-1946; Britain, the Netherlands and the Indonesian revolution* (Londen/New York 2005) 147-148; Baladas Ghoshal, 'India and the struggle for Indonesian Independence', *Akademika; Journal of Southeast Asia Social Sciences and Humanities* 54:1 (januari 1999) 108; V. Suryanarayan, 'Comrades in struggle – India and Indonesian revolution', Presidential Address Southeast Asia Section, Third Biennial International Conference of the Indian Association for Asian and Pacific Studies (Gwalior 2006) 19-20; NIB, I, 303 (voetnoot 5).
 - 9 Squire, *Britain and the transfer of power*, 101-103.
 - 10 NIB, I, 200, 303-304, 307-308 en 310-311.
 - 11 NIB, I, 439-441.
 - 12 *Foreign Relations of the United States* (hierna: FRUS), 1946, VIII, The Consul General at Batavia (Foote) to the Secretary of State, 17 januari 1946, 798.
 - 13 Central Intelligence Group, 'Basic Dutch-Indonesian issues and the Linggarjati agreement', Washington, 9 juni 1947, 5. Te raadplegen via <https://www.cia.gov/library/readingroom/>. Zie ook National Archives and Records Administration, National Archives at College Park (hierna: NARA), RG 59, A1 3039E, box 33, Department of State, Office of Intelligence Research Report No. 4851 (PV), 'Dutch-Indonesian negotiations, August 1945-April 1949', 6 mei 1949, 11.
 - 14 De Jong, *Terugtocht*, 45-46 en 54.
 - 15 McMahon, *Colonialism*, 110-111. Tekst van de Amerikaanse persverklaring in NIB, II, 371 (noot 7).
 - 16 NIB, II, p. 453-464, citaten op 458 en 460.
 - 17 NIB, VI, 753-756; Alastair M. Taylor, *Indonesian independence and the United Nations* (Londen 1960) 352-353.
 - 18 McMahon, *Colonialism*, 137-138; FRUS, 1946, VIII, 853-855, Vincent en Hickerson aan Acting Secretary of State Acheson, 27 november 1946.
 - 19 McMillan, *British occupation*, 106 en 182.
 - 20 Geciteerd in McMahon, *Colonialism*, 152.
 - 21 NIB, VIII, 124.
 - 22 FRUS, 1947, VI, 912, Acting Secretary of State to the Consulate General at Batavia, Washington, 3 april 1947.
 - 23 NIB, VIII, 123-124, Minister van Buitenlandse Zaken Van Boetzelaer van Oosterhout aan ambassadeur

- te Washington (Loudon), 7 april 1947; *FRUS*, 1947, VI, 916, Acting Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, Washington, 9 april 1947.
- 24 *FRUS*, 1948, VI, 86-87, 'Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, Batavia, 31 januari 1948. Ook in NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, USDEL no. 126, no. 92. Om de leesbaarheid van sommige Engelstalige citaten, die in de originele Amerikaanse bron in telegramstijl waren weergegeven, te vergroten, zijn hier enkele lidwoorden toegevoegd zonder vierkante haken.
- 25 Taylor, *Indonesian independence*, 33 en 349 (noot 48); Suryanarayan, 'Comrades in struggle', 27 en 32-33; Vincent K.L. Chang, *Forgotten Diplomacy; The modern remaking of Dutch-Chinese relations, 1927-1950* (Leiden/Boston 2020) 315. Voor het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten betekende die de facto erkenning nog geen volledige en permanente erkenning van de Republiek als onafhankelijke soevereine staat. Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken onderscheidde zelfs drie categorieën van erkenning: 1. erkenning als feitelijke regering (*de facto* regering), 2. *de facto* erkenning, en 3. *de jure* erkenning. Volgens Den Haag viel de *de facto* erkenning van de Republiek door Londen en Washington in de eerste categorie, 'waarbij duidelijk tot uitdrukking is gebracht, dat deze mededeling op generlei wijze aan de Nederlandse souvereiniteit beoogt te tornen'. *NIB*, IX, 243-244, Minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout) aan gezant te Cairo (Van Rechteren Limpurg), 6 juni 1947. Zie voor een korte uitleg over de erkenning van een staat of regering: Chang, *Forgotten diplomacy*, 398-399.
- 26 Charles Wolf Jr., *The Indonesian story; The birth, growth and structure of the Indonesian Republic* (New York 1948) 113; De Jong, *Diplomatie of strijd*, 357-358; Kevin W. Fogg, 'Islam in Indonesia's foreign policy, 1945-1949', *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 53:2 (2015) 303-335, aldaar 321-323; Palar, 'Strangers within my gate', 130-131; *NIB*, IX, 634, 711 en 728, X, 189; NA Kew, FO 371/63605, F 9760 (Irak) en FO 371/63612, F 11369 (Libanon). Irak en Libanon erkenden de Republiek *de facto*; Egypte en Syrië lijken een volledige *de jure* erkenning te hebben beoogd.
- 27 NA Kew, FO 371/63603, F 9172, From Bagdad to Foreign Office, 8 juli 1947, en naar aanleiding daarvan gemaakte handgeschreven notitie van Street, 9 juli 1947. Zie ook NA Kew, FO 371/63611, F 11032, 'The foreign relations of the Indonesian Republic', 16 juli 1947.
- 28 McMahon, *Colonialism*, 144-150. Zie ook NA Kew, FO 371/63602, F 8915, From Foreign Office to Batavia, 4 juli 1947.
- 29 *FRUS*, 1947, VI, 1924-1925, Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, Washington, 16 mei 1947.
- 30 *Ibidem*.
- 31 *NIB*, IX, 89-91; *FRUS*, 1947, VI, 933-934, Memorandum of Conversation by Mr. Alexander Schnee of the Division of Southeast Asian Affairs, 29 mei 1947.
- 32 *NIB*, IX, 357, Notulen van de vergadering van de ministerraad op 16 juni 1947.
- 33 Geciteerd in McMahon, *Colonialism*, 154-155 en 162.
- 34 NA Kew, FO 371/63602, F 9124, From Foreign Office to The Hague, no. 475, 16 juni 1947.
- 35 NA Kew, FO 371/63602, F 9124, From The Hague to Foreign Office, no. 346, 16/17 juni 1947; *NIB*, IX, 360-361.
- 36 NA Kew, FO 371/63601, F 8673, From The Hague to Foreign Office, Sir. N. Bland, 17 juni 1947. Dening in een interne notitie, 5 juli 1947: 'Lecturing the Dutch in public is likely to make them more rather than less obstinate. And they are already obstinate enough.' NA Kew, FO 371/63604, F 9560, M.E. Dening, Minute 'Private Secretary', 5 juli 1947.
- 37 NA Kew, FO 371/63601, F 8673, From Washington to Foreign Office, Lord Inverchapel, 17 juni 1947. *Ibidem*, Allen aan Sargent, 18 juni 1947. *FRUS*, 1947, VI, 948-950, Memorandum by the Secretary of State, 16 juni 1947, Memorandum of Conversation by the Secretary of State, 17 juni 1947. De Republikeinse regering was begin 1946 van Jakarta naar Yogyakarta uitgeweken.
- 38 *FRUS*, 1947, VI, 950-951, Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 17 juni 1947, Secretary of State to the Consulate General at Batavia, 17 juni 1947.
- 39 NA Kew, FO 371/63601, F 8635, Dening aan Secretary of State, 26 juni 1947. Zie ook FO 371/63602, F 9124, Allen to Sir O. Sargent, 27 juni 1947.
- 40 NA Kew, FO 371/63605, F 9741, Lord Killearn, From Singapore to Foreign Office, 18 juli 1947, en F 9742, Lord Killearn, From Singapore to Foreign Office, 12 juli 1947.
- 41 *FRUS*, 1947, VI, 960-961, Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 26 juni 1947.
- 42 De Jong, *Terugtocht*, 124; De Jong, *Diplomatie of strijd*, 392-394 ('Een reactie die moeilijk anders kan worden gezien dan als een indirect sanctioneren van een militaire actie').

- 43 De Jong, *Diplomatie of strijd*, 392-394; *NIB*, IX, 628-629; C. Smit (red.), *Het dagboek van Schermerhorn II* (Groningen 1970) 743.
- 44 McMahon, *Colonialism*, 175-176; *NIB*, VIII, 758-759, verslag van ontmoeting van Albarda met Foote in Batavia op 21 mei 1947; De Jong, *Diplomatie of strijd*, 365.
- 45 NA Kew, FO 371/63602, F 9074, From Foreign Office to Batavia, 7 juli 1947; tevens in NA Kew, FO 371/63604, F 9610, en afgedrukt in *NIB*, IX, 609-610. Zie ook NA Kew, FO 371/63603, F 9135, From Batavia to Foreign Office, 7/8 juli 1947.
- 46 *FRUS*, 1947, VI, 970, Secretary of State to the Consulate General at Batavia, 3 juli 1947.
- 47 *FRUS*, 1947, VI, 962, Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 28 juni 1947; De Jong, *Diplomatie of strijd*, 394.
- 48 McMahon, *Colonialism*, 175-176; Gouda, *American visions*, 169-174; Van den Berge, *H.J. van Mook*, 158; NA Kew, FO 371/63601, F 8697, From Batavia to Foreign Office, Mitcheson, no. 478, 27 juni 1947.
- 49 McMahon, *Colonialism*, 176. Ook de Amerikaanse ambassadeur in Den Haag leek begrip te hebben voor de Nederlandse militaire actie: NA Kew, FO 371/63606, F 10049, From The Hague to Foreign Office, no. 441, 25 juli 1947.
- 50 *NIB*, IX, 357, Notulen van de vergadering van de ministerraad op 16 juni 1947.
- 51 *FRUS*, 1947, VI, 977-978, Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 17 juli 1947.
- 52 NA Kew, FO 371/63604, F 9617, handgeschreven notitie George C. Witheridge, 17 juli 1947.
- 53 *FRUS*, 1947, VI, 982-983: 'Memorandum of Telephone Conversation, by the Assistant Secretary of State for Political Affairs (Armour)', 20 juli 1947, en 'The Ambassador in the Netherlands (Baruch) to the Secretary of State', 20 juli 1947.
- 54 *NIB*, IX, 736-737, X, 2-5 en 7-8 (voetnoot 6). *FRUS*, 1947, VI, 982-983 (voetnoot 50) en 988.
- 55 NA Kew, FO 371/63605, F 9759, Minute John W. Street, 21 juli 1947.
- 56 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia - General Correspondence 1946-1947, 'The Indonesian question' (second draft), opgesteld door S.K.C. Kopper en J.K. Scott, 23 juli 1947, bijlage bij memo van Notter aan Rusk, 23 juli 1947. Zie ook: ibidem, 'Implications of the position taken by the United States Security Council Representative on February 11 concerning the Indonesian situation', D.C. Blaisdell en S.K.C. Kopper aan Acheson en Ross, 12 februari 1946.
- 57 McMahon, *Colonialism*, 173-174.
- 58 Nederlandse versie: *NIB*, X, 46-49, Ambassadeur te Washington (Van Kleffens) aan minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout), 24 juli 1947. Amerikaanse versie: *FRUS*, 1947, VI, 986-987, Memorandum of Conversation, by the Associate Chief of the Division of Northern European Affairs (Morgan), 24 juli 1947. Ook te vinden in NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2149.
- 59 *FRUS*, 1947, VI, 990-991, Ambassador in India (Grady) to the Secretary of State, 26 juli 1947; Ghoslal, 'India and the struggle for Indonesian independence', 112.
- 60 *FRUS*, 1947, VI, 993, Memorandum by the Director of the Office of Far Eastern Affairs (Vincent) to the Under Secretary of State (Lovett), 29 juli 1947.
- 61 *NIB*, X, 133-134, Minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout) aan chef directie Verre Oosten te Batavia (Elink Schuurman), 31 juli 1947. *FRUS*, 1947, VI, 1001-1002, Ambassador in the Netherlands (Baruch) to the Secretary of State, 31 juli 1947. Bemiddeling door het Verenigd Koninkrijk was voor Den Haag tevens onaantrekkelijk omdat de in 1945 en 1946 opgedane ervaringen met de Britten in Nederlandse ogen teleurstellend waren geweest. Tijdens de Nederlandse ministerraad op 2 juni 1947 memoreerde minister Jonkman dat in 1946 de 'goede diensten' van de Britse bemiddelaar Lord Killearn uiteindelijk veel waren gaan lijken op 'mediatie', waarbij de bemiddelaar zich niet tot het verlenen van goede diensten beperkte, maar deel ging uitmaken van de onderhandelingen. Jonkman was geen voorstander van een herhaling van deze ontwikkeling. Ook minister-president Beel verklaarde bij die gelegenheid geen voorstander te zijn van 'een nieuwe bemiddelingspoging van een Killearn of een Inverchapel'. *NIB*, IX, 187-188.
- 62 Taylor, *Indonesian independence*, 50 en 449; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2149, Monthly Summary, Research Department, Foreign Office, August 1947, bijlage bij brief van de Amerikaanse ambassade in Londen aan de Secretary of State in Washington, 22 september 1947.
- 63 Security Council Official Records, 171st meeting, 31 juli 1947, 1623.
- 64 Ibidem, 1619-1620
- 65 Security Council Official Records, 185th meeting, 15 augustus 1947, 2020-2022.
- 66 Security Council Official Records, 181st meeting, 12 augustus 1947, 1937-1938.

- 67 Security Council Official Records, 392nd meeting, 24 december 1948, 9-10.
- 68 NA Kew, FO 371/63614, F 11838, omslag 'Legal aspect of the 3 decisions taken by the Security Council in the Indonesian case up to 19th August 1947'.
- 69 Taylor, *Indonesian independence*, 55-57; NA Kew, FO 371/63614, F 11838, omslag 'Legal aspect of the 3 decisions taken by the Security Council in the Indonesian case up to 19th August 1947'. Zie ook Jennifer L. Foray, 'The Republic at the Table, with Decolonisation on the Agenda: The United Nations Security Council and the Question of Indonesian Representation, 1946-1947', *Itinerario* 45:1 (2021) 124-151.
- 70 Foray, 'The Republic at the Table', 139.
- 71 Security Council Official Records, 181st meeting, 12 augustus 1947, 1939-1940; Taylor, *Indonesian independence*, 368-369.
- 72 Security Council Official Records, 181st meeting, 12 augustus 1947, 1930-1931, 1939 en 1942.
- 73 NA Kew, FO 371/63614, F 11838, omslag 'Legal aspect of the 3 decisions taken by the Security Council in the Indonesian case up to 19th August 1947'.
- 74 Alastair M. Taylor geeft in hoofdstuk 11 van *Indonesian independence and the United Nations* een overzicht van de fundamentele juridische kwesties. Zie ook Leo Gordenker, 'The role of the United Nations in Indonesian independence', in: Cornelis A. van Minnen (ed.), *The decolonization of Indonesia; International perspectives* (Middelburg 1988) 55-69. Advies van de Chinese vertegenwoordiger in: Security Council Official Records, 181st meeting, 12 augustus 1947, 1935-1936.
- 75 McMahon, *Colonialism*, 187-190; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2149, Department of State, outgoing telegram, Marshall to the president, 17 september 1947 en Department of State, incoming telegram, Truman to secretary Marshall, 17 september 1947.
- 76 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2149, Department of State, outgoing telegram, Lovett aan Amerikaanse consul in Batavia, 10 oktober 1947.
- 77 NARA, RG 59, AI 1265, box 15, Indonesia - General Correspondence 1946-1947, 'Nature of assignment for US representative on Council's Committee of Three in Indonesian dispute', 24 september 1947. Gouda, *American visions*, 221.
- 78 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Department of State, incoming telegram, Graham in Batavia (no. 47) aan Secretary of State, no. 510, 6 december 1947.
- 79 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Department of State, outgoing telegram, Lovett in Washington aan Graham in Batavia (no. 35), 11 december 1947.
- 80 Taylor, *Indonesian independence*, 61-64.
- 81 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Department of State, incoming telegram, Graham in Batavia aan Secretary of State, no. 500, 8 december 1947. Uitgebreidere versie: ibidem. Foreign Service of the United States of America, American Consulate General in Batavia (Livengood) aan Secretary of State in Washington, 5 december 1947, nr. 514.
- 82 NARA, RG 59, AI 1265, box 15, file 'Indonesia - General Correspondence 1946-1947', US mission to the UN, memorandum, Charles P. Noyes to Ambassador Austin, 'Indonesian item on Friday's agenda', 17 december 1947; ibidem, file 'Memoranda of Conversations 1946-1948', map 1 (a), Memorandum of Conversation, 15 december 1947, 'Indonesia, Voting Procedure', R.L. Harry en C.F. Noyes. Zie ook *FRUS*, 1948, VI, 269-270, Secretary of State (Marshall) to the Consulate General at Batavia, 25 juni 1948. Hoewel Nederland en de Republiek niet in de Veiligheidsraad vertegenwoordigd waren, mochten ze tijdens debatten over de Indonesische kwestie wel hun zaak bepleiten.
- 83 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Security Council, Committee of Good Offices on the Indonesian question, Summary record of the sixteenth meeting held in Batavia on 6 November 1947 with the Committee Representing the Netherlands Government, 7 november 1947.
- 84 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Department of State, incoming telegram, Graham in Batavia (no. 57) aan Secretary of State, no. 529, 12 december 1947.
- 85 NARA, RG 59, AI 1361, box 6, DRF Information Note 138, 'The twelve and the six political principles connected with the Netherlands-Republican truce agreement of January 17, 1948', 29 januari 1948, p. 2: 'In essence, the Christmas program aimed at a compromise agreement whereby the Republic would accede to Dutch military demands, including the acceptance of the Van Mook line, and the Netherlands, in return, would accept the Republican viewpoint on certain political principles.'
- 86 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia (nr. 78) aan Secretary of State, nr. 581, 31 december 1947.

- 87 *FRUS*, 1947, VI, 1094-1096, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 27 december 1947.
- 88 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia aan Marshall, nr. 579, 31 december 1947.
- 89 *FRUS*, 1947, VI, 1095, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 27 december 1947.
- 90 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia aan Marshall, nr. 579, 31 december 1947.
- 91 *FRUS*, 1947, VI, 1099-1101, Acting Secretary of State (Lovett) to the Consulate General at Batavia, 31 december 1947.
- 92 Ibidem.
- 93 Gouda, *American visions*, 237 en 241; *NIB*, XII, 459-460, Ambassadeur te Londen (Michiels van Verduynen) aan minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout), 7 januari 1948, en Ambassadeur te Washington (Van Kleffens) aan minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout), 7 januari 1948.
- 94 *FRUS*, 1948, IV, 62-64, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 6 januari 1948; NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Memoranda of Conversations 1946-1948, map 1 (a), 'Report on the work of the Good Offices Committee', 29 januari 1948.
- 95 Taylor, *Indonesian independence*, 95 en 469.
- 96 De Jong, *Diplomatie of strijd*, 415-416, *Terugtocht*, 153 en 155. Zie ook: Van den Berge, *H.J. van Mook*, 250; Jansen van Galen, *Fiasco van goede bedoelingen*, 165; Van Reybrouck, *Revolusi*, 416-417.
- 97 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Memoranda of Conversations 1946-1948, map 1 (a), Memorandum of Conversation, 8 januari 1948, 'Informal conversations with representatives of the Netherlands embassy concerning proposals made by the US delegation in Indonesia on January 5', Helb, Schiff, Lacy (SEA), Hulley (NOE), Nolting (NOE); *NIB*, XII, 483-485; Ambassadeur te Washington (Van Kleffens) aan minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout), 9 jan. 1948.
- 98 *NIB*, XII, 502-507, Notulen van de buitengewone vergadering van de ministerraad op 11 jan. 1948; McMahon, *Colonialism*, 203-204.
- 99 *FRUS*, 1948, VI, 75 en 77, Chargé in the Netherlands (Bonsal) to the Secretary of State, 11 januari 1948 en Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 13 januari 1948. *NIB*, XII, 542, Aantekening wnd. chef directe politieke zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken (Bentincq van Schoonheeten), 14 jan. 1948, 551-552, Ondervoorzitter van de Nederlandse onderhandelingsdelegatie (Van Vredenburg) aan ambassadeur te Washington (Van Kleffens), 16 jan. 1948, en 555-556, Aantekening van ambassadeuraad te Washington (Helb), 16 jan. 1948. Op 17 januari 1948 werd aan boord van de *Renville* eerst de bestandsovereenkomst getekend, daarna het document met de politieke uitgangspunten. Tenslotte las de voorzitter van de GOC de zes additionele beginselen voor, die door de Nederlandse en Republikeinse delegaties binnen 48 uur dienden te worden aanvaard of afgewezen.
- 100 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Memoranda of Conversations 1946-1948, map 1 (a), Memorandum of Conversation, 8 januari 1948, Informal conversations with representatives of the Netherlands embassy concerning proposals made by the US delegation in Indonesia on January 5.
- 101 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Memoranda of Conversations 1946-1948, map 1 (a), 'Report on the work of the Good Offices Committee', 29 januari 1948.
- 102 *FRUS*, 1948, VI, 91-94, 'Memorandum to the Secretary of State', 10 februari 1948. Ook in NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence January-June 1948, H.F. Bancroft en J.W. Barco, 'Proposed meeting between the Secretary and the Netherlands Ambassador relating to the Indonesian case', 10 februari 1948. Zie ook Taylor, *Indonesian independence*, 318-319.
- 103 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence January-June 1948, 'Special from McKeever for Rusk and Graham, UNA and Davies, SEA', UNMIS 6, 14 februari 1948.
- 104 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia aan Marshall, nr. 579, 31 december 1947.
- 105 *FRUS*, 1948, VI, 91-94, 'Memorandum to the Secretary of State', 10 februari 1948 (ingediend door de afdelingschefs Rusk van United Nations Affairs, Butterworth van Far Eastern Affairs en Hickerson van European Affairs). Ook in NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence January-June 1948, H.F. Bancroft en J.W. Barco, 'Proposed meeting between the Secretary and the Netherlands Ambassador relating to the Indonesian case', 10 februari 1948.

- 106 *FRUS*, 1948, VI, Secretary of State to the United States Representative at the United Nations (Austin), 25 februari 1948, 106-107. Ook in NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Memoranda of Conversations 1946-1948, map 1 (a), Department of State Outgoing Telegram 5198/91, 25 februari 1948.
- 107 McMahon, *Colonialism*, 211.
- 108 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, Gocus 230 aan Secretary of State (No. 309), 17 april 1948; NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence January-June 1948, Memorandum Frank P. Graham voor Secretary, 10 juni 1948.
- 109 Boden, *Grenzen der Weltmacht*, 50-53; Efimova, 'Towards the establishment', 189-191; Gouda, *American visions*, 257-259; Ruth T. McVey, *The Soviet view of the Indonesian Revolution* (Ithaca N.Y. 1957) 47-52; Harry A. Poeze, *Verguisd en vergeten; Tan Malaka, de linkse beweging en de Indonesische revolutie, 1945-1949 I* (Leiden 2007) 770-773. Minister Van Boetzelaer van Oosterhout had op 29 mei 1948 een onderhoud met de ambassadeur van de Sovjet-Unie in Den Haag, V.A. Valkov, over de kwestie van de consulaire betrekkingen. De ambassadeur liet de minister bij die gelegenheid weten dat Moskou van mening was dat het eerste artikel van de overeenkomst van Linggarjati het mogelijk maakte dergelijke betrekkingen met de Republiek aan te knopen. Van Boetzelaer was het daar echter niet mee eens en antwoordde dat diplomatieke relaties met Yogyakarta 'zelfs wanneer het gezag van de Republiek over Java en Sumatra de facto wordt erkend, in strijd waren met de beginselen van de Renville-overeenkomst, welke immers de soevereiniteit van Nederland in overgangstijd bevestigden.' *NIB*, XIII, 762.
- 110 Gouda, *American visions*, 242; *FRUS*, 1948, VI, 178-179, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 21 mei 1948, 227, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 7 juni 1948 (US urgent 477, Gocus 300). De Amerikaanse delegatie had inzake deze cruciale kwestie meer sympathie voor het Republikeinse dan voor het Nederlandse standpunt: 'Republic will [...] not surrender powers self-government it has exercised almost three years except to true Indonesian Government which really governs and in which it has fair representation, and frankly we do not see why it should.' Een intern rapport van het State Department over de kwestie van soevereiniteit, begin december 1948 ingediend, stelde dat de bestaande situatie alleen te begrijpen viel indien de Nederlandse soevereiniteit over het door de Republiek beheerste gebied niet als 'full sovereignty', maar slechts als een 'de jure status' werd geïnterpreteerd: '[T]he statuses of the entities involved are best described as two sides of a situation of suzerainty, in which the Netherlands retains its formal de jure status with regard to the area, especially in external matters, while the Republic exercises, de facto but not illegally, those powers that it has won by virtue of its factual authority in internal matters and the degree of international recognition given it.' NARA, RG 59, A1 1360, box 4, DRF 132, State Department, Division of Research for Far East, 'Implications of the Indonesian case for problem of sovereignty', 1 december 1948, 45-46.
- 111 *FRUS*, 1948, VI, 225, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, Gocus 298, 6 juni 1948, en 228, Gocus 300, 7 juni 1948.
- 112 Taylor, *Indonesian independence*, 125, 128-129 en 131-132; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, Office Memorandum, Butterworth aan Lovett, 11 juni 1948 en Batavia (Dubois) aan Secretary of State, 11 juni 1948; *FRUS*, 1948, VI, 237, Consul General at Batavia (Livengood) to Secretary of State, 11 juni 1948, en 242-243, Consul General at Batavia (Livengood) to Secretary of State, 12 juni 1948.
- 113 *FRUS*, 1948, VI, 266, Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 24 juni 1948; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, Batavia (Ogburn) aan Secretary of state, Gocus 323, 25 juni 1948, en For Butterworth from Ogburn, 28 juni 1948.
- 114 *FRUS*, 1948, VI, 280-282, Memorandum Prepared for the Under Secretary of State (Lovett), 12 juli 1948, en Memorandum of Conversation, by the Under Secretary of State (Lovett), 13 juli 1948.
- 115 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence July-December 1948, Memorandum for the Secretary, 'Status of the work of the Good Offices Committee in Indonesia', 8 oktober 1948; Taylor, *Indonesian independence*, 142-143 en 146; McMahon, *Colonialism*, 240 en 244-245, H.W. van den Doel, *Afscheid van Indië; De val van het Nederlandse imperium in Azië* (2de/3de druk, Amsterdam 2001) 311-313.
- 116 *FRUS*, 1948, VI, 127, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 25 maart 1948, en 172-173, Secretary of State to the Consulate General at Batavia, 14 mei 1948; NARA, RG 59, A1 558-CA, box 7, File 'Indonesia 883076', 'Indonesia – Current Briefing Notes on the Netherlands-Indonesian Conflict and Settlement', 22 juni 1948; Gouda, *American visions*, 279-285.
- 117 *FRUS*, 1948, VI, 383-384, Memorandum of Conversation, by the Counselor of the Department of State

- (Bohlen), 4 oktober 1948, en 394-395, Memorandum of Conversation, by the Acting Chief of the Division of United Nations Political Affairs (Bancroft), 8 oktober 1948.
- 118 United Nations Security Council, Cablegram dated 12 December 1948 from the Committee of Good Offices on the Indonesian question to the President of the Security Council transmitting a Special Report to the Security Council, S/1117, 13 december 1948, 4. Raadpleegbaar via <https://digitallibrary.un.org/>.
- 119 *FRUS*, 1948, VI, 549-550 en 555-557, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 12 en 14 december 1948. Nico Palar schreef in zijn memoires: '[T]he Dutch were more than willing to negotiate with us provided we were prepared to completely and absolutely submit to Dutch terms.' Palar, 'Strangers within my gate', 158.
- 120 *FRUS*, 1948, VI, 517 en 552, Acting Secretary of State to the Consulate General at Batavia, 4 en 13 december 1948.
- 121 NARA, RG 59, A1 558-CA, box 7, File 'Indonesia 883076', memo van George F. Kennan aan Secretary of State en aan Under Secretary of State Lovett, 17 december 1948. Zie ook Gouda, *American visions*, 294-296.
- 122 *Ibidem*. De ECA was een Amerikaanse overheidsinstantie die de Marshallhulp regelde.
- 123 *FRUS*, 1948, VI, 571-572, Memorandum of Telephone Conversation on December 18 by the Director of the Office of Far Eastern Affairs (Butterworth), 18 december 1948, 573, Chargé in the Netherlands (Steere) to the Secretary of State, 18 december 1948.
- 124 *FRUS*, 1948, VI, 576, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 18 december 1948; T.B. Simatupang, *Het laatste jaar van de Indonesische vrijheidsstrijd 1948-1949* (Kampen 1985) 29. 'Dutch justifications for the Military Action were ridiculous and, had the consequences not been so tragic, comical', schreef Nico Palar, destijds hoofd van de Indonesische missie bij de VN, in zijn memoires. 'Unfortunately, none of us were amused; only shocked and disbelieving to see how seriously the Dutch were taking their own lies.' Palar, 'Strangers within my gate', 159.
- 125 NARA, RG 59, Department of State, Memoranda of Conversations 1946-1948, Memorandum of telephone conversation of W.S.B. Lacy with R.L. Harry (nr. 6340) and with Hubert Graves (nr. 6343), 19 december 1948.
- 126 NA Kew, FO 371/69783, F 17990, From Washington to Foreign Office, 19 december 1948.
- 127 Taylor, *Indonesian independence*, 171; *FRUS*, 1948, VI, 592-593, Acting Secretary of State to the Consulate General at Batavia, 20 december 1949; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2153, Gocus 511, Batavia (Cochran) aan Secretary of State, 23 december 1948.
- 128 Taylor, *Indonesian independence*, 172-173; Palar, 'Strangers within my gate', 164-165; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2153, Paris (Jessup) aan Secretary of State, No. 6456, 24 december 1948; NA Kew, FO 371/69785, F 18157, From Paris to Foreign Office, Sir O. Harvey ('from Dening'), 22 december 1948. Voor de aanvaarding van een resolutie was een meerderheid van zeven van de elf stemmen nodig. De vertegenwoordiger van Oekraïne was niet bij de stemmingen aanwezig omdat hij niet tijdig over een visum beschikte; zijn stem werd als 'abstention' geboekstaafd. Dat behalve Frankrijk en België ook Argentinië en Canada zich bij beide voorstellen van stemming onthielden, was een enorme meevaller voor Nederland. De Nederlandse ambassadeur in Buenos Aires had 'uit betrouwbare bron' vernomen 'dat Peron [de president van Argentinië] ons mede in verband met de ontwikkeling van de handelsbetrekkingen goed gezind is'. De Canadese vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad verklaarde later dat Ottawa terugtrekking van de troepen niet opportuun had geacht, maar dat dit niet betekende dat Canada de Nederlandse militaire actie tegen de Republiek niet had willen veroordelen. *NIB*, XVI, 327 (voetnoot 2), XVII, 59.
- 129 Taylor, *Indonesian independence*, 187-191; *FRUS*, 1949, VII-1, 168-170.
- 130 NA Kew, FO 371/69786, F 18243, From Paris to Foreign Office, Sir O. Harvey, 'following from Dening', 23 december 1948.
- 131 *FRUS*, 1948, VI, 605, Chargé in the United Kingdom (Holmes) to the Secretary of State, 25 december 1948.
- 132 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 5153, Department of State, Memorandum of Conversation (Bonnet, Butterworth, Sprouse), 20 december 1948.
- 133 *FRUS*, 1949, VII-1, 207, United States Representative at the United Nations (Austin) to the Secretary of State (Jessup to Rusk), 4 februari 1949. Zie ook: McMahon, *Colonialism*, 226, 254, 259-262, 265 en 275; *FRUS*, 1948, VI, 598-600, Acting Secretary of State to the Acting United States Representative at the United Nations (Jessup) at Paris, 23 december 1948.

- 134 FRUS, 1948, VI, 600, Acting Secretary of State to the Acting United States Representative at the United Nations (Jessup) at Paris, 23 december 1948. Opgesteld door Rusk namens Lovett.
- 135 Taylor, *Indonesian independence*, 317-318 (voetnoot 20).
- 136 NARA, RG 59, AI 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence 1946-1947, Kenneth P. Landon (SEA) aan Butterworth (FE), 8 december 1947.
- 137 Deze balanceeract biedt een verklaring voor wat door J.J.P. de Jong als ‘de traditionele schizofrenie’ van Washington is bestempeld, waarbij de Amerikanen volgens hem ‘telkens weer veel begrip toonden voor Nederland om het vervolgens als een baksteen te laten vallen’. De Jong, *Terugtocht*, 281.
- 2 Een vierkantsverhouding in Zuidoost-Azië**
- 1 Mijn dank gaat uit naar Thijs Brocades Zaalberg, Larissa van den Herik, John Kleinen, Gert Oostindie, Ben Schoenmaker en Frank van Vree voor hun opbouwende kritiek op een eerdere versie van dit artikel.
- 2 Hanna Papanek, ‘Note on Soedjatmoko’s Recollections of a Historical Moment: Sjahri’s Reaction to Ho Chi Minh’s 1945 Call for a Free Peoples Federation’, *Indonesia* 49 (1990) 141-144; Frances Gouda en Thijs Brocades Zaalberg, *American Vision of the Netherlands East Indies/Indonesia: US Foreign Policy and Indonesian Nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002) 52.
- 3 H.W. van den Doel “‘Les Hollandais sont devenus des maîtres colonisateurs.’ Frankrijk en het Nederlandse model aan het einde van het koloniale tijdperk’, in: M.Ph. Bossenbroek, M.E.H.N. Mout en C. Musterd (eds.), *Met de Franse slag. Opstellen voor H.L. Wesseling* (Leiden 1998) 23-47; Bart Stol ‘De enige zekere bondgenoot. Nederland, Frankrijk en de zwanenzang van het Europese kolonialisme (1950-1962)’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 122:1 (2009) 18-33.
- 4 Arnold C. Brackman, ‘Indonesia and North Vietnam’, *Asian Affaires* 1 (1973) 49-56, 52.
- 5 Hans Antlöv, *1945, a Change of State: National Ceremonies and Imagined Communities in Indonesia, Singapore and Vietnam* (Paper; NIAS workshop, Comparative Approaches to National Identity in Asia, Copenhagen, 1994) 29.
- 6 Boyd van Dijk, ‘Internationalizing Colonial War: On the Unintended Consequences of the Interventions of the International Committee of the Red Cross in South-East Asia, 1945-1949’, *Past and Present* 250 (2021) 243-283.
- 7 D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia* (Londen 1968) 845-850, 850-856; M.C. Ricklefs, *A New History of Southeast Asia* (Basingstoke 2010) 338-345, 346-352; Anthony Reid, *A History of Southeast Asia* (Chichester 2015) 363-364, 364-366, 367-368; Henk Schulte Nordholt, *Een geschiedenis van Zuidoost-Azië* (Amsterdam 2016) 256-260, 260-265.
- 8 Robin Jeffrey, *Asia – The Winning of Independence: The Philippines, India, Indonesia, Vietnam, Malaya* (Londen/Basingstoke 1981).
- 9 Met dank aan Bart Luttkhuis die mij op deze MA-thesis attent maakte.
- 10 *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* (verder NIB) (s-Gravenhage 1971-1996) III, 662.
- 11 Nationaal Archief Den Haag (verder NA), Ministerie van Buitenlandse Zaken; Directie Verre Oosten (verder BuZa/Verre Oosten), 2.05.52, inv. nr. 487, ambassadeur Parijs aan minister van Buitenlandse Zaken, 12-03-1946.
- 12 John Kleinen, ‘Standplaats Saigon. Nederlands-Vietnamese betrekkingen, 1945-1975’, in: John Kleinen, Bert van der Zwan, Hans Moors en Ton van Zeeland (eds.), *Leeuw en draak. Vier eeuwen Nederland en Vietnam* (Amsterdam 2007) 129-158, 133.
- 13 *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 16-10-1935.
- 14 NA, Algemene Secretarie Nederlands-Indische Regering (verder AS), 2.10.14, inv. nr. 4079, A.Th. Baud, ‘Rapport over Indochina’, 09-06-1946, p. 4-5.
- 15 Kleinen, ‘Standplaats Saigon’, 133.
- 16 NA, BuZa/Verre Oosten, 2.05.52, inv. nr. 487, Hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst (K. Posthumus) aan A.G.H. Bachrach, ‘Instructie voor den heer A.G.H. Bachrach voor diens reis naar Saigon in den loop der maand April 1946’, 04-04-1946.
- 17 *Nieuwe Courant*, 18-05-1946.
- 18 NIB IV, 387.
- 19 NIB IV, 443.
- 20 C. Smit, *De Indonesische quaestie. De wordingsgeschiedenis der soevereiniteitsoverdracht* (Leiden 1952) 137.

- 21 Centre des Archives diplomatiques de Nantes (verder CADN), Ambassade La Haye, 338PO/1/171, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 12-10-1946.
- 22 J.J.P. de Jong, *De terugtocht. Nederland en de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 2015) 87.
- 23 Van den Doel, 'Les Hollandais', 42, 47; *NIB* VI, 2.
- 24 Fredrik Logevall, 'The Indochina Wars and the Cold War, 1945-1975', in: Melvyn P. Leffler en Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume 2. Crises and Détente* (Cambridge 2010) 281-304, 282.
- 25 Archives Nationales d'Outre Mer Aix-en-Provence (verder ANOM), FM, INDO/NF/1306/145, Commandant supérieur des Forces françaises en Extrême Orient, 'Les Indes Néerlandaises (Java et Sumatra): Situation actuelle', 15-12-1945, p. 30-31.
- 26 NA, BuZa/Verre Oosten, 2.05.52, inv. nr. 487, consul-generaal Saigon aan minister van Buitenlandse Zaken, 11-02-1947.
- 27 'Le Gouvernement de Sa Majesté la Reine peut être assuré que je travaillerai dans un esprit d'amicale collaboration avec les autorités hollandaises aux Indes néerlandaises, qui se trouvent devant des problèmes sur bien des points analogues à ceux auxquels j'ai à faire face en ma qualité de Haut Commissaire de France pour l'Indochine', in: CADN, Ambassade La Haye, 338PO/1/171, Franse hoge commissaris aan minister van Buitenlandse Zaken, 06-11-1945.
- 28 NA, Nederlandse Ambassade in Frankrijk te Parijs, 1943-1955 (verder Ambassade Frankrijk), 2.05.57, inv. nr. 974, minister van Buitenlandse Zaken aan ambassadeur Parijs, 06-06-1946.
- 29 NA, AS, 2.10.14, inv. nr. 3817, DIRVO aan hoge vertegenwoordiger van de kroon, 28-01-1949.
- 30 NA, AS, 2.10.14, inv. nr. 3817, directeur NEFIS (L.N.H. Jungschläger) aan militair attaché, z.d.
- 31 NA, Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) en Centrale Militaire Inlichtingen dienst (CMI) in Nederlands-Indië (verder NEFIS en CMI), 2.10.62, inv. nr. 1429, Kalker aan NEFIS, 25-04-1947.
- 32 NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 1466, 'Overgenomen uit A/600/243', 11-02-1947.
- 33 NA, Nederlands Consulaat te Saigon (Vietnam), 1945-1954 (verder Consulaat Saigon), 2.05.68, inv. nr. 2194, consul-generaal Saigon aan minister van Buitenlandse Zaken, 07-05-1947.
- 34 NA, BuZa/Verre Oosten, 2.05.52, inv. nr. 487, consul-generaal Saigon aan H.N. Boon, 21-03-1947; H.N. Boon aan minister van Buitenlandse Zaken, 02-04-1947.
- 35 *Het Dagblad*, 22-10-1946.
- 36 CADN, Ambassade La Haye, 338PO/1/171, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 07-11-1946.
- 37 *Het Dagblad*, 02-11-1946.
- 38 ANOM, FM, INDO/NF/1276/142, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 01-11-1946.
- 39 Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (verder CADLC), Ministère des Affaires étrangères (verder AE), Série Asie-Océanie (verder AO), Sous-série Indonésie 1944-1967 (verder INDON), inv. nr. 1, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 28-09-1946.
- 40 *Siasat*, 25-01-1947.
- 41 ANOM, FM, INDO/NF/1424/178, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 02-01-1947.
- 42 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 1, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 16-07-1947.
- 43 ANOM, FM, INDO/NF/1401/173, Map 612, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 02-01-1947.
- 44 Harold R. Isaacs, *No Peace for Asia* (Cambridge MA/Londen 1967) 165.
- 45 *Het Nieuws*, 11-08-1947.
- 46 *Algemeen Handelsblad*, 08-04-1947; *De Gooi- en Eemlander*, 09-04-1947.
- 47 Christopher E. Goscha, *Thailand and the Southeast Asian Networks of the Vietnamese Revolution, 1885-1954* (Richmond 1999) 254.
- 48 *Nieuwe Courant*, 02-04-1947.
- 49 *Leeuwarder Courant*, 24-03-1947.
- 50 <https://www.tibetsun.com/news/1947/03/24/pt-jawaharlal-nehru-speech-at-asian-relations-conference-1947> (04-04-2021).
- 51 Goscha, *Thailand and the Southeast Asian Networks*, 253.
- 52 Goscha, *Thailand and the Southeast Asian Networks*, 254; Vineet Thakur, 'An Asian Drama: The Asian

- Relations Conference, 1947', *The International History Review*. <https://doi.org/10.1080/07075332.2018.1434809> (04-04-2021) 8.
- 53 Goscha, *Thailand and the Southeast Asian Networks*, 262.
- 54 <http://www.gandhiashramsevagram.org/gandhi-literature/mahatma-gandhi-collected-works-volume-94.pdf> (04-04-2021).
- 55 Goscha, *Thailand and the Southeast Asian Networks*, 253.
- 56 ANOM, FM, INDO/NF/1311/145, *L'Humanité*, 01-07-1947.
- 57 ANOM, FM, INDO/AFFPOL/2656, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 11-06-1947.
- 58 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 11, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 17-07-1947.
- 59 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 11, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 19-07-1947.
- 60 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 11, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 21-07-1947.
- 61 *Het Vaderland*, 01-09-1939.
- 62 *Le Monde*, 22-07-1947.
- 63 *Le Monde*, 25-07-1947.
- 64 *Le Monde*, 29-07-1947.
- 65 NA, 2.05.57, inv. nr. 1121, ambassadeur Parijs aan minister van Buitenlandse Zaken, 23-07-1947, telex 1671.
- 66 [https://undocs.org/S/RES/27\(1947\)](https://undocs.org/S/RES/27(1947)).
- 67 *NIB X*, 145.
- 68 *NIB X*, 203.
- 69 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 12, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 14-08-1947.
- 70 'Report by the Consular Commission at Batavia to the Security Council', 14-10-1947, p. 1.
- 71 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 12bis, Franse consul-generaal aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 21-09-1947.
- 72 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 12bis, Le Général de Division Jean Humbert, Chef d'Etat-Major Général adjoint de la Défense Nationale aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 06-09-1947.
- 73 *De Locomotief*, 08-09-1947; *Het Dagblad*, 08-09-1947.
- 74 NA, AS, 2.10.14, inv. nr. 2315, nr. 50, waarnemend directeur Kabinet gouverneur-generaal aan luitenant-gouverneur-generaal, 06-10-1947.
- 75 *De Locomotief*, 08-09-1947; *Het Dagblad*, 08-09-1947.
- 76 NA, AS, 2.10.14, inv. nr. 2315, nr. 41, DIRVO, 'Aantekening voor de Lt.-Gouverneur-Generaal', 29-09-1947.
- 77 *NIB XIV*, 20.
- 78 *NIB XI*, 154.
- 79 *NIB XI*, 157-158.
- 80 *NIB XI*, 145.
- 81 *NIB XI*, 160; CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 12bis, Franse minister van Buitenlandse Zaken (Secrétariat des Conférences) aan Franse consul-generaal Batavia, 25-09-1947.
- 82 *NIB XI*, 279.
- 83 *NIB XII*, 709-710.
- 84 Australische consul-generaal Batavia (Charles Eaton) aan Australische minister van Buitenlandse Zaken (John Wear Burton), 11-06-1948, <http://dfat.gov.au/about-us/publications/historical-documents/Pages/volume-13/175-eaton-to-burton.aspx> (Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade), (04-04-2021).
- 85 NA, AS, 2.10.14, inv. nr. 4482, sous-chef DIRVO aan gezant Canberra, 24-12-1947.
- 86 CADLC, AE, Direction des Affaires politiques (verder AP), Nations unies et Organisations internationales (verder NUOI), Organisation des Nations unies (verder S50), Conseil de Sécurité (verder 2), Indonésie (verder A8), Mission militaire française, septembre 1947-juin 1951 (verder 1947-1951), inv. nr. 207, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 17-06-1948.
- 87 *NIB XV*, 165-166.

- 88 CADLC, AE, AP, NUOI, S50-2-A8, 1947-1951, inv. nr. 207, Franse consul-generaal Batavia aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 17-06-1948.
- 89 NIB XIV, 152-154.
- 90 NIB XV, 113, 116-117, 232.
- 91 NIB XV, 142.
- 92 NIB XIV, 152-154.
- 93 NIB XVI, 90-91.
- 94 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 19, Franse ambassadeur Washington aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 20-12-1948.
- 95 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 19, Franse minister van Buitenlandse Zaken aan Franse consul-generaal Batavia, 23-12-1948; NIB XVI, 185-186.
- 96 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 19, Franse minister van Buitenlandse Zaken aan Franse consul-generaal Batavia, 23-12-19; NIB XVI, 230-231.
- 97 *Het Vrije Volk*, 23-12-1948.
- 98 Smit, *De Indonesische quaestie*, 191.
- 99 *Het Nieuwsblad van het Noorden*, 24-12-1948.
- 100 NIB XVI, 255.
- 101 CADLC, AE, AO, INDON, inv. nr. 19, Franse ambassadeur Washington aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 20-12-1948.
- 102 Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken aan Amerikaanse vertegenwoordiger bij de Veiligheidsraad, 23-12-1948, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v06/d452> (Foreign Relations United States) (05-04-2021).
- 103 NIB XVI, 297-298.
- 104 NIB XVI, 312.
- 105 *Security Council Official Records* (SCOR), 392nd meeting, p. 12.
- 106 *Trouw*, 24-12-1948.
- 107 Alastair M. Taylor, *Indonesian Independence and the United Nations* (Londen 1960) 175.
- 108 Smit, *De Indonesische quaestie*, 198.
- 109 NIB XVII, 54-57.
- 110 NIB XVII, 59.
- 111 NIB XVII, 92.
- 112 NIB XVI, 570.
- 113 *De Tijd*, 12-01-1949.
- 114 CADN, Ambassade La Haye, 338PO/1/176, Franse zaakgelastigde Rangoon aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 25-01-1949.
- 115 *De Tijd*, 22-01-1949.
- 116 CADN, Ambassade La Haye, 338PO/1/176, Franse ambassadeur New Delhi aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 22-01-1949.
- 117 *De Tijd*, 21-01-1949.
- 118 *De Tijd*, 24-01-1949.
- 119 *Indonesië in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (November 1948-Januari 1949)* (s-Gravenhage 1949) 85-88.
- 120 CADN, Ambassade La Haye, 338PO/1/176, Franse ambassadeur New Delhi aan Franse minister van Buitenlandse Zaken, 28-01-1949.
- 121 NIB XVII, 169.
- 122 NIB XVII, 124-125, 139.
- 123 NIB XVII, 133-134.
- 124 CADLC, AE, AO, INDON, 20, Franse minister van Buitenlandse Zaken aan Franse ambassadeur Den Haag, 18-01-1949.
- 125 NIB XVII, 169.
- 126 NIB XVII, 710; De Jong, *De terugtocht*, 212.
- 127 *Het Nieuwsblad voor Sumatra*, 29-01-1949.

3 'Under the counter'

- 1 T. Schilling (ed.), *Spoor, onze generaal* (Amsterdam 1953) 139.

- 2 Zie bijvoorbeeld: J. Hoffenaar en B. Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag 1994); Herman Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen. 50 jaar materieelvoorziening in de KL 1944-1994* (Den Haag 1994); B.C. Cats en H.N.J. van den Berg, *Logistiek onder de tropenzon. De verzorgende diensten van KNIL en KL in Nederlands-Indië, 1946-1950* (Amsterdam 2003); Martin Elands, *In dienst van de troep* (Amsterdam 2008).
- 3 Een uitzondering daarop vormt: G.D. Homan, 'American Military Assistance to the Netherlands during the Indonesian Struggle for Independence, 1945-1949', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf* 8 (1985) 155-161. De vraag waar de Indonesiërs hun middelen vandaan haalden om de oorlog te voeren, lijkt in eerste instantie moeilijker te beantwoorden dan de vraag waar de Nederlanders hun middelen vandaan haalden. De Indonesiërs stonden namelijk voor de grote taak een overheid, een krijgsmacht én internationale betrekkingen van de grond af op te bouwen. De Indonesische logistiek van de dekolonisatieoorlog is echter reeds grondig onderzocht door militair historicus en Indiëveteraan Ben Bouman. Zie daarvoor: B. Bouman, *Ieder voor zich en de Republiek voor ons allen. De logistiek achter de Indonesische Revolutie 1945-1950* (Amsterdam 2006) 9-10; 137; 325; 376-377. Eerder was al in 1987 een artikel over dit onderwerp verschenen: H. Wagner, 'Hoe kwamen de Indonesische strijdkrachten in de jaren '40 aan wapens?', *Militaire Spectator* 11 (1987) 488-495.
- 4 Martin van Creveld, *Supplying War. Logistics from Wallenstein to Patton* (Cambridge 1977) 231.
- 5 Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen*, 15-16; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 15-16.
- 6 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 25.
- 7 Generale Staf KNIL, nota 28 februari 1946 betreffende 'de reorganisatie van de materieel-voorziening van het K.N.I.L.' in: B.C. Cats en H.N.J. van den Berg, *Logistiek onder de tropenzon. De verzorgende diensten van KNIL en KL in Nederlands-Indië 1946-1950* (Amsterdam 2003) 174-181, aldaar 174.
- 8 Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen*, 18; Generale Staf KNIL, nota 28 februari 1946 betreffende 'de reorganisatie van de materieel-voorziening van het K.N.I.L.'.
- 9 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 26.
- 10 Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen*, 17.
- 11 Ibidem, 20-21.
- 12 Ibidem, 19.
- 13 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 16.
- 14 Ook Australië was destijds een belangrijke bevriende staat. De Australiërs waren echter vanaf het begin al kritisch over de terugkomst van de Nederlanders in Indonesië en keerden Nederland wat dat betreft in 1946 al de rug toe.
- 15 Frances Gouda en Thijs Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia. US Foreign Policy and Indonesian Nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002) 190.
- 16 The National Archives, Kew (Londen) (hierna: NA Kew), FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Telegram 29 juli 1947 van het Foreign Office aan Den Haag.
- 17 Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (hierna: NIMH), 509, Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945-1950) inventarisnummer 267, Brief 12 december 1947, Batavia, van luitenant-generaal Simon Spoor, Batavia, aan het Kabinet van den luitenant Gouverneur-Generaal betreffende bewapeningspolitiek Leger; Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen*, 17.
- 18 Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen*, 17; Homan, 'American Military Assistance', 159.
- 19 NIMH, 10.0007, Maritieme Documentatie, Memorandum 7 januari 1946, van First Lord of the Admiralty betreft 'Aircraft Carrier for the Dutch', geciteerd in Anselm J. van der Peet, *Out-of-area. De Koninklijke Marine en multinationale vlootoperaties 1945-2001* (Amsterdam 2016) 146.
- 20 Van der Peet, *Out-of-area*, 146.
- 21 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Brief 7 januari 1947, van H.P. Gardham betreffende de 'policy for the provision of equipment to allied nations'.
- 22 Ibidem, Aantekening 12 februari 1947, van E.T. Lambert.
- 23 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Telegram 17 maart 1948, van Brigadier H.P. Gardham. De tweede divisie Nederlandse troepen, de 2 D-Divisie oftewel 'Palmbloomdivisie' die in maart 1947 naar Indonesië werd gestuurd, moest bijvoorbeeld door de tekorten zonder Brits materieel vertrekken. Ze vertrokken tevens een maand later

- dan gepland, omdat ze aanvankelijk nog wel materieelleveringen in Nederland verwachtten. Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 33; Roozenbeek, *Alleen leverbaar in legergroen*, 27.
- 24 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Aantekening 12 februari 1947, van E.T. Lambert.
 - 25 Tilman Remme, *Britain and regional cooperation in South-East Asia, 1945-1949* (Abingdon 2015) 93.
 - 26 J.J.P. de Jong, 'The Indonesian Question: international intervention as an option? Aspects of British, Dutch and American Policy 1945-1947' in: P.J. Drooglever, et al., *The Decolonization of Indonesia. International Perspectives* (Middelburg 1988) 23-38.
 - 27 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Brief 7 februari 1947, van Gilbert Mackereth aan Londen.
 - 28 Ibidem, Aantekening G.C. Whitteridge op Telegram 7 juli 1947, van Lord Killearn aan het Foreign Office betreffende 'Dutch request for transport facilities in respect of military stores from the N.E.I.'.
 - 29 Volledige naam: Miles Lampson, 1st Baron Killearn.
 - 30 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Telegram 7 juli 1947, van Lord Killearn aan het Foreign Office betreffende 'Dutch request for transport facilities in respect of military stores from the N.E.I.'.
 - 31 Ibidem, Telegram 29 juli 1947, van het Foreign Office aan Den Haag.
 - 32 'Het Britse embargo op gevechtsmaterieel De "Saparoea" als laatste schip uit Southampton', *de Arnhem-sche Courant*, 1 augustus 1947 en 'Saparoea binnenkort weer met oorlogstuig naar Indonesië', *De Waarheid*, 4 augustus 1947.
 - 33 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Aantekening 21 juli 1947, van de Secretary of State.
 - 34 Remme, *Britain and regional cooperation in South-East Asia*, 93.
 - 35 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Aantekening van 6 februari 1947 en Minute 12 februari 1947, van E.T. Lambert.
 - 36 Ibidem, stuk 9 juli 1947, 'Netherlands claims against the United Kingdom' en stuk 23 juli 1947, 'Communique van het War Office'.
 - 37 Zie hiervoor NA, Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies; FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia; FO. 371.69779, Situation in Indonesia: Netherlands-Indonesian negotiations; FO 371/73270, Supply of military equipment to the Netherlands; FO 371/73280, Anglo-Dutch agreement relating to supply of aircraft and equipment to the Royal Netherlands Air Force; FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities; FO 371/76165, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities; FO 371/79579, Delivery of military supplies to the Netherlands government; FO 371/79599, Notes on the Netherlands Armed Forces; FO 371/79602, Supply of aircraft and equipment to the Netherlands Air Force.
 - 38 Nationaal Archief, Den Haag (hierna: NL-HaNA), 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 5 augustus 1947 aan de ambassadeur te Londen.
 - 39 NL-HaNA, 2.05.44, Gezantschap [later ambassade] Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949) [standplaats Londen]; J.K. Bondam, G.J. Lasee en K. van IJken, 'Geschiedenis van de Archiefvormer 'Gezantschap [later Ambassade] in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949) [standplaats Londen]'; 1990, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.05.44?anchor=descgrp-context-bioghist> (12-08-2019).
 - 40 NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Geheim telegram 2 augustus 1947, van ACFE aan het Air Ministry in Londen.
 - 41 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 30 september 1947, van de Chef der Directie aan de Ambassadeur te Londen.
 - 42 Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (hierna: HTK) 8 december 1949, 32e Vergadering betreffende 'de Overdracht van de Souvereiniteit over Indonesië'.
 - 43 NIMH, 509, Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945-1950) inventarisnummer 267, brief 12 december 1947, van luitenant-generaal Simon Spoor, Batavia, aan het Kabinet van den luitenant Gouverneur-Generaal betreffende bewapeningspolitiek Leger, Batavia; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 32.
 - 44 NL-HaNA, 2.05/117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief Chef der Directie namens de minister van Buitenlandse Zaken aan Ottawa (30 september 1947).
 - 45 NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Minute 17

- januari 1948, van Cruickshank betreffende 'Ban of arms for the Dutch in Indonesia'.
- 46 Ibidem, Aantekening van Whitteridge op Minute 17 januari 1948, Cruickshank betreffende 'Ban of arms for the Dutch in Indonesia'.
- 47 Ibidem, Brief 24 januari 1948, van P.F. Grey.
- 48 Ibidem, Telegram 27 januari 1948, van Batavia aan het Foreign Office.
- 49 Hij merkte daarbij overigens wel op dat een embargo de vriendschappelijke band tussen Groot-Brittannië en Nederland in Europa zou kunnen schaden. NA, Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Brief 7 februari 1947, van Gilbert Macereth aan Londen.
- 50 Ibidem, stuk 23 juli 1947, van de Foreign Secretary.
- 51 NL-HANA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 9 februari 2918, van de Chef Directie Verre Oosten aan de Minister van Buitenlandse Zaken; NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Telegram 9 februari 1948, van J.E.D. Street aan Mr. Grey.
- 52 NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Memorandum 10 februari 1948, betreffende 'Ban of Arms for the Netherlands East Indies'.
- 53 Ibidem, Telegram 9 februari 1948, van J.E.D. Street aan Mr. Grey.
- 54 Bondam, Lasee en Van IJken, 'Geschiedenis van de Archiefvormer', <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.05.44?anchor=descgrp-context-bioghist> (12-08-2019).
- 55 NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Nota 13 april 1948, van P.F. Grey.
- 56 HTK, 23 april 1948, 61e Vergadering betreffende de 'Goedkeuring Verdrag tussen België, Frankrijk enz., ondertekend te Brussel op 17 maart 1948'.
- 57 Verslag der handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal (hierna: HEK), 22 juni 1948, 46e Vergadering betreffende de 'Goedkeuring Verdrag tussen België, Frankrijk enz., ondertekend te Brussel op 17 maart 1948'.
- 58 HTK, 23 april 1948; HEK, 22 juni 1948, 46e Vergadering; HTK, 15 juli 1948, 68e Vergadering betreffende de 'Goedkeuring van het Noord-Atlantisch Verdrag, ondertekend te Washington op 4 april 1949'; HEK 3 augustus 1949, 48e Vergadering betreffende de 'Goedkeuring van het Noord-Atlantisch Verdrag, ondertekend te Washington op 4 april 1949'; HTK, 8 december 1949, 32e Vergadering betreffende de 'Overdracht van de soevereiniteit over Indonesië'; 'Atlantisch Pact. Tweede Kamer spreekt over het Amerikaans-Engels embargo', *De Nieuwe Courant*, 16 juli 1949.
- 59 Zie bijvoorbeeld 'Welke militaire consequenties heeft het Vijf-Mogendheden-Pact?', *de Volkskrant*, 1 april 1948; 'Na vijflandenplan verwacht Britse regering opheffing embargo', *Arnhemse Courant*, 23 april 1948; 'Noord-Atlantisch Verdrag niet in strijd met doeleinden der VN', *Algemeen Handelsblad*, 6 juli 1949.
- 60 'Twee maten', *Trouw*, 27 mei 1948; 'Twee maten', *Het Nieuwsblad voor Sumatra*, 20 juli 1948.
- 61 'Teleurstelling', *Het Dagblad: uitgave van de Nederlandse Dagbladpers te Batavia*, 4 september 1948.
- 62 Voluit: Robert Christopher 'Robin' Mackworth-Young.
- 63 NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Brief 9 maart 1948, van Remy C. Mackworth-Young.
- 64 Ibidem, Telegram 15 maart 1948, van Lord Killlearn.
- 65 Ibidem, Brief 3 april 1948, van het Foreign Office aan Den Haag.
- 66 NL-HANA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Telegram (13 april 1948), Den Haag, van Van Boetzelaer; ibidem, Codetelegram 20 april 1948, van Michiels van Verduyven.
- 67 NA, Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, Brief 7 april 1948, J.H.E. Biggs aan het Foreign Office; HEK, 3 augustus 1949, 48e Vergadering.
- 68 NL-HANA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Aantekening 7 juli 1949, van de Secretaris-Generaal.
- 69 NL-HANA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Telegram 2 april 1948, van H. Redman.
- 70 NA, Kew, FO 371/69796, Raising of ban on provision of arms to Dutch forces in Indonesia, Nota 13 april 1948, van P.F. Grey.

- 71 NA Kew, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Telegram 6 juli 1949, aan R.H.S. J.O.L.; Ibidem, Minute 29 juni 1949, van R.H.S. aan Mr. Palliser.
- 72 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 2 september 1948, van Bentinck van Schoonheeten.
- 73 NL-HaNA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Brief 25 september 1948, van de minister zonder portefeuille mede namens de minister van Overzeese Gebiedsdelen aan de luitenant Gouverneur-Generaal van Indonesië.
- 74 Ibidem, Aantekening 17 april 1948, van Professor Francois aan Michiels van Verduynen.
- 75 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 23 juli 1948, van Adolfs aan Mauk.
- 76 Ibidem, zie o.a. Aantekening 26 april 1948, van de minister van Buitenlandse Zaken; Brief 2 september 1948, van Bentinck van Schoonheeten; Aantekening 20 oktober 1948, van Zijne Excellentie.
- 77 Ibidem, Brief 7 mei 1948, van Bentinck van Schoonheeten aan de minister van Buitenlandse Zaken.
- 78 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 16 april 1948, Den Haag, van w.g. Görzen aan de minister van Oorlog.
- 79 Aantekening 26 april 1948, van de minister van Buitenlandse Zaken.
- 80 Ibidem, Brief 12 mei 1948, aan Luns.
- 81 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Aantekening 7 juli 1949, van de Secretaris-Generaal.
- 82 Ibidem, Aantekening 20 april 1948, van Zijner Excellentie; Aantekening 20 oktober 1948, van Zijner Excellentie.
- 83 NA Kew, FO 371/73270, Supply of military equipment to the Netherlands, Brief 10 juni 1948, van R.A.G. Bingley aan Mr. Gage.
- 84 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Codetelegram 20 april 1948, van Michiels van Verduynen.
- 85 NL-HaNA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Brief 19 mei 1948, Winkelman aan Stikker over embargoregel 6; NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Telegram 17 april 1948, van Starckenborgh aan Van Boetzelaer.
- 86 NL-HaNA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Brief 19 mei 1948, van Winkelman aan Stikker over embargoregel 6.
- 87 NA Kew, FO 371/76165, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Draft minute 25 december 1949, van Lloyd aan de Secretary of State.
- 88 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 25 januari 1949, van Bentinck van Schoonheeten.
- 89 Notulen van de Vergadering van de Ministerraad, 24 januari 1949, in: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten (eds.), *Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1950, Zeventiende deel 13 januari 1949-28 februari 1949* ('s-Gravenhage 1992) 205-218.
- 90 Telegram 5 november 1948, van de Minister-President (Drees) aan minister van Buitenlandse Zaken (Stikker) in: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Vijftiende deel 1 september-30 november 1948* ('s-Gravenhage 1989) 592-593.
- 91 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Afschrift 17 februari 1949.
- 92 NL-HaNA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Codetelegram 2 februari 1949, van Minog, Den Haag aan Regvind, Batavia. Bevins interpretatie verwijst naar zijn eerdergenoemde brief van 31 augustus 1948.
- 93 NL-HaNA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Brief 20 april 1949, van de Ambassade aan de minister van Buitenlandse Zaken.
- 94 NA Kew, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Telegram 6 juli 1949, aan R.H.S. J.O.L.; Ibidem, Minute 29 juni 1949, van R.H.S. aan Mr. Palliser.
- 95 NA, Kew, FO 371/76165, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Brief 31 augustus 1949, van Michiels van Verduynen.
- 96 NL-HaNA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Brief 24 september 1948, minister zonder portefeuille aan de Luitenant Gouverneur-Generaal.

- 97 NA Kew, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Telegram 6 juli 1949, aan R.H.S. J.O.L.
- 98 Ibidem, Minute 29 juni 1949, van R.H.S aan Mr. Palliser.
- 99 Ibidem, Aantekening 18 augustus 1949, van R.C. Blackham en Brief 29 juli 1949, van J.O. Lloyd aan Bentinck van Schoonheeten; Brief 29 juli 1949, van J.O. Lloyd.
- 100 Ibidem, Telegram 1 juli 1949, van A. Bentinck van Schoonheeten aan Scott.
- 101 Ibidem, Aantekening 18 augustus 1949, van R.C. Blackham; Brief 29 juli 1949, van J.O. Lloyd aan Bentinck van Schoonheeten; Brief 29 juli 1949, van J.O. Lloyd.
- 102 NA, Kew, FO 371/79602, Supply of aircraft and equipment to the Netherlands Air Force, Minute 2 juli 1949, van Bentinck van Schoonheeten aan Mr. Scott; ibidem, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Aantekening 13 augustus 1949 van Blackham op stuk 1 juli 1949 betreft 'question whether rifle components ordered by the Dutch for the Royal Netherlands Navy will remain in the Netherlands.'
- 103 NA, Kew, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch, Aantekening 13 augustus 1949 van Blackham op stuk 1 juli 1949 over 'question whether rifle components ordered by the Dutch for the Royal Netherlands Navy will remain in the Netherlands.'
- 104 'Na het Verdrag van Brussel', *Algemeen Handelsblad*, 1 april 1948; 'Debat over de oorlogsbegroting dat niet veel opleverde', *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 1 april 1948.
- 105 HEK, 3 augustus 1949, 48e Vergadering betreffende de 'Goedkeuring van het Noord-Atlantisch Verdrag, ondertekend te Washington op 4 april 1949.'
- 106 NA, Kew, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Telegram 2 augustus 1949, van Michiel Verduynen aan Dening.
- 107 Ibidem, Telegram 15 augustus 1949, van Lloyd aan Bentinck van Schoonheeten; Telegram 18 augustus 1949, J.O. Lloyd.
- 108 Ibidem, Brief 11 juli 1949, van E. Michiels van Verduynen aan FO.
- 109 Ibidem, Record 18 juli 1949, van R.H. Scott en Besluit 23 juli 1949, van Scott aan Blackham en NL-HANA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Telegram 24 juli 1949, van Michiels van Verduynen; NA, Kew, FO 371/76165, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Note (5 oktober 1949) van de chairman.
- 110 NA, Kew, FO 371/76164, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Telegram 22 juli 1949, van Scott aan Sir F. Shepard.
- 111 Ibidem, Bericht 2 augustus 1949, van Michiel Verduynen aan Dening.
- 112 Ibidem, Minute 5 augustus 1949, van R.C. Blackham.
- 113 NA, Kew, FO 371/76165, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Brief 13 oktober 1949, van W.G. Roe aan Wheeler.
- 114 Ibidem, Note 4 november 1949, van R.H. Scott.
- 115 Ibidem, Outward telegram 14 december 1949, van commonwealth relations office, far eastern department.
- 116 Ibidem, FO confidential telegram, 16 december 1949; Brief 17 december 1949, van Scott naar Bentinck van Schoonheeten; Brief 18 december 1949, van Sir Philip Nichols aan de Secretary of State in Den Haag; Outward telegram, 14 december 1949, van commonwealth relations office, far eastern department.
- 117 NL-HANA, 2.05.117, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 45-54, inventarisnummer 22313, Telegram 29 december 1949, van Stikker aan ministerie van Buitenlandse Zaken; NA, Kew, FO 371/76165, Arms embargo on Indonesia. Supply of arms, equipment, aircraft, etc., to the Dutch authorities, Bericht 29 december 1949, van Bentinck van Schoonheeten aan Scott.
- 118 Zie bijvoorbeeld: ibidem, Telegram 2 januari 1950, van de secretary of state of the colonies aan de Federation of Malaya en Singapore.
- 119 NIMH, toegang 509, Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945-1950), inventarisnummer 267, Nummer 107 'Nota's van het kabinet van de legercommandant, Brief 12 december 1947, Batavia, van luitenant-generaal Simon Spoor aan het Kabinet van den luitenant Gouverneur-Generaal betreffende bewapeningspolitiek Leger.
- 120 Homan, 'American Military Assistance', 158; D.C.L. Schoonoord, *De Mariniersbrigade 1943-1949. Wording en inzet in Indonesië* (Amsterdam 1988), 310-316.
- 121 Homan, 'American Military Assistance', 158; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 74-84.

- 122 NIMH, Toegang 806, ML-KNIL, inventarisnummer 435, Correspondentie over de aanvraag en levering van Amerikaanse, Australische en Britse oorlogsvoorraden en over het geallieerde wapenembargo voor Nederlands-Indië, Brief 16 september 1946, Washington, van R.R. Roos betreffende levering van oorlogsmaterieel uit surplus legervoorraden.
- 123 H.E.M. Mettes, 'Inventaris van het archief van de Netherlands Purchasing Commission en haar rechtvoorgangers te San Diego en New York, 1940-1945 (2.12.35)' 1998, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.12.35> (30-10-2019).
- 124 NIMH, Toegang 806, ML-KNIL, inventarisnummer 435, Brief (z.d.), O. Reuchlin aan de minister van Buitenlandse Zaken betreffende de aanschaffing van 28 surplus Beechcraft AT-11 (z.d.), bijlage 8 bij brief 16 september 1945, Washington, van R.R. Roos betreffende levering van oorlogsmaterieel uit surplus legervoorraden.
- 125 S.L. van der Wal, (ed.), *Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950, Eerste deel 10 augustus-8 november 1945* ('s-Gravenhage 1971) 462-463; National Archives and Records Administration, Washington (hierna: NARA), Research Group 59, General Records of the Department of State, Entry number 856.00/10-2445, Bericht 24 oktober 1945, US Embassy, Den Haag, naar Secretary of State betreft 'statement issued by Sukarno, aangehaald in: Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 190.
- 126 Homan, 'American Military Assistance', 158; NARA, RG 59, Entry number PSA Box No. 5, Memo 8 december 1945, van War Department aan Moffat, aangehaald in: Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 190.
- 127 Christopher Thorne, *Allies of a Kind. The United States, Britain and the War Against Japan, 1941-1945* (New York, 1979) 504.
- 128 Geciteerd in: Homan, 'American Military Assistance', 158.
- 129 Zie bijvoorbeeld *Historisch Nieuwsblad*, 'Lend-Lease Act (11 maart 1941) – Leen- en Pachtwet. Amerikaanse financiële steun aan geallieerden', 26 mei 2018, <https://historiek.net/land-lease-act-1941-roosevelt-leenwet/79928/> (31-01-2021).
- 130 'Franklin Roosevelt's Press Conference', 17 december 1940, <http://docs.fdrlibrary.marist.edu/odllpcc.html> (30-01-2021).
- 131 Robert Alphonso Taft; Clarence E. Wunderlin, *The Papers of Robert A. Taft: 1939-1944* (Kent 1997), <https://archive.org/details/papersofrobertaftaft/mode/2up> (4-02-2021)
- 132 NL-HaNA, 2.10.14, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, inventarisnummer 3667, Codetelegram 12 november 1946, van Den Haag.
- 133 Ibidem, Correspondentie met het ministerie inzake de overdracht van Amerikaans legermaterieel dat bij de Nederlandse troepen in gebruik is op basis van de Lend-lease Agreement, 1946 okt.-dec., Brief 14 oktober 1946, van de Secretaris-Generaal aan de Luitenant-Gouverneur-Generaal.
- 134 NL-HaNA, 2.10.14, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, inventarisnummer 3667, Codetelegram 12 november 1946, van Den Haag.
- 135 Van der Wal, *Officiële Bescheiden, Eerste deel*, 427, 429, 484, 504; Homan, 'American Military Assistance', 158; Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 29.
- 136 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 29.
- 137 NA Kew, FO 371/63631, Supply of arms and equipment to the Netherlands forces in the Netherlands East Indies, document (z.d.) van Mr. Ashton Gwatin aangehaald in: Homan, 'American Military Assistance', 159 en ibidem, Memorandum 3 december 1946, van de American Consulate-General en NARA, RG 59, Entry number PSA, Box No. 12, SWNCC Country Report, December 1946, on 'Indonesia' aangehaald in: Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 190.
- 138 NARA, RG 59, Entry number A1 1360 Box No. 2, 4 juni 1947 betreft 'Second phase SWNCC study on Indonesia.'
- 139 Homan, 'American Military Assistance', 158-159, 161. Historicus Gerlof Homan rapporteerde dat de Export-Import Bank uiteindelijk 195 miljoen dollar aan de Nederlanders heeft geleend. Historici Frances Gouda en Thijs Brocades Zaalberg stellen echter dat aan Nederland in eind 1945 een lening van 100 miljoen dollar was beloofd door de Export-Import Bank, maar dat uitbetaling ervan uitbleef omdat de lening een van de belangrijkste middelen was voor de Amerikanen om het Nederlandse beleid in Indonesië onder druk te zetten. Volgens Gouda en Brocades Zaalberg waren de Nederlandse functionarissen zich niet bewust van de politieke redenen achter het uitblijven van de lening en weten zij dit aan 'techni-

- sche moeilijkheden'. Zie: Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 201-202 en 240; Homan, 'American Military Assistance', 158-159, 161.
- 140 NL-HANA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3668, Samenvatting uit het rapport van de Algemene Rekenkamer betreffende het onderzoek naar misstanden bij de aanschaffing van civiele en militaire goederen op de basis Morotai, met begeleidende brief, 1947 maart.
- 141 De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Eelco van Kleffens, riep de Amerikaanse regering daarop op om dit soort zaken gescheiden te houden. S.L. van der Wal, (ed.), *Officiële Bescheiden, Derde deel, 1 januari-30 maart 1946* ('s-Gravenhage 1973), voetnoot 3, 411-412.
- 142 NIMH, Toegang 806, ML-KNIL, inventarisnummer 435, Brief, z.d., van F.E.C. Everts aan de ambassade in Washington en Afschrift 3 september 1946, Department of State.
- 143 Ibidem, brief 16 september 1946, Washington, van R.R. Roos betreffende 'levering van oorlogsmaterieel uit surplus legervoorraden'.
- 144 Ibidem, Brief 9 oktober 1946, van E.T. Kengen.
- 145 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 194.
- 146 NL-HANA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Begrooting voor aanschaffing van bommen, ammunitie en rockets, bijlage bij het schrijven ddo. 1-7-'46, Nr. XII/3-5 U.
- 147 NIMH, Toegang 806, ML-KNIL, inventarisnummer 435, Brief 16 september 1946, Washington, van R.R. Roos betreffende 'levering van oorlogsmaterieel uit surplus legervoorraden'. Dit wordt bevestigd door historicus Gerlof Homan. Homan, 'American Military Assistance', 158-159.
- 148 Zie bijvoorbeeld: NIMH, Toegang 806 ML-KNIL, inventarisnummer 435, Department of State, Memo 7 augustus 1947, 'of the press and radio conference'.
- 149 Ibidem, Brief O. Reuchlin aan de minister van Buitenlandse Zaken betreffende de aanschaffing van 28 surplus Beechcraft AT-11 (z.d.), bijlage 8 bij brief 16 september 1946, Washington, van R.R. Roos betreffende 'levering van oorlogsmaterieel uit surplus legervoorraden'.
- 150 Ibidem.
- 151 Ibidem, Codetelegram 9 oktober 1946, van CizMinog aan CLG.
- 152 Ibidem, Brief 19 november 1946, van S. van Braam aan de Commandant van de Militaire Luchtvaart in Indonesië. B-25 bommenwerpers werden in de Tweede Wereldoorlog door het ML-KNIL gebruikt. Na de oorlog werden er 55 door de Nederlanders van de Amerikanen overgenomen. Ibidem, Brief 27 september 1946, van E.T. Kengen.
- 153 NARA, RG 59, Entry number PSA Box No. 5, War Department, Intelligence Division, document juli 1947, 'The Situation in Southeast Asia as it affects the Availability of Strategic Raw Materials' aangehaald in: Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 190.
- 154 Homan, 'American Military Assistance', 159-160.
- 155 NL-HANA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3669, Correspondentie inzake de mogelijke aankoop in Amerika van en volledige eerste uitrusting voor twee infanteriebataljons mariniers, Codetelegram 1 juli 1947 van Minog aan Neiding nr. 108.
- 156 Homan, 'American Military Assistance', 125.
- 157 Ibidem, 137.
- 158 NL-HANA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3666, Brief no. 41, 11 september 1947, van J.J. Mojet aan de Luitenant Gouverneur-Generaal.
- 159 Ibidem, Codetelegram 12 september 1947, Batavia, van de Nederlands-Indische regering aan Hollandia (Washington).
- 160 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 162-196; Telegram 22 oktober 1947, Van Kleffens aan Van Boetzelaer in: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Elfde deel 1, september-25 november 1947* ('s-Gravenhage 1983), 217.
- 161 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 169-174, 196.
- 162 Ibidem, 162-196; Telegram 29 november 1947, van Van Kleffens aan Van Boetzelaer in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Twaalfde deel*, 36, voetnoot 4.
- 163 Schrijven 8 september 1948, Kolonel E. Baretta aan Eelco van Kleffens in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Vijftiende deel*, 121; Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 29.
- 164 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 162-196; Telegram 29 november 1947, Van Kleffens aan Van Boetzelaer in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Twaalfde deel*, 36, voetnoot 4.

- 165 Voetnoot bij Brief 17 september 1948, Washington, Van Kleffens aan Stikker in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Vijftiende deel*, 121.
- 166 NIMH, Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945-1950), 509, inv.nr. 267, Brief luitenant-generaal Simon Spoor aan het Kabinet van den luitenant Gouverneur-Generaal betreffende bewapeningspolitiek Leger (Batavia, 12 december 1947).
- 167 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 190.
- 168 NIMH, Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945-1950), 509, inv.nr. 267, Brief luitenant-generaal Simon Spoor aan het Kabinet van den luitenant Gouverneur-Generaal betreffende bewapeningspolitiek Leger (Batavia, 12 december 1947).
- 169 Voetnoot bij Brief Ambassadeur te Washington (Van Kleffens) aan minister van Buitenlandse Zaken (Stikker) (17 september 1948) in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Vijftiende deel*, 121.
- 170 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 162-196; Code-telegram nummer 524, 17 november 1947, aan Washington in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Twaalfde deel*, 244, voetnoot 2.
- 171 Of dit uiteindelijk is gebeurd, is niet duidelijk. Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 162-196; Rapport, 19 december 1947, van overleg tussen Schilling, Mojet en MacArthur, in: Drooglever en Schouten, (eds.), *Officiële Bescheiden, Twaalfde deel*, 243-245.
- 172 Homan, 'American Military Assistance', 155.
- 173 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 36.
- 174 Homan, 'American Military Assistance', 160.
- 175 NARA, RG 59, Entry Number A1 1174E, box 1, Mapje 'Netherlands East Indies, Dutch Government: Request for arms' (februari tot en met augustus 1948).
- 176 NARA, RG 95, Entry number A1 1174E, box 1, Mapje 'Netherlands East Indies, Dutch Government: Request for arms', brief 2 augustus 1948, van J. Grader aan R.N. Margrave betreft 'intended procurement of sidearms for State and Municipal Police in Indonesia'; Homan, 'American Military Assistance', 160.
- 177 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 36.
- 178 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 250.
- 179 Homan, 'American Military Assistance', 155, 160.
- 180 Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 29; Pierre van der Eng, 'Marshall Aid as a Catalyst in the Decolonization of Indonesia, 1947-1949', *Journal of Southeast Asian Studies*, 19:2 (1988), 335-352; George McTurman Kahin, 'The United States and the Anti-Colonial Revolutions in Southeast Asia' in: Yonosuke Nagai en Akira Iriye (eds.), *The Origins of the Cold War in Asia* (New York en Oxford 1977) 356.
- 181 Geciteerd in: Gouda en Brocades Zaalberg, *American Visions of the Netherlands East Indies/Indonesia*, 195, uit Philip Dorling en David Lee (eds.), *Australia and Indonesia's Independence* II, doc. 277 (1996), 323.
- 182 T. Schilling (red.), *Spoor, onze generaal*, 139.
- 183 NL-HaNA, 2.12.19, Marinestaf, inventarisnummer 813, Nota voor den Vlagofficier Materieel' (26 november 1946).
- 184 NL-HaNA, 2.10.14, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, inventarisnummer 3674, Brief Buurman van Vreeden betreffende behandeling buitwapening (10 maart 1949).

4 'Charges and countercharges'

- 1 David van Reybrouck, *Revolusi; Indonesië en het ontstaan van de nieuwe wereld* (Amsterdam 2020) 413-414.
- 2 Zie hoofdstuk 1.
- 3 National Archives and Records Administration at College Park (hierna: NARA), RG 84, A1 1030B, box 26, Department of State, Intelligence Research Report, 'Developments in the Netherlands East Indies Situation, May 6, 1946 to October 6, 1946', 1 november 1946, 71.
- 4 *De Excessennota*, ingeleid door Jan Bank (Den Haag 1995) 174.
- 5 Robert J. McMahon, *Colonialism and Cold War; The United States and the struggle for Indonesian independence, 1945-49* (Ithaca/London 1981) 99.
- 6 Central Intelligence Group, 'Basic Dutch-Indonesian issues and the Linggadjati agreement', Washington, 9 juni 1947, 11. Te raadplegen via <https://www.cia.gov/library/readingroom/>.

- 7 National Archives Kew (hierna: NA Kew), DEFE 4/5 (92), 'Future situation in Indonesia', report by the Joint Intelligence Sub-Committee, 18 juli 1947, bijlage bij Minutes of meeting Chiefs of Staff Committee, 23 juli 1947.
- 8 Ibidem.
- 9 NA Kew, DEFE 4/5 (92), 'Military assistance to the Dutch', report by the Joint Planning Staff, 16 juli 1947, bijlage bij Minutes of meeting Chiefs of Staff Committee, 23 juli 1947.
- 10 Ibidem. Zie voor de militaire boycotts van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk in deze bundel 'Under the counter' van Emma Keizer.
- 11 Zie voor de geschiedenis van de Consulaire Commissie vanuit Australisch perspectief: Steven Farram, *Indonesia, 1947; Australia and the first United Nations cease-fire order* (North Melbourne 2019).
- 12 *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* (hierna: *NIB*), XI, 62.
- 13 NA Kew, FO 371/63602, F 9005, From Batavia to Foreign Office, Mitcheson, No. 500, 3 juli 1947.
- 14 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2149, Department of State, incoming telegram, Livengood in Batavia aan Secretary of State, 11 oktober 1947.
- 15 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Security Council, Committee of Good Offices on the Indonesian question, Letter from the Chairman of the Consular Commission Dated 10 November transmitting the Memorandum of the Senior Military Observers to the Consular Commission, 10 november 1947, S/AC.10/42.
- 16 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Engelse vertaling van artikel 'Deadlock' in de *Merdeka* van 17 november 1947, bijlage bij brief Livengood in Batavia aan Secretary of State, nr. 367, 19 november 1947.
- 17 Alastair M. Taylor, *Indonesian independence and the United Nations* (London 1960) 61-64 en 451-452.
- 18 Security Council Official Records, 2nd year, 216th and 217th meetings, 31 October 1947, 2708.
- 19 Security Council Official Records, 2nd year, 209th meeting, 9 October 1947, 2527-2528.
- 20 Security Council Official Records, 2nd year, 173th meeting, 1 August 1947, 1704.
- 21 Ibidem, 1708.
- 22 Ibidem, 1708-1709.
- 23 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Foreign Service of the United States of America, Livengood in Batavia aan Secretary of State, no. 405, 15 december 1947. Zie voor het officiële verslag van deze bijeenkomst op 2 december *NIB*, XII, 73-80. Zie voor de gebeurtenissen op Madura onder meer Frances Gouda met Thijs Brocades Zaalberg, *American visions of the Netherlands East Indies/Indonesia; US foreign policy and Indonesian nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002) 208-209.
- 24 'Nethdel for past three weeks has also been periodically submitting GOC long lists acts destruction and murder allegedly perpetrated by Republic adherents or bandits.' NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Department of State, incoming telegram, Graham in Batavia (no. 53) aan Secretary of State, no. 519, 9 december 1947.
- 25 H.F.L.K. van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet; Herinneringen van Jhr. Mr. H.F.L.K. van Vredenburg* (Leiden 1985) 307-308.
- 26 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Foreign Service of the United States of America, Livengood in Batavia aan Secretary of State, no. 405, 15 december 1947.
- 27 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Lovett in Washington aan Graham in Batavia, no. 49, 19 december 1947. Ook in *Foreign Relations of the United States* (hierna: *FRUS*), 1947, VI, 1084-1085.
- 28 Ibidem.
- 29 *NIB*, XV, 641, Verslag van minister van Buitenlandse Zaken (Stikker), 10 november 1948.
- 30 Security Council Committee of Good Offices on the Indonesian Question, 'Report of the Rawagedeh Observation Team', 12 januari 1948 (S/AC.10/85), te raadplegen via <https://digitallibrary.un.org/record/706825?ln=en>.
- 31 Ibidem. Zie voor meer informatie over de gebeurtenissen in Rawagedeh: H.H. Scholtens, 'Rawagedeh, 9 december 1947; Een nieuwe Nederlandse versie?', Doctoraalscriptie Geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen, juli 2007 en Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 323-336.
- 32 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia (no. 87) aan Secretary of State, nr. 28, 8 januari 1948. Consul-generaal Foote trok Dixons conclusies in twijfel en meende dat de kolonel te pro-Republikeins was. Graham stond echter vierkant achter Dixon en preees hem als een officier met een buitengewone competentie ten aanzien van de Indonesische problematiek. Ibidem, Office

- Memorandum – United States Government, Foote aan Butterworth and Hickerson, 12 januari 1948, en Graham in Batavia (nr. 107) aan Secretary of State, 21 januari 1948.
- 33 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia (nr. 118) aan Secretary of State, no. 79, 27 januari 1948.
 - 34 *FRUS*, 1948, VI, 83-84, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, Batavia, January 28, 1948 (ook te vinden in NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150); Taylor, *Indonesian independence*, 112.
 - 35 *FRUS*, 1948, VI, 83-84, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, Batavia, January 28, 1948. Ook te vinden in NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150.
 - 36 *NIB*, XII, 644-645, Van Vredenburg aan minister van Buitenlandse Zaken Van Boetzelaer van Oosterhout, 28 januari 1948.
 - 37 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Foote aan Lacy, 30 januari 1948; NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence January-June 1948, Office Memorandum, Lacy (SEA) aan Rusk (UNA), 30 januari 1948.
 - 38 *NIB*, XII, 661, Ambassadeur te Washington (Van Kleffens) aan minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout), 30 januari 1948.
 - 39 United Nations Security Council, S/649, Committee of Good Offices on the Indonesian Question, First interim report of the Committee to the Security Council, 10 februari 1948, 18.
 - 40 *FRUS*, 1948, VI, 169, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 11 mei 1948. Taylor, *Indonesian independence*, 113-115.
 - 41 United Nations Security Council, S/649, Committee of Good Offices on the Indonesian Question, First interim report of the Committee to the Security Council, 10 februari 1948, 18.
 - 42 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, GOCUS 128 aan Secretary of State, nr. 99, 3 februari 1948.
 - 43 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, USDEL 127 aan Secretary of State, nr. 95, 31 januari 1948 en Graham in Batavia (nr. 107) aan Secretary of State, 21 januari 1948.
 - 44 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, Livengood (Batavia) aan Secretary of State, 1 maart 1948.
 - 45 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, GOCUS 152 aan Secretary of State, nr. 141, 16 februari 1948.
 - 46 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, Graham in Batavia (nr. 107) aan Secretary of State, 21 januari 1948. In mei 1949 trok China plotseling de eigen militaire waarnemers terug. In juli 1949 waren er nog 40 Milobs actief, in augustus steeg dit aantal weer tot 63. Taylor, *Indonesian independence*, 424 (voetnoot); Archief UN New York, S-0681-0029-01, T.K. Critchley (Chairman UNCT) aan J.H. van Roijen, 16 juli 1949.
 - 47 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2150, USDEL 127 aan Secretary of State, nr. 95, 31 januari 1948.
 - 48 *NIB*, XII, p. 709, Ambassadeur te Washington (Van Kleffens) aan minister van Buitenlandse Zaken (Van Boetzelaer van Oosterhout), 6 feb. 1948. Zie ook *Excessemnota*, 85.
 - 49 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, GOCUS 217 aan Secretary of State, 7 april 1948.
 - 50 *FRUS*, 1948, VI, 140-141, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 8 april 1948. *Ibidem*, 145, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, 11 april 1948: '[...] frequent Republic reports of native *praus* seized or fired on along coast or in Republic harbors by Dutch naval ships [...]'].
 - 51 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, 'Report of trip through Republican controlled Java', 10 mei 1948, 7.
 - 52 *FRUS*, 1948, VI, 143-145, Consul General at Batavia (Livengood) to the Secretary of State, Gocus 223 en 224, 11 april 1948.
 - 53 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2151, Gocus 245 aan Secretary of State (No. 338), 24 april 1948. Volgens Nederlandse opgave waren tussen 19 juli 1947 en 20 april 1948 meer dan negenduisend Republikeinse krijgsgevangenen vrijgelaten. *Ibidem*, Gocus 279 aan Secretary of State (No. 425), 22 mei 1948.
 - 54 NA Kew, FO 371/69786, F 18249, From Paris to Foreign Office, Sir O. Harvey, 23 december 1948, text of report dated 22nd December from the Committee of Good Offices; NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2153, Gocus 511 en 512, Batavia (Cochran) aan Secretary of State, 23 december 1948.

- 55 NARA, RG 59, A1 1265, box 15, Indonesia – General Correspondence July-December 1948, ‘Indonesian resistance to Dutch military action’ (draft), 24 december 1948. Handgeschreven aantekening op dit document: ‘Noted by Bancroft, Barco, Rusk.’
- 56 United Nations Security Council, S/1223, 24 januari 1949, ‘Report dated 24 January 1949 from the Committee of Good Offices on the Indonesian question to the President of the Security Council transmitting an analysis of the military situation’. Deze analyse is door het GOC overgenomen van een rapport van de Milex Board aan de voorzitter van de commissie, eveneens gedateerd op 24 januari. Dit rapport is te vinden in het Archief UN New York, S-0681-0009-01.
- 57 Ibidem.
- 58 Ibidem.
- 59 United Nations Security Council, Report dated 22 April 1949 from the United Nations Commission for Indonesia concerning the military situation in Indonesia, S/1314, 29 april 1949, 2 en 5. Raadpleegbaar via <https://digitallibrary.un.org/>.
- 60 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 25 februari 1949, p. 7. Zie ook ibidem, S-0681-0009-02, Military Executive Board, Fourth compilation of Military Observer team reports, 31 maart 1949, 7.
- 61 Limpach, *Brandende kampongs*, 583-585.
- 62 United Nations Security Council, Report dated 22 April 1949 from the United Nations Commission for Indonesia concerning the military situation in Indonesia, S/1314, 29 april 1949, 5 (raadpleegbaar via <https://digitallibrary.un.org/>). Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 11 februari 1949, 3; ibidem, Brigadier C.E. Prior aan Chairman Milex Board, ‘Report on visit to Sumatra’, 6 maart 1949, 4. Archief UN New York, S-0500-0005-10, Fifth compilation of Military Observer team reports, 21 april 1949, 5.
- 63 Nationaal Archief Den Haag (hierna: NL-HaNA), toegangsnummer 2.13.126 (Ministerie van Defensie: Commandant Mariniersbrigade in Nederlands-Indië), inventarisnummer 1031, Staf ‘A’-Divisie, Kantoor Operatiën, ‘Richtlijnen t.a.v. Mil. waarnemers’, 12 maart 1949.
- 64 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 25 februari 1949, 10-11.
- 65 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 11 februari 1949, 6-8, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 25 februari 1949, 11 en 16, Military Executive Board (Carlock, Beames and Deckers) aan Chairman UNCI, ‘Military Observer reports’, 26 februari 1949. Zie ook: S-0681-0009-02, Military Executive Board, Eighth compilation of Military Observer team reports, 5 juli 1949, 8.
- 66 Archief UN New York, S-0500-0005-10, Fifth compilation of Military Observer team reports, 21 april 1949, 5, en S-0681-0009-02, Military Executive Board, Sixth compilation of Military Observer team reports, 23 May 1949, 16-17.
- 67 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 25 februari 1949, 10.
- 68 United Nations Security Council, Report dated 22 April 1949 from the United Nations Commission for Indonesia concerning the military situation in Indonesia, S/1314, 29 april 1949, 5. Raadpleegbaar via <https://digitallibrary.un.org/>. Zie ook archief UN New York, S-0681-0009-01, brief Brig. C.E. Prior aan Chairman UNCI, ‘Investigation of Reprisal Charges’, 28 maart 1949, en brief van Lt. Kol. A.L. Meuleman aan Chairman UNCI, ‘Restrictions of activities of Military Observers’, met drie bijlagen, 4 april 1949. Antwoord Nethdel in S-0681-0027-04, J.H. van Roijen aan Chairman UNCI, 27 mei 1949.
- 69 NL-HaNA, toegangsnummer 2.13.126 (Ministerie van Defensie: Commandant Mariniersbrigade in Nederlands-Indië), inventarisnummer 1031, Staf ‘A’-Divisie, Kantoor Operatiën, ‘Richtlijnen t.a.v. Mil. waarnemers’, 12 maart 1949, 2.
- 70 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Major K.F. Pae aan Chairman Milex, 24 mei 1949. Zie voor een mogelijk geval van represailles tegen Indonesische informanten: ‘Special Report on Indonesian medical personnel’ van Milob team No. 3, 23 april 1949.
- 71 Archief UN New York, S-0681-0009-01, ‘Revised instructions’ voor Milobs, 5 februari 1949, en Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 25 februari 1949, p. 15; S-0681-0009-02, Military Executive Board, Third compilation of Military Observer team reports, 10 maart 1949, 7-8.
- 72 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 11 februari 1949, 8-10 en 13-14.

- 73 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 11 februari 1949, 8-10, en Military Executive Board (Carlock, Prior and Deckers) aan Chairman UNCI, 'Special Report of Milex Board on the area Jogja-Magelang-Salatiga-Solo', 12 maart 1949, 3.
- 74 Archief UN New York, S-0500-0005-10, Ninth compilation of Military Observer team reports, 10 augustus 1949, 16.
- 75 Archief UN New York, S-0681-0009-02, Military Executive Board, 'Conclusions deduced from information contained in the seventh compilation of Military Observer team reports', 15 juni 1949.
- 76 Archief UN New York, S-0500-0005-10, Ninth compilation of Military Observer team reports, 10 augustus 1949, 1 en 16.
- 77 United Nations Security Council, Report dated 22 April 1949 from the United Nations Commission for Indonesia concerning the military situation in Indonesia, S/1314, 29 april 1949, 6. Raadpleegbaar via <https://digitallibrary.un.org/>.
- 78 Archief UN New York, S-0681-0009-01, Military Executive Board aan Cochran, Critchley en Herremans, 25 februari 1949, 3.
- 79 Archief UN New York, S-0681-0009-02, Military Executive Board, Third compilation of Military Observer team reports, 10 maart 1949, 3.
- 80 Archief UN New York, S-0681-0009-02, Military Executive Board, Fourth compilation of Military Observer team reports, 31 maart 1949, 4, en Chairman Military Executive Board aan Chairman UNCI, 'Special report on the Wonosari action', 1 april 1949. Ibidem, S-0681-027-04, L.N. Palar aan President Security Council, 25 maart 1949.
- 81 In de begeleidende brief van het UNCI-secretariaat aan de VN in New York is het woord 'slightly' weggelaten: '[T]he importance of the incident has been exaggerated by the Republican circles.' Archief UN New York, S-0681-0011-07, Wonosari incident. Zie ook: Limpach, *Brandende kampongs*, 407-408; Azarja Harmanny en Brian McAllister Linn, "'Technisch geweld" in de Nederlands-Indonesische oorlog', *BMGN* 135:2 (2020) 93-110, aldaar 105-108.
- 82 Archief UN New York, S-0681-0009-02, Military Executive Board, Tenth compilation of Military Observer team reports, 5 oktober 1949, 9-11; *Excessennota*, 119; J.A. de Moor, *Westerling's oorlog* (Amsterdam 1999) 382.
- 83 Archief UN New York, S-0681-0009-02, Military Executive Board, Twelfth compilation of Military Observer team reports, 6 december 1949, 9.
- 84 Archief UN New York, S-0681-0001-01, s^rJacob (voorzitter van de Nederlandse delegatie) aan Chairman of the UNCI, nr. 2202, 13 augustus 1949. NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Department of State, Incoming Telegram, Cochran (Den Haag) aan Secretary of State, no. 703, 16 augustus 1949, en Foreign Service of the United States of America, American Embassy The Hague (Daniel Gaudin Jr.) aan Secretary of State, 17 augustus 1949, Enclosure No. 1. Een aanvullende Nederlandse brief over de gebeurtenissen in Surabaya is te vinden in archief UN New York, S-0681-0001-01, J.G. de Beus aan Chairman of the UNCI, Chairman of the Central Joint Board, 15 augustus 1949, met bijlagen ('Annex to letter No. 2217'). De Indonesische visie is te vinden in: ibidem, S-0681-0001-04, Col. Djatikusumo aan Chairman of the Central Joint Board, 3 september 1949. Zie ook archief UN New York, S-0681-0010-08: 'Disturbances following ceasefire.'
- 85 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Department of State, Incoming Telegram, Dow (Batavia) aan Secretary of State, no. 683, 17 augustus 1949.
- 86 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Department of State, Incoming Telegram, Dow (Batavia) aan Secretary of State, no. 684, 18 augustus 1949; Archief UN New York, S-0681-0023-02, Milex Board aan Chairman UNCI, 'Special Report on visit to Semarang on 17 August 1949', 18 augustus 1949. Zie voor de Nederlandse visie: *NIB*, XIX, 553, Hoge vertegenwoordiger van de kroon (Lovink) aan minister van Overzeese Gebiedsdelen (Van Maarseveen), 17 aug. 1949.
- 87 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Department of State, Incoming Telegram, Cochran (Den Haag) aan Secretary of State, no. 710, 19 augustus 1949.
- 88 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Department of State, Incoming Telegram, Dow (Batavia) aan Secretary of State, no. 693 en 694, 23 augustus 1949.
- 89 Archief UN New York, S-0681-0001-03, Dr. Wongsonegoro aan Chairman of the Central Joint Board, 2 september 1949.
- 90 Archief UN New York, S-0681-0009-02, Military Executive Board aan Chairman UNCI, 'Special Reports submitted by Teams 7-13', 1 oktober 1949, en Military Executive Board aan Chairman UNCI, 'General

appreciation of the military situation,' 5 oktober 1949. Zie ook NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Department of State, Incoming Telegram, Batavia (Dow) aan Secretary of State (for Cochran), Gocus 807, 11 oktober 1949.

- 91 *NIB*, XX, 364, Chef directie Verre Oosten te Batavia (De Beus) aan minister van Buitenlandse Zaken (Stikker), 21 okt. 1949. Zie voor de Republikeinse infiltraties ook J.J.P. de Jong, *Avondschoot; Hoe Nederland zich terugtrok uit zijn Aziatisch imperium* (Amsterdam 2011) 634-638, 647-649 en 653-654.
- 92 NARA, RG 59, Central Decimal Files 45-49, box 2158, Assistant Secretary of State Ernest A. Gross aan Senator Warren G. Magnuson, 22 augustus 1949.

Dankwoord

De drie auteurs zijn iedereen erkentelijk die een bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van dit boek. Stephen Haufek, Kathryn Lee en Seymour Edwards van het VN-archief in New York zijn buitengewoon behulpzaam geweest. Maarten van der Bent, Jennifer Foray, Sergio Leatomu, Hans Meijer, Tico Onderwater en Wietse Stam hielpen het onderzoek ieder op hun eigen wijze vooruit. Larissa van den Herik en Robert Cribb van de Wetenschappelijke Adviescommissie van het onderzoeksprogramma *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950* gaven inhoudelijk commentaar op (delen van) het manuscript. Ook John Kleinen en Herman Roozenbeek hebben ieder een hoofdstuk meegelezen. Harco Gijsbers, Ellen Klinkers en René Kok spoorden relevant beeldmateriaal op. Femke Jacobs maakte het register. Chantal Nicolaes, Bart van den Tooren en Toon Vugts van uitgeverij Amsterdam University Press (AUP) zorgden ervoor dat het manuscript tot een boek werd. Ten slotte willen we alle collega's van het onderzoeksprogramma dank zeggen voor de samenwerking.

Emma Keizer
Tom van den Berge
Jeroen Kemperman

Bronnen

LITERATUUR

- Anak Agung Gde Agung, Ide, *Twenty years Indonesian foreign policy 1945-1965* (The Hague/Paris 1973).
- Antlöv, Hans, 1945, *a Change of State: National Ceremonies and Imagined Communities in Indonesia, Singapore and Vietnam* (Paper; NIAS workshop, Comparative Approaches to National Identity in Asia, Copenhagen, 1994).
- Berge, Tom van den, *H.J. van Mook, 1894-1965; Een vrij en gelukkig Indonesië* (Bussum 2014).
- Boden, Ragna, *Die Grenzen der Weltmacht; Sowjetische Indonesienpolitik von Stalin bis Breznev* (Stuttgart 2006).
- Bondam, J.K., Lasee G.J. en Van IJken, K., 'Geschiedenis van de Archiefvormer', in: *Inventaris van het archief van het Nederlandse Gezantschap / Ambassade in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949), 1813-1954*, toegang 2.05.44 (Den Haag 1990) 13-20, te raadplegen via www.nationaalarchief.nl.
- Bouman, B., *Ieder voor zich en de Republiek voor ons allen; De logistiek achter de Indonesische Revolutie 1945-1950* (Amsterdam 2006).
- Brackman, Arnold C., 'Indonesia and North Vietnam', *Asian Affairs* 1 (1973) 49-56.
- Bussemaker, H.Th., *Bersiap! Opstand in het paradijs; De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946* (tweede herziene druk, Zutphen 2005).
- Cats, B.C. en Van den Berg, H.N.J., *Logistiek onder de tropenzon; De verzorgende diensten van KNIL en KL in Nederlands-Indië, 1946-1950* (Amsterdam 2003).
- Chang, Vincent K.L., *Forgotten Diplomacy; The modern remaking of Dutch-Chinese relations, 1927-1950* (Leiden/Boston 2020).
- Charaby, Nadja, *Die laotisch-vietnamesischen Beziehungen: Kontinuität und Wandel* (Berlin 2006).
- Doel, H.W. van den, 'Les Hollandais sont devenus des maîtres colonisateurs'; Frankrijk en het Nederlandse model aan het einde van het koloniale tijdperk', in: M.Ph. Bossenbroek, M.E.H.N. Mout en C. Musterd (eds.), *Met de Franse slag. Opstellen voor H.L. Wesseling* (Leiden 1998) 23-47.
- Doel, H.W. van den, *Afscheid van Indië; De val van het Nederlandse imperium in Azië* (2de/3de druk, Amsterdam 2001).
- Dorling, P. en Lee, D. (eds.), *Australia and Indonesia's Independence II* (Canberra 1996).
- Dijk, Boyd van, 'Internationalizing Colonial War: On the Unintended Consequences of the Interventions of the International Committee of the Red Cross in South-East Asia, 1945-1949', *Past and Present* 250 (2021) 243-283.

- Efimova, L.M., 'Towards the establishment of diplomatic relations between the USSR and the Republic of Indonesia, 1947-48', *Indonesia and the Malay world* 26:76 (1998) 184-194.
- Eng, P. van der, 'Marshall Aid as a Catalyst in the Decolonization of Indonesia, 1947-1949', *Journal of Southeast Asian Studies* 19:2 (1988) 335-352.
- De Excessennota*, ingeleid door Jan Bank (Den Haag 1995).
- Farram, Steven, *Indonesia, 1947; Australia and the first United Nations cease-fire order* (North Melbourne 2019).
- Fogg, Kevin W., 'Islam in Indonesia's foreign policy, 1945-1949', *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 53:2 (2015).
- Foray, Jennifer L., 'The Republic at the Table, with Decolonisation on the Agenda: The United Nations Security Council and the Question of Indonesian Representation, 1946-1947', *Itinerario* 45:1 (2021).
- Ghosal, Baladas, 'India and the struggle for Indonesian Independence', *Akademika; Journal of Southeast Asia Social Sciences and Humanities* 54:1 (januari 1999) 105-130.
- Gordenker, Leo, 'The role of the United Nations in Indonesian independence', in: Cornelis A. van Minnen (ed.), *The decolonization of Indonesia; International perspectives* (Middelburg 1988).
- Goscha, Christopher E., *Thailand and the Southeast Asian networks of the Vietnamese Revolution 1885-1954* (Richmond 1999).
- Gouda, Frances, met Brocades Zaalberg, Thijs, *American visions of the Netherlands East Indies/Indonesia; US foreign policy and Indonesian nationalism, 1920-1949* (Amsterdam 2002).
- Grove, E.J., *Vanguard to Trident: British Naval Policy Since World War II* (London 1987).
- Hall, D.G.E., *A History of South-East Asia* (London 1968).
- Harmanny, Azarja, en Brian McAllister Linn, Brian, "'Technisch geweld" in de Nederlands-Indonesische oorlog', *BMGN* 135:2 (2020) 93-110.
- Hoffenaar, J. en Schoenmaker, B., *Met de blik naar het Oosten; De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag 1994).
- Homan, G.D., 'American Military Assistance to the Netherlands during the Indonesian Struggle for Independence, 1945-1949', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf* 8 (1985) 155-161.
- Indonesië in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (November 1948-Januari 1949)* ('s-Gravenhage 1949).
- Isaacs, Harold R., *No Peace for Asia* (Cambridge MA/London 1967).
- Jansen van Galen, John, *Fiasco van goede bedoelingen; Nederland en de Indonesische onafhankelijkheid* (Amsterdam/Antwerpen 2019).
- Jeffrey, Robin, *Asia - The Winning of Independence: The Philippines, India, Indonesia, Vietnam, Malaya* (Londen/Basingstoke 1981).
- Jong, J.J.P. de, *Diplomatie of strijd; Een analyse van het Nederlands beleid tegenover de Indonesische Revolutie, 1945-1947* (Meppel 1988).
- Jong, J.J.P. de, 'The Indonesian Question: international intervention as an option? Aspects of British, Dutch and American Policy 1945-1947' in: P.J. Drooglever et al., *The Decolonization of Indonesia. International Perspectives* (Middelburg 1988).
- Jong, J.J.P. de, *Avondschot; Hoe Nederland zich terugtrok uit zijn Aziatisch imperium* (Amsterdam 2011).
- Jong, J.J.P. de, *De terugtocht; Nederland en de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 2015).
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog XII* (Leiden 1988).
- Kleinen, John, 'Standplaats Saigon. Nederlands-Vietnamese betrekkingen, 1945-1975', in: John Kleinen, Bert van der Zwan, Hans Moors en Ton van Zeeland (eds.), *Leeuw en draak; Vier eeuwen Nederland en Vietnam* (Amsterdam 2007) 129-158.
- Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016).
- Logevall, Fredrik, 'The Indochina Wars and the Cold War, 1945-1975', in: Melvyn P. Leffler en Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume 2; Crises and Détente* (Cambridge 2010) 281-304.
- McMahon, Robert J., *Colonialism and Cold War; The United States and the struggle for Indonesian independence, 1945-49* (Ithaca/London 1981).
- McMillan, Richard, *The British occupation of Indonesia 1945-1946; Britain, the Netherlands and the Indonesian revolution* (London/New York 2005).
- McTurnan Kahin, G., 'The United States and the Anti-Colonial Revolutions in Southeast Asia', in: Y. Nagai en A. Iriye (eds.), *The Origins of the Cold War in Asia* (New York en Oxford 1977).
- McVey, Ruth T., *The Soviet view of the Indonesian Revolution* (Ithaca N.Y. 1957).
- Mettes, H.E.M., *Inventaris van het archief van de Netherlands Purchasing Commission en haar rechtsvoorgangers te San Diego en New York, 1940-1945*, toegang 2.12.35, (Den Haag 1998), te raadplegen via www.nationaalarchief.nl.
- Minnen, Cornelis A. van (ed.), *The Decolonization of Indonesia; International Perspectives* (Middelburg 1988).

- Moor, J.A. de, *Westerling's oorlog* (Amsterdam 1999).
- Mountbatten of Burma, Vice-Admiral the Earl, *Post surrender tasks: section E of the Report to the Combined Chiefs of Staff by the Supreme Allied Commander South East Asia, 1943-1945* (Londen 1969).
- Nagai, Y. en Iriye, A. (eds.), *The Origins of the Cold War in Asia* (New York en Oxford 1977).
- Palar, L.N., en Singh, Bhagwanti, 'Strangers within my gate', ongedateerd manuscript, aanwezig in de Library of Congress (Washington DC), Jeanne S. Mintz Papers, box 22.
- Papanek, Hanna, 'Note on Soedjatmoko's Recollections of a Historical Moment: Sjahrir's Reaction to Ho Chi Minh's 1945 Call for a Free Peoples Federation', *Indonesia* 49 (1990) 141-144.
- Peet, A.J. van der, *Out-of-area; De Koninklijke Marine en multinationale vlootoperaties 1945-2001* (Amsterdam 2016).
- Poeze, Harry A., *Verguisd en vergeten; Tan Malaka, de linkse beweging en de Indonesische revolutie, 1945-1949 I* (Leiden 2007).
- Preyanont, Thanat, 'An opportunistic ally: The Thai-Indonesian relations during the Indonesian Revolution' (MA-scriptie, Universiteit Leiden, 2016).
- Reid, Anthony, *A History of Southeast Asia* (Chichester 2015).
- Remme, T., *Britain and regional cooperation in South-East Asia, 1945-1949* (Abingdon 2015).
- Reybrouck, David van, *Revolusi; Indonesië en het ontstaan van de nieuwe wereld* (Amsterdam 2020).
- Ricklefs, M.C., *A New History of Southeast Asia* (Basingstoke 2010).
- Rozenbeek, H., *Alleen leverbaar in legergroen; 50 jaar materieelvoorziening in de KL 1944-1994* (Den Haag 1994).
- Schilling, T., (red.), *Spoor, onze generaal* (Amsterdam 1953).
- Scholten, H.H., 'Rawagehch, 9 december 1947; Een nieuwe Nederlandse versie?' (Doctoraalscriptie Geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen, 2007).
- Schoonoord, D.C.L., *De Mariniersbrigade 1943-1949; Wording en inzet in Indonesië* (Amsterdam 1988).
- Schulte Nordholt, Henk, *Een geschiedenis van Zuidoost-Azië* (Amsterdam 2016).
- Simatupang, T.B., *Het laatste jaar van de Indonesische vrijheidsstrijd 1948-1949* (Kampen 1985).
- Smit, C., *De Indonesische quaestie; De wordingsgeschiedenis der soevereiniteitsoverdracht* (Leiden 1952).
- Smit, C. (red.), *Het dagboek van Schermerhorn II* (Groningen 1970).
- Squire, W., *Britain and the transfer of power in Indonesia 1945-46* (London 1979).
- Stol, Bart, 'De enige zekere bondgenoot; Nederland, Frankrijk en de zwanenzang van het Europese kolonialisme (1950-1962)', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 122:1 (2009) 18-33.
- Suryanarayan, V., 'Comrades in struggle – India and Indonesian revolution', Presidential Address Southeast Asia Section, Third Biennial International Conference of the Indian Association for Asian and Pacific Studies (Gwalior 2006).
- Taft, R.A. [edited by Wunderlin, C.E.], *The Papers of Robert A. Taft; Volume 2, 1939-1944* (Kent 2001).
- Taylor, Alastair M., *Indonesian independence and the United Nations* (London 1960).
- Thakur, Vineet, 'An Asian Drama: The Asian Relations Conference, 1947', *The International History Review* 41:3 (2019) 673-695.
- Thorne, C., *Allies of a Kind; The United States, Britain and the War Against Japan, 1941-1945* (New York, 1979).
- Van Creveld, M., *Supplying War; Logistics from Wallenstein to Patton* (Cambridge 1977).
- Vredenburg, H.F.L.K. van, *Den Haag antwoordt niet; Herinneringen van Jbr. Mr. H.F.L.K. van Vredenburg* (Leiden 1985).
- Wagner, H., 'Hoe kwamen de Indonesische strijdkrachten in de jaren '40 aan wapens?', *Militaire Spectator*, 11 (1987) 488-495.
- Wolf Jr., Charles, *The Indonesian story; The birth, growth and structure of the Indonesian Republic* (New York 1948).
- Yong Mun Cheong, *The Indonesian Revolution and the Singapore connection 1945-1949* (Leiden 2003).

KRANTEN EN TIJDSCHRIFTEN

- Algemeen Handelsblad*, 8 april 1947, 1 april 1948 en 6 juli 1949.
- Arnhemse Courant*, 1 augustus 1947 en 23 april 1948.
- Het Dagblad: uitgave van de Nederlandse Dagbladpers te Batavia*, 8 september 1947 en 4 september 1948.
- De Gooi- en Eemlander*, 9 april 1947.
- L'Humanité*, 1 juli 1947.
- Leeuwarder Courant*, 24 maart 1947.
- De Locomotief*, 8 september 1947.
- Le Monde*, 22, 25 en 29 juli 1947.

De Nieuwe Courant, 18 mei 1946, 2 april 1947 en 16 juli 1949
Het Nieuws, 11 augustus 1947.
Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 16 oktober 1935.
Het Nieuwsblad van het Noorden, 24 december 1948.
Het Nieuwsblad voor Sumatra, 20 juli 1948 en 29 januari 1949.
Provinciale Drentsche en Asser Courant, 1 april 1948.
Siasat, 25 januari 1947.
Trouw, 27 mei en 24 december 1948.
De Tijd, 12, 21, 22 en 24 januari 1949.
Het Vaderland, 1 september 1939.
De Volkskrant, 1 april 1948.
Het Vrije Volk, 23 december 1948.
De Waarheid, 4 augustus 1947.

ARCHIEVEN EN COLLECTIES

Nationaal Archief, Den Haag (nl-hana / na)

Collectie 2.05.44: Nederlandse Gezantschap / Ambassade in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949), 1813-1954.
 Collectie 2.05.52: Ministerie van Buitenlandse Zaken; Directie Verre Oosten.
 Collectie 2.05.57: Nederlandse Ambassade in Frankrijk te Parijs, 1943-1955.
 Collectie 2.05.68: Nederlands Consulaat te Saigon (Vietnam), 1945-1954.
 Collectie 2.05.117: Code-archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1945-1954.
 Collectie 2.10.14: Algemene Secretarie Nederlands-Indische Regering.
 Collectie 2.10.62: Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) en Centrale Militaire Inlichtingen dienst (CMI) in Nederlands-Indië.
 Collectie 2.12.19: Koninklijke Marine: Chef van de Marinestaf en de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, 1945-1948.
 Collectie 2.13.126: Ministerie van Defensie: Commandant Mariniersbrigade in Nederlands-Indië.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

Collectie 509: Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945-1950).
 Collectie 806: Militaire Luchtvaart Koninklijke Nederlandsch-Indisch Leger (ML-KNIL).

The National Archives, Kew, Londen (NA Kew)

War Cabinet and Cabinet: Chiefs of Staff Committee: Minutes, 1939-1946 (CAB 79).
 Ministry of Defence: Chiefs of Staff Committee: Minutes, 1947-1994 (DEFE 4/5).
 Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966 (FO 371).

National Archives and Records Administration, National Archives at College Park (NARA)

Department of State Central Files (Record Group 59).
 Foreign Service Posts of the Department of State (Record Group 84).

United Nations Archives, New York

Department of Security Council Affairs (1946-1951) (AG-021-002): Assistant Secretary-General – Correspondence (S-0500) en Good Offices Committee and United Nations Commission for Indonesia (S-0681).

Archives Nationales d'Outre Mer, Aix-en-Provence (ANOM)

FM, INDO/AFFPOL.
 FM, INDO/NF.

Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (CADLC)

Ministère des Affaires étrangères, Série Asie-Océanie, Sous-série Indonésie 1944-1967.
 Ministère des Affaires étrangères, Direction des Affaires politiques, Nations unies et Organisations internationales, Organisation des Nations unies (S50), Conseil de Sécurité (2), Indonésie (A8), Mission militaire française, septembre 1947-juin 1951.

Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN)
Ambassade La Haye (338PO/1).

Library of Congress, Washington DC
Jeanne S. Mintz Papers.

Bronnenuitgaven

Foreign Relations of the United States (FRUS), 1946-1949.
Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950 (NIB).
Security Council Official Records (SCOR), 1947-1948.
Verslag der handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal (HEK), 1948-1949.
Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK), 1948-1949.

Websites

digitallibrary.un.org
history.state.gov/historicaldocuments/truman
resources.huygens.knaw.nl/indonesischebetrekkingen1945-1969
www.cia.gov/library/readingroom
www.dfat.gov.au/about-us/publications/historical-documents/Pages/volume-13/1948-indonesia-volume-13
www.gandhiashramsevagram.org/gandhi-literature/mahatma-gandhi-collected-works-volume-94.pdf
historiek.net/land-lease-act-1941-roosevelt-leenwet/79928/
www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archieven
www.tibetsun.com/news/1947/03/24/pt-jawaharlal-nehru-speech-at-asian-relations-conference-1947

Register

- Acheson, D. 22, 23, 119
Afghanistan 91
Agresi militer Belanda *zie*:
 Operatie Product, Operatie
 Kraai
Akkoord van Linggarjati (15
 november 1946) 22-25, 42, 45,
 50, 51, 76, 119, 121, 171
Amsterdam 126
Andrieu, G. 72
Antlöv, H. 65
Argentinië 89, 172
Asian Relations Conference (New
 Delhi, maart-april 1947) 10, 25,
 64, 74, 75, 77, 93
Attlee, C. 22, 23, 28, 100
Auboyneau, P. 73
Aung San 20
Australië 16, 25, 34-37, 39-41, 43,
 44, 51, 55, 56, 59, 72, 78, 80-82,
 84-86, 88, 89, 91, 97, 101, 104, 105,
 134, 135, 139, 142-146, 152, 153,
 175, 177, 181
Bachrach, A.G.H. 68
Bandung 50
Bandung-conferentie 50
Bantam 155
Baretta, E. 123, 124
Batavia 8, 23, 26, 30-33, 45, 52-54,
 64, 69, 72, 73, 78, 81-86, 99-102,
 120, 121, 123, 135, 136, 140, 145,
 150, 161
Baud, A.Th. 67, 68
Beel, L.J.M. 47-48, 85, 87, 168
België 40, 41, 43, 52, 58, 59, 78, 81,
 82, 84, 86, 89, 90, 104, 135, 142,
 145, 147, 152, 172
Bentinck van Schoonheten, A.W.C.
 106

- Bevin, E. 34, 99-101, 103, 106, 110, 111, 180
- Biak 119
- Bidault, G. 70
- Blackham, R.C. 109, 112
- Bland, N. 100
- Boetzelaer van Oosterhout, C.G.W.H. baron van 28, 33-36, 104-107, 123, 125, 168
- Bojonegoro 154
- Bondowoso 131, 132, 141, 149, 163
- Bonnet, H. 89, 90
- Borneo 39, 126
- Braam, S. van 121
- Brackman, A.C. 65
- Brandis, H.P. 41
- Brocades Zaalberg, T. 127, 173
- Brussel 89, 104
- Buenos Aires 89, 172
- Bukittinggi 156
- Burma 20, 64, 91, 134
- Buurman van Vreeden, D.C. 128
- Byrnes, J.F. 118
- Cambodja 67, 69, 74
- Canada 58, 89, 172
- Carter Vincent, J. 33
- Central Intelligence Group (CIG) 21, 133
- Ceylon *zie*: Sri Lanka
- Charaby, N. 66
- Cheribon *zie*: Cirebon
- Chiefs of Staff Committee (CSC) 17-19, 106, 134
- Joint Intelligence Sub-Committee 134
- Joint Planning Staff 17, 134, 135
- China 25, 39-40, 53, 56, 67, 68, 74, 76, 78-82, 84, 88, 89, 91, 135, 147, 158, 186
- Churchill, W. 105
- CGD *zie*: Commissie van Goede Diensten (CGD)
- CIG *zie*: Central Intelligence Group (CIG)
- Cirebon 79, 147
- Civil Affairs Agreement (24 augustus 1945) 18
- Cochran, H.M. 52, 55-57, 160, 161
- Colombia 39, 56, 88
- Commissie van Goede Diensten (CGD) 9, 12, 40-45, 49-54, 59, 81, 84-88, 90, 91, 131, 138, 140, 142, 150-162, 159, 168
- Common Declaration by Vietnam and Indonesia (17 november 1945) 64, 65, 93
- Conference on Indonesia (New Delhi, januari 1949) 10, 64, 75, 76, 90-92
- Conferenties *zie*: Asian Relations Conference, Bandung-conferentie, Conference on Indonesia, Ronde Tafel Conferentie
- Consulaire Commissie 81-85, 135-138
- Couve de Murville, M. 80
- Creveld, M. van 96
- Critchley, T.K. 52, 57
- Crosthwaite, M. 102
- csc *zie*: Chiefs of Staff Committee (CSC)
- Cuba 56
- Den Haag 8, 9, 11, 12, 23, 25-29, 31-36, 47, 48, 51-55, 58, 60, 61, 64,

- 84, 89, 90, 99-101, 105-108, 110,
111, 114, 119, 123, 126, 132, 134,
160-162
- Dening, M.E. 20, 29, 58, 167
- Dienst Kwartiermeester-Generaal
(DKG) *zie*: Koninklijk
Nederlands-Indische Leger
(KNIL)
- Dijk, B. van 65
- Division of International Security
Affairs *zie*: State Department
- Division of Northern European
Affairs *zie*: State Department
- Dixon, O. 144, 185
- Djambi *zie*: Jambi
- Djati *zie*: Jati
- Djakarta *zie*: Yogyakarta
- Doel, H.W. van den 65
- Dooren de Jong, E.L.G. den 71
- Dow, E.A. 160, 161
- Drees, W. 69, 109
- DuBois, C. 52
- Eaton, C. 82, 85
- Economist, The* (weekblad) 105
- Eerste Politionele Actie *zie*:
Operatie Product
- Egypte 24, 25, 91, 167
- Eisenhower, D.D. 71
- Elink Schuurman, T. 84
- Engeland *zie*: Verenigd
Koninkrijk
- Ereveld Ancol 83
- Ethiopië 91
- European Recovery Program
(ERP) 47, 48, 54-56, 126-128
- Export-Import Bank 27, 119, 182
- Faure, M.P. 82, 83
- Fédération indochinoise 11, 67,
69, 93
- Fiévez, A. 107, 112, 121
- Filippijnen 35, 37, 72, 74, 91
- Finschhafen 119
- Foote, W.A. 23, 31, 32, 82, 145,
146, 185
- Foreign Office (Verenigd Konink-
rijk) 18, 25, 28, 29, 31-39, 58, 87,
99, 100, 102, 104, 106, 113, 135
- Frankrijk 9, 11, 22, 57, 58, 63-73,
78-82, 87-93, 104, 135, 172
- Gading (vliegveld) 158
- Gandhi, M.K. 77
- Gardham, H.P. 99
- Gérard, C. 82
- Getasan 63
- Giap, Vo Nguyen 67, 68
- Giebel, C. 119
- GOC *zie*: Commissie van Goede
Diensten
- Götzen, L. 107
- Gombong 143
- Good Offices Committee (GOC)
zie: Commissie van Goede
Diensten
- Goscha, C.E. 66
- Gouda, F. 127
- Graham, F.P. 41-46, 48-50, 52, 54,
141, 144-147, 165
- Grey, P. 102
- Groene baretten *zie*: Regiment
Speciale Troepen
- Gromyko, A. 81, 105
- Groot-Brittannië *zie*: Verenigd
Koninkrijk

- Hague Conference *zie*: Ronde Tafel Conferentie
- Haiphong 73
- Hall, D.G.E. 65
- Hatta, M. 19-22, 55-57, 89, 97, 142
- Herremans, R. 52, 57
- Hindu, The* (dagblad) 77
- Ho Chi Minh 64, 65, 67, 69, 70, 73-75, 91, 93
- Hodgson, W.R. 88
- Hoge Commissariaat voor Indochina 67-72
- Homan, G. 119
- Hongkong 72
- Humanité, L'* (dagblad) 77
- ICRK *zie*: Internationaal Comité van het Rode Kruis
- India 9, 10, 16, 19, 25, 34-36, 56, 59, 66, 74-77, 80, 90, 91, 99, 103, 105, 108, 125, 134, 140
- Indochina 12, 67-74, 77, 79, 84, 88, 91, 93, 100, 116
- Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRK) 65
- Irak 25, 91, 167
- Iran 91
- Isaacs, H.R. 74, 75
- Jakarta 8, 23, 30, 31, 33, 45, 53, 83, 135, 136, 140, 145, 150, 161
- Jambi 154
- Japara-Rembang 154
- Jati 157
- Java 9, 16-20, 22-24, 34, 45, 46, 51, 54, 67, 77, 79, 85, 86, 98, 100, 115, 116, 118, 124, 126, 134, 142, 146, 152-156, 158-161
- Jeffrey, R. 65
- Jemen 25, 91
- Jessup, P.C. 58, 88-90
- Joint Intelligence Sub-Committee *zie*: Chiefs of Staff Committee (CSC)
- Joint Planning Staff *zie*: Chiefs of Staff Committee (CSC)
- Joint Report of the Security Council Consular Commission (14 oktober 1947) 84
- Jong, J.J.P. de 30, 31, 165
- Jordaan, L. 15
- Kabinet Schermerhorn-Drees 69
- Kaliurang 149
- Karachi 72
- Karajunti 147, 148
- Karel Doorman* (schip) 98
- Kediri 152-154
- Kengen, E.T. 119
- Kennan, G.F. 54, 55
- Killearn, Lord (M.W. Lampson) 29, 99, 105, 168
- Kirby, R.C. 41, 43, 49, 51
- KITLV *zie*: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV)
- Kleffens, E.N. van 33, 35-37, 48, 71, 81, 123, 125, 136, 148
- KNIL *zie*: Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL)
- Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) 7
- Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) 95, 97, 98, 101, 115, 117, 119, 120, 122, 128, 150

- Dienst Kwartiermeester-Generaal (DKG) 97, 122, 125
- Leger Aanschaffingsdienst (LAD) 97
- Militaire Luchtvaart van het KNIL (ML-KNIL) 115, 120, 122
- Krawang 142
- Kuningan 148
- Kustario, L. 142
- Lacy, W. 47, 48, 55, 145
- Lake Success 49, 81
- Lampong 154
- Landon, K.P. 61
- Laos 67
- Leclerc, P. 68
- Leger Aanschaffingsdienst (LAD) *zie*: Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL)
- Leimena, J. 141, 160
- Lend-Lease Act (1941) 116-118, 121, 127
- Libanon 25, 91, 107
- Limpach, R. 152
- Linggadjati *zie*: Akkoord van Linggarjati
- Linggarjati *zie*: Akkoord van Linggarjati
- Lloyd, J. 111
- Logemann, J.H.A. 69, 70
- Londen 9-12, 18, 19, 22, 25-36, 56, 58-60, 87, 89, 96, 99, 100, 104-111, 114, 129, 135
- Lovett, R.A. 41, 45, 46, 54-56, 141, 142
- Lucas, L. 101
- Luns, J.M.A.H. 110
- Maarseveen, J.H. van 27
- MacArthur, D. 116, 125
- MacKereth, G. 99, 103
- Mackworth-Young, R. 105
- Macmahon Ball, W. 85
- Madiun 53, 86, 126
- Madiunopstand (september 1948) 53, 86, 87, 126
- Madura 9, 23, 24, 45, 46, 51, 54, 141, 144-146
- Maguwo 150
- Mai The Chau 76
- Malakka 72, 105, 116
- Malang 118, 154
- Maleisië 108
- Malik, J. 88
- Mao Zedong 91
- Mariniersbrigade 98, 115, 118, 121, 124, 127
- Marshall, G.C. 26, 27, 30, 31, 35, 40, 47, 48, 50, 53, 54
- Marshall-hulp *zie*: European Recovery Program (ERP)
- Martin Behrman* (schip) 26
- McMahon, R.J. 65
- Merdeka* (dagblad) 73, 74, 137
- Michiels van Verduynen, E. 106, 113
- Milex Board *zie*: Military Executive Board
- Militaire Luchtvaart van het KNIL (ML-KNIL) *zie*: Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL)
- Military Executive Board (Milex Board) 86, 152, 154-156, 159-162
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (Frankrijk) 78, 85-90, 92

- Ministerie van Buitenlandse Zaken (Indonesië) 7, 24, 31, 74, 78
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (Nederland) 27, 28, 71, 88, 104, 106-108, 142, 161, 167
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (Verenigd Koninkrijk) *zie:* Foreign Office
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (Verenigde Staten) *zie:* State Department
- Ministerie van Oorlog (Nederland) 107, 121
- Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen (Nederland) 69, 87, 107, 110
- Mitcheson, J.M.L. 31, 32
- Mojet, J.J. 97, 122, 125
- Mojokerto 159
- Monde, Le* (dagblad) 79, 80
- Mook, H.J. van 15, 16, 18, 20, 21, 23, 30, 32, 43, 44, 50, 67-70, 73, 78, 79, 82-87
- Morgan, J.H. 35
- Morizon, V.M. 63, 82, 83, 86
- Morotai 119
- Moskou 9, 51, 67, 171
- Mountbatten, L.F.A.V.N. (Lord) 16-20, 63, 116
- Nairana* (schip) 98
- Nanking 89
- NATO *zie:* Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)
- Natsir, M. 57
- Nederlands Informatiebureau *zie:* Netherlands Information Bureau (NIB)
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) 7
- Nefis *zie:* Netherlands Forces Intelligence Service (Nefis)
- Negla 148
- Nehru, J. 10, 19, 35, 75-77, 90-92
- Nepal 91
- Netherlands Forces Intelligence Service (Nefis) 72, 155
- Netherlands Indies Civil Administration (NICA) 119
- Netherlands Information Bureau (NIB) 136
- Netherlands Purchasing Commission (NPC) 123-126
- New Delhi 10, 14, 25, 64, 71, 75-77, 90-93
- New York 37, 38, 123, 125, 131
- New York Times* (dagblad) 10
- Newsweek Magazine* (weekblad) 74
- NICA *zie:* Netherlands Indies Civil Administration (NICA)
- Nieuwe Courant* (dagblad) 68
- Nieuw-Guinea 119
- Nieuw-Zeeland 21, 91
- Nieuwsblad voor Sumatra, Het* (dagblad) 93
- NIMH *zie:* Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)
- NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust en Genocidestudies 7
- Nokrachy, M.F. el- 24
- Nolting, F. 47, 48
- Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) 88, 102, 104, 129
- Noorwegen 56
- Noyes, C.P. 42

- NPC *zie*: Netherlands Purchasing Commission
- Oekraïne 12, 58, 172
- Office of Far Eastern Affairs *zie*: State Department
- Office of Strategic Services (OSS) 133
- Ogburn Jr., Ch. 41
- Oost-Indonesië 39
- Operatie Kraai (december 1948-januari 1949) 54, 56, 85, 87, 88, 95, 109, 110, 126-128
- Operatie Product (juli-augustus 1947) 26, 34, 45, 47, 98-101, 110, 118, 122, 123, 127, 134, 141
- OSS *zie*: Office of Strategic Services (OSS)
- Ottawa 89, 172
- Overeenkomst van Linggarjati *zie*: Akkoord van Linggarjati
- Pact van Brussel *zie*: Verdrag van Brussel
- Padang 103
- Palembang 112
- Pakistan 56, 91
- Palar, L.N. 166, 172
- Parijs 11, 56, 64, 70, 73, 79, 80, 84, 85, 88, 89
- Parodi, A. 37, 38, 80, 81, 87-90, 92, 93
- Pasir Putih 115
- Plas, Ch.O. van der 16, 18
- Poerwodadi *zie*: Purwodadi
- Politionele Acties *zie*: Operatie Kraai, Operatie Product
- Poll, M.J.M. van 70
- Praag 51
- Preeyanont, T. 66
- Prior, C.F. 153
- Purwodadi 156, 159
- Purworejo 151
- Ra'jat* (dagblad) 73
- Rangoon 72, 75, 91
- Raux, E. 69, 73, 74, 78, 79, 82-86
- Rawagedeh 131, 132, 142-149, 163
- Reed, C.S. 127
- Regerings Voorlichtingsdienst (RVD) 68
- Regiment Speciale Troepen (RST) 158, 159
- Reid, A. 65
- Renville* (schip) 42-44, 48, 54, 85, 87, 88
- Renville-overeenkomst (17 januari 1948) 11, 42-44, 47-52, 54, 85-88, 102, 105, 145-147, 163, 170, 171
- Reuchlin, O. 120, 123
- Reybrouck, D. van 131, 132, 163, 165
- Ricklefs, M.C. 65
- Rode Kruis *zie*: Internationaal Comité van het Rode Kruis
- Roem, M. 60
- Romulo, C.P. 91
- Ronde Tafel Conferentie (Den Haag, augustus-november 1949) 111, 113, 127, 160, 161
- Roos, R.R. 116, 120
- Roosevelt, F.D. 117
- Rooy, C.C. de 119
- RST *zie*: Regiment Speciale Troepen
- RTC *zie*: Ronde Tafel Conferentie

- RVD *zie*: Regeerings
 Voorlichtingsdienst
- Saigon 64, 68, 70-72
- Sainteny, J. 67, 70
- Salim, A. 24, 25, 57, 89
- Saoedi-Arabië 25, 91
- Sargent, H.O. 100
- Schulte Nordholt, H. 65
- Schuman, R. 87
- SCINR *zie*: Special Committee
 for Implementation of the
 November 1 Resolution
- Scott, J.W. 41
- Scott, R. 111
- SDECE *zie*: Service de
 Documentation extérieure et de
 Contra-Espionnage
- SEAC *zie*: South-East Asia
 Command
- Security Council *zie*:
 Veiligheidsraad
- Semarang 153, 159
- Service de Documentation
 extérieure et de Contra-
 Espionnage (SDECE) 70-72
- Shanghai 72
- Shepherd, F. 102
- Siasat* (weekblad) 73
- Singapore 19, 29, 65, 66, 72, 75, 100,
 102, 104, 108
- Sjahrir, S. 20, 21, 23, 25, 39, 64, 67,
 69, 70, 74, 76, 77, 81, 82, 89, 93
- Sjarifuddin, A. 43
- Snouck Hurgronje, A.M. 108
- Soebardjo, A. 7
- Soeharto *zie*: Suharto
- Soekarno *zie*: Sukarno
- Soerabaja *zie*: Surabaya
- Solo 86, 155, 156, 158-160
- South-East Asia Command (SEAC)
 16, 17, 63, 116, 120
- Sovjet-Unie 9, 10, 12, 34, 35, 39, 51,
 54, 56, 58, 59, 71, 80, 81, 88, 90,
 105, 108, 135, 138-140, 171
- Special Committee for
 Implementation of the
 November 1 Resolution (SCINR)
 140
- Spoor, S.H. 72, 79, 85, 86, 95, 101,
 124, 128, 136, 152
- Sri Lanka 16, 56, 91, 134
- Standard-Vacuum Oil Company 31
- State Department 21-23, 26, 27, 29,
 31, 33, 34, 36, 41, 45-61, 65, 87, 89,
 90, 116, 119-126, 141, 144-148, 161,
 163, 171
- Division of International
 Security Affairs 34
- Division of Northern European
 Affairs 35
- Office of Far Eastern Affairs 33,
 36
- Stikker, D.U. 87, 89, 92, 142, 160,
 161
- Stol, B. 65
- Street, J. 25, 34, 104
- Stuyt, C.G. 148
- Sudirman 157
- Suezkanaal 25
- Suffren* (schip) 72
- Suharto 86
- Sukarno 15, 19-21, 56, 57, 64, 65, 75,
 89, 97, 116, 156, 157
- Sumatra 9, 18, 22-24, 32, 45, 46, 51,
 54, 78, 85, 98, 103, 112, 126, 134,
 141, 153-157, 159, 171

- Surabaja 19, 68, 124, 155, 160
 Suripno 51
 Syrië 25, 39, 56, 88, 91, 167
- Taft, R. 117
 Tamzil, R.M. 30, 31, 74, 82
 Tandjung Priok 42, 85
 Taylor, A.M. 58
 Tentara Nasional Indonesia (TNI)
 86, 145, 148, 153, 155, 157, 158, 160
 Thailand 65, 72, 91
 Thierry d'Argenlieu, G. 67, 69-71,
 73, 88
 Tjarda van Starckenborgh
 Stachouwer, A.W.L. 79, 80
 TNI *zie*: Tentara Nasional
 Indonesia (TNI)
 Tokio 66, 125
 Tran Van Luan 77, 91
 Truman, H.S. 40, 116
 Tsiang, T.F. 88
 Tweede Politie Actie *zie*:
 Operatie Kraai
- Ullfah, M. 57
 UNCI *zie*: United Nations
 Commission for Indonesia
 (UNCI)
 United Nations *zie*: Verenigde
 Naties
 United States *zie*: Verenigde
 Staten van Amerika
 United Nations Commission for
 Indonesia (UNCI) 57, 58, 90, 93,
 152, 153, 155, 156, 159-161
 United States War Assets
 Administration (WAA) 123
- Veiligheidsraad 9-13, 16, 34-42,
 44, 49, 53, 55, 57-60, 64, 75-77,
 80-84, 87-93, 101, 105, 131, 132,
 135-142, 145, 146, 150, 153, 155,
 156, 158, 162, 163, 172
 Verenigd Koninkrijk 9, 10-13, 15-
 22, 25-34, 35, 36, 38, 55-58, 80, 82,
 83, 88, 95-115, 117, 124, 126, 129,
 134, 135, 167, 168
 Verenigde Naties 7, 12, 13, 15, 16,
 25, 29, 34-39, 41, 42, 49, 50, 57-
 59, 64, 73, 74, 76, 80, 81, 84, 89-
 91, 93, 101, 105, 131, 132, 138, 139,
 143, 145, 165
 Verenigde Staten van Amerika
 9-13, 15, 16, 21-27, 30, 32-37, 41-
 44, 46-60, 65, 78, 80-82, 84-90,
 92, 94-98, 115, 131-134, 149, 160,
 162, 163, 167
 Verenigde Staten van Indonesië
 (VSI) 23, 24, 44, 46, 50, 52, 91,
 93
 Viet Minh 66, 70
 Vietnam 9, 11, 62-70, 72-77, 91-93
 Vigeveno, M.F. 107
 Vo Nguyen Giap *zie*: Giap, Vo
 Nguyen
 Vredenburg, H.F.K.L. van 141
 VSI *zie*: Verenigde Staten van
 Indonesië
- WAA *zie*: United States War Assets
 Administration
 Washington 9-12, 21, 23, 26-35, 41-
 60, 87, 89, 90, 96, 118-120, 122,
 123, 125-127, 132, 133, 136, 137, 141,
 144, 147, 150, 163
 Wendelaar, W.C. 112

Westerse Unie 104, 108
Whitteridge, G.C. 33, 102
Widjoatmodjo, A. 42
Winkelman, A.M.L. 108
Wonogiri 95
Wonosari 156-158

Yogyakarta 25, 29, 33, 44, 46, 49,
51, 56, 79, 82, 139, 141, 149, 150,
154-157
Yong Mun Cheong 65

Zeeland, P. van 41, 43, 44, 51
Zuid-Celebes affaire 149

Overzicht van publicaties voortgekomen uit het onderzoeksprogramma *Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950*

Publicaties bij Amsterdam University Press

Gert Oostindie, Thijs Brocades Zaalberg, Eveline Buchheim, Esther Captain, Martijn Eickhoff, Roel Frakking, Azarja Harmanny, Meindert van der Kaaij, Jeroen Kemperman, Rémy Limpach, Bart Luttikhuis, Remco Raben, Peter Romijn, Onno Sinke, Fridus Steijlen, Stephanie Welvaart, Esther Zwinkels, *Over de grens. Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*

Abdul Wahid en Yulianti (red), *Onze Revolutie. Bloemlezing uit de Indonesische geschiedschrijving over de strijd voor de onafhankelijkheid, 1945-1949*

Esther Captain en Onno Sinke, *Het geluid van geweld. Bersiap en de dynamiek van geweld tijdens de eerste fase van de Indonesische revolutie, 1945-1946*

Remco Raben en Peter Romijn, mmv Maarten van der Bent en Anne van Mourik, *Talen van geweld. Stilte, informatie en misleiding in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*

Jeroen Kemperman, Emma Keizer en Tom van den Berge, *Diplomatie en geweld. De internationale context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*

Rémy Limpach, *Tasten in het duister. Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*

Azarja Harmanny, *Grof geschut. Artillerie en luchtstrijdkrachten in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*

Esther Zwinkels, *De klewang van Vrouwe Justitia. Recht en onrecht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*

Bambang Purwanto, Roel Frakking, Abdul Wahid, Martijn Eickhoff, Yulianti and Ireen Hoogenboom (eds), *Revolutionary worlds. Local perspectives and dynamics during the Indonesian Independence war, 1945-1949*

Meindert van der Kaaij, *Een kwaad geweten. De worsteling met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog vanaf 1950*

Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steijlen en Stephanie Welvaart, *Sporen vol betekenis. In gesprek met 'Getuigen & Tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog / Meniti Arti. Bertukar Makna bersama 'Saksi & Rekan Sezaman' tentang Perang Kemerdekaan Indonesia*

Van Rij en Stam. Rapporten van de Commissie van onderzoek naar beweerde excessen gepleegd door Nederlandse militairen in Indonesië, 1949-1954 (Bronnenpublicatie), ingeleid en bezorgd door Maarten van der Bent

Overige publicaties

Thijs Brocades Zaalberg, Bart Luttkhuis en anderen, 'Extreem geweld tijdens dekolonisatieoorlogen in vergelijkend perspectief, 1945-1962' in: *BMGN – Low Countries Historical Review*, Volume 135 nr.2

Thijs Brocades Zaalberg and Bart Luttkhuis (eds), *Empire's Violent End. Comparing Dutch, British, and French Wars of Decolonization, 1945-1962*. Cornell University Press

JEROEN KEMPERMAN is onderzoeker bij het NIOD. Hij schreef eerder over het Nederlandse studentenverzet tijdens de Duitse bezetting, de Japanse kampen in Indonesië, en de val van de enclave Srebrenica.

EMMA KEIZER behaalde een masterdiploma in internationale betrekkingen in historisch perspectief, werkte bij het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en NIOD, en is nu beleidsmedewerker bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In 2020 was zij secretaris van de Commissie Nationaal Kader Koloniale Collecties van de Raad voor Cultuur.

TOM VAN DEN BERGE is de auteur van *Karel Frederik Holle: Theeplanter in Indië, 1829-1896* en van *H.J. van Mook 1894-1965: Een vrij en gelukkig Indonesië*. Zijn dissertatie *Van kennis tot kunst: Soendanees poëzie in de koloniale tijd* kwam in 2021 uit in een Indonesische vertaling onder de titel *Puisi Sunda Zaman Belanda*.

'De Nederlanders in het openbaar de les te lezen, maakt ze waarschijnlijk nog koppiger in plaats van minder koppig. En ze zijn al koppig genoeg,' schreef een Britse diplomaat in juli 1947.

Hoe keken de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk in de periode 1945-1949 aan tegen de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog? Toonden zij begrip voor het Nederlandse politieke en militaire beleid of eerder voor het Indonesische standpunt, en op welke manieren probeerden zij de partijen te beïnvloeden? Waar haalden de Nederlanders hun militaire materieel voor het voeren van de oorlog in Indonesië vandaan?

In *Diplomatie en geweld* laten de auteurs zien hoe andere landen en de kort daarvoor opgerichte Verenigde Naties betrokken waren bij het Nederlands-Indonesische conflict en het verloop en de uitkomst daarvan mede hebben bepaald. Hierbij richten zij zich niet alleen op de politieke en diplomatieke aspecten van de strijd, maar ook op buitenlandse visies op het gebruik van geweld door de Nederlandse krijgsmacht.

WWW.AUP.NL

Welke rol speelden andere landen in het Indonesisch-Nederlands conflict?

9 789463 720588 >